

МИКОЛАЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

УДК: 330.322.3 + 330.341.1: 633.1

ПОГРІЩУК Борис Васильович

**ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗЕРНОПРОДУКТОВОГО
ПІДКОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ**

08.00.03 – економіка та управління національним господарством

Дисертація на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Науковий консультант
Єрмаков Олександр Юхимович,
доктор економічних наук, професор

Миколаїв - 2010

Зміст

Вступ.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗЕРНОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ...	14
1.1. Економічна сутність, стратегічне значення та організаційно-економічні умови функціонування зернопродуктового підкомплексу.....	14
1.2. Інвестиційне забезпечення зернопродуктового підкомплексу як чинник його ефективного функціонування	33
1.3. Організаційно-економічні особливості інноваційного забезпечення розвитку зернопродуктового підкомплексу.....	52
1.4. Світовий досвід розвитку та інноваційного забезпечення виробництва, переробки, зберігання та реалізації зернопродукції.....	70
Висновки до розділу 1.....	98
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗЕРНОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ.....	100
2.1. Методологічні основи ефективного функціонування зернопродуктового підкомплексу.....	100
2.2. Інформаційне забезпечення інвестиційно-інноваційної діяльності у виробництві, переробці та реалізації зернопродукції.....	116
2.3. Системні аспекти оцінки ефективності інвестиційних проектів у зерновиробництві.....	128
2.4. Методичні підходи до аналізу економічної ефективності інноваційної діяльності зернопродуктового підкомплексу.....	138
Висновки до розділу 2	153
РОЗДІЛ 3. СТАН ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ Й ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗЕРНОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ.....	155
3.1. Аналіз сучасного стану й тенденцій розвитку зернопродуктового підкомплексу	155
3.2. Ефективність функціонування зернопродуктового підкомплексу за поглиблення ринкових відносин	175

3.3. Організаційно-економічний механізм інвестиційно-інноваційного забезпечення зернопродуктового підкомплексу.....	190
3.4. Вплив ринкової сегментації, посередництва та біржової торгівлі на розвиток зернопродуктового підкомплексу України	208
Висновки до розділу 3	239
РОЗДІЛ 4. ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗЕРНОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ.....	241
4.1. Ресурсні та соціально-економічні умови для здійснення інвестиційної діяльності в зернопродуктовому підкомплексі України.....	241
4.2. Нормативно-правове забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку зернопродуктового підкомплексу України	255
4.3. Удосконалення інвестиційного забезпечення ефективного функціонування підприємств зернопродуктового підкомплексу.....	271
4.4. Формування інвестиційного потенціалу зернопродуктового виробництва.....	281
Висновки до розділу 4	294
РОЗДІЛ 5. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІННОВАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЗЕРНОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ.....	296
5.1. Стратегічні орієнтири забезпечення ефективного функціонування зернопродуктового підкомплексу.....	296
5.2. Концептуальні засади державного регулювання і підтримки сталого розвитку зернопродуктового підкомплексу України	314
5.3. Кластеризація регіонів України за показниками інноваційно-інвестиційної діяльності зернопродуктового підкомплексу.....	345
5.4. Напрями інноваційного розвитку підприємств зернопродуктового підкомплексу.....	367
Висновки до розділу 5.....	384
ВИСНОВКИ.....	387
ДОДАТКИ.....	392
ЛІТЕРАТУРА.....	428

Вступ

Актуальність теми. Інвестиційно-інноваційне забезпечення ефективного функціонування зернопродуктового підкомплексу України нині є однією з найактуальніших проблем розвитку усього агропромислового комплексу держави. Це зумовлено тією надзвичайно важливою роллю, яку відіграють зерно і продукти його переробки у стратегічному розвитку національної економіки. По-перше, продукція зернопродуктового підкомплексу забезпечує продовольчу безпеку держави і може бути вагомим важелем впливу на світову економіку. По-друге, його формотворчим елементом є зернове господарство, що забезпечує створення продовольчого і фуражного фондів країни. Виробництвом зерна зайнято майже 70 тис. підприємств та організацій в усіх сільськогосподарських регіонах України. Для сільських товаровиробників воно є основним джерелом прибутку, що дає змогу забезпечити просте чи розширене відтворення аграрної сфери.

В основі ефективного розвитку зернопродуктового підкомплексу лежить система взаємовідносин між сільськогосподарськими товаровиробниками, переробними підприємствами й організаціями, що займаються реалізацією зерна і продуктів його переробки. Механізм економічних взаємовідносин, як сукупність форм та методів функціонування й регулювання спрямований на раціоналізацію виробничої системи, досягнення стабільних показників ефективності функціонування, що надало б можливість залучення нових досягнень та розробок в діяльність виробників та переробників зернопродукції.

В умовах прискорення процесів світової інтелектуалізації саме новітні технології стають тією основою, яка визначає сучасне виробництво, форми його організації та управління, надає можливість досягнення конкурентних переваг для успішної діяльності того чи іншого суб'єкта господарювання, визначає питання якісного й ефективного його розвитку. Розвиток

підприємств зернопродуктового підкомплексу на інноваційній основі є передумовою підвищення конкурентоспроможності продукції, що виробляється, сприяє збільшенню інвестиційних надходжень, вирішенню проблеми зайнятості населення, формуванню виробничої, ринкової й інвестиційної інфраструктури.

Проблеми розвитку зернопродуктового підкомплексу знайшли широке відображення в працях: С.С. Бакая, В.І. Бойка, Ю.П. Воскобойніка, В.М. Ганганова, О.Ю. Єрмакова, М.Г. Лобаса, І.І. Лукінова, Л.О. Мармуть, О.В. Овсянікова, В.Л. Перегуди, М.Я. Полоцького, О.О. Сторожука, П.Т. Саблука, О.К. Слюсаренка, В.С. Уланчука, І.І. Червена та ін. Але, незважаючи на ці вагомні розробки, потребують поглибленого дослідження питання ефективного функціонування зернопродуктового підкомплексу на інноваційно-інвестиційній основі з урахуванням новітніх досліджень та організаційно-економічних змін у функціонуванні агропромислового комплексу.

Проблемі економічної ефективності інвестицій в агропромисловому комплексі присвячені роботи багатьох вітчизняних вчених. Чільне місце серед них займають О.М. Голованов, С.О. Гуткевич, І.Й. Дорош, М.Я. Дем'яненко, М.І. Кісіль, О.В. Мертенс, Г.М. Підлісецький, О.М. Шестопаль та ін. Щодо інноваційної діяльності, то вона досліджується в працях В.П. Александрова, Ю.М. Бажала, А.С. Гальчинського, В.М. Гейця, С.С. Герасимчука, П.Н. Завліної, М.І. Крупка, А.Я. Кузнецова, О.О. Лапко, В. Г. Мединського, Б.Й. Пасхавера, В.М. Петрова, В.П. Семиноженка, Н.М. Сіренко, В.П. Ситника, В.М. Трегобчука, Р.А. Фатхутдінова, Л.І. Федулової, Й. Шумпетера, О.В. Шубравської, М.Г. Чумаченка та ін. Втім особливо актуальним в сучасних умовах господарювання в контексті постійних змін, що відбуваються у функціонуванні зернопродуктового підкомплексу, є обґрунтування теоретичних, методологічних та організаційно-прикладних засад його

інвестиційно-інноваційного забезпечення. Це й зумовило вибір теми дисертаційного дослідження, його мету і завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження виконувалися згідно з тематикою наукових досліджень Навчально-наукового інституту бізнесу Національного університету біоресурсів і природокористування України, як складова теми „Вдосконалення організаційно-економічного механізму господарювання в агропромисловому виробництві” (номер державної реєстрації 0106U007383) і базуються на Державній цільовій програмі “Зерно 2008–2015”. Основні положення та результати дисертаційного дослідження покладені в основу Регіональної програми „Зерно Вінниччини”.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних і прикладних засад та опрацюванні практичних пропозицій щодо інвестиційно-інноваційного забезпечення ефективного функціонування зернопродуктового підкомплексу.

Поставлена мета передбачає виконання наступних завдань:

- узагальнити теоретичні засади функціонування й інвестиційно-інноваційного забезпечення зернопродуктового підкомплексу України;
- розробити методологічні основи інвестиційно-інноваційного забезпечення ефективного функціонування зернопродуктового підкомплексу;
- здійснити аналіз інформаційного забезпечення інвестиційно-інноваційної діяльності;
- обґрунтувати методичні підходи до аналізу економічної ефективності інноваційної діяльності;
- виявити особливості розвитку та ресурсного забезпечення зерновиробництва в Україні;
- здійснити оцінку тенденцій та сучасного стану інноваційно-інвестиційного забезпечення зернопродуктового підкомплексу України;

- визначити ефективність функціонування зернопродуктового підкомплексу за поглиблення ринкових відносин;
- обґрунтувати організаційно-економічний механізм інвестиційно-інноваційного забезпечення зернопродуктового підкомплексу;
- розробити систему заходів щодо удосконалення державного регулювання й підтримки інноваційного розвитку зернопродуктового підкомплексу України;
- сформувати на основі кластеризації регіонів України оптимальну структуру зон інвестиційно-інноваційного забезпечення зернопродуктового підкомплексу;
- визначити заходи економічного стимулювання екологічної безпеки ефективного зерновиробництва;
- обґрунтувати пропозиції щодо підвищення ефективності функціонування зерновиробничих підприємств на інноваційній основі.

Об’єктом дослідження є процес інвестиційно-інноваційного забезпечення, розвитку, регулювання та організаційно-економічні особливості формування й ефективного функціонування зернопродуктового підкомплексу України.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методологічних і практичних аспектів інвестиційного забезпечення ефективного функціонування зернопродуктового підкомплексу України на інноваційній основі.

Методологія і методи дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання та системно-комплексний підхід до вивчення ефективності функціонування зернопродуктового підкомплексу, формування інвестиційного потенціалу, інноваційного забезпечення розвитку підкомплексу, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених. Дослідження базується на врахуванні відповідних законодавчих та нормативних актів з питань інвестиційної й інноваційної діяльності. Прикладні аспекти розвитку зернопродуктового

підкомплексу досліджувалися на основі чинного нормативно-правового забезпечення.

Для виконання завдань дисертації використовувались такі методи економічних досліджень: абстрактно-логічний (формування теоретичних узагальнень і висновків), монографічний (вивчення досвіду функціонування підприємств зернопродуктового підкомплексу), економіко-статистичний, розрахунково-конструктивний, графічний (аналіз тенденцій та прогнозування розвитку зерновиробництва на перспективу), стохастичний аналіз (кластеризація регіонів за показниками інвестиційно-інноваційного забезпечення); економіко-математичний (розробка інноваційної моделі розвитку зернопродуктового підкомплексу України). Обробка матеріалів дослідження здійснювалася з використанням сучасних інформаційних технологій та програм.

Інформаційною базою дослідження були: Закони України, Укази Президента України, акти Верховної Ради України, накази Міністерства аграрної політики України, офіційні звітні матеріали Державного комітету статистики України, матеріали статистичних збірників, дані Міністерства аграрної політики України, оперативна інформація обласних управлінь агропромислового розвитку, фахові літературні джерела, особисті спостереження автора, опрацьовані в дисертації спеціальні методичні підходи до виконання теми досліджень.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних та організаційно-практичних засад інвестиційно-інноваційного забезпечення зернопродуктового підкомплексу й розробки напрямків підвищення ефективності його функціонування.

Основними результатами дослідження, які характеризують його новизну є наступні:

вперше:

– теоретично опрацьовано й запропоновано методологію обґрунтування стратегічних орієнтирів інвестиційно-інноваційного

забезпечення ефективного функціонування зернопродуктового підкомплексу, що містить розробку методологічних засад функціонування підкомплексу на інвестиційно-інноваційній основі, інформаційне забезпечення інвестиційно-інноваційної діяльності, системний підхід до оцінки ефективності інвестиційних проєктів й методичних підходів до аналізу економічної ефективності інноваційної діяльності;

– розроблено наукову концепцію інвестиційного забезпечення виробників зерна, що передбачає створення інвестиційного позичкового фонду за рахунок виділених урядом коштів із державного бюджету (виділення їх окремим рядком) або емісії; цільове використання наявних коштів для розвитку зернового виробництва, а також поступове створення і накопичення власного інвестиційного потенціалу сільського господарства; створення консолідованого інвестиційного фонду;

– сформовано оптимальну структуру зон інвестиційно-інноваційного забезпечення зернопродуктового підкомплексу України на основі кластеризації регіонів, за показниками виробничо-економічної діяльності та інвестиційно-інноваційного забезпечення зернопродуктового підкомплексу, які об'єднано в групи за рівнем виробництва, маркетингу та інвестиційно-інноваційної діяльності, виділено блоки фінансової підтримки та результатів інноваційної діяльності;

удосконалено:

– методичні підходи до аналізу факторів ефективності функціонування зернопродуктового підкомплексу шляхом віднесення до найсуттєвіших з них таких, як: стратегічне значення продукції; структурованість обігу; біологічні вимоги до продукції; незбалансованість пропозиції та попиту; зональний характер виробництва, що зумовлює вимоги до здійсненого розподілу зазначених чинників на групи: загальноекономічного, регіонального і господарського рівнів;

– методологічні основи побудови ефективної системи управління інвестиційними проектами на базі застосування інтегральних показників за умови обмежених фінансових ресурсів;

– концептуальні засади організаційно-технологічних зв'язків у зернопродуктовому підкомплексі і визначено етапи щодо забезпечення їх реалізації, а саме: проведення маркетингових досліджень; попереднє визначення обсягів зерна необхідного виду; укладання контрактів з продавцями зерна; проведення технологічних, фінансово-економічних, соціальних, санітарних, екологічних заходів; організація приймання зерна в державний, регіональні фонди; заходи щодо реалізації продукції;

– механізм інвестиційно-інноваційного забезпечення зернопродуктового підкомплексу на основі визначення організаційно-економічних особливостей його розвитку, що містить низку таких заходів, як: формування інноваційного потенціалу, застосування кластерного підходу, створення конкурентних переваг, регіональних факторів виробництва, поглиблення господарської та зональної спеціалізації, формування ефективних джерел інвестицій;

дістало подальшого розвитку:

– механізм взаємозв'язку державного регулювання ринку зерна та ринкових методів продажу, рівня розвитку експортно-імпортних відносин України на зерновому ринку та їхнє фінансово-кредитне регулювання, зокрема митно-тарифне, як засіб захисту економічних інтересів суб'єктів ринку зерна;

– класифікація і розподіл факторів ефективності функціонування зернового ринку, формування їх за окремими ознаками, а саме: за динамікою попиту та пропозиції; формування цін; за призначенням; розвитком інфраструктури;

– модель купівлі-продажу зерна на електронній біржі, як напрямок інвестиційного забезпечення зерновиробників (визначення складу учасників

електронних торгів, змісту їх економічних інтересів та системи взаємодії між ними);

– механізм економічного стимулювання екологічної безпеки ефективного зерновиробництва на інноваційній основі, що передбачає інвестиційне забезпечення біологізації виробництва, ресурсозберігаючі технології, територіальну спеціалізацію, концентрацію виробництва, оптимізацію землекористування, сортооновлення, дотримання балансу еколого-економічної ефективності вирощування зернових культур;

– обґрунтування напрямків реалізації інноваційної моделі розвитку зернопродуктового підкомплексу через удосконалення соціально-економічних відносин; виробничої та соціальної інфраструктури; покращення екологічних умов виробництва; застосування ресурсозберігаючих технологій; оновлення, поповнення і модернізацію технічної бази; розробку дієвої системи інвестиційного забезпечення.

Практичне значення одержаних результатів. Проведені дослідження складають потенційну основу наукових положень і висновків щодо розвитку й ефективного функціонування зернопродуктового підкомплексу. За результатами дослідження сформульовані пропозиції щодо реалізації механізму інвестиційно-інноваційного забезпечення ефективного функціонування зернопродуктового підкомплексу України. Практична цінність отриманих результатів полягає у можливості їх використання в діяльності організаційних структур зернопродуктового підкомплексу на різних рівнях. Розроблені автором пропозиції можуть бути використані Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, Міністерством аграрної політики при розробці законодавчих та нормативних актів, що регулюють аспекти розвитку зернопродуктового підкомплексу.

Пропозиції автора щодо удосконалення методологічних аспектів ефективного функціонування зернопродуктового підкомплексу, методики побудови ефективної системи управління інвестиційними проектами прийняті Міністерством аграрної політики України для втілення у

практичну діяльність (довідка № 38-18-10 / 5987 від 26.01.10 р.). Наукові розробки щодо перспектив розвитку зерновиробництва та пропозиції щодо активізації інвестиційних процесів використані Головним управлінням агропромислового розвитку Вінницької обласної державної адміністрації при розробці Регіональної програми „Зерно Вінниччини” (довідка № 01-1 – 34 - 5151 від 03.09.09 р.). Рекомендації щодо формування інвестиційного потенціалу у зернопродуктовому виробництві використані Головним управлінням агропромислового розвитку Тернопільської обласної державної адміністрації у Регіональній програмі зерновиробництва на період до 2015 р. (довідка № 01-5 – 12 - 5317 від 16.09.09 р.). Знайшли практичне втілення напрямки вдосконалення інвестиційного забезпечення підприємств зернопродуктового підкомплексу на базі інноваційної моделі розвитку Хмільницького району Вінницької області (довідка № 01-01-13-1718 від 03.09.09 р.). Запропонована система організаційно-економічних заходів, спрямованих на забезпечення якісного стану зерна відповідно до вимог європейських стандартів та рекомендації щодо вдосконалення механізму поставок сировини на елеваторне господарство, використана ТОВ „Липовецьке” (довідка № 281 від 13.11.09 р.).

Теоретичні положення та інформаційно-аналітична база досліджень знайшли практичне застосування в навчальному процесі Вінницького інституту економіки Тернопільського національного економічного університету під час викладення дисциплін „Інвестиційна діяльність підприємства”, „Економіка та організація інноваційної діяльності” (довідка № 074/1 від 21.05.10 р.) та Ужгородського національного економічного університету при викладенні дисциплін „Інвестиційна діяльність підприємства”, „Економіка та організація інноваційної діяльності”, „Інвестиційний менеджмент” (довідка № 01-10/2260 від 17.01.10 р.).

Особистий внесок здобувача. Основні положення, висновки та пропозиції дисертації сформульовано й обґрунтовано автором особисто.

Матеріали наукових статей, підготовлених у співавторстві, використані у дисертації лише у частині, яка належить особисто здобувачу.

Апробація результатів досліджень. Основні положення, наукові результати та практичні розробки дисертації доповідалися та обговорювалися на: Всеукраїнській науково-практичній конференції вчених, викладачів та практичних працівників (Вінниця, 2004); III всеукраїнській науково-практичній конференції вчених, викладачів та практичних працівників (Вінниця, 2006); II міжнародній науково-практичній конференції „Освіта і наука в умовах глобальних викликів” (Сімферополь–Судак, 2009); XIII міжнародній науково-практичній конференції „Фінанси України” (Дніпропетровськ, 2009); Всеукраїнській науково-практичній конференції „Оптимізація наукових досліджень – 2009” (Миколаїв, 2009); Міжнародній науково-практичній конференції „Інвестиційні пріоритети епохи глобалізації: вплив на національну економіку та окремий бізнес” (Дніпропетровськ, 2009); III міжнародній науково-практичній конференції „Ефективність бізнесу в умовах трансформаційної економіки” (Сімферополь, 2009); Міжнародній науково-практичній конференції „Vecky rokrok na rozmezi millennium – 2009” (Praha, 2009); Міжнародній науково-практичній конференції „Aktualne problemy powoczesnych nauk – 2009” (Przemisl, 2009); Міжнародній науково-практичній конференції „Сучасна економічна теорія та пошук ефективних механізмів господарювання” (Сімферополь, 2010); Міжнародній науково-практичній конференції „Научно-инновационная деятельность в агропромышленном комплексе” (Минск, 2010).

Публікації. За матеріалами дисертаційного дослідження опубліковано 40 наукових праць, серед яких одна одноосібна монографія, 24 статті у фахових виданнях. Загальний обсяг публікацій становить 49,6 друкованих аркушів, з яких 39,5 належать особисто автору.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗЕРНОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ

1.1. Економічна сутність, стратегічне значення та організаційно-економічні умови функціонування зернопродуктового підкомплексу

Зернопродуктовий підкомплекс – це стратегічний сектор природно-економічного продовольчого комплексу України.

Базою формування зернопродуктового підкомплексу є зернове господарство, розвиток якого залежить, передусім, від насінництва, котре в Україні представлено науково-дослідними інститутами, дослідними станціями, насінневими підприємствами та насінневими заводами, що забезпечують зернове господарство новими сортами й гібридами культур.

В сучасних умовах зернове господарство визначає рівень розвитку всього аграрного сектора економіки України, гарантує продовольчу безпеку країни. Традиційно зерно використовується для виготовлення хлібо-булочних, кондитерських виробів, крупів, макаронів та ін., тобто продуктів, які відзначаються високими поживними та смаковими якостями, містять достатню кількість білків, вуглеводів, вітамінів, амінокислот та мінеральних речовин.

Для України нарощування виробництва зерна має стратегічне значення для піднесення національної економіки, оскільки за успішного його розвитку створюються умови для ефективної діяльності низки суміжних галузей. Підвищення рівня ефективності виробництва зерна є одним із найважливіших завдань, від розв'язання якого залежить продовольча безпека країни. Це питання потребує регулювання на усіх рівнях влади та повної узгодженості дій виконавчих органів.

Серед сприятливих для виробництва зерна умов – геополітичне становище, природно-географічні чинники, працьовитість та старанність населення країни.

За масштабами площ, зайнятих під зерновими культурами, та за обсягом зерновиробництва на одну особу наша держава посідає шосте місце у світі.

Загальна потреба країни в зерні визначається його кількістю, що витрачається на харчування, переробку, корми, насіння, експорт і створення державних резервів. У цьому обсязі найбільшу питому вагу має зерно, що споживається тваринництвом та використовується населенням як продукт харчування. В Україні від загальної кількості виробленого зерна на корм худобі і птиці використовується 40–50%, на харчування – 20–21%, насіння – 8–10%, переробку на харчові цілі – 2–3% і втрачається при зберіганні і доробці – 2–3% [71, с. 125].

Для забезпечення економічних інтересів підприємств необхідно проводити розподіл прибутку від реалізації готової продукції між окремими галузями продуктового підкомплексу, що посилить інтеграційні процеси. Це зумовлено, передусім, спрямуваністю підприємств на різних стадіях виробництва до отримання максимального результату.

У зернопродуктовому підкомплексі країни сьогодні створено багато організацій та об'єднань, але жодне із них не може забезпечити взаємозв'язок інтересів усіх суб'єктів господарювання для досягнення єдиної мети. Зернові компанії – найкраще уособлення такого типу організаційних взаємовідносин.

Останні, діючі в аграрному секторі країни, не є однорідними утвореннями, які охоплюють усі складові технологічного процесу, що зумовлює їх розподіл за певними класифікаційними ознаками:

- спеціалізація зернових технологій;
- ступінь охоплення ланок технологічного ланцюга “від виробника сировини до кінцевого продукту”;

– технологічна забезпеченість виробничого процесу у зернопродуктовому підкомплексі.

Виробництво зерна має свої специфічні особливості. Зернові культури поділяють на групи залежно від призначення (продовольче, кормове, насіннєве) і на сорти, ціни на які диференціюються залежно від якості. Крім того, існують і регіональні відмінності в структурі одержуваної зернової продукції, котрі пов'язані з особливостями природно-кліматичних умов виробництва.

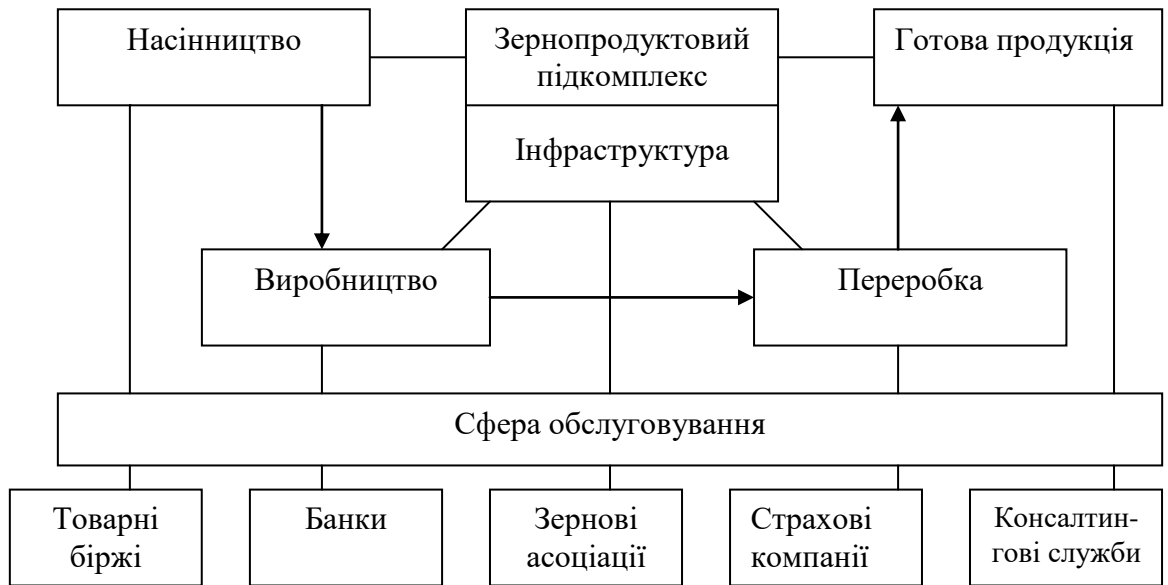
В удосконаленні регіонального розміщення виробництва зерна особлива роль належить науково-дослідним установам у створенні високопродуктивних, адаптованих до конкретних ґрунтово-кліматичних умов, сортів і гетерозистих гібридів сільськогосподарських культур, розроблені системи заходів їхнього захисту від шкідників, хвороб і бур'янів, запровадження нових ресурсоощадливих технологій та їх елементів [309, с. 15].

До складу підкомплексу належать селекція та насінництво зернових культур, виробництво зерна, заготівля, борошномельна, круп'яна, комбікормова, макаронна та хлібопекарська промисловість, технічна переробка зерна на спирт, крохмаль, солод, а також виробництво спеціалізованої техніки [35].

На основі узагальнення складових елементів підкомплексу розроблена відповідна схема (рис. 1.1).

Шляхом використання науково-технічного прогресу забезпечується інтенсифікація виробництва, що є визначальним напрямком й сприяє розширеному відтворенню виробництва зерна. Агротехнічні прийоми дають змогу максимально реалізовувати генетичний потенціал сортів та отримувати у 2–3 рази вищу урожайність, ніж забезпечують природні біокліматичні умови місцевості.

Рис. 1.1. Схема функціонування зернопродуктового підкомплексу України

Природні фактори впливають на рівень урожайності зернових культур та враховуються при розробці технологій виробництва сільськогосподарських культур.

Інтенсивний тип вирощування зернових культур передбачає удосконалення виробничих відносин, технологічного рівня виробництва, підвищення якості трудових, матеріально-технічних інформаційних ресурсів.

Суттєвий вплив на розвиток зернового виробництва здійснюють організаційно-економічні та регуляторні фактори.

Програма “Зерно 2008–2015” визначає основні організаційно-економічні параметри зернопродуктового підкомплексу, зокрема, питання щодо реалізації зернопродукції, ресурсозабезпечення та ін.

Становлення і розвиток ринку зерна відбувається під впливом об’єктивно діючого закону загальноекономічного розвитку суспільства. Його закономірності адекватні загальним закономірностям ринку, ринковим відносинам. Тому вважаємо за доцільне, перш ніж перейти до розгляду

сутності ринку зерна, розглянути і критично проаналізувати численні погляди класиків і вчених-економістів на природу ринку і ринкових відносин.

Слушною є думка, що відповідно до законів ринкової економіки та специфіки зернопродуктового підкомплексу, розвиток ринку зернопродуктів повинен передбачати: господарську самостійність виробників і створення умов для конкуренції учасникам ринкової торгівлі зерном і зернопродуктами; наявність різних форм підприємств системи заготівлі, зберігання і переробки зерна; певний порядок формування і розподіл державних ресурсів зерна; економічні методи регулювання умов поставок зерна на ринок [71, с. 56].

Дослідження природи сучасного ринку дозволяє глибше усвідомити і зрозуміти механізм його реалізації на основі досягнення відповідності попиту і пропозиції на ресурси, товари і послуги; створити умови для їх рівноваги, стимулювати розвиток економіки відповідно до обраних орієнтирів; забезпечити адаптацію економічного регулювання до мінливих економічних умов через диверсифікацію діяльності різних форм власності і господарювання.

Загальновідомо, що процес виробництва нерозривно пов'язаний зі споживанням товарів і наданням послуг, використанням ресурсів для цих цілей. Так, ще Аристотель з цього приводу зазначав: “Все, що бере участь в обміні, має бути якимось чином зіставлено. Все має вимірюватися чимось одним. Такою мірою є потреба, яка все зв'язує” [8, с. 156]. Ці погляди лягли в основу економічної теорії про корисність матеріальних благ і про рівновеликий обмін еквівалентів.

Історичний аспект пізнання ринку як економічного явища пройшов кілька ступенів свого розвитку. У початковий період розпаду первіснообщинного суспільства ринок формувався як “товарний обмін”, який відбувався у визначений час і у визначеному місці. У процесі еволюційного розвитку під ринком загалом починають розуміти будь-яке

місце, де реалізуються відносини покупців і продавців. У сучасній економічній теорії поняття ринок найчастіше визначають як спосіб організації і функціонування економічних зв'язків господарюючих суб'єктів, заснований на принципах вільної купівлі-продажу, як форму реалізації, руху частин цього продукту.

Концепція маркетингу визначає ринок як взаємодію між покупцями та продавцями, процес їх взаємовідносин у площині купівлі-продажу товарів. З появою ринку робочої сили цей “товар” набуває всеохоплюючого характеру, все більше проникає у саме виробництво, де його купівля (як і засобів виробництва) є умовою виробництва, визначає форму єднання факторів виробництва.

У західній економічній літературі ринок розглядають як “реальне або уявне (віртуальне) місце, де зустрічаються виробники (пропозиція) і споживачі (попит) і здійснюється купівля-продаж товарів”, як “механізм який поєднує продавців і покупців окремих товарів і послуг”, або як “група людей, яка вступає у тісні ділові відносини й укладаються угоди з приводу будь-якого товару” [264]. Представники класичної школи політичної економії А. Смітт і Д. Рікардо не брали до уваги наслідки впливу політичних факторів на умови формування ринку, оскільки не надавали їм формотворчого значення.

У сучасній неокласичній економічній теорії найчастіше використовується визначення ринку, яке було запропоноване французькими економістами: „Ринок – це не будь-яка певна ринкова площа, на якій продають і купують предмети, а загалом будь-який район, у якому відносини покупців і продавців настільки вільні, що ціни на ті самі товари мають тенденцію легко і швидко вимірюватися” [251]. За такого бачення категорії „ринок” найбільш визначальними складовими є цінові важелі та вільні обмінні процеси.

А. Маршалл зазначав, що досконалість системи ринкових взаємовідносин характеризується однаковим рівнем цін на продукцію та реальною платоспроможністю покупців [159].

Американські вчені К. Макконелл і С. Брю у праці “Економікс” трактують поняття ринку, як “інститут або механізм, який зводить разом покупців (представників попиту) і продавців (постачальників) окремих товарів і послуг” [151].

Зазначені визначення характеризують економіку з точки зору теорії, обмежуючись практичними аспектами проблеми та виробничими взаємозв'язками. Крім того, у них звернено увагу на тенденції до вирівнювання цін, а отже, названо важливу функцію ринку.

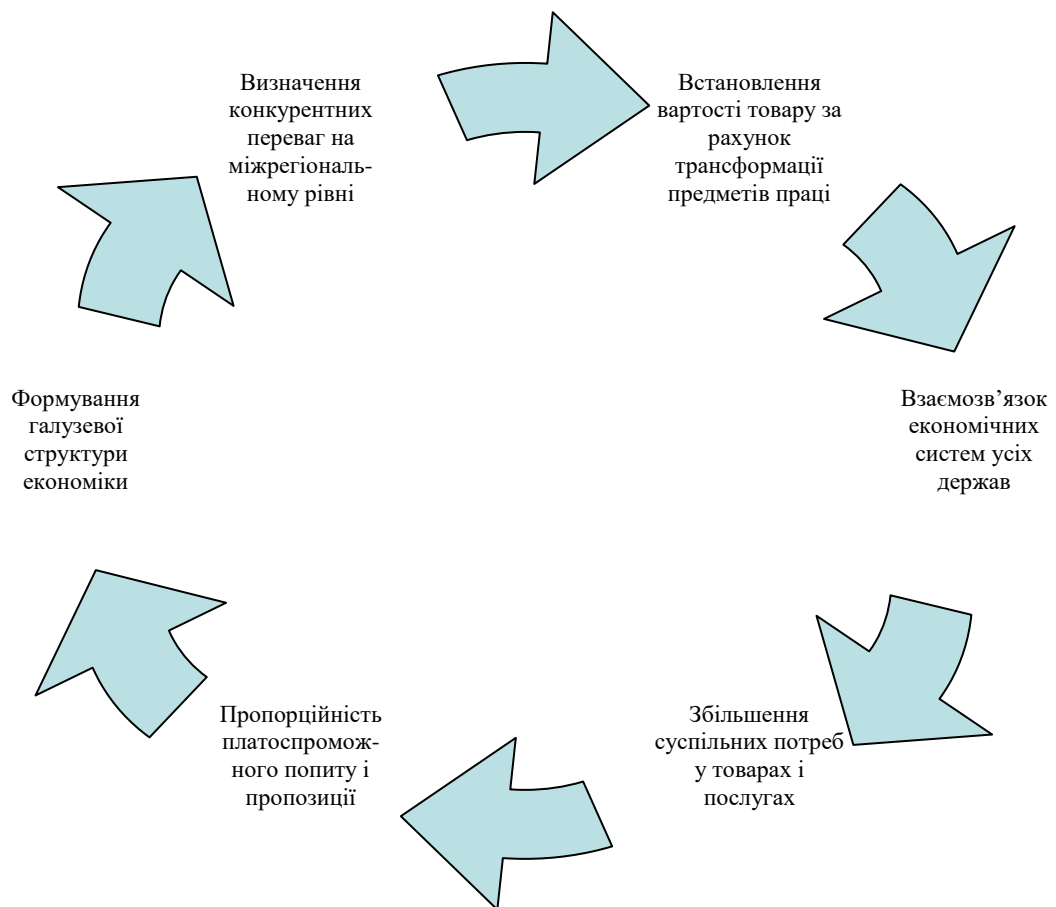
Російський вчений Ю. Осипов за основу ринкових взаємовідносин прийняв систему економічних відносин. Згідно з його концепцією: „ринок – це суспільство підприємців як цілісна самоорганізована система, яка виконує функцію соціального організатора суспільного виробництва і здійснює мікрогосподарювання” [51].

Отже, ринок – це система взаємовідносин щодо встановлення вартості товару за рахунок трансформації предметів праці економічних систем усіх держав, збільшення суспільних потреб у товарах і послугах, визначення пропорційності платоспроможного попиту і пропозиції, конкурентних переваг на міжрегіональному рівні, формування галузевої структури економіки (рис. 1.2).

Нині ринок розглядається в різних аспектах:

- з точки зору купівлі-продажу, його слід визначити як сферу взаємодії попиту і пропозиції, тобто відносин виробника і споживача;
- з точки зору організації економіки, він є суспільною формою її функціонування;
- з позиції учасників ринку, його визначають як форму суспільного зв'язку (економічні відносини) між суб'єктами господарювання.

Отже, можна виокремити два принципово різні визначення ринку як сфери руху, з одного боку, і сукупність конкретних економічних відносин – з іншого. Двоякість природи ринку і, власне, його змісту (market) означає збут, який здійснюється у сфері обміну, товарного руху; у той же час ринок – це система економічних відносин, яка здійснюється через купівлю-продаж у всіх економічних ланках: у сфері виробництва, розподілу, обміну і споживання. З цієї позиції ринок є складним механізмом функціонування економіки, який заснований на різних формах власності, товарно-грошових зв'язків і фінансово-кредитній системі. Таким чином, ринок – це складна система соціально-економічних відносин, що забезпечує взаємодію геополітичних, організаційно-технологічних, демографічних та інших факторів, спрямованих на стимулювання сфери виробництва, обміну і споживання матеріальних благ.

Рис. 1.2. Складові системного підходу до визначення категорії „ринок”

Загальновідомо, що у ринкових відносинах присутня взаємодія усіх виробничих сфер, а співвідношення „ринок – виробництво” має двосторонній характер.

Основні функції ринкових відносин, на думку російського вченого В. Р. Боева, зводяться до наступного: облік і виявлення суспільних потреб; реалізація товарної маси, прискорення товарообороту; підтримка платоспроможного попиту і пропозиції; узгодження інтересів виробників і споживачів; мотивація до праці; стимулювання трудової активності; розвиток усіх структур ринку – предметів споживання, послуг, засобів виробництва, праці, цінних паперів, наукових розробок тощо [20, с. 448].

У цьому контексті звернемося до Адама Сміта, який порівнював ринок з “невидимою рукою”, що забезпечує саморегулювання економіки [264, с. 12]. Він пояснює це тим, що у кожного свої інтереси: виробник прагне до максималізації прибутку, споживач – задовольнити свої потреби з мінімальними затратами, але всі вони разом “невидимою рукою” ринку спрямовані на зміцнення свого добробуту.

Ринок, по суті, – це товар і гроші, сфера товарообміну, сукупність актів купівлі-продажу. Його можна характеризувати і як сукупність соціально-економічних відносин в сфері обміну. Загальновизнане визначення полягає в тому, що ринкові механізми – це спосіб координації попиту і пропозиції по горизонталі. На думку польського вченого, автора шокової терапії Р. Бальцеровича, ринковою є така економічна система, при якій ринковий механізм стає основним способом координації в сфері розподілу товарів, що належать приватним особам.

Разом з тим, ринок – це механізм управління зі зворотними зв’язками. Ринкові відносини регулюються, в світі не існує стихійного, некерованого ринку. Головними регуляторами ринкових відносин є фінансово-кредитна і цінова система. Не випадково китайські економісти зазначають: “ринок регулює діяльність підприємств, держава регулює ринок”. В Китаї не

протиставляють ринок і план. За стабільного стану економіки посилюються ринкові механізми, при появі симптомів спаду підвищується роль планового регулювання. Така економічна позиція особливо важлива на стадії формування ринкових відносин.

Під дією ринку здійснюється дія закону вартості. Ринкова вартість – це кількість суспільно необхідних витрат абстрактної праці на виробництво товару; проявляється як результат витрат праці різних виробників, які постачають однорідні товари на ринок. К. Маркс використовував як синоніми ринкову вартість і суспільну вартість [155, с. 713]. Ринкова вартість – основа ринкових цін. Ринкові ціни – грошовий вираз вартості товарів, які реалізуються на ринку, фактичні ціни, за якими здійснюється купівля-продаж товарів.

На думку А. Маршалла, ринок найбільше відповідає своєму розумінню, коли в усіх його пунктах в один і той же момент за один і той же предмет платять одну і ту ж ціну, з поправкою на витрати постачання [264, с. 13].

Вельми цікавим у цьому плані нам видається твердження С. Янга, який вільну ринкову економіку наділяє наступними рисами: безперешкодне проникнення на ринок і вихід з нього; чесна конкуренція; вільне виникнення й охорона приватної власності; індивідуальна ініціатива й підприємництво [323, с. 11].

В умовах формування ринкових відносин має здійснюватись переорієнтація на соціально-орієнтовану ринкову економіку, яка передбачає захист населення, активну роль держави у підтримці різних форм власності, підприємництва, конкуренції, стабільності грошової системи та інше.

Визначальними елементами ефективно функціонуючого ринку є попит і пропозиція. У співвідношенні попиту і пропозиції проявляється кон'юнктура ринку. Попит – це форма виявлення платоспроможності суспільної потреби. За межами ринку потреба втрачає грошову форму і реалізується в споживанні як певна споживча вартість. Величина попиту

залежить, головним чином, від рівня грошових доходів населення і сум, які витрачаються виробниками на придбання засобів виробництва. Пропозиція визначає результати виробництва, які набувають товарної форми. Під пропозицією розуміється сукупність товарів, котра може бути виставлена на ринок. Вона формує попит через асортимент вироблених товарів і через їх ціну. З іншого боку, попит визначає обсяги і структуру товарної пропозиції, оскільки виробляється лише те, що визнано споживачем. Співвідношення попиту і пропозиції є орієнтиром, який показує напрямок і сферу найвигіднішого застосування капіталу. Капітал вкладається в галузі, попит на продукцію яких перевищує пропозицію, відповідно ціни перевищують вартість.

У вітчизняній економічній літературі сформувалось кілька поглядів на сутність ринку зерна. Одні вчені розуміють його лише як сукупність обмінних відносин, інші науковці розглядають зерновий ринок як багатофакторне поняття, що охоплює економічний, фінансовий, соціальний і навіть моральний стан.

Наприклад, О. Г. Мелюхіна вважає, що “ринок зерна в широкому значенні терміна – це вся сукупність угод купівлі-продажу зерна і пов’язаних з цим відносин” [164, с. 1]. Дещо іншим є визначення О. М. Чечеля, який зазначає, що ринок зерна – це сфера просування товарного зерна від виробника до споживача. Тут діють ринкові економічні закони, з яких закон попиту і пропозиції формує рівень рівноваги ціни і регулює обсяг товарних пропозицій [307, с. 39].

На нашу думку, найбільш повну сутність поняття “ринок зерна” відображено у працях вчених, які розглядають його як структуровану систему, характеризуючи визначений тип функціонування економіки і формування господарських зв’язків. Ринок зерна є відносно складною структурованою системою, що характеризується багатоманітністю елементів ринкової системи.

А. І. Алтухов зазначає: “Зерновий ринок – це складна економічна система, що складається з сукупності економічних відносин між суб’єктами, якими можуть бути сільські товаровиробники, підприємства й організації, котрі займаються заготівлею зерна, збереженням, промисловою переробкою його, а також різні структури, які обслуговують рух зерна і продуктів його переробки від виробників до споживачів” [4, с. 44].

Отже, ринок зерна – це сукупність відносин, що базується на регуляторних, мотиваційних, комерційних заходах, метою яких є забезпечення населення високоякісними продуктами харчування зернової групи.

Незважаючи на достатнє розкриття цього визначення, вважаємо, воно потребує посилення організаційних та екологічних аспектів формування ринку зерна. Разом з тим, щоб названа система була дійсно ринковою, важливо забезпечити баланс між попитом і пропозицією, обсягом виробництва і споживання, свободу цін на ринку зерна у випадках економічної цілеспрямованості при державному регулюванні їх рівня. Функціонування ринку, на нашу думку, в тому числі і ринку зерна, визначається низкою факторів. Їх можна поділити на контролюючі і неkontrolюючі. Визначення факторів до контролюючих і неkontrolюючих досить умовне. Так, загальний стан економіки країни має знаходитись під контролем держави, фінансова стабільність підприємства багато в чому визначається зовнішніми умовами. Тобто, зовнішні і внутрішні чинники є взаємопов’язаними і взаємообумовленими.

Під дією цих та інших факторів складаються ринкові відносини в зерновому підкомплексі. Через ринок продуктів із зерна проявляються економічні відносини в різних сферах: між виробниками зерна й переробниками, виробниками і споживачами, продавцями і покупцями. Важливо те, що при зазначеному підході особлива роль відводиться сфері виробництва, обслуговуванню яких мають підпорядковуватись всі інші структурні елементи.

Середньозважені ціни за результатами укладення угод і котирування цін на товари, якими торгують на внутрішньому ринку, подаються з урахуванням ПДВ та без урахування ПДВ в національній валюті та доларах США відповідно до курсу Національного банку України, якщо укладаються експортно-імпортні угоди.

Потрібно зазначити, що ринок зерна має свої специфічні особливості, основними з яких є такі: зерно – це продукт стратегічного значення, від наявності якого залежить політична й економічна стабільність у суспільстві; не весь обсяг зерна надходить в сферу товарного обігу, визначена його частина залишається в господарствах для внутрішніх потреб (на насіння, громадське харчування, корми тварин); врожай зернових культур залежить від погодних умов, які спричиняють коливання щодо рівня виробництва; нестійкість і сезонність обсягів пропозиції зерна при стабільному і відносно рівномірному попиті на хлібопродукти обумовлюють необхідність створення його запасів; невідповідність між рівнем виробництва і споживання зерна в розрахунку на душу населення на території країни, а також зональний характер виробництва окремих видів зерна спричиняють об'єктивну необхідність перевезень зерна чи продуктів його переробки.

При формуванні ринку зерна в Україні доцільно враховувати наступні особливості: продовольча проблема в світі зберігається, оскільки попит на зерно загалом залишається на попередньому рівні, а у деяких регіонах зростатиме; зерно є стратегічним товаром внутрішньої і зовнішньої економічної політики; Україна є великим експортером зерна в країни СНД і далеке зарубіжжя, у зв'язку з цим їх доцільно розглядати як зону пріоритетних економічних інтересів щодо збуту зерна; порівняно з іншими країнами-експортерами тут є низка переваг: територіальна близькість до своїх імпортерів, розвинутий транспортний зв'язок, мінімальні витрати виробничого зерна, що дозволяє Україні конкурувати на ринку збуту; виробництво зерна є пріоритетною галуззю сільського господарства для забезпечення продовольчої безпеки країни; проблему формування ринку

зерна необхідно вирішувати з урахуванням не тільки внутрішніх потреб країни, а й можливостей експорту зерна, для розвитку ринку зерна необхідне державне регулювання, фінансова підтримка АПК, яка забезпечить продовольчу безпеку країни.

У світовій практиці існують різноманітні моделі регулювання ринку зерна, які можна, на нашу думку, згрупувати за такими базовими критеріями, а саме: суб'єкт регулювання, об'єкт регулювання, рівень жорсткості регулювання, рівень державної інтервенції та рівень розкриття інформації (додаток А).

Функціонування ринку базується на визначених принципах, які впливають з потреб ринкової економіки. До них належать:

- створення економічного механізму державного регулювання ринку зерна;
- наявність законодавчої бази, регулюючої ринок зерна, правова захищеність виробника і споживача;
- свобода розвитку різноманітних форм власності і господарювання;
- розвиток інфраструктури зернового ринку, розширення мережі підприємств, організацій на всіх стадіях руху сировини і продукції;
- взаємовигідна співпраця сфер виробництва, заготівлі, зберігання, переробки та реалізації;
- створення рівних економічних і фінансових умов для усіх учасників ринку;
- виробництво зерна в обсязі достатньому для формування і збільшення обсягу ринку;
- підвищення якості зерна, розширення асортименту хлібопродуктів;
- зміцнення матеріально-технічної бази, фінансового стану підприємства, організації суміжних галузей АПК;
- створення умов для вільної конкуренції виробників хліба і хлібопродуктів;

- формування на підприємствах і в органах управління АПК служб маркетингу для вивчення попиту і пропозиції, кон'юнктури ринку, цін, організації рекламної діяльності;
- автоматизація інформаційної системи, повна й оперативна інформація виробників і споживачів про стан ринку зерна.

Виконання вказаних вимог дає змогу реалізувати такі основні принципи функціонування ринку зерна, як регулювання, законодавчість, партнерство, взаємовигідна співпраця сторін, рівність, повнота ринку, матеріально технічна забезпеченість, конкурентоспроможність, розвиток маркетингу, інформування учасників ринку.

Відповідно до організації виробництва і використання зерна в країні можна виокремити три великих блоки. Перший – організація виробництва, заготівлі і зберігання зерна; другий – використання зерна для продовольчих, фуражних і технічних потреб; третій – використання зерна для експортних цілей.

Розробка комплексу заходів здійснюється з використання програмно-цільового планування і реалізується через державні структури управління з чіткою вертикальною ієрархією і зв'язком з товаровиробниками. Взаємовідносини між ними мають будуватися на правовій основі і договірних відносинах (ф'ючерсні, форвардні контракти), які передбачають механізм економічного стимулювання і відповідальності сторін.

Зерновий ринок характеризується різнонаправленими тенденціями: фактичним виходом з ринку великого монопольного покупця в особі держави, порушенням зв'язків, які склалися; втратою традиційних, гарантованих каналів збуту зерна; виникненням на зерновому ринку великої кількості каналів реалізації і появою власних, оптових, посередницьких та інших ринкових структур, які займаються зерновим бізнесом.

На сучасному етапі формування зернового ринку супроводжується витісненням малих і середніх посередників і його монополізацією великими зерновими компаніями. Одночасно помітно розвивається конкуренція між

учасниками зернового ринку, його подальше інституціональне становлення, активніший вплив держави в особі уповноважених органів управління на торгівлю зерном.

Одним із важливих елементів інфраструктури зернового ринку є товарні біржі, які є організаційно оформленими, регулярно функціонуючими ринками оптової торгівлі за стандартами і взірцем, де попит і пропозиція одночасно проявляються і регулюються в одному місці, що дозволяє швидше впровадити ринкові відносини в господарську сферу. Варто зазначити, що біржові угоди мають безсистемний, випадковий характер.

Товарна біржа – це установа, яка організовує процес укладання операцій купівлі-продажу стандартизованих товарів на основі принципу врівноваження попиту і пропозиції [49, с. 132].

В умовах України значна увага державних структур справедливо приділялася розвитку біржового ринку сільськогосподарської продукції.

Біржова діяльність є формою ринку з характерними рисами самостійності, економічної свободи, високим рівнем інформаційного забезпечення, наявністю великої кількості учасників, вільним ціноутворенням.

Система ринкової економіки містить відносини, які регулюються ринком і державою, вони тісно взаємопов'язані й доповнюють одне одного, формуючи таким чином умови функціонування ринку.

Сучасний ринок – це один з головних елементів складної системи господарювання, в якій взаємодіють ринковий механізм і численні, насамперед, державні, регулюючі інститути.

Поняття “механізм” слід трактувати, як систему, спосіб, що визначає порядок певного виду діяльності, систему певних ланок та елементів, що взаємодіють [73, с. 355].

В економічній літературі термін “механізм” часто використовується в поєднанні зі значенням “ринковий”, “господарський”, “економічний”,

“організаційний”, “організаційно-економічний” тощо, а в спеціальній літературі немає чіткого розмежування сфер застосування цих дефініцій.

Ринковий механізм проявляється, насамперед, у взаємодії попиту і пропозиції. Ринкова економіка, з одного боку, – це механізм дії об’єктивних законів ринку, а з іншого – механізм, регульований державою.

Закони ринку впливають на регуляторні аспекти функціонування економічних та соціальних систем. При цьому виникають певні взаємозв’язки та відносини, зумовлені потребами якісного управління процесом виробництва, що визначаються категорією “господарський механізм”.

Господарський механізм – це система основних форм, методів і важелів використання економічних законів, вирішення суперечностей суспільного способу виробництва, реалізації власності, а також всебічного розвитку людини й узгодження її інтересів з інтересами колективу, класу, суспільства.

В умовах ринку господарський механізм сільськогосподарського підприємства розглядається як система об’єктивно існуючих, так і свідомо регульованих організаційних, економічних, соціальних відносин у процесі господарської діяльності, спрямованих на підвищення економічної ефективності господарської діяльності та отримання прибутку, доходу.

Систему форм і методів, що використовуються у виробничій системі, характеризує категорія “економічний механізм”. Для підвищення економічної ефективності діяльності виробничої системи необхідно забезпечити організаційну та управлінську основу. Ці аспекти відображає поняття “організаційний механізм”, як сукупність заходів щодо об’єднання складових виробничого процесу та забезпечення їх ефективної взаємодії. Тому організаційний механізм ще містить набір загальних правил і процедур здійснення економічної діяльності і в сучасних ринкових умовах характеризується наявністю у власності виробничих засобів.

Організаційно-економічний механізм, як синтезуюче поняття, – це сукупність організаційних та економічних форм і методів функціонування, регулювання і взаємодії усіх елементів господарської системи, спрямована на досягнення кінцевого результату.

Незважаючи на конкретизацію значення організаційного механізму управління, він стосується всіх аспектів управлінської діяльності підприємств [164]. Характерною рисою управлінської функції (організації) є формування меж господарювання, що впливає з сутності підприємства, як суб'єкта економічних відносин.

Поняття “управління” визначає взаємовідносини в межах суб'єкта господарювання, а також мотиваційні, координаційні, цільові орієнтири діяльності, а не всю сукупність дій в межах виробничої системи в сфері сільськогосподарського виробництва. З метою досягнення цілей розвитку сільськогосподарського підприємства в процесі формування і споживання ресурсного потенціалу необхідне відпрацювання ефективної системи організації виробництва. Підходи до розуміння сутності категорії “організація” наведено на рис. 1.3.

Рис. 1.3. Підходи до розуміння сутності категорії “організація”

В працях деяких вчених застосоване поняття “господарський механізм управління” [143]. Втім дана категорія не розкриває ні сутності, а ні системи

господарювання, а ні категорії “механізм управління”, а є синтезуючим поняттям двох останніх.

Нині ставиться питання про проблему співвідношення економічного та господарського механізму, і організаційного, як такого, що встановлює правила між зазначеними поняттями, або ж того, що відіграє поєднувальну роль.

Регуляторна функція економіки передбачає своєрідний тип господарського механізму, що базується на нових формах та методах діяльності і зумовлює використання регулюючих функцій держави не лише в господарському механізмі, а й в організаційно-економічному [5, с. 29].

Реформи середини 60-х рр. ХХ ст. внесли зміни в теорію та практику управління, зокрема вони стосувались господарського, організаційного та економічного механізму. Потреба в розробці теоретичного забезпечення механізму господарювання, регулювання організаційних та економічних сторін діяльності підприємств зумовлена практикою суб'єктів господарювання. Спільність їх функцій обумовила формування галузевого розподілу, вдосконалення міжгалузевих зв'язків та спричинила вплив на діяльність усього господарського комплексу, як системи виробництва, обміну, розподілу і споживання.

Господарський механізм управління економікою – це система способів організації господарських зв'язків, форм і методів управління, свідомо розроблених на основі об'єктивних економічних законів з урахуванням конкретної економічної ситуації. Він містить всю систему відносин у визначеному конкретному його змісті – суб'єкти господарювання, організаційний та економічний механізми управління і законодавчі акти.

Враховуючи вищезазначене, узагальнюючи різні визначення поняття, можна констатувати, що організація управління – це частина системи управління – множини елементів, які знаходяться у відносинах й зв'язках один з одним, утворюючи визначену цілісність, єдність.

Зокрема, функція підприємств сільськогосподарського виробництва полягає у забезпеченні реалізації мети шляхом встановлення пропорцій між елементами трудової діяльності і порядку їх взаємодії, формування керуючої і керованої систем та розподіл їх за підрозділами підприємств, чіткої взаємодії між ними.

В економіці ринкового типу, форми власності на засоби виробництва функціонують як економічна складова взаємодії товаровиробників та держави, а тому для постійного регулювання економіки існують і практичні, і теоретичні положення.

Варто зазначити, що протягом останніх років на зерновому ринку частково здійснюються докорінні перетворення, пов'язані з реформуванням відносин власності і реорганізації сільськогосподарських, переробних і обслуговуючих підприємств, заміною планово-розподільної системи на ринкову.

Отже, на сучасному етапі розвитку зернопродуктового підкомплексу необхідно приділити увагу питанням розробки підходів до формування потенціалу зерновиробництва, регуляторним чинникам, ресурсному забезпеченню, залученню інвестицій та інноваційному розвитку.

1.2. Інвестиційне забезпечення зернопродуктового підкомплексу як чинник його ефективного функціонування

Привабливість зернової галузі як вигідної сфери розміщення капіталу визначається стабільним попитом і відносно стійкою конкурентоспроможністю на міжнародному ринку, технологічними властивостями зерна (транспортабельністю, збереженням якості тощо). З веденням вільної торгівлі і відміною діючих квот на експорт зерна, в ринковій стратегії трейдерів зерновий бізнес почав займати особливе місце.

Перехід зернового господарства на ринкові відносини потребує заміни системи його державного інвестування. Безповоротний у своїй основі принцип бюджетного фінансування і кредитування зерновиробничих господарств має бути замінений новою політикою, поєднуючи бюджетне фінансування з податковою кредитною політикою і ринковими відносинами держави з виробниками зерна незалежно від форм власності і господарювання. Ми вважаємо, що з зернового господарства на нову систему фінансування держава зобов'язана спрямувати свої кошти у вигляді бюджетних дотацій, пільг під затверджені зернові програми, повернути виробникам зерна частину витрат в раніше домовленій частині, компенсуючи їх за умови виконання ними визначених вимог. При цьому вважаємо, що інвестиційна політика держави має враховувати можливості бюджету, а її методи мають визначатися конкретною ситуацією і спрямовуватися на подолання тих чи інших перекосів і причин щодо вирішення конкретних завдань розвитку зернового господарства.

Бюджетне фінансування доцільно використовувати, головним чином, для вирішення завдань, які мають загальнодержавне значення, прямо або опосередковано стосуються виробництва, збуту і використання зерна, до них насамперед необхідно віднести: розвиток соціально-виробничої і ринкової інфраструктури, наукових досліджень секції, насінництва і розробки прогресивних технологій, спрямованих на збільшення виробництва і скорочення витрат зерна; вирішення економічних проблем; підвищення родючості землі; надання підтримки регіонам, які мають об'єктивно гірші умови виробництва. Розробка й реалізація державних цільових програм сприяє підтримці товаровиробників, формуванню їх доходів.

Перші погляди щодо політики протекціонізму викладено в працях меркантилістів XV–XVII ст., зокрема розглянуто питання стимулювання експорту, імпортування певних видів товарів, інвестування з метою збільшення обсягів капіталу. Метою державного стимулювання

інвестиційних процесів вважали збільшення національного багатства, що можливе передусім шляхом активізації торгівельних операцій. Сферами розміщення капіталу виступали виробництво, наука і освіта, обслуговуюче господарство, торгівля [22, с. 8].

Економісти XVII ст. (Франсуа Кене, Жан Тюрбо та ін.) єдиним джерелом багатства вважали землю. А категорію “інвестиції” трактували, як визначник вартості товарів та суму авансованих засобів або капітальних вкладень з метою отримання прибутку в підприємницькій діяльності. В зазначений період вперше було досить ґрунтовно розглянуто питання інвестування в сільськогосподарське виробництво. Раціональність таких вкладень пояснювалась створенням першооснови збагачення суспільства саме в аграрному секторі (виробництво продуктів харчування та сировини для багатьох галузей економіки) [200, с. 9].

Наступним етапом у розвитку теорії економіки стали ідеї Дж. Кейнса щодо потреби в регулюванні капіталістичної економіки державою, на макрорівні для створення сприятливих умов залучення інвестицій у вітчизняну економіку. Науковцем розроблена теорія стимулювання попиту за рахунок державних заходів і зокрема інвестування. Термін “інвестиції” Дж. Кейнс тлумачив, як поточний приріст вартості капітального майна в результаті виробничої діяльності в конкретний період, що не є спожитою [119, с. 10]. Теорія Кейнса має протекціоністський характер. В основу забезпечення національних інтересів покладено захист національної від іноземних інвестицій. На думку Кейнса, іноземне інвестування ускладнює формування галузевої структури, підвищує напрямки саморегуляції й негативно впливає на внутрішній інвестиційний попит.

Синтезуючою категорією теорії Дж. Кейнса є концепція мультиплікатора й акселератора, що характеризує збільшення інвестиційних потоків у виробничі процеси, що підвищує їх ефективність за рахунок державного регулювання й збільшення обсягів фінансування. Твердження

Кейнса є актуальним і сьогодні, особлива їх цінність – у застосуванні для сільськогосподарського розвитку.

Згідно з інституціональною теорією, для розвитку інвестиційних процесів необхідно акумулювати значні обсяги позичкового капіталу, що не є використаним. Сприяє активізації інвестування й формування галузей, що мають значно вищий рівень прибутку від інших, стимулює попит й формує потреби [160, с. 30].

Спільним у поглядах представників Кейнсіанської та інституціональної теорії міжнародного руху капіталів є використання макроекономічного аналізу. Втім, у цих теоріях не використано принцип індивідуалізації інвестування, а саме проблем, пов'язаних з мотивацією вкладання інвестиційних ресурсів окремими інвесторами.

Неокласична теорія базується саме на проблемах мотивації інвестиційної діяльності підприємців та ліберальних підходах щодо її реалізації. У ХХ ст. приріст підприємницьких капіталовкладень був значно вищим, ніж обсяг міжнародної торгівлі та світового виробництва, а А. Маршалл зазначав, що найдинамічнішим серед інших ринків є ринок інвестицій.

У праці “Інвестиції” О. В. Мертенс вказує на те, що термін “інвестиції” не може мати єдиного й вичерпного тлумачення, це пояснюється різними сферами виникнення й застосування [166, с. 3].

Представники американської економічної школи К. Р. Макконел і С. Л. Брю трактували інвестиції, як витрати на виробництво засобів виробництва, зростання обсягу матеріальних ресурсів [151, с. 210].

Е. Дж. Долан, К. Д. Кемпбелл та Р. Дж. Кемпбелл дотримувались подібної точки зору та провели диференціацію інвестиційних ресурсів. Зокрема вони вирізняли: інвестиції в основні засоби та матеріальні запаси. Такий розподіл, на їх думку, зумовлений потребою в спрямуванні капіталу як на придбання новостворених капітальних благ, так і на нагромадження сировинних запасів [62, с. 50].

Термін “інвестиції” найбільш повною мірою характеризує підприємницькі витрати. Деякі автори під “інвестиціями” розуміють сукупність затрат, що реалізуються у формі довготермінових вкладень капіталу в промисловість, сільське господарство, транспорт, будівництво та інші галузі народного господарства [163].

Загальновідомо, що фінансові ресурси потрібні для створення організаційного, кадрового, технічного потенціалу виробництва. Націлення на одержання прибутку чи (або) соціального ефекту є метою інвестиційної діяльності.

У ХХ ст. поняття “інвестиції” часто прирівнювали до “капітальних вкладень”. Однобічне трактування інвестицій стосувалось лише вкладень грошових коштів у відтворення основних фондів. Ідентифікація зазначених термінів нині заперечується, а “капітальні вкладення” трактуються як форма інвестицій.

Щодо об’єктів інвестування, то ними можуть бути й оборотні та нематеріальні активи, зокрема придбання патентів, ліцензій, “ноу-хау”. Втім об’єктом інвестування можуть бути й інші фінансові інструменти, процеси відтворення основних фондів.

Б. А. Райзбергом розширено представив трактування даного поняття, зокрема він вказував на те, що “інвестиції” – це довготермінове вкладення капіталу в різні галузі та сфери економіки, інфраструктуру, соціальні програми, охорону навколишнього середовища як всередині країни, так і за кордоном, з метою розвитку виробництва, соціальної сфери, підприємництва, отримання прибутку” [247]. Автор пропонує здійснити розподіл інвестиційних ресурсів, виокремивши фінансові, реальні, приватні та державні, валові й чисті, виробничі, науково-технічні, соціальні. Такий розподіл не є повною мірою обґрунтованим, оскільки не виділено ознак, груп, та не враховано часових параметрів інвестування. При дослідженні вартості капіталу визначено, що інвестиції мають бути рівними запланованому приросту по вартості уречевленого капіталу [266].

Найбільш повною мірою поняття “інвестиції” розкрито в Законі України “Про інвестиційну діяльність”. Інвестиції слід розуміти, як всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об’єкти підприємницької й інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект. До них належать:

- кошти, цільові банківські вклади, паї, акції та інші цінні папери;
- рухоме та нерухоме майно (будинки, споруди, устаткування та інші матеріальні цінності);
- майнові права, що випливають з авторського права, досвід та інші інтелектуальні цінності;
- сукупність технічних, технологічних, комерційних та інших знань, оформлених у вигляді технічної документації, навичків та виробничого досвіду, необхідних для організації того чи іншого виду виробництва, але не запатентованих (“ноу-хау”);
- права користування землею, водою, ресурсами, будинками, спорудами, обладнанням та інші майнові права;
- інші цінності [84].

Подане у законі визначення відповідає міжнародним підходам, розкриває сутність інвестиційної діяльності. А. А. Пересада вказує на те, що таке трактування інвестицій близьке до уявлень про інвестування як процес вкладення ресурсів з метою отримання прибутків або доходів у майбутньому періоді [201].

Синтезом понять “капітальні вкладення” та “інвестиції” є термін “капітальні інвестиції”, що позначає категорію інвестицій, спрямованих в основний капітал чи у відтворення основних засобів.

Цей термін має визначене законодавче підґрунття, у Законі України “Про оподаткування прибутку підприємств” вказано, що “під капітальною інвестицією слід розуміти господарську операцію, яка передбачає придбання будинків, споруд, інших об’єктів нерухомої власності, інших

основних фондів та нематеріальних активів, які підлягають амортизації” [88].

Капітальні інвестиції – це інвестиції в основні засоби виробництва, які сприяють підвищенню економічних результатів діяльності та пов’язані з поліпшенням об’єкта, що підтверджує існування проблеми розмежування понять “інвестиції” – “капітальні інвестиції”, а не категорій “капітальні вкладення” – “інвестиції”.

Досить вузьке за змістом визначення подано П. Самуельсоном. Так, він пояснює інвестування як приріст реального капіталу, що має суспільне значення, а створення нового капіталу трактує як чисте інвестування [159]. У такому визначенні не враховано характер перебігу усього інвестиційного процесу, а приділена увага лише результативній його складовій.

Деякі науковці процес інвестування визначають як трансформацію витрат, що спрямовуються на створення або відтворення основних фондів [14]. Проте, потребує врахування й планомірність такого процесу, організаційні особливості, порядок формування та використання ресурсів, якісні характеристики об’єкта інвестування.

Об’єкти інвестування, як категорія інвестиційного процесу, створюються в результаті як розумової, так і фізичної діяльності та спрямовані на реалізацію запланованих управлінських і виробничих рішень, тобто, інвестування є процесом реалізації інвестицій.

Беручи до уваги вищенаведене, можна стверджувати, що всі види вкладень, які спрямовуються на створення або відтворення основних та оборотних фондів, купівлю нематеріальних і фінансових активів, вирішення організаційних питань щодо господарської діяльності, розширення ринків збуту продукції з метою підвищення рівня прибутковості, є інвестиціями.

Реальний капітал створюється в результаті поєднання таких складових інвестування, як інвестиційний процес та інвестиційна політика. Сьогодні спільністю позицій науковців щодо визначення поняття “інвестиції” є

спрямованість на отримання прибутків як результат реалізації інвестиційних процесів.

Сформульовано кілька підходів до визначення класифікаційних ознак, за якими проводять розподіл інвестицій. Важливе значення в класифікації має виокремлення регіональної ознаки, яка відображає межі вкладення капіталу. Згідно з цією ознакою вирізняють внутрішні та зовнішні інвестиції.

Доцільним є розподіл інвестиційних вкладів залежно від сфери їх розміщення. Так, за цією ознакою інвестиції бувають таких видів: реальні та фінансові. Деякі науковці до цієї класифікаційної ознаки відносять інновації та інтелектуальні інвестиції. Проте в переважній більшості випадків інтелектуальні інвестиції належать до інновацій.

Інвестування у матеріальні та нематеріальні активи визначає категорію реальних інвестицій, що спрямовуються у виробничі фонди, як матеріальну складову щодо нематеріальних активів, то вкладення здійснюється у виготовлення проектно-кошторисної, технологічної, технічної документації, придбання патентів, ліцензій, “ноу-хау”.

Вкладення в цінні папери, банківські вклади, паї та інші фінансові інструменти – це і є фінансові інвестиції.

Для розвитку науково-технічного прогресу та його практичного втілення у виробничій діяльності підприємств необхідно здійснювати вкладення у нематеріальні активи, як інноваційну форму інвестицій.

Разом з тим, крім наведеного розподілу інвестицій за формами, вирізняють інші ознаки, за якими проводять їх класифікацію. Так, залежно від форми власності капіталу, інвестиції класифікують як державні або приватні, іноземні або спільні. За тривалістю періоду освоєння інвестиції поділяють на короткострокові, середньострокові, довгострокові. Втім чіткої межі цей поділ не має, оскільки значний вплив на визначення періоду інвестування мають економічні, політичні, соціальні чинники. У практику господарювання на сучасному етапі розвитку економіки вводяться

стандарти західноєвропейських держав, які характеризуються такими визначниками: короткостроковими вкладеннями є вкладення строком до одного року, середньостроковими – від одного до трьох років, довгостроковими – три-п'ять і більше років.

За рівнем зацікавленості вкладника інвестиційних ресурсів проводять поділ інвестицій на прямі та портфельні. Здійснення кредитування, як форми прямих інвестицій, що проводяться без залучення посередників, дають можливість участі в управлінні організації та забезпечують реалізацію контролюючих функцій. Якщо інвестор не зацікавлений участю в управлінні підприємством, а інвестиції здійснюються ним з метою отримання незначних, але стабільних дивідендів, то вкладені ним інвестиції називаються портфельними.

Важливе значення для практичної діяльності суб'єктів господарювання має співвідношення обсягів між прямими та портфельними інвестиціями, яке необхідне для проведення аналізу загальних масштабів інвестування та виявлення обсягу залучених інвестицій. Такий аналіз доцільно проводити на різних рівнях: загальнодержавному, галузевому та на рівні підприємства.

За ознакою спрямованості вирізняють наступні групи інвестиційних вкладень [313, 127]:

- 1) інвестиції вимушеного характеру;
- 2) інвестиції маркетингового типу;
- 3) фондооновлювальні інвестиції;
- 4) інвестиції по зменшенню витрат;
- 5) інвестиції по збільшенню прибутку;
- 6) інвестиції підвищеного ризику.

Першу групу формують інвестиції, здійснені з метою проведення термінових робіт ремонтного характеру, усунення неполадок обладнання при здійсненні технологічного процесу. Також до цієї групи належать

інвестиції, спричинені зміною вимог до екологізації виробництва, введенням нових вимог і стандартів.

Другу групу інвестицій становлять вкладення спрямовані на зміцнення ринкових позицій, розширення ринків збуту, освоєння нових сегментів, рекламну компанію, поліпшення якісних характеристик продукції.

До третьої групи належать інвестиції, спрямовані на закупівлю нової техніки, обладнання, оновлення виробничих ліній, зміцнення виробничих потужностей.

Четверта група інвестицій сформована як сукупність витрат щодо реалізації проектів мінімізації витрат, проведення ефективної цінової політики, зміни рівня доходів.

П'ята група характеризується спрямованістю інвестиційних ресурсів на підвищення прибутковості за рахунок зміни виробничої потужності підприємств.

До шостої групи належать інвестиції, які скеровані на зменшення рівня ризику інвестиційних проектів, що стосуються виробництва інноваційних продуктів.

Критерієм прийнятності інвестиційного проекту є норма прибутку (величина прибутку на вкладений капітал), яка є різною для кожної з наведених груп. Так, мінімальною нормою прибутку для другої групи є 6%, для третьої – 12%, четвертої – 15%, п'ятої – 20% та шостої – 25–30% [269, 76].

Метою класифікації інвестицій за наведеними групами є здійснення заходів планового характеру щодо черговості проведення підготовчих етапів проектів, визначення найбільш прийнятних для реалізації серед кількох існуючих.

За спрямованістю інвестиції поділяють на:

– початкові (нетто-інвестиції) – вкладення, що здійснюються на першому етапі реалізації інвестиційного проекту;

- планомірні – здійснюються з метою поступового нарощування виробництва, але не передбачають технічного оновлення;
- повторні – відбуваються за рахунок вже отриманого доходу від реалізації інвестиційного проекту, який спрямовується на його подальший розвиток; передусім цей вид інвестицій застосовується за умов диверсифікованого виробництва;
- бруто-інвестиції – формуються за рахунок початкових та повторних вкладень і мають планомірний характер [108].

При реалізації інвестиційних проектів визначаються основні завдання, здійснення яких потребує першочергового залучення капіталу, альтернатив яким проектом не передбачено. Втім для успішного втілення визначених завдань необхідно вирішити спектр інших проблем, зокрема, підготовчого, проектного, аналітичного характеру.

Вимагає виділення, як окремої ознаки, форма відновлення основних засобів. У зернопродуктовому підкомплексі, враховуючи сучасні тенденції розвитку й особливості процесів відтворення, високий рівень зношення основних засобів, інвестиції доцільно розмежувати на такі складові:

- заходи щодо підтримки діючих потужностей;
- на модернізацію техніки, що використовується у виробничому процесі;
- на придбання нових виробничих засобів.

У процесі реалізації інвестиційного проекту є потреба в створенні системи ефективного управління. Зокрема, таке питання актуалізується при вирішенні соціально-економічних, кадрових, технологічних та інших питань.

Контролююча функція інвестування проявляється учасниками інвестиційного проекту з приводу соціально-економічного розвитку, оскільки не лише процес створення основних фондів є метою інвестиційної діяльності. Основою їх здійснення є задоволення потреб споживачів та отримання максимально можливого прибутку. Підтримка діючих

потужностей здійснюється шляхом інвестування ремонтних і проектних заходів.

Спрямування інвестицій на модернізацію техніки, що використовується у виробничому процесі пояснюється потребою підприємств у вдосконаленні, покращенні об'єктів, приведення їх у відповідність з новими вимогами часу та ринку. Це в своє чергу потребує визначення та конкретизації цілей відтворювального процесу. Щодо фінансового забезпечення цих дій, то ресурси, спрямовані на такі цілі, поділяються на: власні та залучені.

Прибуток визначає частину інвестиційних ресурсів, що відносяться до власних коштів підприємства, які складаються частково з амортизаційних відрахувань та характеризуються низьким рівнем ризиків.

Перевагами використання залучених коштів є присутність зовнішнього контролю. Але дана категорія інвестицій має й певні недоліки, які передусім стосуються скорочення рівня прибутку і як наслідок – зменшення ефективності господарської діяльності. Зменшення прибутковості підприємств зумовлюється сплатою відсотків або дивідендів за користування інвестиційними ресурсами.

Покращення соціально-економічних результатів господарської діяльності товаровиробників та достатній рівень розвитку аграрного сектора економіки досягаються завдяки реалізації інвестиційних проектів в аграрній сфері, удосконаленню рівня продуктивних сил сільського господарства, а також є результатом залучення коштів і матеріальних активів у найновітніші засоби виробництва, технології, професійну підготовку кадрів, передові системи організації виробництва.

Питання ефективності зерновиробництва здебільшого пов'язані з інвестиційним забезпеченням діяльності сільськогосподарських підприємств.

Результатом суттєвого зменшення розмірів інвестування в агропромисловий комплекс та на соціальні програми у сільських

місцевостях, необґрунтованої диспропорції між різними сферами економіки, що призвело до значного зростання різниці між цінами на ресурси й готову продукцію сільськогосподарських виробників, стало відчутне послаблення інвестиційної діяльності в сільському господарстві [277, с. 3].

Діяльність держави та місцевих органів самоуправління має бути спрямована на підтримку виробників сільськогосподарської продукції, суттєве покращення результатів їх діяльності та підвищення прибутків, в тому числі й шляхом створення відповідної нормативно-правової бази та практичної реалізації відповідних програм розвитку аграрного сектора, оскільки саме завдяки ефективній роботі сільськогосподарських підприємств можливе вирішення цілої низки важливих питань, що стосуються наповнення державного та місцевого бюджетів, створення нових робочих місць, покращення соціально-побутових умов життя населення.

В сучасних умовах розвитку аграрного ринку, коли товари сільського господарства іноземних країн заповнюють позиції, що незайняті продукцією вітчизняного виробництва, першочерговим завданням інвестицій в аграрному секторі економіки є утримання завойованих позицій та зростання рівня виробництва продуктів харчування. Якщо ж у цьому напрямку не буде реалізована державна програма протекціонізму, то є всі підстави для втрати країною в недалекому майбутньому продовольчої безпеки та економічної самостійності.

Будь-яке підприємство має постійно звертати увагу на інвестиційну діяльність та рівень її ефективності, оскільки інвестиційна активність, високий рівень дохідності та економічне зростання – взаємопов'язані процеси. Тому чим вищий рівень інвестиційної активності того чи іншого підприємства, тим кращі передумови для його розвитку.

Інвестиційний процес відбувається шляхом реалізації певних етапів. До них належать: обґрунтування доцільності інвестиційного проекту, прогнозування розвитку підприємства за його реалізації; страхування

інвестицій, планування діяльності, розподіл обов'язків між учасниками проекту, розрахунок потреби в матеріально-технічних ресурсах; визначення джерел фінансування; технічна підготовка; виробництво продукції [258, с. 95–96].

Розробка стратегічного плану, що орієнтований на забезпечення вимог споживачів, є початковим етапом в організації інвестиційної діяльності у підприємствах сільського господарства. Удосконалення такого плану можливе у результаті проведення маркетингових досліджень. Тому вміння орієнтуватись на ринку сільськогосподарської продукції, застосування практичних навичок щодо ефективного управління і використання фінансових, кадрових й виробничих ресурсів в умовах переходу до ринкових відносин мають вирішальне значення для подальшого розвитку підприємств аграрного сектора.

Розвиток сільського господарства безпосередньо залежить від стану інвестиційних процесів в аграрній сфері АПК. Беручи до уваги нинішню ситуацію, в якій знаходиться вітчизняне сільське господарство, яке, до речі, є найголовнішою ланкою АПК, необхідно зазначити специфічну складову процесу його відтворення, а саме – неможливість бути учасником конкурентних відносин вільного ринку в повній мірі. В нинішніх умовах ринкової економіки сільське господарство становить собою галузь технологічно відсталу порівняно з іншими галузями економіки, низькорентабельну, напряду залежну від природних чинників, з яскраво вираженою сезонністю. Тому капіталовкладення в сільське господарство не завжди дають економічний ефект або ж взагалі не приносять прибутку.

Разом з тим від рівня розвитку аграрного виробництва залежить політична стабільність в державі, оскільки саме воно забезпечує населення продуктами харчування, а промисловість – сировиною. Одночасно зазначимо, що порівняно з іншими галузями сільське господарство є більш відсталим відносно розвитку продуктивних сил і, по суті, статичною

галуззю, та пристосовується повільніше до економічних, політичних і технологічних умов, які нині динамічно змінюються.

Відчутна різниця в умовах праці, побуті, матеріальному забезпеченні, освіті, культурі, організації трудового процесу, соціальному захисті населення міста та села; невідповідність між розмірами господарств та кількістю їх структурних підрозділів; деградація орних земель; порушення цінового паритету між такими секторами економіки, як сільське господарство і промисловість, на користь останнього – все це негативні процеси нинішнього стану аграрного сектора [115, с. 6].

Сповільнення обігу капіталу в аграрній сфері відбулось внаслідок зміни природно-кліматичних умов – 1 раз у 1–2 роки, тоді як у сфері торгівлі 50–60 разів на рік, як наслідок, порівняно з іншими галузями економіки сільськогосподарське виробництво стало неконкурентоспроможним.

З цього приводу П. Т. Саблук зазначає: “Щоб удосконалити ціноутворення, вчені Інституту аграрної економіки пропонують брати за основний регулятор виробництва норму прибутку, що ґрунтується на “ціні виробництва”, яка визначається відношенням прибутку до середньорічної вартості основних фондів (у сільському господарстві з обов’язковим включенням вартості землі) та оборотних коштів. Це поставить в однакові умови всі галузі народного господарства, дозволить обґрунтовано визначити масу прибутку, необхідну для забезпечення процесу відтворення в галузі. Для промислових підприємств норма прибутку становить 26–27%, а для сільського господарства, де уповільнений оборот коштів, – на рівні 30%” [298, с. 29].

Реалізація інвестиційної політики щодо аграрного підприємства потребує визначення чіткого обсягу фінансових ресурсів, який можливо використовувати для інвестування в його проекти.

Підприємство може утворювати власні інвестиційні ресурси шляхом:

- використання доходу господарюючого суб'єкта для інвестиційної діяльності;
- відтворення основних засобів виробництва та нематеріальних активів за рахунок амортизаційних відрахувань;
- реалізації майна, яке не використовується;
- використання тимчасово вільних коштів спеціального призначення.

Позикові та залучені інвестиції – два види інвестиційних ресурсів, що характеризують зовнішнє фінансування.

Основу кредитних відносин власника з одного боку, та підприємства, з іншого складають інвестиційні ресурси у вигляді отриманих позик, що можуть бути представлені у різноманітних формах. До них належать:

- кредити банків, інших фінансових установ;
- власні облігації підприємств;
- позики для інвестиційного проекту;
- лізинг, тощо.

Кредитні кошти, що залучаються під конкретні інвестиційні проекти об'єднують такі форми фінансування, коли співвласниками проекту стають власники інвестиційних ресурсів, наприклад, укладання договору про спільну діяльність, створення спільного підприємства, об'єднання пайових внесків, фінансування на основі випуску акцій тощо.

Для вітчизняних аграрних підприємств в умовах переходу до ринкових відносин залучати джерела інвестування стає дедалі важче, а відтак дуже важливо не помилитись при виборі, оскільки від правильного вибору прямо залежать результати діяльності виробників сільськогосподарської продукції.

Залишковим шляхом – як різниця між загальною потребою в ресурсах для здійснення інвестиційного проекту та розміром залучення власних інвестиційних ресурсів – визначається мінімальний розмір використання позикових і залучених інвестиційних ресурсів.

Політика державного регулювання відіграє суттєву роль у розвитку інвестиційних процесів. Вперше необхідність державного регулювання економіки зазначав Дж. Кейнс ще у XIX ст. Для зростання економічних показників він пропонував створювати привабливі макроекономічні умови, зокрема шляхом реалізації ефективних економічних програм для залучення у національне господарство інвестицій. Він вважав, що зростання обсягів інвестицій за рахунок привабливої грошово-кредитної та податково-бюджетної політики безпосередньо впливає на створення нових робочих місць, підвищує рівень платоспроможності населення, й особливе місце в інвестиційному процесі відводив державному втручанням в економіку через стимулювання інвестиційного попиту [119].

Серед важливих економічних чинників, що сприяють розвитку інвестиційної діяльності у сільському господарстві вагоме місце займає державна інвестиційна політика, оскільки вона здатна забезпечити позитивний вплив на ефективність сільськогосподарського виробництва, підвищити рівень власних фінансових накопичень товаровиробників, що можуть бути інвестовані в подальшому у розвиток виробництва сільськогосподарської продукції та забезпечити високий рівень розвитку соціальної сфери на селі.

Комплексом правових, економічних та адміністративних заходів держави можна напряму впливати на інтенсивність інвестиційних процесів у тій чи іншій галузі економіки. Врахування досвіду світової практики інвестування дозволяє виокремити два типи державної інвестиційної політики: активну та пасивну. Застосування методів правового й економічного характеру визначає зміст активної політики, при цьому адміністративне втручання в інвестиційні процеси обмежується до мінімуму, разом з тим за пасивного типу інвестиційної політики держава застосовує будь-які методи й часто сама виступає в ролі інвестора. Розробка програм реалізації інвестиційної політики, організаційних та адміністративних методів, визначення оптимальних обсягів інвестування

для досягнення максимального ефекту, визначення джерел та обґрунтування перспективних форм інвестування характеризують методологію здійснення інвестиційної діяльності.

Процес інвестування потребує не лише заходів регулюючого характеру, а й надання фінансової підтримки сільськогосподарським підприємствам, особливо виробничої сфери агропромислового комплексу. Такі заходи потрібні для розвитку ринкової інфраструктури, антимонопольного, податкового регулювання, проведення амортизаційної політики тощо. Система органів державної влади має у своєму розпорядженні важелі прямої та непрямої дії. До першої групи належать централізовані державні капітальні вкладення, до другої – засоби щодо регулювання програм, фінансування дотацій та субсидій.

Шляхом радикального реформування податкової системи, за рахунок зниження податкового тиску, підприємства отримують можливість акумулювати кошти для їх подальшого розвитку, що призведе до підвищення ефективності функціонування.

В ринкових умовах інвестиційна політика має будуватися на принципах децентралізації процесу, збільшення долі вкладених коштів сільськогосподарськими товаровиробниками; переходу від розподілення державних інвестицій до їх розміщення на конкретній основі; розширення практики змішаного державного комерційного фінансування проектів.

Останнім часом сільське господарство стало привабливішим для інвестування капіталу, але слід зауважити, що лише у великі масиви угідь, інвесторами, які мають замкнуті виробничі цикли і доступ до експортних каналів збуту [110, с. 117].

Вирішення проблем, пов'язаних з розвитком соціально-виробничої й ринкової інфраструктури, технологічної перебудови зернопродуктового підкомплексу та низки інших питань передбачає потребу в значних капіталовкладеннях. При цьому постає питання їх окупності, яке у

сільськогосподарському виробництві загалом характеризується досить тривалими термінами й високим рівнем підприємницького ризику.

В умовах ринкових відносин основним важелем державного регулювання виробництва і збуту зерна повинна стати ціна. Держава має гарантувати всім зерновиробничим господарствам, які беруть участь у державних зернових програмах, мінімальний рівень цін на окремі види зерна і прийняти за цією ціною увесь запропонований ними обсяг зерна. Надалі ми називатимемо її "контрольною" ціною, оскільки цей термін краще відображає її значення. Під контрольною слід розуміти таку ціну на виробництво зерна, яка повністю покриває витрати виробництва і забезпечує можливості для розширеного виробництва, ефективної діяльності сільськогосподарського підприємства.

Формування цін на зерно в умовах відкритості ринків має величезний вплив на доходи сільськогосподарських товаровиробників, оскільки зернові культури займають значну частку в структурі посівних площ і традиційно вирощуються усіма виробниками. В Україні зернова галузь завжди була базовою, тому формування цін є основою економічної зацікавленості зерновиробництва, що впливає на його рентабельність, а відповідно і на формування одного з основних джерел інвестицій в ринковій економіці – внутрішньогосподарських нагромаджень.

Оцінка інвестиційного капіталу застосовується при прийнятті рішень щодо реалізації інвестиційних проектів. Саме за результатами такої оцінки визначають доцільність розгортання проекту, його обґрунтованість, відповідність прогностичним показникам розвитку.

Комплексне проведення заходів щодо оцінки інвестиційних проектів дає змогу вчасно визначити їх ефективність, розробити альтернативні проекти. На рівень ефективності інвестиційного проекту впливають зовнішні та внутрішні чинники. До зовнішніх слід віднести загальну політико-правову ситуацію в державі, національному господарському комплексі, окремих галузях. Тенденції розвитку об'єкта вкладення

інвестицій (передусім за економічними показниками) характеризують внутрішні чинники.

Необхідність інвестиційного забезпечення відтворювальних процесів у зерновиробництві зумовлена потребою в оновленні матеріально-технічної бази виробництва, застосуванням в технологічному процесі нових сортів рослин, розширенням видів діяльності. Як правило, використання у виробничому процесі нових підходів до організації виробництва сприяє поліпшенню якісних показників продукції, рівня прибутковості організації, зумовлює технічні та технологічні переваги на ринку, що загалом посилює конкурентні переваги.

1.3. Організаційно-економічні особливості інноваційного забезпечення розвитку зернопродуктового підкомплексу

Однією із важливих форм інвестиційної діяльності є інноваційна, яка здійснюється з метою впровадження досягнень НТП у виробництво і соціальну сферу, що охоплює: випуск і розповсюдження принципово нових видів техніки і технології; прогресивні міжгалузеві структурні зрушення; реалізацію дострокових науково-технічних програм з великими строками окупності витрат; фінансування фундаментальних досліджень для здійснення якісних змін у стані продуктивних сил; розробку і впровадження нової, ресурсозберігаючої технології, призначеної для поліпшення соціального й екологічного становища [62].

Інноваційна діяльність в зерновому господарстві як багатоаспектна проблема не є достатньо вирішена на господарському, регіональному і державному рівнях, що ускладнює ситуацію з впровадженням і використанням результатів науково-технічного прогресу.

Термін “інновація” запровадив австрійський економіст Йозеф Шумпетер, що означає словосполучення “нова комбінація”, тобто нова

якість засобів виробництва, що досягалася шляхом певних поліпшень існуючого обладнання, введення нових засобів виробництва або систем його організації. У наступних працях Шумпетер, замість терміна “нова комбінація”, застосовував термін “інновація” [318, с. 12].

Деякі науковці вважають тотожними терміни “інновація” та “нововведення”, проте їх можна розуміти по-різному, зважаючи на сутність, змістову характеристику та походження слів. Під інновацією розуміють процес оновлення. Б. Санто вказує на те, що як суспільний, так і економічний прогрес сприяє практичному втіленню ідей та винаходів, якісно впливає на їх виробничі й ринкові характеристики [116, с. 42]. Існує визначення інновації, як цілеспрямованого розвитку, що потребує зовнішнього впливу, тобто інновація – це зміна елементів системи організації, що супроводжується появою нових більш стійких елементів [318, с. 67].

Перші погляди на роль інновацій в розвитку суспільства сформовані А. Сміттом ще у XVIII ст. Він визначив та обґрунтував вплив технологічних новацій на зростання ефективності діяльності. Бажання робітників отримати вищу заробітну плату та поліпшити умови праці стали основою більшості технологічних новацій [264, с. 45].

На сучасному етапі розвитку виникає доцільність виокремлення підходів до визначення сутності інноваційного розвитку.

Нині набуває поширення трактування нововведення, як впровадження нового продукту чи послуги, що приносить економічний ефект від застосування. Набуває поширення підхід, запропонований американським економістом Е. Роджерсом, який пропонує тлумачити нововведення як ідею чи продукт, що є новими. Підхід, щодо визначення сфер застосування інновацій запропоновано П. Лемером. До них, відносять: організаційну, фінансову, інформаційну, науково-дослідній, господарську та ін. Тому, на думку автора, інновації – це нововведення або вдосконалення в будь-якій сфері, яке забезпечує отримання прибутку.

У теорії інноваційного розвитку, розробленій Й. Шумпетером, найширше висвітлено терміни “інновація”, “інноваційний процес”, які були сформовані економістом в результаті узагальнення наукових досліджень. Він вперше запропонував до економічного вжитку кластерний підхід до формування інновацій, який базується на нерівномірності розвитку інноваційних процесів.

Й. Шумпетер був послідовником М. Кондратьєва. Основною причиною утворення довгих хвиль він вважав залежність вторинних нововведень від базових, які зумовлюють формування вторинних хвиль та галузеву структуру нововведень.

Наступним етапом розвитку інновацій вважається біотехнологічний підхід. Структурна перебудова технологічного процесу зумовлює перехід на принципово новий рівень розвитку інновацій, за якого враховуються екологічні фактори розвитку економіки, зокрема впровадження ресурсозберігаючих технологій, використання біологічно чистої сировини, як інноваційного потенціалу майбутнього розвитку.

Й. Шумпетер пояснив, чому нові виробництва, а відповідно й підприємці-новатори, з’являються не безперервно, а одночасно у великій кількості. Річ у тім, що прорив нового здійснюється невеликою кількістю талановитих підприємців-новаторів з особливим баченням нових шляхів і сильним характером, який долає інерцію традицій. Один чи кілька таких підприємців полегшують шлях іншим, які, у свою чергу, сприяють появі третіх і т. д. Характерною особливістю такого явища є те, що кожна наступна ланка підприємців усе менш кваліфікована. До того ж вчений наголошує, що підприємець-новатор не знаходить і не створює нових можливостей, вони існують самі по собі, нагромаджуються і навіть пропагуються, але без підприємця не здатні реалізуватися. Тому функція підприємця-новатора полягає в тому, щоб реалізувати їх.

Інновації, за Шумпетером, – не просто нововведення, а нова функція виробництва. Це зміна технології виробництва речей, яка має історичне

значення і є необхідною; це стрибок від старої виробничої функції до нової. Започаткування та розвиток нових видів діяльності зумовлює появу нових підприємств, що потребує організаційних нововведень.

Основні положення теорії відомого економіста стали підґрунтям усіх інноваційних концепцій, розроблених західними економістами. Зокрема:

- поява принципово нових товарів та форм виробництва є наслідком інновацій;
- інноваційний розвиток має циклічний характер;
- окремим інноваціям притаманна кластерна структура;
- інновації здійснюють вплив на статичну та динамічну рівновагу.

Формотворчий характер інновацій зумовлює появу нових галузей і сфер виробництва, що в кінцевому результаті сприяє економічному зростанню.

Втім, для появи інновацій і їх поширення необхідні певні умови. Щодо цього питання існують наступні точки зору. Так, Г. Менш доводив існування довгих хвиль економічного розвитку, які зумовлюють періодичність потоку інновацій, що узгоджується з теорією М. Кондратьєва.

Нововведення є основою зміни стану економіки, сприяють появі принципово нової техніки, інноваційних технологій і способів організації виробництва, які за раціонального поєднання спроможні забезпечити новий виток НТП. У 70-ті рр. ХХ ст. за умов відсутності очевидних ознак економічної кризи, Г. Меншу, на основі розрахунку економічних показників, вдалось передбачити масштабну економічну стагнацію.

Г. Менш запропонував поділ інноваційних технологій на дві групи – базисні та поліпшувальні [331]. Базисну технологію він трактує як сукупність таких виробничих процесів, які потенційно можуть створювати велику кількість нових робочих місць, що вимагають іншої кваліфікації. Поява нових базисних технологій сприяє створенню нових продуктів і нових ринків. Він погоджувався з гіпотезою Й. Шумпетера про те, що

базисні інновації у часі розподілені не рівномірно, а утворюють дискретні пучки, або кластери, що виникають не випадково.

Г. Менш у своїх дослідженнях охарактеризував відносно нестійкий рівень інноваційної активності функціональними особливостями економіки у ринкових умовах. Враховуючи ринкову кон'юнктуру, прагнучи отримати незначний прибуток від діяльності підприємств навіть в умовах кризи, їхні власники все частіше звертають увагу та фінансові накопичення на поліпшувальні інновації, як на основу технічного розвитку. Такий вимушений крок є основною формою прибуткового інвестування в умовах економічної депресії, що порівняно з інвестуванням у застарілі технології дає надію на отримання прибутку, оскільки врешті-решт інновації “здобувають перемогу” над депресією. Внаслідок суттєвого зниження ефективності інвестицій у вже відомих напрямках діяльності відбувається пошук нових, альтернативних сфер діяльності, що супроводжується економічною стагнацією. Г. Менш визначав депресію, як основу створення інновації. Як підтвердження цьому, наводив той факт, що переважна більшість інновацій з'являється в період економічного спаду.

Розвиток технічного прогресу має циклічний характер, що пояснюється економічними коливаннями та нерівномірністю інноваційного розвитку [328].

Технологічний розвиток зумовлює необхідність проведення аналізу, прогнозування та підбору інших методичних прийомів для визначення інноваційної активності підприємств. Р. Фостер зазначав, що в процесі переходу від однієї технології до іншої має місце технологічний розрив. При назріванні технологічних змін необхідно з'ясувати, якому саме відрізку 8-подібної логістичної кривої відповідає наявна технологія чи продукція, що виготовляється; чи не настав час, коли вкладення у вдосконалення виробничих процесів та продукції не даватимуть очікуваних результатів через наближення межі об'єктивного розвитку відповідної наукової, інженерної або організаційної ідеї. На думку економіста, інновація – це

визначальна умова конкурентної боротьби, вона вносить зміни до ринкової кон'юктури, формує новий вид попиту та зміни в структурі споживання. Він вважав, що інновація: “Це битва на ринку між новаторами, або тими, хто атакує, тими, хто бажає робити гроші, змінюючи порядок речей, і тими, хто обороняється, захищаючи свої існуючі доходи” [299].

Отже, Й. Шумпетер та його послідовники довели, що основою механізму інноваційної діяльності є прибуток. Особливо зацікавленість в інноваціях зростає в період незадовільного фінансового стану підприємства. Якщо ж фірма процвітає, то у неї нема потреби вносити істотні зміни у налагоджене виробництво. Висока норма прибутку не стимулює пошуку радикальних технологічних перетворень і нових форм організації бізнесу [318].

Соціально-економічний розвиток суспільства відбувається під впливом науково-технічного прогресу. Проте розуміння його значущості було оцінено значно пізніше, в результаті спільної праці багатьох науковців.

Аналіз трактувань поняття “інновація” різними вченими підводить до висновку, що більшість із них ґрунтується на концепції Й. Шумпетера. Саме ним обґрунтовано інновацію як винахід чогось нового, раніше невідомого та його впровадження і практичне застосування, й визначено послідовність перетворення ідеї на продукт, охарактеризовано економічне значення такого процесу.

Таким чином, світова економічна думка інтерпретує інновацію як перетворення потенційного науково-технічного прогресу в реальний, утілений в нових продуктах і технологіях. З огляду на це, терміни “нововведення” та “інновація” можна вважати рівнозначними і використовувати як синоніми щодо кінцевого результату – впровадженої новації.

Нині постає проблема щодо пошуку шляхів скорочення інноваційного циклу. Це питання стосується, передусім, прискорення періоду окупності капіталу за рахунок швидкої реалізації новинки.

До основних проблем активізації інноваційної діяльності у вітчизняному зернопродуктовому підкомплексі належать недостатня дієвість державних інноваційних програм, фінансової підтримки стратегії інноваційного розвитку аграрного сектора економіки, а також наявністю недостатнього обсягу власних коштів підприємств. Суттєвим недоліком сучасної системи впровадження новацій є недостатня прогнозованість витратної частини проекту та визначення часових параметрів його реалізації.

Значний вплив на швидкість проходження інноваційних процесів спричиняють організаційні чинники, зокрема нерозвинутість інноваційної складової виробничої інфраструктури.

Основним завданням реалізації інноваційної політики в зернопродуктовому підкомплексі України є зменшення часу реалізації інноваційних проектів. Питання вдосконалення перебігу інноваційного процесу порушено в працях багатьох економістів. Узагальнюючи їх погляди, можна виокремити дві групи інноваційних процесів: зорієнтовані на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи та на задоволення потреб ринку. До першої групи належать моделі таких авторів, як Л. Кошкін, О. Хачатуров, І. Булатов [132], С. Ільєнкова [111], В. Гриньов [51], В. Кардаш [118], Л. Водачек, О. Водачкова [33], Т. Алімова [3]. Згідно їх концепції основою інноваційного процесу є пошук найефективніших способів і методів реалізації інновацій, дослідно-конструкторські роботи, фундаментальні дослідження, що побудовані на використанні наукових знань про глибинну сутність інноваційних явищ і процесів.

Хибною є думка щодо того, що інноваційний процес необхідно досліджувати лише на маркетинговому етапі, оскільки при його реалізації відбуваються постійні коригування (Л. І. Кошкін, А. Е. Хачатуров, І. С. Булатов). С. Д. Ільєнкова, В. Ф. Гриньов, В. Я. Кардаш вказують на необхідність дослідження організації інноваційного процесу на стадії перетворення новації в інновацію.

На нашу думку, такий підхід не відображає сутнісного змісту інноваційного розвитку, оскільки не враховує процесу зародження новацій. Простежується прямий вплив неефективного використання ресурсів і часу на підвищення ризику недоцільності впровадження інновацій або ж відкладення у часі їх застосування.

Рой Росвелл [327] в період 50-их – 60-их рр. ХХ ст. характеризував інноваційний розвиток як лінійний процес наукових досліджень і впровадження дослідно-конструкторських зв'язків у виробництво.

В концепції перелічених авторів прослідковується спрямованість інноваційного розвитку на наукові дослідження та дослідно-конструкторські розробки. При цьому ними не взято до уваги вплив ринку на інноваційний процес, хоча ринкова кон'юнктура спричиняє значний вплив на діяльність підприємства, що виявляється в результативності його діяльності, впливаючи на рівень прибутковості.

У випадку неврахування ринкових чинників збільшується ризик діяльності підприємства, а у сфері впровадження новинок діє дестабілізуюче, змушуючи підприємство знаходити інші важелі регулювання даного процесу, зокрема щодо формування пропозиції.

Такі вчені, як J. A. A. Bradbury [325], Donald G. Marguis [326], Г. Я. Гольдштейн [48], П. Дойль [69], пропонують розглядати організацію інноваційного процесу, враховуючи вимоги сучасного ринку ще на початкових стадіях впровадження інновації. Згідно з запропонованим підходом, обов'язковою умовою перетворення новації в інновацію є проведення маркетингових досліджень, які здійснюються на етапі виникнення ідеї, що знижує ризик подальшої реалізації новації.

Існує й підхід щодо оцінки інноваційної діяльності, згідно з яким Donald G. Marguis [326] та Г. Я. Гольдштейн [48] пропонують здійснювати оцінку збутових можливостей інновацій на етапі їх формування. В результаті такого способу організації інноваційного процесу досягається максимальний ефект нововведень за рахунок не лише визначення поточних

споживчих запитів, а й перспектив діяльності на даному ринку. Позитивом такого підходу також є цілеспрямоване визначення напрямку розвитку, розкриття творчого потенціалу фахівців, підвищення економічної ефективності діяльності підприємств.

Дещо пізніше Р. Росвелл зробив спробу поєднати науково-дослідне та дослідно-конструкторське спрямування інноваційного процесу з ринковою орієнтацією нововведень. Подальші дослідження науковця стосувались технологічних можливостей підприємств та їх порівняння з потребами ринку. Автор значну увагу приділив реалізації принципу паралельного виконання виробничих операцій інноваційного процесу [327].

Науковцві вдалось спрогнозувати появу нових моделей інноваційних процесів, охарактеризувавши їх як покоління моделей стратегічної інтеграції, формування зв'язків та стратегічних мереж.

При виконанні інноваційного проекту, шляхом паралельного відпрацювання окремих його складових, необхідно застосовувати засоби зв'язку, формувати інформаційні мережі, встановлювати зв'язки між виконавцями проекту та постачальниками ресурсів, що потребує відповідної системи фінансування.

На основі узагальнення концепцій організації інноваційної діяльності вдалося визначити складові переходу підприємств на інноваційний тип розвитку:

- зміна спрямування інноваційного процесу, характеризує перехід розвитку інноваційної системи від науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок до ринкової орієнтації;
- перехід від лінійної організації інноваційних проектів до паралельного виконання окремих завдань щодо їх реалізації.

Інноваційний процес має забезпечувати реалізацію стратегії інноваційного розвитку підприємств, в основі якої лежать потреби ринку. Перспективні дослідження і розробки необхідні підприємствам для визначення довгострокового курсу розвитку. Це передбачає стратегічний

аналіз ринкової ситуації, визначення конкурентних переваг підприємства, перспектив подальшого розвитку з урахуванням потреб ринку.

Інноваційна діяльність має здійснюватись відповідно до стратегії інноваційного розвитку та враховувати всі складові стратегічного набору підприємства, зокрема, аспекти фінансової стратегії, товарної політики, виробничого спрямування, аналізу конкурентів.

Оптимізація матеріальних і фінансових витрат дозволить підприємству застосувати концепції агресивної стратегії, надасть йому змогу покращити ефективність управлінських рішень та забезпечить підвищення ефективності організації інноваційної діяльності за рахунок економії часу на дослідження, розробку й реалізацію інновації.

Формування ефективної організаційної структури необхідне для прискорення реалізації інноваційного проекту, тому інноваційна діяльність може розглядатись як принцип організації управління підприємством, що вимагає значних капіталовкладень: на підбір висококваліфікованих кадрів; оновлення матеріально-технічної бази (використання нових технологій виробництва); формування джерел інвестиційного забезпечення інновацій.

Узагальнююча схема концепцій організації інноваційних процесів показана на рис. 1. 4.

Як правило, більша корисність очікується від продукту-інновації, що є новим для виробника і споживача. Для споживачів продукція вважатиметься новою, якщо вони попередньо з нею не знайомі й досі задовольняли відповідну потребу в інший спосіб, або якщо сама потреба спровокована появою цього продукту.

Підвищення якості і безпеки продуктів харчування, що виробляються, є беззаперечною вимогою успішного розвитку й ефективного функціонування ринку, що може відбуватись лише шляхом реалізації інноваційної політики та інвестиційного забезпечення науково-технічних досліджень, технологічних регламентів, стандартів, що відповідають світовому рівню.

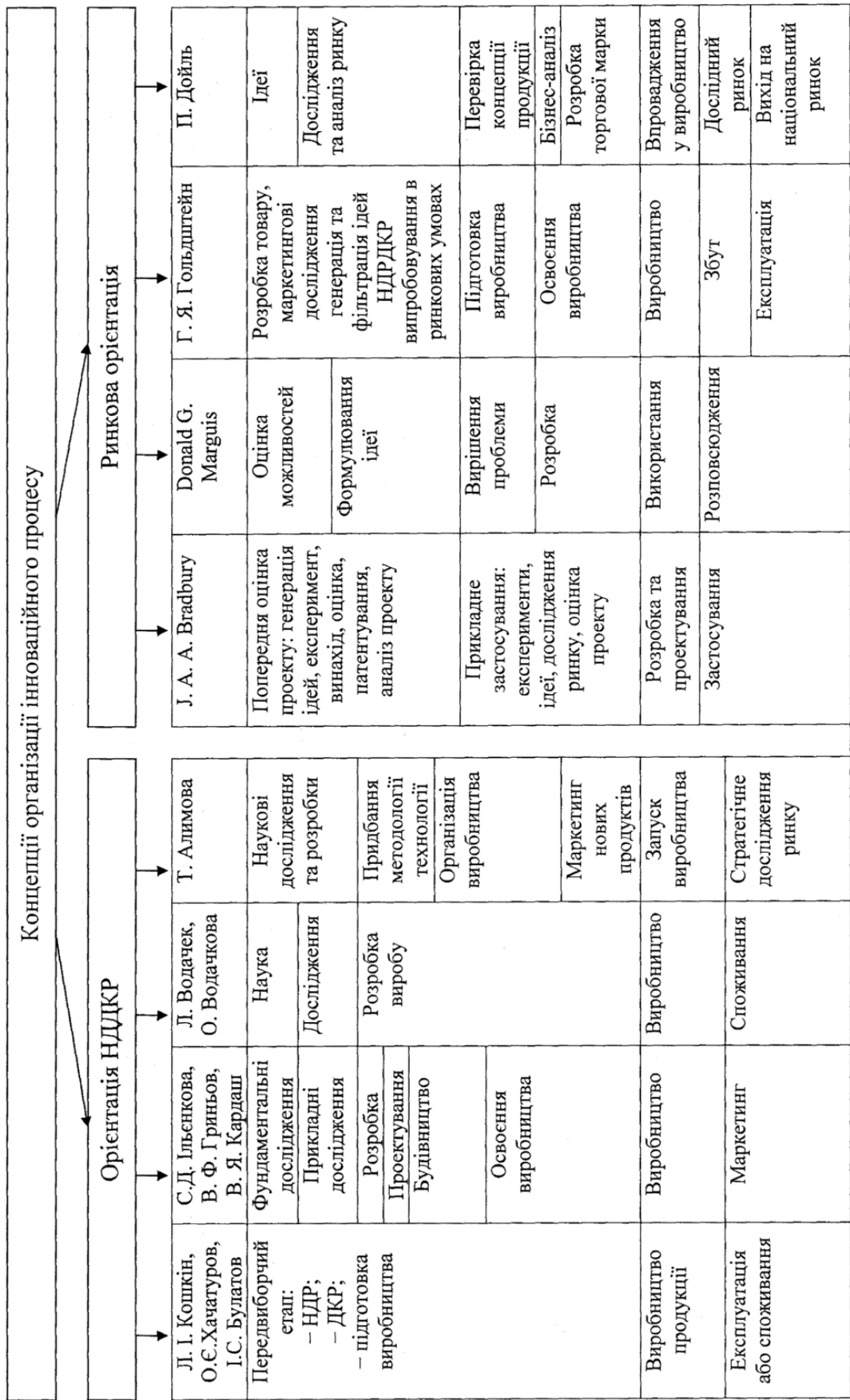

Рис.1.4. Узагальнююча схема концепцій організації інноваційних процесів

Для підприємства продукція буде новою, якщо вона пройшла всі стадії інноваційного процесу. За обох зазначених умов продукцію можна вважати абсолютно новою. Однак продукт може бути новим з позиції виробника, але не знайти попиту в споживачів: споживач вважатиме його таким, що вже не задовольняє його потреби.

Теоретичні та практичні аспекти вирішення проблем ефективного функціонування зернопродуктового підкомплексу формують єдиний підхід, спрямований на поліпшення організаційно-економічного механізму, як окремих галузей й підкомплексів загалом.

Сучасні господарства на шляху розвитку й ефективного функціонування потребують фінансової, економічної і технологічної збалансованості з переробними підприємствами та обслуговуючими організаціями, що здійснюють матеріально-технічне забезпечення.

Забезпеченість зерном та продуктами його переробки впливає на соціально-економічну ситуацію в державі, надає можливість інноваційного розвитку товаровиробників, вирішення відносин власності та реалізації їх економічних інтересів.

Важливе значення в економічному розвитку зернопродуктового підкомплексу має інноваційний потенціал, який володіє можливостями і ресурсами щодо застосування інновацій. Втім поняття “інноваційного потенціалу” не є загальноприйнятим в світовій економічній практиці. Зарубіжні автори обмежуються терміном “організаційні можливості” [260], що дозволяє визначити можливість до повного чи поступового втілення новинок.

Визначення поняття потенціалу є важливим при дослідженні інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств. Якщо обмежуватись терміном “організаційні можливості”, то це призводить до втрати частини інформації. Термін “інноваційний потенціал” має містити ресурси, що необхідні для проведення дій з впровадження інновацій.

Однак, розглядаючи радикальні новинки і поступово впроваджені, слід враховувати важливу роль не тільки ресурсів, а й умінь. Таким чином, інноваційний потенціал може бути визначений як сукупність вмінь і ресурсів, необхідних для досягнення поставлених цілей. Слід звернути увагу на інноваційність потенціалу, тобто на його здатність бути основою для новаторських ідей, що не може бути реалізовано без відповідних знань, які дозволяють визначити і виробити вміння, необхідні для успішного освоєння новацій.

Слід розрізняти інноваційний потенціал сільськогосподарського підприємства, тобто вміння і ресурси, а також потенціал інновацій – можливості, закладені в новаторській ідеї. Важливою складовою інноваційного потенціалу є вміння фахівців галузі правильно оцінити придатність ресурсів для виробництва, наявність технологічних знань, що дозволить вибрати оптимальний вид діяльності для наявних факторних умов або поліпшити їх з метою підвищення ефективності діяльності. Інноваційний потенціал має охоплювати організаційну систему сільськогосподарського підприємства, орієнтовану на освоєння технологічних новинок, і маркетингову систему, спрямовану на підтримку його конкурентоспроможності.

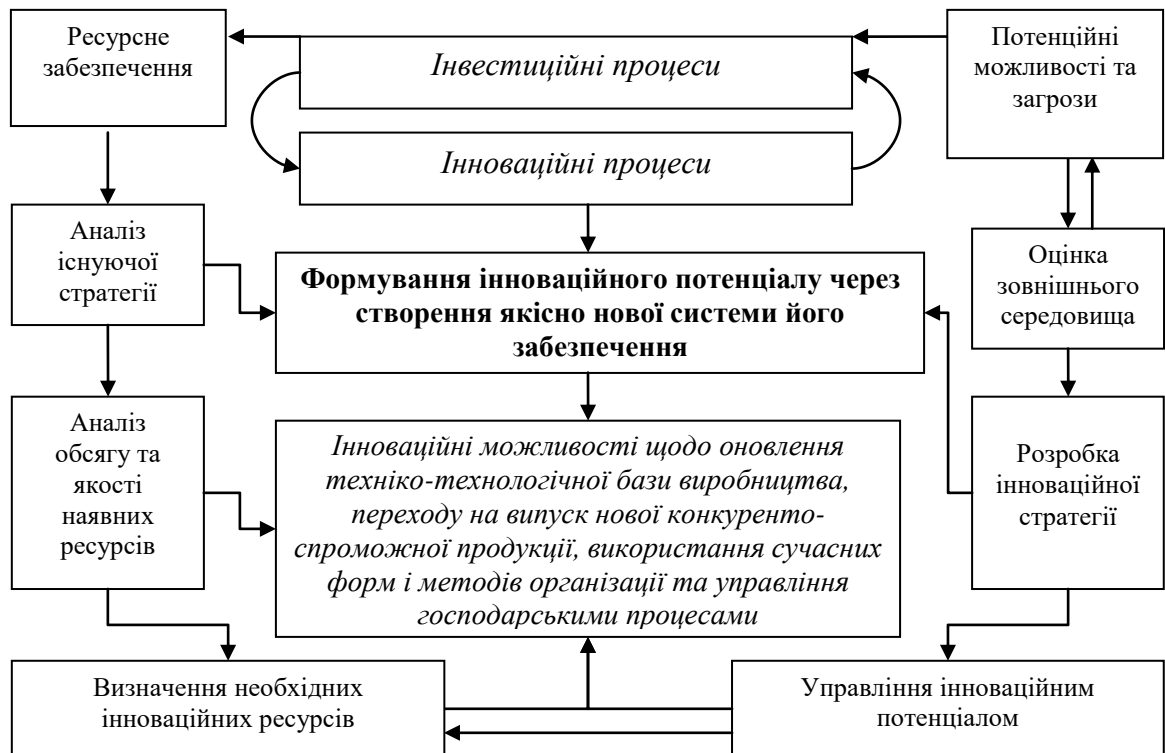
Не менш важливим в інноваційному забезпеченні зерновиробництва є система його ефективного управління, яка дозволяє визначити альтернативні варіанти та прийняти найоптимальніше рішення (рис. 1.5).

Складові інноваційного потенціалу – це система, що здатна синергетично забезпечувати інноваційний розвиток підприємств за результатами оцінки й освоєння інновацій.

Розглядаючи окремі елементи системи формування інноваційного потенціалу підприємства, насамперед слід виокремити блоки аналізу: існуючої стратегії підприємства, його конкурентоспроможності на ринку і внутрішнього середовища, в тому числі ресурсного забезпечення. В

результаті виявляється необхідність втілення того чи іншого виду нововведення.

Рис. 1.5. Система формування інноваційного потенціалу підприємств зернопродуктового підкомплексу

Розглядаючи перспективи розвитку підприємства, необхідно розпочати з оцінки його стану й визначення напрямку розвитку. Це дозволяє стверджувати, що відправною точкою формування інноваційного потенціалу підприємства має стати його стратегія.

Існуюча стратегія визначається конкурентними позиціями на ринку. Процес впровадження будь-якої новинки обумовлює необхідність змін як на самому підприємстві, так і у зовнішньому середовищі. Тому впроваджувана інновація може формуватись за межами підприємства, що її впроваджує.

Вищезазначене дає змогу визначити організаційно-економічні особливості розвитку зернопродуктового підкомплексу на інноваційній основі, а саме:

1) формування інноваційного потенціалу, що відбувається на зовнішньому та внутрішньому рівні, тобто відображає тенденції усього підкомплексу та окремих підприємств;

2) можливість застосування кластерного підходу для проведення аналізу інноваційного потенціалу, що зумовлено залежністю від природних факторів, сезонністю зерновиробництва та територіальним розміщенням виробничих і переробних підприємств;

3) створення конкурентних переваг в результаті застосування інноваційних підходів в діяльності підприємств, яке позитивно впливає на економічний розвиток усього підкомплексу;

4) вирощування нових сортів, з покращеними властивостями, що відповідає регіональним особливостям, сприяє підвищенню ефективності зерновиробництва;

5) максимальне розширення місткості внутрішнього ринку зернопродуктів, за рахунок освоєння їх нових видів;

6) зосередження виробництва цієї продукції у великих аграрних формуваннях, що забезпечує прискорення впровадження інноваційних ресурсів;

7) поглиблення господарської та зональної спеціалізації зерновиробництва, що сприяє зосередженню на виготовленні певного типу інноваційної продукції;

8) формування інтеграційних структур, розвиток сфери реалізації, гуртової і роздрібною торгівлі зернопродукцією;

9) формування ефективних джерел інвестицій для розвитку інноваційної діяльності, заходи щодо інвестиційної привабливості зерновиробництва.

Відмінності у ресурсах, якими володіють підприємства зернопродуктового підкомплексу, формують основу для диференціації інноваційного потенціалу, що створює ускладнення при розробці їх інноваційної політики. Основним методом формування і розвитку

інноваційних процесів у зернопродуктовому підкомплексі є природно-економічне районування.

В Україні зерно вирощують в усіх природно-кліматичних зонах. Проте з урахуванням регіональних ґрунтово-кліматичних умов та біологічних особливостей окремих зернових культур, в країні встановилася певна зональна структура виробництва зерна. В Степовій зоні його зосереджено близько 45%, у Лісостепу – майже 41%, на Поліссі – 13,5, в Карпатах – 1,5% [297, с. 127].

Разом з тим, слід зазначити, що, незважаючи на відмінності у природних ресурсах, підвищити якість ресурсного потенціалу дозволяють агротехнічні заходи, які в значній мірі впливають на формування інноваційного потенціалу регіону.

В розвитку усього агропромислового комплексу важливе значення мають інноваційні пріоритети, реалізація яких потребує розробки конкретних програмних дій та системи інвестиційного забезпечення. Рівень розвитку зернопродуктового підкомплексу здійснює суттєвий вплив на рівень і якість життя населення, характеризує і визначає надійність забезпечення продовольчими ресурсами країни, сприяє зміцненню її продовольчої безпеки. За рахунок зернового сектора формується значна частка доходів аграрних формувань, виробляється близько 18% валової продукції сільського господарства.

Практика свідчить, що зерно як ринковий продукт постійно зберігає і навіть нарощує своє валютне наповнення. Необхідно на рівні держави і регіонів визначати напрямки продовольчої політики, яка завжди орієнтується на внутрішній та зовнішній ринок. Дуже важливо визначитися з основними каналами реалізації продукції та можливостями фінансового відшкодування витрат. В умовах розвитку ринкових відносин, функціонування різних форм власності, джерел і рівня фінансування провідну роль відіграють переваги, отримані в результаті впровадження інновацій.

Одним із стратегічних пріоритетних напрямків інноваційної діяльності в Україні на 2003–2013 рр. є високотехнологічний розвиток сільського господарства і переробної промисловості [93].

Інноваційний процес має безперервний характер, а його результат виявляється не лише в появі на ринку інновації, а й розширенням меж її застосування та проникненням на нові ринки [59]. Разом з тим, будь-яка інновація безперервно знаходиться в процесі вдосконалення й пошуку нових сфер застосування. В результаті удосконалення інновації, особливо її споживчих властивостей, підвищується попит за рахунок розширення кола споживачів.

Забезпечення реалізації інноваційної політики в зернопродуктовому підкомплексі відбувається шляхом розробки інноваційних програм, здійснення інвестиційних проектів і є стратегічним орієнтиром розвитку підкомплексу.

Умовою ефективної діяльності підприємства є пошук нових ринків збуту продукції, форм організації виробництва, застосування новітньої техніки та технологій виготовлення продукції. Таким чином забезпечується особливий, новаторський стиль господарювання, в основі якого – орієнтація на нововведення, систематична і цілеспрямована інноваційна діяльність [116].

В сучасних умовах сільськогосподарські товаровиробники зіткнулися з проблемою скорочення державної фінансової підтримки, що призводить до порушення технології вирощування зернових культур та зниження якості. А, як відомо, успіх будь-якого товару на вільному ринку визначається, передусім, його якісними показниками.

Щодо державного регулювання відносин у зернопродуктовому підкомплексі, то нині в Україні здійснюється процес застосування нових підходів до реалізації інноваційної політики. Пропонується здійснення підтримки пропозиції та формування виваженої цінової політики у стратегічно важливих секторах агропромислового комплексу. Важливе

значення має надання сільськогосподарським товаровиробникам кредитів на пільгових умовах, забезпечення підтримки експорту, розробки заходів митно-тарифного регулювання. При цьому виникає проблема співвідношення методів державного регулювання та ринкового способу ведення господарства, які в сучасних умовах мають бути органічно взаємопов'язаними. Головною метою інвестиційної політики є державна підтримка інвестиційних проектів, створення сприятливих умов для його розвитку. Незважаючи на значні капітальні вкладення, ефективність функціонування поки що не покращується. Це пов'язано з тим, що надані кошти все-таки недостатні для становлення матеріально-технічної бази, а також з відсутністю чіткого механізму розподілу цих коштів і контролю за їх використанням.

Ефективність використання інвестицій, вкладених в інноваційні проекти, базується на спроможності самих підприємств реалізувати інновації за рахунок постійного вдосконалення умов виробництва.

В умовах, коли вартість матеріально-технічних та енергетичних ресурсів значно зросла порівняно з вартістю сільськогосподарської продукції, проблема енерго- та ресурсозбереження стала пріоритетною у зерновиробництві й поставила перед науковцями завдання пошуку шляхів зниження витрат матеріально-технічних та енергетичних ресурсів.

Разом з тим ефективність впливу інноваційної діяльності на розвиток зернопродуктового підкомплексу, на нашу думку, визначається врегулюванням наступних складових: удосконалення законодавчої бази, що регламентує і стимулює інноваційну діяльність; наявність фахівців у сфері інноваційного менеджменту, зі знанням специфіки ведення зернової галузі; подолання інертності багатьох керівників до сприйняття й застосування нових розробок; активізація інвестування інновацій, застосування всієї множини їх джерел, передусім забезпечення державної підтримки, мобілізація власних засобів зернових господарств, прийнятні умови кредитування; розвиток інфраструктури інноваційної діяльності,

впровадження дієвих механізмів управління науково-технічною діяльністю, який сприяв би ефективному функціонуванню усього підкомплексу.

Інноваційно-інвестиційне забезпечення ефективного функціонування зернопродуктового підкомплексу в Україні сьогодні є однією з найактуальніших проблем усього агропромислового комплексу.

Інвестиційна підтримка інноваційної діяльності не може бути забезпечена в повному обсязі без розвиненої фінансово-кредитної системи, фондового ринку, розвитку науки та техніки.

Серед заходів ефективного розвитку зернопродуктового підкомплексу на інноваційній основі слід виокремити: запровадження сучасних інноваційних проектів як у виробничу, так і переробну сферу; розробку нових інноваційних підходів, які забезпечили б ефективне освоєння перспективних інноваційних рішень; реорганізації підприємств на основі конкурентоспроможної техніки та застосування новітніх технологій; активізації внутрішніх джерел зростання, розширення виробництва і продажів на внутрішньому ринку вітчизняної продукції.

1.4. Світовий досвід розвитку виробництва, переробки, зберігання та реалізації зернопродукції

Світовий досвід свідчить про використання в практиці різних форм та методів регулювання інноваційної діяльності. Особливо це стосується економічно розвинутих країн, де сформовані ефективні механізми податкового регулювання підприємств, що залучають інноваційні ресурси.

Зниження податкового тиску сприяє розвитку технологічних інновацій, які є високо ризиковими. Так, у США, Великобританії, Німеччині, Італії, Іспанії окрім податкових пільг для підприємств, що займаються інноваційною діяльністю, діє система стимулювання інноваційних проектів, що мають технологічне спрямування та високий

ступінь ризику.

Для Франції характерне значне податкове навантаження для всіх суб'єктів підприємницької діяльності та особливі умови для ведення господарської діяльності інноваційними підприємствами. Враховуючи досвід розвинених країн, особливості історичного розвитку та українську ментальність, потрібно розробити власну систему стимулювання інноваційної діяльності вітчизняними підприємцями.

Значний досвід європейських країн у сфері регуляторно-управлінських рішень дає можливість для групування основних регуляторів розвитку АПК за такими напрямками:

1. Державне регулювання цінової політики, тарифів, квот, стимулююче оподаткування, державна підтримка експортерів, ліцензування діяльності, пов'язаної з імпортом продукції.

2. Надання допомоги товаровиробникам у випадку стихійного лиха; перепрофілювання виробництва.

3. Пільги при купівлі паливо-мастильних матеріалів, технічних засобів, обладнання та ін.

4. Стимулювання маловитратного виробництва на основі застосування досягнень НТП.

Сільське господарство в новітній історії найчастіше не належало до найприбутковіших сфер бізнесу у жодній країні світу. Це ще раз підтверджує необхідність здійснення реформування галузі з огляду на необхідність існування і функціонування жорстких регулюючих правил.

Так, у післявоєнний період економіка країн Заходу характеризувалася відсутністю достатньої кількості товарів, послуг та грошей в обороті, зростанням цін, великим розривом між офіційними цінами і цінами тіньової економіки. Саме у цей період було сильним державне адміністрування економіки, в тому числі і високий рівень контролювання цін. В середині ХХ ст. в Англії контрольовані ціни становили до 60% обсягу продажів. Подібний стан був і в інших західноєвропейських країнах. Слід відмітити

поетапність розробки системи зміни цін на рівні держави та зменшення впливу державного регулювання на розвиток економіки [27, с. 124].

Перший етап характеризується усуненням дисбалансу в економіці на основі цінового регулювання. Сільське господарство розвивалось за рахунок надання субсидій.

Другий етап був зумовлений тим, що державна аграрна політика з 1950-х рр. полягала у проведенні тотальної механізації сільського господарства та його технічному переозброєнні. На цьому етапі великого значення набувають прямі державні інвестиції в сільськогосподарське виробництво, переробку і збут продукції. Продовжує здійснюватись підтримка цін на сільськогосподарські продукти, що поглинає велику частину державних асигнувань, спрямованих на потреби сільського господарства, проте при цьому все більшого значення набуває субсидування виробничих витрат та інвестицій фермерів.

Для третього етапу притаманним було посилення державного регулювання сільського господарства. Він характеризується комплексним втручанням держави у процеси виробництва, переробки і збуту продукції, а також практично у всі аспекти соціальних відносин на селі. Особливість етапу полягає в узгодженні ринкової, структурної та соціальної політики і використанні її з метою розвитку всього агропромислового комплексу. За основу для вирішення проблеми було взято відновлення реального зростання економіки шляхом розвитку виробництва, підвищення продуктивності праці. Під особливим контролем економічних служб перебували взаємопов'язані категорії – зарплата і ціни.

Одним із головних стабілізаційних факторів, які впливають на розвиток агропромислового комплексу, є збалансування цін на продукцію сільського господарства та промислову продукцію, що використовується у господарській діяльності виробниками сільськогосподарської продукції. Для української економіки, на нашу думку, це – проблема підвищеної актуальності. Разом з тим, вона може бути вирішена вже найближчим часом

шляхом урахування позитивного досвіду світових лідерів з виробництва зерна та виробленням відповідної державної політики. Наприклад, міністерство сільського господарства США здійснює постійний моніторинг цін на продукцію фермерських господарств та цін на продукцію промислового виробництва для сільського господарства, проводить дослідження щодо ціноутворення на продукцію та засоби виробництва, оплати праці, орендної плати; індексів цін та платежів, у т. ч. агрегований індекс цін на предмети споживання, засоби виробництва і послуги, що називають паритетним індексом.

Щодо підґрунтя економічного регулювання в країнах Західної Європи, то визначальним його елементом є механізм ціноутворення, визначення норми прибутку, норми експлуатації основних засобів, їх оновлення та ін. В практичному використанні механізм ціноутворення не обмежений загальними положеннями теорії витрат, оскільки містить не лише узгодженість попиту та пропозиції, а й визначення споживчої цінності товару на ринку [182, с. 105].

Значна увага в країнах розвинутої ринкової економіки надається регулюванню митної політики, яка є динамічною і залежить як від стану світової економіки, так і держави. Майже в кожній країні створена комісія, яка займається цією проблемою. Розподіл кінцевого прибутку є не менш важливим елементом регулювання економіки в галузевому розрізі. Згідно з японською моделлю розподіл прибутку відбувається наступним чином:

- банківський сектор – до 1% прибутків усіх суб'єктів господарської діяльності;
- виробничий сектор – до 93% прибутків, з яких 3/4 реінвестується;
- посередницький сектор – до 6% прибутків.

Такий механізм розподілу прибутку притаманний низці розвинутих країн.

Втім для України він не є характерним на сучасному етапі розвитку. За період незалежності банківська система України отримувала від 30 до

60% прибутків промисловості та сільського господарства, посередницькі структури – від 20 до 30% прибутків, а виробнича сфера національного господарського комплексу – від 10 до 20% [120].

Гаслом у цьому плані став вислів першого Президента України Л. М. Кравчука, який на початку ринкових реформ сказав, що держава не повинна втручатись в їх здійснення.

Аналіз світового досвіду господарювання дає змогу визначити напрямки державного регулювання аграрного сектора економіки. До основних з них належать: експортно-імпортна політика, захист внутрішніх інтересів, надання субсидій на виробництво інноваційної продукції. Науковці вирізняють загальне та спеціальне регулювання агропромислового сектора [18]. Така потреба зумовлена невідповідністю частки сільського господарства у створенні валового національного продукту та обсягом державних дотацій на його розвиток.

Цікавим є досвід США. Регулювання діяльності сільськогосподарських товаровиробників відбувається шляхом цінової політики щодо державних закупівель, лімітування обсягів виробництва та реалізації, надання компенсаційних виплат фермерським господарствам. Підлягають державному регулюванню й відносини у сфері експортної та імпоротної діяльності на ринку зерна. Видатки уряду зростають у випадку вищого рівня еластичності, що є традиційним для неокейнсіанських принципів державного регулювання економіки (політики “стримування” або “стимулювання”). Необхідність обмеження обсягів виробництва визначається потенційними витратами на закупівельні операції.

Цінова підтримка залежить від терміну зберігання продукції у складських приміщеннях, елеваторних господарствах, посередницькими структурами визначається шляхом проведення інвентаризаційних заходів, встановлюється на базі ринкових цін. Галузеві пріоритети є основою формування механізму ціноутворення в економічно розвинутих державах.

Стосовно сфери реалізації сільськогосподарської продукції, то в США

більше 50% зерна реалізується за визначеними каналами збуту. Така ситуація спричинена функціонуванням ефективної системи державного фінансування та контролю за розвитком зерновиробництва. Виважена цінова політика, збалансоване податкове регулювання, фінансово-кредитні важелі є основою раціонального підходу до формування ринку зернопродукції. Особлива увага при цьому надається саме діяльності у виробничому секторі. Рівень його доходу визначає подальший розвиток зернопродуктового підкомплексу. Саме тому у країні діють спеціальні програми щодо підтримки товаровиробників зерна. Зокрема, фермер отримує доступ до субсидій, кредитів і заставних операцій за умови, що він бере участь у відповідній програмі і приймає певні зобов'язання на себе. До виконання державних програм в країні залучено підприємства, що забезпечують 90% обсягу виробництва зерна. Зокрема, програмами передбачено створення резерву продукції, стимулювання попиту, регулювання обсягів виробництва, експорту та ін.

У формуванні фермерських доходів помітну роль відіграють державні платежі. За умови виконання зобов'язань щодо скорочення посівів чи консервації земель фермери отримують компенсацію у вигляді різниці між цільовою та закладною (ринковою) ціною. Якщо у 1985–86 рр. ця різниця по пшениці становила 39,7 дол/т, кукурудзи – 18,9, то у 1988–89 рр. вона зросла відповідно до 74,2 і 45,7 дол/т, або відповідно у 1,9 і 2,4 рази [63].

Особливий інтерес представляє економіка США, Канади, країни ЄС, які є великими експортерами зерна. Метою державного регулювання економіки в цих країнах є підтримка ефективного ринкового механізму. Основними механічними важелями впливу на виробництво тут є ціни, кредити, податки, дотації. Залежно від ситуації, політика щодо застосування цих важелів переглядається, абсолютне і відносне їх вираження в різні періоди змінюються. Механізм державної підтримки спрямований на стимулювання розвитку великого високомеханізованого виробництва зерна. Більшість коштів надається фермам, які виробляють дешевше зерно, використовуючи

нові досягнення науково-технічного прогресу. Схема руху зернової продукції в США показана на рис. 1.6.

Рис. 1.6. Схема руху зернової продукції в США

Фермери-виробники сорго укладають контракти з власниками елеваторів на рік з обов'язковим постачанням певної кількості продукції за твердою ціною. Елеватори за контрактами забезпечують зерном відгодівельні підприємства. Нерідко фермери при укладанні контрактів

обходяться без посередників. При вирощуванні ячменю на солод господарі контракують половину свого врожаю за ціною, значно вищою, ніж гарантує уряд.

У США виробляється близько 1/4 світового виробництва зерна. Країна повністю забезпечує себе зерною продукцією, експортує її щорічно близько 30–35%. Щодо використання виробленої продукції, то близько 30% загального обсягу виробництва щорічно використовується на кормові цілі у тваринництві, решта (60%) спрямовується на переробку.

Основний канал збуту – елеватори, які належать приватним торговим компаніям, кооперативам, а також державі (Товарно-кредитна корпорація). Ці організації закупають і транспортують зерно.

Загальна місткість зерносховищ становить близько 480 млн. т, що перевищує загальний обсяг виробництва зерна в країні, більше половини з яких належить фермерським господарствам. Повна забезпеченість зерносховищами (в основному розташованими у місцях виробництва), а також їх розвинена матеріально-технічна база істотно знижують втрати зерна при транспортуванні і зберіганні. Зернові сховища – це в основному стаціонарні споруди, обладнані високопродуктивними засобами навантажування і розвантажування, сушіння, активного вентилявання.

Важливу роль у реалізації зерна на внутрішньому і зовнішньому ринках відіграють великі торгові компанії: п'ять найбільших транснаціональних компаній контролюють майже 90% національного експорту.

В країні розвинута кооперативна діяльність. Так, близько 40% продукції зерновиробництва реалізується саме кооперативами. Головним чином це – місцеві кооперативи, які діють у всіх штатах. Найбільшу їх кількість зосереджено у штатах кукурудзяного поясу і районі Великих рівнин. Для підвищення конкурентоспроможності галузі, місцеві кооперативи об'єднані у регіональні, куди надходить приблизно 50% зерна,

яке реалізується кооперативами. Вони контролюють близько 25–30% зернової продукції, яка експортується.

Таким чином, американський фермер має декілька каналів реалізації зерна після збору врожаю:

- продаж та поставки зерна своєму місцевому заготівельному елеватору за переважно ринковими цінами;
- зберігання зерна у себе на фермі або (за плату) на місцевому елеваторі та продаж його пізніше за більш високою ціною;
- продаж зерна з майбутньою поставкою (ф'ючерсна угода) або за контрактом на певний термін;
- використання зерна, яке зберігається, як застави для отримання позики від держави.

Цінова політика забезпечує рівноважне значення цін по всій державі, й вона відповідає ринковій ціні на продукцію зерновиробництва.

Особливістю зернового ринку в США є наявність кількох найбільших центрів ціноутворення – товарних бірж. Зерно, завдяки таким його природним характеристикам, як здатність добре зберігатися, високій стандартності, подільності, уніфікованості, стало об'єктом спочатку тільки попереднього, а надалі – і попереднього, і стандартизованого торгового контракту.

Щодо біржової діяльності у США, то 36% із загальної кількості торгівлі припадає на реалізацію зерна, при чому різні види зерна реалізуються певними біржами окремо. Щорічно укладається близько 40 млн. контрактів, з них більше 90% на Чиказькій товарній біржі. Сфера реалізації зерна знаходиться під державним контролем.

Перетворення біржової торгівлі на ринок контрактів дозволило створити високоліквідний постійно діючий ринок, де здійснюється безперервний торг. Результат торгу – біржова ціна слугує інструментом оперативного управління наявними зерновими ринками. Система ціноутворення на зерновому ринку ґрунтується на ринковому

саморегулюванні. Діяльність держави повністю інтегрована у механізм саморегуляції ринку. Держава не протистоїть ринку як зовнішній керуючий суб'єкт, а сама стає його частиною, для того, щоб модифікувати ринок відповідно до соціальних завдань [170, с. 24].

В Україні формування ринку сільськогосподарської продукції є одним із недостатньо врегульованих, а тому потребує врахування досвіду економічно розвинутих країн світу.

Щодо країн ЄС, то основним елементом механізму цінового регулювання відносин в агропромисловому комплексі були ціни підтримки. Така ситуація стосувалась періоду середини 1980-х, і характеризувалась загальною уніфікацією цін. Для підтримки високої ціни на внутрішньому ринку аналогічний імпортований товар обкладався митним збором, який за окремими видами продовольства досягав 200%.

Підтримка рівня цін надавала можливість виробнику збільшувати обсяги виробництва, що зумовлювало надлишки продукції. Відповідно потреба в її реалізації зумовила зниження цін, в тому числі й на експорт. Величина фінансових засобів, наданих на безповоротній основі, склала близько 1/3 вартості продукції зовнішньо-економічного спрямування. Майже до 90% експортованого зерна підлягало реалізації на вищезазначених умовах, що дозволяло вітчизняним товаровиробникам конкурувати на зовнішньому ринку та отримувати позитивні економічні результати господарської діяльності [37].

В середині 1980-х рр. ситуація перевищення необхідних обсягів виробництва для споживання зумовила квотування певних видів продукції та зменшення ціни її реалізації. З початком 90-х рр., в європейських країнах набув поширення механізм компенсування державою різниці цін на продукцію сільського господарства та спрямування її виробнику продукції. Зі зростання бюджету ЄС, частка коштів на цінову підтримку товаровиробників зменшилась на 15%, а фактична величина збільшилась удвічі [38].

Отже, загальна оцінка зарубіжного досвіду дозволяє зробити висновок, що політика регулювання сільськогосподарського ринку в розвинутих країнах має чітко виражений характер державного аграрного протекціонізму.

З метою стимулювання розвитку аграрного сектора економіки необхідно застосовувати елементи державного протекціонізму, що сприятиме гарантуванню продовольчої безпеки держави, суттєво впливатиме на якісні та кількісні параметри виробництва, залученню інновацій у діяльність вітчизняних товаровиробників.

Напрямки державного регулювання сільськогосподарського виробництва в різних країнах не однакові. Однак, як вже зазначалося, основним елементом економічного регулювання є система державного формування цін (закупівельних, реалізаційних, ринкових, імпортно-експортних та ін.) і податків на виробників сільськогосподарської продукції. Політика урядів країн ЄС щодо регулювання цін в аграрному секторі здійснюється виконанням низки функцій: регулювання цін на внутрішньому ринку; використання цін як підйому для стимулювання (або зниження) обсягів виробництва чи експорту продукції; регулювання фермерських доходів встановленням середньої норми прибутку на фермерський капітал. Функціонують певні види цін (табл. 1.1).

Теорія економічного циклу доповнена вченням про ефект цінового резонансу. Потреба такої розробки базується на відповідності цінового зростання підвищенню ефективності виробництва. Підвищення рівня цін впливає на виробничу систему лише упродовж обмеженого часового періоду. З часом значно зростають ціни на засоби виробництва, що зменшує доходи товаровиробників сільськогосподарської продукції до рівнів, які не дають змоги вести розширене виробництво у фермерському господарстві.

Таким чином, сільське господарство знову потребує чергового регулювання цінового механізму. На думку вітчизняних науковців, за основу даної концепції взято співвідношення між цінами на продукцію, що

виробляється підприємствами сільського господарства та витратами, пов'язаними з ресурсним забезпеченням процесу виробництва [39].

Таблиця 1.1

Класифікація цін у сільському господарстві країн-членів ЄС

Види цін	Функціональний зміст
Індикативна ціна	Ціна Співтовариства, яка встановлюється щорічно Радою Міністрів і є гарантованою оптовою ціною для єдиного ринку щодо конкретно визначеної групи продуктів: зерно, цукор, молоко, олія, рапс, соняшник
Орієнтовна ціна	Відповідна індикативній ціні на оптові партії яловичини, телятини та вина
Цільова ціна	Відповідає індикативній ціні на тютюн
Порогова ціна	Найнижча гранична ціна, за якою може надходити в ЄС продукція за такими групами: зерно, цукор, молочні продукти, оливкова олія
Шлюзова ціна	Ціна на продукцію сільського господарства (свинина, яйця та м'ясо птиці), яка відповідає собівартості її виробництва щодо ефективних технологій у третіх країнах. Імпортована продукція нижча шлюзової ціни підлягає додатковому оподаткуванню
Базова ціна	Мінімальна ціна для імпортованої продукції (фрукти, овочі, вино, морепродукти) третіх країн, яка враховує рівень виробництва в ЄС і передбачає оподаткування при її порушенні
Ціна за зобов'язанням	Передбачає зобов'язання щодо купівлі зерна, цукру, олії, м'яса та інших продуктів
Базисна ціна	Орієнтовна або індикативна ціна, яка є орієнтовною для вжиття заходів із втручання на ринку свинини

При цьому доцільно врахувати низку факторів:

- рівень ринкових цін;
- ресурсне забезпечення виробництва;
- витрати, пов'язані зі збутом продукції;
- норма прибутку;
- галузеві особливості розвитку.

Країни ЄС зацікавлені у купівлі високоякісного зерна. Основна частина країн-імпортерів (наприклад, Китай, Індія) здійснюють одночасні закупки значного обсягу пшениці з обмеженим терміном доставки. Експортери мають постачати партії пшениці однорідної якості,

забезпечуючи своєчасне постачання відповідно до укладених контрактів. Для цього країна-експортер має володіти сильною матеріально-технічною базою зберігання і достатніми елеваторними терміналами, розвинутою транспортною комунікацією, вантажно-розвантажувальним обладнанням.

Специфічним способом регулювання пропозиції, з огляду на значні обсяги зовнішніх інтервенційних виходів на аграрний ринок, як вже зазначалося, є митна й тарифна політика. Однак використання цього інструменту досить обмежене через міжнародні угоди, договори та правила. Регулювання аграрного ринку з огляду на зовнішньоекономічні аспекти його функціонування полягають у визначенні імпорتنих обмежень, квот і тарифів (митних ставок); наданні експортних субвенцій та встановленні, у разі потреби, постійних або тимчасових обмежень на експорт.

Механізм ціноутворення є визначальним елементом регулювання економіки. Суттєві відмінності його формування за ринкових умов, порівняно з періодом адміністративного регулювання економіки, базуються на комплексному підході до визначення рівня цін, з урахуванням пропозиції та попиту. У більшості випадків здійснюється непряме регулювання цін із забезпеченням їх певних мінімальних і максимальних меж (інтервенційні мінімальні та максимальні ціни). В межах цього цінового простору (коридору) регулювання переважно не проводять.

Розробка заходів ефективної цінової політики вимагає обґрунтування методологічного інструментарію, визначення об'єктно-суб'єктного складу процесу реалізації ціноутворення й ефективних джерел фінансового забезпечення. За ринкових умов господарювання регулювання цін має певні економічні наслідки: зниження конкурентної боротьби, зменшення ефективності виробництва та ін. Засобами регулювання цін є: визначення граничного їх рівня в гуртовій та роздрібній торгівлі, регулювання цін у сфері державних закупівель.

Потребує вдосконалення механізм управління в сфері АПК, оскільки для аграрного виробництва характерний дисбаланс у виробництві

продукції, який необхідно усунути за рахунок підвищення попиту на окремі види товарів. Рівень державних дотацій не сприяє активізації діяльності виробників сільськогосподарської продукції, а тому результативність діяльності підприємств не зазнає суттєвих змін.

Досвід Чехії показує, що витрати державного бюджету на стимулювання розвитку аграрного ринку щорічно становлять 85–190 млн. дол. США. Втім наслідками збільшення фінансування АПК можуть бути і негативні явища: збільшення податкового навантаження; підтримка технологічно застарілих виробництв; зниження конкурентоспроможності підприємств [57].

За останні десятиріччя форми і методи впливу держави на економічні процеси значно змінились і модифікувались, про це свідчить еволюція політики державного втручання – від жорсткого регулювання до ліберального монетаризму і створення механізмів саморегуляції.

При визначенні цілей і характеру державної політики в агропромисловому комплексі кожна країна виходить із позиції реальності, з урахуванням особливостей, які склалися, а також економічної і ринкової ситуації на різних етапах свого розвитку. Так, країни Західної Європи у післявоєнний період і до кінця 1970-х рр. дотримувались політики протекціонізму в аграрній сфері. Це було продиктовано нестачею сільськогосподарської продукції і продовольства для внутрішнього споживання. Для досягнення країнами ЄС рівня самозабезпеченості, їх державна аграрна політика переорієнтувалася на захист товаровиробників від зовнішньої конкуренції і внутрішнього ринку імпортом продовольством.

Кожна країна розробляє власні підходи до державного регулювання сільського господарства. Однак їх спільною рисою є вплив на економіку галузі шляхом субсидіювання цін на сільськогосподарську продукцію, відмінність лиш у розмірах, структурі і формах фінансування. Так, у США система субсидіювання цін і доходів розповсюджена на 50% обсягу

виробленої промислової продукції, в основному на експортні товари з довготривалим терміном зберігання (зерно, соя), а саме: частка державних платежів у чистому доході фермерів становить 20–30%, а у сумі їх капітальних вкладень – 40% [27].

З метою забезпечення рентабельності виробництва зерна держава здійснює регуляторний вплив на розвиток зернового господарства за допомогою цінових і податкових важелів, надання субсидій, дотації, фінансово-кредитного регулювання.

В Канаді діє система бюджетного фінансування розвитку зернового господарства, що дозволяє створити оптимальні умови для ефективного розвитку галузі.

Країни ЄС ведуть активну політику протекціонізму вітчизняних товаровиробників зерна, здійснюють захист від світових коливань цін на продукцію галузі, сприяють розвитку ефективних каналів реалізації продукції на зовнішньому ринку, гарантуючи при цьому національну продовольчу безпеку.

Щодо кон'юнктури ринку зерна в економічно розвинутих країнах, то вона передусім базується на співвідношенні між внутрішнім попитом і пропозицією. Вихід на світовий ринок великих експортерів, таких як Китай, та збільшення обсягів експорту європейськими країнами формують світову систему цін на зернопродукцію. Підвищення попиту на зерно сприяє збільшенню обсягів його виробництва, а тому для України відкриваються нові можливості щодо розвитку зерновиробництва.

Спільна аграрна політика країн ЄС спрямована на вирішення наступних проблем: підтримка вітчизняних фермерів на достатньому рівні для розширеного виробництва; забезпечення продуктами харчування населення країни; вплив на світовий продовольчий ринок. При цьому сумарні витрати на розвиток аграрного сектора в країнах ЄС становлять щорічно 80–100 млрд. євро. Саме із цієї суми 30–35% спрямовуються на програми підтримки цін на внутрішньому ринку, 3–5% – витрати на

реалізацію регіональних структурних програм, 20–25% – витрати, пов'язані з регіональними програмами підтримки аграрного сектора.

Досвід зарубіжних країн свідчить про необхідність проведення цілеспрямованої політики з боку держави, заходів протекціонізму в аграрній сфері. Так, в США 25% доходів фермерів становлять дотації держави, в Канаді – 40%, у країнах ЄС – більше 50%, а у Японії – більше 70%.

Варто зазначити, що таку політику проводять більшість держав, які прагнуть забезпечити власну продовольчу безпеку, обмежити експорт з боку зарубіжних товаровиробників, захистити вітчизняний продовольчий ринок.

Масштаби необхідного фінансування, порівняно з реальними можливостями державного бюджету, вимагають застосування системи мультиплікаторів, заснованих на визначенні точок зростання аграрної економіки як бази виокремлення пріоритетних продуктивних підкомплексів АПК. У цих умовах розвиток зернового підкомплексу має розглядатися у взаємозв'язку з галузями тваринництва, а заходи державної підтримки виробництва зерна мають забезпечувати відносно низький рівень ринкових цін на зернофураж.

Цей підхід повністю виправдав себе в економічно розвинутих країнах. У той же час рівень протекціонізму в аграрному секторі обмежений. Підтримка цін на продукти сільського господарства може стати важким тягарем для платників податків, а через високі роздрібні ціни – для всього населення країни.

Високі ціни на продовольство породжують гостру конкуренцію на землю і відповідно високі ціни на неї, а також високу собівартість сільськогосподарської продукції. Частка витрат на утримання земель і основних засобів виробництва у структурі собівартості продукції може досягати до 20%. У деяких випадках фермери не завжди є землевласниками,

тому підтримка цін матеріалізується у більш високих цінах на землю, збагачуючи землевласника, але не фермера (виробника).

Варто зазначити, що зарубіжні країни застосовують різноманітні способи і методи для стабілізації цін на зерно шляхом регулювання попиту і пропозиції, що є доцільним і для функціонування зернопродуктового підкомплексу України, а саме:

- мінімальну гарантовану ціну, яка узгоджується між представниками фермерів і урядом з метою зменшення фінансового ризику для виробників зерна. Вона зазвичай вища, ніж світова ціна і в кінці року цінову різницю виплачує уряд фермеру, стимулюючи вирощування якіснішого зерна і заохочення виробників, ця різниця виплачується на основі середніх ринкових цін;

- пільгове кредитування або так звані закупівельні ціни, які виплачуються фермеру під час збиральної кампанії, це свого роду еквіваленти мінімальної гарантованої ціни. Якщо ціни на ринку піднімуться вище закупівельної ціни, то фермер може продати зерно на ринку і повернути кредит. Виплата пільгових кредитів під час збирання дозволяє розтягнути процес реалізації зерна на весь сільськогосподарський рік;

- державні закупівлі, які використовуються для регулювання внутрішнього ринку зерна. Якщо держава вважає за необхідне піднімати ціни на внутрішньому ринку, які визначаються існуючим рівнем попиту і пропозиції, то вони штучно збільшують попит – за рахунок закупівлі залишків зерна і дотування його експорту. При збільшенні цін на внутрішньому ринку вище державних, держава шляхом продажу зерна зі своїх сховищ контролює “під цін”, що за сутністю є інтервенцією зерна;

- “оплата по полях”. Оплачуючи фермерам за кожен гектар посівних площ, уряд намагається знизити ціни щодо світового рівня шляхом скорочення на відповідну суму гарантованої ціни, державних закупівельних цін або обсягів пільгових кредитів.

Для компенсації зниження доходів фермерів у США, як захід щодо стабілізації, передбачена оплата за гектари, виведені із сівозміни. У сприятливі роки скорочення посівів становить до 15%, у неврожайні роки – 5%. Ці заходи проводяться для зниження проблеми виробництва зерна. Виключення земель із сівозміни передбачає, що на цій землі заборонено вирощувати будь-яку сільськогосподарську культуру, а також використовувати її під пасовища й обробляти під пари; щоб мінімальні гарантовані ціни на зерно не зумовлювали зростання цін на продукти харчування, виплачуються дотації переробникам, які визначаються з урахуванням цін на конкурентні імпортні товари; надання безповоротної фінансової допомоги з боку держави для придбання основних фондів (комбайнів, зерносушилок тощо). Поряд з цим держава вкладає великі кошти у науково-дослідні роботи щодо покращення і ввезення нових сортів зернових культур, у розробку нових технологій їх вирощування; контроль за імпортом і експортом є важливим регулятором балансу зерна на ринку. В умовах, коли внутрішній ринок стабілізувався, його прагнуть захистити від впливу зовнішніх факторів шляхом контролю імпорту зерна. В умовах виробництва зерна і насиченості ним внутрішнього ринку, виробники платять державі експортні мита на продаж зерна, а при недовиробництві – отримують дотації; імпортні квоти є ще одним із способів захисту національного продовольчого ринку. Для цього зарубіжним виробникам може бути відкритий обмежений доступ на національний ринок. Доходи фермерів регулюються шляхом збільшення цін в рамках квоти, або зниження ціни на залишки. При цьому квоти виробництва встановлюються для скорочення перевиробництва продукції; для розширення ринків збуту продукції багато розвинутих країн використовують різні способи надання “прихованих дотацій”, у вигляді “гуманітарної допомоги” або “виробничих кредитів” країнам, що розвиваються. Ці “пільги” є частиною міжнародної боротьби за ринки збуту сільськогосподарської продукції.

Усі країни з розвинутою ринковою економікою застосовують різні способи і форми підтримки вітчизняних товаровиробників. Так, зокрема, уряд США, щоб уникнути постійно зростаючих запасів зерна, майже до 1990-х рр. використовував Програму виключення земель із сівозміни, а також виплачував різницю між середньою ринковою і гарантованою ціною. Застосувалися й інші організаційно-економічні заходи, як Програма розвитку експорту, Програма надання експортних кредитів та інші. У США існують різні державні програми допомоги експортерам зерна через їх субсидіювання і пільгове кредитування.

Світовий досвід свідчить, що через свою специфіку сільськогосподарське виробництво не може ефективно розвиватися без державної підтримки. У 1990-ті рр. державні субсидії у розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь у різних країнах становили: ЄС – близько 500 дол/га, В США, Канаді, Угорщині, Туреччині – 100–200, у Фінляндії і Норвегії – 1600–3000 дол/га. Субсидії і дотації забезпечують значну частину сукупних доходів фермерів: в США – 30%, Канаді – 45%, країнах ЄС – 49%, Швеції – 59%, Японії – 66%, Фінляндії – 71%, Норвегії – 77%.

У цих країнах банківські кредити покривають майже третину потреб фермерів у займаних коштах. В США, де проводиться активна політика регулювання відсоткових ставок, облікова ставка федерального резервного банку не перевищує 7%; Асоціація виробничого кредиту 9–10%; такий же рівень кредитної ставки у банках, які фінансують кооперативи [42].

У США аграрні закони федерального рівня мають багаторічну історію і спрямовані на підтримку фермерських цін, а в останні роки – й аграрного експорту. Закон ФАИР–1996 ознаменував своєчасний етап аграрної політики США, який відобразив інтереси підприємців, котрі купують у фермерів сільськогосподарську сировину (зерно, насіння) і постачають їх як ресурси для промислового виробництва. У законі ФАИР–1996 змін зазнали підтримка аграрного ринку, фермерських доходів, ліквідувавши діючий раніше порядок субвенцій фермерським

господарствам залежно від рівня і динаміки цін на аграрну продукцію, гарантовану державою, а фермерам, які беруть участь у галузевих програмах регулювання об'ємів виробництва, – забезпечення мінімального гарантованого доходу.

У розвинутих країнах особлива увага приділяється матеріально-технічному забезпеченню аграрного сектора. Так, США і Франція краще забезпечені зерновими комбайнами: на 100 га зібраної площі припадає 19 комбайнів, в середньому у світі – 6, країнах-експортерах – 11. Забезпеченість тракторами на 100 га у Франції – 85, в США – 34, Канаді – 18, а в Україні – 6. Використання мінеральних добрив на 1 га посіву: в США – 103 кг д.р./га, у Франції – 320, Канаді – 75, а в Україні – 25 кг д.р./га [182].

Яскравим прикладом державної підтримки фермерів є Канада, де заготівлею і збутом зерна займається проурядова організація – Комітет по пшениці. Зона діяльності його охоплює степові провінції Західної Канади: штати Альберта, Соскачеван, Монитоба. У кожній із цих провінцій фермери об'єднуються у кооперативи збуту зерна. В основу взаємовідносин між фермерам і заготівельниками покладена квота кількості різного виду зерна з 1 акра (9,4047 га). Вона встановлюється радою і коливається від 4 до 8 бушелів (2,7-5,5 ц/га), залежно від запасів зерна в країні, попиту на нього, розмірів посівних площ.

В основних країнах-експортерах надається велике значення питанням зберігання і транспортування зерна. Елеваторне і складське господарство стало обмеженою частиною розвинутого зернопродуктового підкомплексу АПК і належить до великих агропромислових об'єднань харчової і комбікормової промисловості. Так, у Франції і Канаді зерно знаходиться, головним чином, у сховищах торгових зернових компаній, тоді як в США і Австралії навіть після закупівлі зерна в державні резерви або кооперативами значна кількість його зберігається на фермах.

Найрозповсюдженіший механізм управління зерновими ресурсами і його зберіганням заснований на три-чотирирівневій системі зберігання зерна. Так, в США сформувалась чотирирівнева система зернозберігання: фермерські зерносховища (на частку яких припадає 69% усіх сховищ країни), місцеві елеватори (2%), інші сховища (1%). Повна забезпеченість зерносховищами країн-експортерів, а також розвиток матеріально-технічної бази фермерських зерносховищ та елеваторів, розташованих переважно у містах виробництва зерна, дозволяють скоротити прямі втрати при транспортуванні.

У розвинутих країнах (США, Франція, Канада та ін.) накопичений позитивний досвід у страховому бізнесі, коли для гарантування доходів фермерів держава забезпечує страхування врожаю зернових культур, майна, доходів і витрат, пов'язаних з нестійкістю виробництва і нестабільністю ринкової кон'юнктури. Так, у Канаді страхуванню підлягають не тільки урожай зернових, а й доходи фермерів, що є однією із форм страхування їх господарської діяльності.

“План страхування валового доходу” і “Рахунок стабілізації чистого доходу” є програмами підтримки для канадських фермерів, які забезпечують найефективнішу стабілізацію їх доходів. План страхування валового доходу забезпечить захист доходів фермерів шляхом підтримки цін і надання гарантії на урожай, складається він із двох компонентів: страхування сільськогосподарських культур і гарантій доходу. Рахунок стабілізації чистого доходу призначається для потреб індивідуального фермера, який накопичується на основі визначеного процента чистого доходу від торгових угод щодо продажу продукції. Федеральні і провінційні уряди Канади надають підтримку: відсоткова ставка вкладів фермерів на 3% вища річної. Фермери можуть знімати гроші з цього рахунку у двох випадках: якщо показники поточного року щодо доходів нижчі, ніж середні за попередні п'ять років їх дохід належить оподаткуванню, якщо становить не менше 10 тис. дол.

У багатьох зарубіжних країнах (США, Канада, Австралія, Аргентина, Росія) проблемам державного контролю за якістю і раціональним використанням зерна і продуктів його переробки надається пріоритетне значення, яке відображається у відповідних законодавчих актах. Так, у Канаді прийнятий Закон “Про зернове господарство”, який вирішує наступні завдання: регулювання порядку прийому, обробки і зберігання зерна; забезпечення стандартів якості зерна; встановлення стабільних тарифів на послуги щодо транспортування зерна.

Вирішення цих завдань у федеральному уряді Канади покладено на Канадську комісію по зерну. Комісія несе відповідальність за: встановлення стандартів на зерно і сорти, стан контролюючих і вагових систем, ліцензування елеваторів і зерносковищ, нагляд за ними, впровадження технологічних процесів, пов’язаних з вантажно-розвантажними операціями, транспортуванням, а також за встановлення граничних рівнів тарифів на вантажно-розвантажні операції на первинних і термінальних елеваторах, ліцензування дилерів, які займаються торгівлею зерном, затвердження форм контрактів та основних прикладних досліджень щодо якості зерна. Мета діяльності комісії – захист прав усіх осіб, які пов’язані з зерновим господарством Канади. Ретельне регулювання операцій прийому, зважування, обробки й сортування зерна визначило успіх канадського зернового експорту, жорсткі правила якого вимагають, щоб сорт і вага товару гарантувались.

Канадська програма якості передбачає наступні основні заходи: сортовий контроль; видачу ліцензій на експлуатацію елеваторів; інспекції зважування, санітарно-гігієнічні заходи; контроль за якістю зерна. Програма дає можливість підтримати високу якість вирощеного у Канаді зерна на всіх етапах системи прийому, обробки, зберігання і транспортування, до того моменту, коли це зерно завантажується на борт судна для доставки його зарубіжному покупцеві. У Західній Канаді є приблизно 1700 термінальних елеваторів, діючих на основі виданої їм

ліцензії. У Франції провідна роль у закупівлі зерна належить кооперативам, які володіють 75% зерносховищ і охоплюють 75–80% обсягу закупівлі зерна на внутрішньому ринку без посередників (ферма–кооператив–споживачі), у зв'язку з цим відсутня база для спекуляції. Кооперативна торгівля зерном отримала розповсюдження і в інших країнах Європи. У Нідерландах вона становить 60%, ФРН – 52%, Данії – 50%, Ірландії – 23%, Великобританії, Італії, Бельгії – по 15%.

У Франції функціонування ринку зерна регулюється державними органами, до компетенції яких відноситься контроль у сфері виробництва і продажу зерна. Діяльність ОНИК (державного управління виробництва і продажу зерна) контролюють представники підприємств та організацій, які входять у адміністративну раду, що займається виробництвом, зберіганням і продажем зерна. ОНИК впливає на зерновий ринок через колектори (елеватори) – недержавні посередницькі структури, які здійснюють заготівлю, зберігання і продаж зерна, забезпечують фермерів насінням, технікою і добривами. На частку цих підприємств (близько 390) припадає 70% закупленого у фермерів зерна. У власності колекторів знаходяться близько дві третіх загальної місткості зерносховищ, які забезпечують зберігання до 64 млн. т зерна. ОНИК здійснює регулювання зернового ринку шляхом купівлі у колекторів нереалізованого ними зерна за щорічно встановленими цінами ЄС. Це зерно знаходиться в орендованих приміщеннях і за необхідності використовується для товарних інтервенцій з метою регулювання ринкових цін.

У світовій практиці найрозповсюдженішими є дві системи організації управління зернопродуктовим підкомплексом. Перша заснована на застосуванні ринкової ціни, до якої жорстко прив'язані нормативи, починаючи від виробництва, інспекції, переміщення, зберігання і продажу зерна, і мінімальної участі державних фінансових і матеріально-технічних ресурсів зі ставкою на ефективність маркетингу зерна.

Друга система організації зернового господарства заснована на свободі і наданні ініціативи приватному секторові, захисті доходів фермерів із застосуванням гарантованих цін, регулюванням зернового ринку, розміщенням державного замовлення і реалізації механізму підтримки через різні державні продовольчі програми, надання субсидій, квот, пільгового оподаткування та ін. (США). В практиці господарювання застосовується і третій тип організації зернопродуктового підкомплексу АПК (у колишньому СРСР), який заснований на монопольному державному управлінні процесами на внутрішньому продовольчому ринку, а саме: встановлення державного замовлення товаровиробникам, економічне стимулювання зернового виробництва, централізоване ресурсне забезпечення, цінове міжгалузеве регулювання на продукти харчування, державна закупівля зерна і продуктів його переробки. Все це вимагає значних ресурсів і коштів, у тому числі для покриття неефективних витрат.

За даними міністерства сільського господарства США (USDA), у 2007 р. у світі було зібрано 610,5 млн. тонн пшениці. Урожай на 7,6% перевищив середньорічний збір у 1990-х рр., але й цього виявилось недостатньо для задоволення зростаючого попиту. Населення Землі збільшується, а зерно дедалі більше використовують як сировину для біопалива. З 1999 р. загальносвітові запаси пшениці неухильно зменшувалися, досягнувши у 2007 р. тридцятирічного мінімуму – 115,2 млн. тонн. Як наслідок – вартість продовольчої пшениці на Чиказькій біржі (CBOT) підскочила вдвічі – з 4,5 дол. США до 9,5 дол. США за бушель (з 165 дол. до 351 дол. за тонну).

В останні роки спостерігається тенденція переходу від широкого державного втручання до обмежених цілеспрямованих і стабілізуючих заходів з посиленням уваги до тих чи інших методів впливу на розвиток зернового господарства. Це сприяє концентрації виробництва зерна, активному оперативному реагуванню великих товаровиробників на зміни кон'юнктури внутрішнього і зовнішнього ринку зерна.

Так, спостерігаючи за рівнем цін і вивчаючи їх динаміку, міністерство сільського господарства США веде щомісячний і щорічний облік фермерських цін реалізації, розрахованих паритетних фермерських цін реалізації, цін на засоби виробництва і послуги, індексів цін і рахунків, паритетного співвідношення цін. Шляхом дослідження динаміки індексів цін на сільськогосподарську і промислову продукцію пропонується їх новий рівень, який забезпечив би еквівалентний міжгалузевий обмін.

Щомісячно місцеві статистичні служби розсилають фермерам анкети для збирання інформації про обсяг реалізації кожного виду продукції і ціни. Після аналізу отриманої інформації дані передають в статистичну службу штату. Далі оцінка і рекомендації про рівень цін направляються в центральну службу статистичних звітів, де проводиться додаткова перевірка і врахування цін за обсягами реалізації продукції в штатах. Завершує оцінку рівня фермерських цін в штатах і по країні комітет служби статистичних звітів. Фермерські ціни публікують і розсилають в місцеві служби. На основі цих даних в штатах складають місячні індекси, відповідно до своїх програм субсидій.

В основі ціни лежать витрати виробництва. Динаміку сукупних витрат фермерів виявляють відповідно до паритетного індексу. Його розраховують, використовуючи індекс цін на товари, придбані фермерами для виробничих цілей та особистих потреб; індекс банківських відсотків, сплачуваних фермерами за взяті кредити і витрати в розрахунку на гектар; індекс податків, оплачуваних фермерами за нерухоме майно з розрахунку за гектар; індекс заробітної плати сільськогосподарських працівників.

Встановлюється нижній гарантований рівень цін на зерно й іншу продукцію фермерів, що забезпечує повернення вкладів і мінімальну рентабельність виробництва. При ринковій ціні нижче цього рівня із бюджету спрямовуються кошти для покриття різниці між мінімальною ціною і фактичною ринковою. Таким чином, з допомогою державної цінової політики в країні втілюють програми регулювання виробництва

зерна й іншої сільськогосподарської продукції. Гарантовані ціни встановлюють на пшеницю, рис, кукурудзу, сорго, ячмінь, овес. Отримання фермерами доплати пов'язується з рекомендованим скороченням площі посіву певної культури.

У Канаді збут зерна централізований, функції збуту здійснює Комітет по пшениці, як інтегратор між фермерами й елеваторними компаніями. В останні роки відбулось перенасичення зерном внутрішнього ринку і виникли проблеми на зовнішньому ринку зерна. В цих умовах Комітет здійснює всі заходи із закупівлі, зберігання, транспортування зерна, регулює зернові потоки підприємствам, що переробляють та експортують продукцію.

Обсяг продажу і гарантований збут зерна визначають квотами на встановлену кількість зерна, яке може продати виробник з одиниці площі. Квоту щорічно встановлює Комітет згідно із запасами зерна, попитом, площею посівів і парів, обсягом поставок в минулі роки. Її надають фермерам до початку посівних робіт. За рекомендацією Комітету керівництво щороку встановлює гарантовані ціни на пшеницю (окремо на тверду), ячмінь і овес (продовольчі і кормові). Рівень гарантованих цін приймають не нижче світових.

Мінімальні доходи фермерів підтримуються Програмою зі стабілізації виробництва зерна в західних провінціях країни. Грошовий фонд Програми формується за рахунок добровільних внесків фермерів. Доплата фермерам відбувається при зниженні чистого прибутку порівняно з рівнем останніх п'яти років.

Підтримка фермерських цін і прибутків здійснюється керівництвом за допомогою інших шляхів фінансової підтримки виробникам зерна. Частково керівництво субсидує значну частину витрат на збереження і транспортування зерна, федеральних і провінційних податків на паливо, страхування посівів від стихійного лиха.

Поряд з державними в країні діють програми професійного галузевого регулювання зернового господарства; частина функцій, а саме: ціноутворення, кредитування, оподаткування передається провінції.

Таким чином, навіть за умови неконкурентоспроможності зерна в окремі роки на світовому ринку, при торгівлі на зовнішніх ринках гарантується виручка не нижча, ніж на внутрішньому ринку.

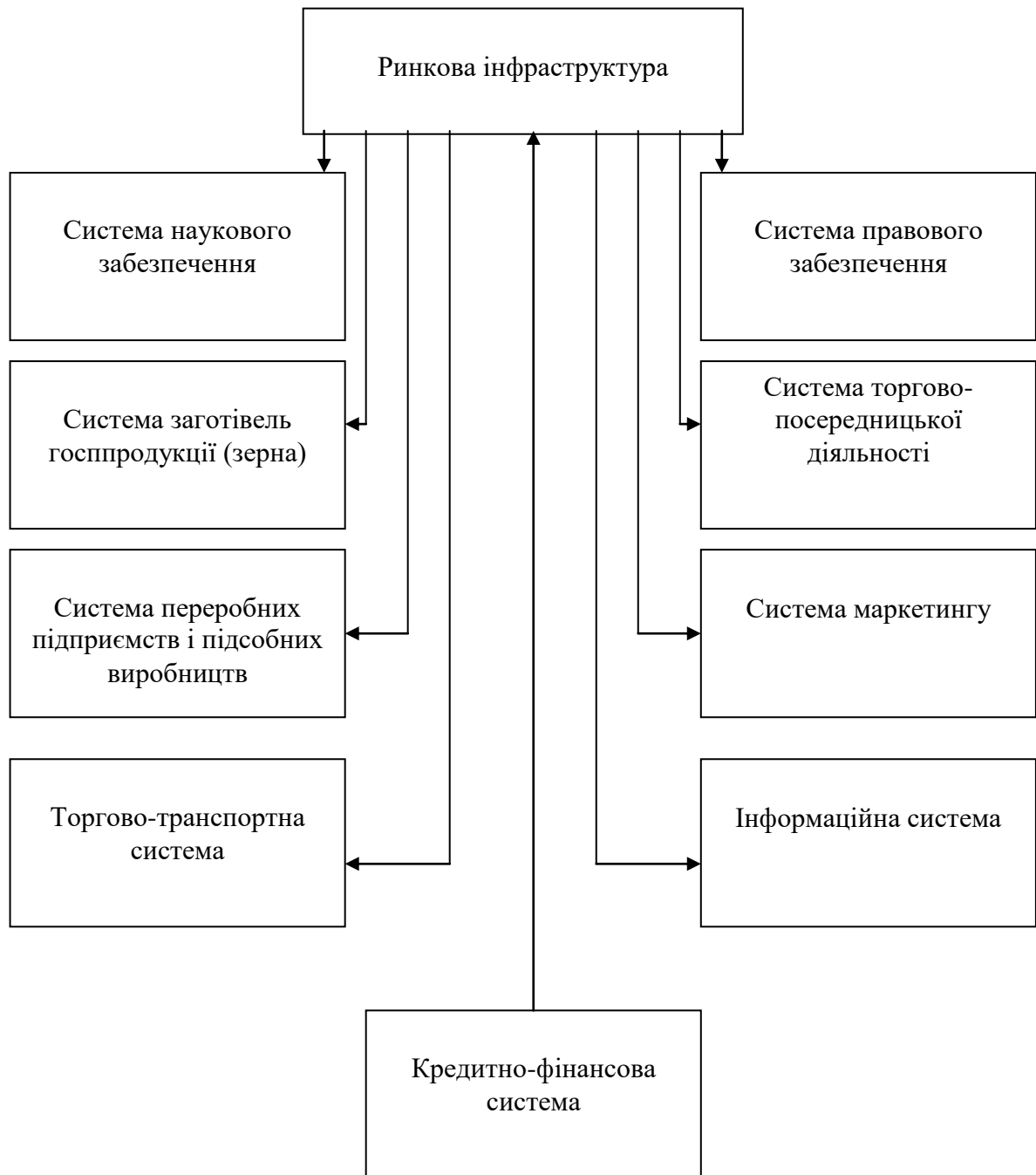
В деяких країнах функціонування ринку зерна пов'язане з національними традиціями. Так, в Японії основним продуктом харчування населення є рис. Основою фінансової політики держави щодо стимулювання сільськогосподарського виробництва є грошовий прибуток споживачів, який надходить через податки в бюджет. Ринковий механізм щодо виробництва рису спрямований на підтримку дрібноселянського сільського господарства за рахунок коштів міських споживачів. В середині країни рис продається вдвічі дорожче, ніж на світовому ринку.

В Китаї скасоване обов'язкове постачання зерна й іншої сільськогосподарської продукції, підвищена зацікавленість в збільшенні продажу їх державі. Держава купує зерно за твердими цінами, за умови продажу продукції понад норми, встановлені договором, ціна збільшується. Широко розповсюджений сімейний підряд, селянам надана самостійність у використанні землі.

Становлення ринкових відносин в зерновому господарстві вимагає значних коштів. Вирішення цієї проблеми багато в чому визначатиметься діючою моделлю управління в АПК загалом і в кожному конкретному виробничому підкомплексі, а також застосуванням заходів планомірного і подальшого удосконалення всієї системи управління та окремих її елементів. Удосконалення механізму управління зернопродуктовим підкомплексом вимагає вдосконалення елементів ринкової інфраструктури, тобто орієнтації господарської діяльності та доставку зерна; створення розвинутої регіональної мережі маркетингу зернової продукції; широкого

використання при реалізації – аукціонів, торгових домів, бірж, оптових ринків (рис. 1.7).

Рис. 1.7. Схема ринкової інфраструктури зернопродуктового підкомплексу

До того ж ринкова інфраструктура в країні тільки формується. Нерозвинутість її призводить до реалізації сільськогосподарської продукції

у непереробленому вигляді, а це безпосередньо знижує рентабельність зернового підкомплексу.

Досвід розвинутих країн свідчить про необхідність, відповідно до національних інтересів, застосовувати чітке державне планування і регулювання зернового господарства, розробляти обов'язкові програми.

Розвиток ринкових відносин у сфері зернового господарства, у зв'язку з застосуванням вільних цін, немислимий без орієнтації нових збутових структур, формування яких можливо як в рамках діючих структур, так і нових. Як свідчить світовий досвід господарювання, активізація товарообігу досягається за умови існування відокремлених посередницьких структур, які на певній стадії здійснення економічної діяльності набувають права власності на товар. Ними можуть бути заготівельні підприємства, а елеватори – ринковими агентами держави, але діяти і від свого імені. Демоніполізація ринку збуту також сприятиме розвитку прямих зв'язків між підприємствами споживчої кооперації.

Висновки до розділу 1

Проблема інвестиційно-інноваційного забезпечення нині є однією з найактуальніших проблем розвитку усього агропромислового комплексу України, що пов'язано зі швидкими темпами вибуття матеріально-технічних засобів виробництва, потребою впровадження ресурсозберігаючих технологій, покращенням екологічних умов виробництва, вдосконаленням виробничої, соціальної інфраструктури, системи управління, соціально-економічних відносин.

До принципів формування зернопродуктового підкомплексу належать: орієнтація на задоволення потреб населення в хлібопродуктах; узгодження економічних інтересів підприємств-партнерів на основі застосування ринкових важелів, таких як ціна, попит і пропозиція, конкуренція; багатоукладність форм господарювання; створення нової

системи збуту зерна та зернопродуктів на засадах товарно-грошових відносин.

Зерновий ринок для України має особливе значення, а зернова галузь є однією з найбажливіших для її економіки. Українське зерно і борошно – конкурентоспроможні на світовому ринку товари. Практично всі потреби держави в зернопродукції задовільняються за рахунок внутрішнього виробництва зерна. Всі види зернових, а особливо продовольче зерно і насіння, є і будуть для України стратегічно важливими експортними товарами.

Інвестиції виконують стимулюючу функцію щодо розвитку новацій, реалізації нововведень, впровадження досягнень НТП. Економія виробничих витрат, зростання кількісних і якісних показників виробництва досягаються завдяки використанню новітніх технологій, що забезпечує переваги над конкурентами і зміцнює ринкові позиції.

Як показали дослідження, сучасний стан зернового господарства в США, Канаді, країнах ЄС є прямим результатом ефективного використання економічного механізму державної підтримки виробництва зерна і регулювання його ринку, що включає комплекс адміністративно-правових, економічних та організаційних заходів, визначальними в системі яких є саме економічні. Отримані результати свідчать, що ефективна підтримка зернового виробництва прямо пропорційно впливає на розвиток зернового ринку: збільшення пропозиції, стабілізацію перехідних запасів, формування інтервенційних фондів і розвиток міжрегіональних зв'язків.

До можливостей використання світового досвіду застосування системи заходів щодо підтримки зернового господарства і регулювання реалізації зернової продукції віднесено: здійснення захисту внутрішнього ринку і стимулювання експорту через використання раціональної цінової політики; використання механізму застави; своєчасне і достатнє за обсягами проведення закупівельних і товарних інтервенцій; формування вторинного ринку сільськогосподарської техніки та ін.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗЕРНОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ

2.1. Методологічні основи ефективного функціонування зернопродуктового підкомплексу

З метою встановлення закономірностей виникнення процесів та явищ в системі функціонування будь-якої сфери національного господарського комплексу необхідно провести комплексне наукове дослідження, що потребує розробки відповідного методичного інструментарію.

Ефективність діяльності в зернопродуктовому підкомплексі тісно взаємопов'язана з функціонуванням усіх галузей АПК і залежить від системи внутрішньовиробничих взаємовідносин, які мають бути спрямовані на удосконалення господарського механізму. Тому, практична реалізація даного положення має бути націлена на вирішення управлінських, економічних та соціальних рішень.

Метою проведення дослідження є вивчення комплексу проблем, що передбачає розкриття причин недостатньо ефективного функціонування зернопродуктового підкомплексу на мікро- та макрорівнях; визначення теоретично-методичних підходів щодо інвестиційно-інноваційного забезпечення даного підкомплексу, прогноз подальшого розвитку й опрацювання механізму практичних заходів і дій щодо підвищення ефективності його функціонування.

Поняття „метод” походить від грецького *methodos* та тлумачить, яким чином здійснюється пізнавальний процес, спосіб досягнення мети в будь-якій сфері діяльності [224]. Тобто, метод – це спосіб, шлях пізнання і

практичного перетворення реальної дійсності, система прийомів і принципів, що регулює практичну й пізнавальну діяльність суб'єктів.

Внутрішня організація та структура процесу пізнання визначають функціональну спрямованість методу й об'єктивність його використання. Тому метод зводиться до сукупності визначених правил, прийомів, способів і норм пізнання та дії. Конкретизація завдань науково-практичного змісту відбувається при застосуванні певних пізнавальних прийомів та потребує посилання на вимоги, норми й нормативи. За умови правильного вибору методу використовується найкоротший шлях досягнення мети. Це й слугувало нам орієнтиром при визначенні методів економічного дослідження обраної проблеми.

Поняття „методологія” має два основних трактування: методологія, що характеризується як система визначених способів і прийомів, застосовуваних у тій чи іншій сфері – в науці, політиці, мистецтві тощо; по-друге – вчення про цю систему, як загальна теорія методу, теорія в дії. Інакше кажучи, методологія – це філософське вчення про систему методів наукового пізнання і перетворення реальної дійсності, а також вчення про застосування принципів, категорій, законів діалектики й науки до процесу пізнання і практики в інтересах набуття нових знань [126].

У процесі пізнання й дії методологія розробляє ніби стратегію пізнавальної і практичної діяльності і виконує такі основні функції:

- визначає характер проходження дослідницького процесу;
- формує систему цінностей нових знань;
- регулює підбір прийомів та засобів отримання нових знань;
- здійснює оптимізацію наукового дослідження;
- мінімізує термін проходження дослідження.

Роль методів у науковому дослідженні не слід а ні мінімізувати, а ні максимізувати, оскільки кожен з застосовуваних методів потребує вмілого використання та спрямування на потрібний об'єкт.

Результативність вирішення поставлених завдань визначає цільову спрямованість методу. Щоб виконувати методологічну функцію теорії, закони, категорії й інші абстракції повинні бути відповідно перетворені з пояснювальних положень теорії в регулятивні принципи (вимоги, розпорядження, установки) методу.

Джерелами даних економічного аналізу системи виробництва, заготівлі й зерна у країні є статистична звітність підприємств, дані бухгалтерського та оперативного-технічного обліку, нормативно-довідкова література, інші джерела інформації.

Дослідження питання ефективності функціонування зернопродуктового підкомплексу потребує охоплення організаційних, технологічних та інших аспектів та певної послідовності проведення дослідження:

перший етап – визначення сутності досліджуваної проблеми:

- визначення мети і завдань проведення дослідження;
- підбір інформаційних джерел і статистичних даних;
- визначення методів, прийомів та системи показників, що будуть використані в процесі дослідження;

другий етап – накопичення, відбір, систематизація й обробка даних, аналіз й теоретичне узагальнення:

- визначення чинників ефективного функціонування зернопродуктового підкомплексу;
- виявлення організаційно-економічних особливостей розвитку підкомплексу на основі механізму його функціонування;
- аналіз системи інвестиційно-інноваційного забезпечення зернопродуктового підкомплексу;

третій етап – формування результатів досліджень з відповідними положеннями, узагальненнями, висновками та пропозиціями з підвищення ефективності функціонування підкомплексу:

- обґрунтування основних тенденцій розвитку зернопродуктового підкомплексу;
- виявлення можливих резервів підвищення ефективності функціонування зернопродуктового підкомплексу;
- визначення стратегічних орієнтирів розвитку підкомплексу;
- опрацювання ефективної моделі розвитку зернопродуктового підкомплексу.

Теоретична й методична основа дисертаційного дослідження базується на основі вітчизняної та зарубіжної економічної науки, нормативно-законодавчих актах з питань функціонування зернопродуктового підкомплексу України.

Методика дослідження у процесі виконання дисертаційної роботи розглядалася не тільки як науковий метод пізнання, а й як сукупність методів, що використовуються в інших економічних науках.

Дослідження складних багатовекторних економічних відносин базується на системному підході, тобто сукупності методологічних принципів і теоретичних засад, які дають можливість розглядати кожен елемент системи у його зв'язку та взаємодії з іншими елементами, простежити зміни в системі як наслідок змін в окремих її ланках, специфічні системні властивості; робити обґрунтовані висновки про закономірності її розвитку; визначати оптимальний режим функціонування системи [262, с. 405].

Системний підхід дозволяє розглядати проблему інвестиційно-інноваційного забезпечення ефективного функціонування зернопродуктового підкомплексу як сукупність взаємообумовлених складових, що формуються під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів.

Результатом діяльності зернопродуктового підкомплексу є високоефективне його функціонування.

При дослідженні функціонування зернопродуктового підкомплексу в дисертаційній роботі вивчалися такі питання:

- 1) механізм організаційно-економічних відносин у зернопродуктовому підкомплексі країни;
- 2) сучасний стан зернопродуктового підкомплексу та тенденції його розвитку;
- 3) питання формування інвестиційного потенціалу зернопродуктового підкомплексу України;
- 4) підвищення ефективності функціонування зернопродуктового підкомплексу на інноваційній основі.

Як відомо, на ефективність розвитку зернопродуктового підкомплексу впливає безліч технологічних, технічних, організаційних та політичних факторів. Тому, щоб з наукових позицій оцінити економічну ситуацію в ньому, виявити основні причини, які постійно створюють безліч складних проблем у процесі трансформаційного періоду, необхідно застосовувати сучасні економічні методи аналізу зернопродуктового підкомплексу та прогнозування стратегії його розвитку, а також ринкових відносин між учасниками інтеграційних процесів.

Сільське господарство, як галузь національного господарства, характеризується специфічними проявами виробничих відносин і відповідно має певні особливості, а саме: частина одержаної продукції використовується в подальшому виробничому процесі як засіб виробництва. Тому збільшення обсягів сільськогосподарської продукції залежить не тільки від ефективності промислових засобів виробництва, а й від продуктивності засобів відтворення у галузі. Оскільки сільськогосподарська продукція (зерно) не може бути повністю товарною, господарствам необхідно мати спеціалізовані приміщення і сховища для зберігання виробничих запасів. Для підвищення ефективності виробництва слід врахувати дію не тільки економічних законів, а й біологічні особливості відтворення рослин, ґрунтово-кліматичні умови та інші чинники. При визначенні ефективності виробничих засобів слід застосовувати й показник ефективності використання земельних ресурсів,

оскільки у сільському господарстві земля є основним засобом виробництва. Тому, ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств має визначатись й на одиницю земельної площі.

Методика дослідження ефективності функціонування зернопродуктового підкомплексу передбачає вибір критерію та визначення системи показників, які дозволили б сформулювати висновки щодо рівня ефективності та врахувати вплив усіх факторів [55].

Термін критерій походить від грецького „κρίτεριον” і трактується як вимірник оцінки або визначальна ознака.

У науковому розумінні критерій відображає найістотнішу сутність ефективності, тобто є принципом оцінки. Показники ж ефективності характеризують її з кількісного боку. Отже, критерій ефективності – це якісна характеристика ефективності, а показник – кількісна характеристика ефективності на основі критерію і слугує для визначення її рівня й динаміки. Визначення критерію економічної ефективності є передумовою проведення її аналізу та передує оцінці [73].

Це є розумінням критерію як головного показника в загальноекономічному уявленні.

Ми погоджуємось з тезою, що у сільському господарстві критерій ефективності відображає всебічне збільшення обсягів виробництва продукції високої якості при раціональних затратах праці засобів або витратах сукупної праці (живої та уречевленої для більш повного задоволення потреб суспільства).

Проте, незважаючи на відому теоретичну основу сутності критерію ефективності виробництва, практично відсутня єдина думка стосовно конкретних параметрів його кількісного вираження, що негативно впливає на проведення наукових досліджень, аналіз і планування ефективності сільськогосподарського виробництва.

На сучасному етапі розвитку зернового господарства України критерієм ефективної організації зернопродуктового підкомплексу слід

вважати виробництво високоякісної продукції з метою насичення ринку продовольства при обґрунтованому економічному використанні наявних ресурсів.

Для визначення економічної ефективності виробничої діяльності слід здійснити підбір визначальних ознак та провести аналіз доцільності їх використання в діяльності підприємства [6, с. 24].

Дослідження дають підстави для висновку, що для досягнення мети виправдано використовувати щонайменше дев'ять класифікаційних ознак, зокрема:

1) за ступенем охоплення ресурсів (витрат), за якими розраховуються показники ефективності; відповідно до цього критерію можна виокремити два її види:

- економічна ефективність використання окремих видів ресурсів (витрат), яка кількісно вимірюється частковими показниками ефективності;
- економічна ефективність використання сукупних ресурсів, визначається за узагальнюючими показниками економічної ефективності;

2) за стадією руху авансованої в ресурси вартості:

- економічна ефективність використання застосовуваних ресурсів;
- економічна ефективність використання виробничо спожитих ресурсів;

3) за видом економічного ефекту (кінцевого результату), на базі якого визначається ефективність:

- продуктивність виробництва; під цим терміном ми розуміємо економічну ефективність що визначається на основі валової або товарної продукції (“продукт-продуктивність”);

- рентабельність або прибутковість – економічна ефективність, що визначається на основі прибутку;

4) за вкладом у формування загального економічного результату:

- ефективність масштабу;
- ефективність розміщення ресурсів;

- ефективність структури виробництва;

5) за способом визначення економічної ефективності:

- економічна ефективність додаткових вкладень;

- порівняльна економічна ефективність;

- гранична економічна ефективність;

6) за функціональною спрямованістю окремих заходів підвищення економічної ефективності виробництва:

- економічна ефективність запровадження нової техніки й обладнання;

- економічна ефективність прогресивних технологій;

- економічна ефективність хімізації виробництва;

- економічна ефективність біотехнологій;

- економічна ефективність організаційно-економічних заходів;

7) за видами діяльності підприємств:

- економічна ефективність основної (операційної) діяльності;

- економічна ефективність інвестиційної діяльності;

- економічна ефективність фінансової діяльності;

8) за галузевою градацією сільськогосподарського виробництва:

- економічна ефективність функціонування рослинництва;

- економічна ефективність функціонування тваринництва;

- економічна ефективність функціонування окремої галузі;

- економічна ефективність виробництва окремих видів продукції;

9) за критерієм організаційної будови підприємства:

- економічна ефективність діяльності виробничого підрозділу підприємства (бригади, ферми, ланки, загону тощо);

- економічна ефективність діяльності господарсько-відокремленого майнового комплексу: філії, дочірнього підприємства;

- економічна ефективність функціонування підприємства за всіма видами діяльності.

Більшістю вітчизняних та іноземних авторів прийнято концепцію виміру ефективності виробництва шляхом порівняння отриманих результатів і затрат засобів та праці. Науковці пропонують використовувати при визначенні ефективності виробництва такі показники, як національний дохід та валовий суспільний продукт. Разом з тим деякі з них обґрунтовують доцільність застосування лише одного з перелічених показників.

Деякі науковці пропонують порівнювати суспільний продукт не з витратами виробництва, а з чисельністю всіх працівників, зайнятих у народному господарстві.

Нині пропонується визначення ефективності національного господарського комплексу за такими показниками: національний дохід, чистий дохід і прибуток, які доцільно застосовувати, як на рівні усього господарського комплексу, так і окремих галузей та підприємств.

Значний вплив на темпи економічного та соціального відтворення здійснюють не лише узагальнені показники національного і валового доходу, а й рівень прибутку, який необхідно використовувати при визначенні економічної ефективності підприємств будь-якої сфери виробництва.

За часів адміністративно-організаційної системи управління поширеною була думка щодо потреби використання інтегральних показників ефективності виробництва. В цей період набули широкого застосування індексні методи визначення ефективності господарської діяльності.

На величину прибутку впливають різні виробничі чинники, зокрема структура матеріальних і нематеріальних активів, наявність виробничих потужностей, рівня технічного обслуговування виробництва, застосовувані технології, рівень кваліфікації персоналу, збутова політика підприємства. Тому одна й та сама величина прибутку може бути сформована за рахунок різних виробничих параметрів.

Втім для повної характеристики рівня ефективності виробництва за рахунок визначення прибутковості, в абсолютному значенні, недостатньо. Доцільно використовувати показник норми прибутку, а також відносні показники рентабельності й оборотності капіталу. Ознакою ефективності роботи підприємства є міра задоволення потреб товаровиробників та споживачів, яка залежить від ресурсної забезпеченості обох сторін.

Внутрішня норма прибутковості (доходності) – це розрахункова відсоткова ставка, за якої одержані доходи (вигоди) від проекту дорівнюють витратам на проект, або дається ще таке визначення – це той максимальний відсоток, який може бути сплачений для мобілізації капітальних інвестицій у проект. Внутрішня норма доходності (в межах 15–20%) повинна бути одним із визначальних критеріїв визначення доцільності розгортання інноваційного проекту [73].

Співвідношення витратної частини та ефекту інноваційного проекту визначає рівень його рентабельності. У практичному застосуванні при оцінці інноваційних проектів рівень рентабельності визначають як відношення доходів до витрат інвестора.

У сільському господарстві найдоцільніше застосовувати відносні показники оцінки ефективності, що зумовлено залежністю прибутковості від рівня сукупних витрат.

Оцінка ефективності господарської діяльності визначається абсолютними та відносними показниками. Для характеристики виробництва валової й товарної продукції (на одиницю використаної площі – у рослинництві) використовують абсолютні показники економічної ефективності; застосування відносних показників економічної ефективності необхідне для визначення рівня використання ресурсів. Для оцінки конкурентних переваг підприємства та можливих напрямків його розвитку, за обмеженого ресурсного забезпечення, необхідна розробка методичної бази, системи аналітичних показників, обґрунтування номенклатурного ряду продукції. Так, для екстенсивного типу відтворення

характерне збільшення обсягів та кількісне зростання факторів виробництва, що здійснюється за існуючої або незмінної технічної і технологічної основи, а збільшення виробництва продукції досягається темпами, що не перевищують темпів зростання факторів виробництва. Водночас інтенсивний тип розвитку характеризується якісним удосконаленням продуктивних сил і виробничих відносин, впровадженням у виробництво більш досконалої техніки, технології, форм власності та організації праці, нових сортів сільськогосподарських культур, підвищенням кваліфікації та професійної майстерності робітників, високою трудовою та виконавчою дисципліною, матеріальною зацікавленістю, перебудовою господарського механізму. В результаті цього забезпечується продуктивніше функціонування засобів виробництва.

Сучасний етап функціонування сільськогосподарського виробництва позначений дією системи економічних важелів і методів в умовах докорінного реформування агропромислового комплексу України. З переходом до ринкової економіки змінюються форми роботи підприємств, методи обчислення витрат виробництва, формування цін, прибутку.

Аграрні підприємства потребують капітальних вкладень для відновлення, розширення, модернізації і реконструкції основних фондів. Як вже зазначалося, майже половина капітальних вкладень у діючих державних сільськогосподарських підприємствах і повністю у новостворених фінансувались з бюджету, що й зумовлювало економічно необґрунтовані ціни, недосконалі методи формування витрат, занижені норми амортизації та перерозподіл амортизаційних відрахувань між підприємствами, що компенсувались державою, періодичне списування заборгованості по довгострокових кредитах.

Для характеристики рівня ведення сільськогосподарського виробництва, як загалом по аграрному підприємству, так і по окремих його галузях, застосовуються такі показники: питома вага орної землі, посівної площі у загальній земельній площі; розмір та питома вага меліорованих

земель; енергооснащеність і фондооснащеність праці; енергооснащеність і фондозабезпечення; кількість органічних і мінеральних добрив, що вносяться на 1 га; рівень механізації окремих робіт, а також комплексної механізації виробництва конкретних видів продукції; річний (сезонний), денний та змінний виробіток на трактор (комбайн); питома вага нових сортів сільськогосподарських культур; питома вага кваліфікованих працівників у загальній їх кількості та ін.

В умовах ринкової економіки кількість показників і методів їх обчислення постійно змінюється та зростає.

Ринкова позиція підприємства характеризує ефективність господарської діяльності, конкурентоспроможність його продукції й результативність маркетингової політики.

Систему показників господарської діяльності аграрного підприємства можна поділити на три основні групи: оціночні показники (прибуток, товарообіг та ін.); показники витрат виробництва (затрати на оплату праці, амортизація, матеріально-енергетичне постачання та ін.); до відносних показників господарської діяльності належать коефіцієнти використання виробничих ресурсів, які слугують основою для порівняння їх значень у різних галузях, що необхідно для визначення ефективності функціонування національного господарського комплексу.

Крім наведених показників існує й низка інших, а саме: якісні характеристики продукції, частка продукції підприємства на ринку; показники рівня обслуговування споживачів; показники, що стосуються підготовки і підвищення кваліфікації робочої сили та ін.

На нашу думку, економічну ефективність всього зернопродуктового підкомплексу доцільно розглядати як загальну суму економічних результатів кожної його галузі. Необхідно враховувати ефективність усіх сфер зернопродуктового підкомплексу, а саме ефективність виробництва зерна, ефективність його заготівлі та переробки, а також ефективність реалізації зернопродукції.

Для розрахунку ефективності виробництва різних видів зерна використовується певна система показників. Передусім таке розмежування стосується продовольчого та фуражного зерна. Визначення ефективності виробництва продовольчого зерна здійснюється за такими показниками: рівень урожайності, виробничих витрат на одиницю продукції, рентабельність та затрати праці у кількісному та вартісному вираженні. Також потрібно звернути особливу увагу на хлібопекарські якості зерна, вміст клейковини (для твердих і сильних сортів зерна) [145, с. 119].

Для оцінки ефективності виробництва фуражного зерна використовують показник урожайності, кормової цінності зерна (відсоток перетравного протеїну та вихід кормових одиниць на одиницю площі), затрати праці в розрахунку на одиницю продукції та рівень рентабельності.

Виробничі ресурси характеризують економічну ефективність виробництва зерна, а їх обсяг прямопропорційно впливає на отримання результату виробничої діяльності.

Втім категорію ефективності у зернопродуктовому підкомплексі не можна повною мірою відобразити лише за допомогою економічних показників виробничої діяльності, вона обов'язково має враховувати й показники, що характеризують результативність збутової діяльності підприємства. Ефективна організація системи виробництва й реалізації зернопродукції є необхідною умовою отримання достатнього рівня прибутку, що дасть можливість здійснювати відтворювальні процеси й залучати інноваційні ресурси до виробничого процесу.

В загальній структурі витрат сільськогосподарських товаровиробників значну частку займають витрати на транспортування продукції. Ефективність транспортування зерна залежить від обґрунтованості складу транспортних засобів, умов та часу перевезення, що здебільшого впливає на його якісні характеристики й відповідно обсяг прибутку.

Встановлення високих тарифів на перевезення й значна кількість посередників на ринку зерна – це негативні фактори, які сприяють збільшенню транспортних витрат та зменшенню обсягів зерна, що пропонується для експорту. Зрозуміло, що чим більша кількість посередників, тим вищою є ціна продукції, але за таких реалій сьогодення зростають лише ціни, а не обсяги прибутку товаровиробників.

Якісні та вартісні характеристики продукції, величина прибутку, обсяг товарообігу, рівень якості обслуговування споживачів, рівень рентабельності певного виду продукції дають в сукупності оцінку ефективності реалізації зерна та продуктів його переробки.

Для оцінки економічної ефективності підприємств сфери зберігання та переробки зерна слід звернути належну увагу на наступні показники використання виробничих ресурсів: основні й оборотні засоби виробничого процесу, наявність високопрофесійних кадрів, що безпосередньо впливають на позитивний результат діяльності (витрати на одиницю продукції, рівень рентабельності та норма прибутку, собівартість виробленої продукції).

Особлива роль при оцінці ефективності діяльності підприємств переробної сфери належить натуральним і відносним показникам, а саме: витратам на виробництво одиниці готової продукції, рентабельності окремих виробів та випуску продукції на одну особу.

Слід зазначити, що показники, які характеризують вплив зовнішніх факторів, дають змогу простежити кількісні зміни обсягів виробництва та подальшої переробки зерна, структурні зміни у формуванні пропозиції зернових культур, асортименті продукції тощо.

Аналіз натуральних показників відображає кількісні характеристики діяльності сільськогосподарських підприємств, які водночас є результативними (оціночними) показниками, що характеризують наслідки виробничих процесів.

При цьому аналіз статистичного та динамічного рівня розвитку галузей зернопродуктового підкомплексу, а також використання системи абсолютних і відносних показників дає змогу здійснити порівняльну оцінку кількісних параметрів і виявити основні тенденції розвитку всіх складових ланок підкомплексу.

Для того, щоб дослідити вплив внутрішніх факторів на ефективність діяльності підприємств з виробництва, заготівлі та переробки зерна, необхідно провести порівняльний аналіз виробництва, оцінку ресурсозбереження й ефективності використання виробничих ресурсів.

Діяльність товаровиробника ускладнюється наявністю значної кількості посередників, заготівельних і переробних підприємств та організацій, а також інших каналів зберігання й переробки зерна.

Тому у дослідженні обґрунтованим до застосування є комплексний порівняльний аналіз економічної ефективності варіантів заготівлі, зберігання та переробки зерна на підприємствах різних груп із залученням інтегрального показника ефективності, який дасть змогу виробникові зерна спростити вибір оптимального варіанта.

Вплив зовнішніх факторів на ефективність функціонування зернопродуктового підкомплексу в кінцевому результаті визначає рівень розвитку, що є підставою для формування відповідної системи оціночних показників динамічного й статистичного рівня розвитку підкомплексу загалом та його галузей зокрема.

У сфері виробництва, заготівлі й переробки зерна рівень рентабельності визначають як відношення прибутку від реалізації продукції (зерна та продуктів його переробки) до її собівартості або до вартості основних виробничих засобів і оборотних коштів.

У першому випадку основою визначення рентабельності є результати збутової діяльності, що дозволяє здійснити порівняльний аналіз ефективності кількох галузей або їх ланок.

Інший метод відображає ефективність використання основних засобів виробництва й оборотних коштів підприємства.

Ефективність галузей переробки і заготівлі зерна можна характеризувати за показниками використання виробничих ресурсів (основні засоби, оборотні засоби, трудові ресурси) та показниками результатів діяльності (собівартість продукції, витрати з розрахунку на одиницю вартості товарної продукції, рівень рентабельності й норма прибутку).

Ефективність виробництва зерна та продуктів його переробки характеризується широким спектром застосовуваних показників, а не лише рівня прибутку та виходом продукції на одиницю земельної площі. Значний вплив на розширення системи застосовуваних показників створили ринкові умови господарювання, підвищення вимог до якісних характеристик продукції, що виробляється.

Необхідно також враховувати економічну доцільність використання виробничих ресурсів.

Отже, до показників функціонування зернопродуктового підкомплексу на макrorівні пропонується віднести:

- виробництво зерна та продуктів його переробки на душу населення;
- споживання хліба та хлібобулочних виробів на душу населення;
- співвідношення фактичного рівня і раціональної норми споживання хлібопродуктів;
- кормоємність окремих видів продукції тваринництва;
- обсяги експорту й імпорту зерна та продуктів його переробки;
- частка зерна і продуктів його переробки в обсягах зовнішньоторгівельного обороту.

Ефективність діяльності зернопродуктового підкомплексу на мікрорівні характеризується системою показників технологічної, соціальної та економічної ефективності.

Слід зазначити, що лише при системному використанні вищенаведених показників можна забезпечити комплексний аналіз ефективності функціонування зернопродуктового підкомплексу та наукове обґрунтування заходів щодо підвищення на мікро- та макроекономічному рівнях.

2.2. Інформаційне забезпечення інвестиційно-інноваційної діяльності у виробництві, переробці та реалізації зернопродукції

Інформаційна база є основою для прийняття раціональних рішень щодо оцінки й вибору варіантів інноваційного розвитку суб'єктів господарської діяльності. Вона необхідна для того, щоб зменшити ступінь невизначеності і зумовленого нею ризику, підвищити обґрунтованість прийнятих рішень. До складу інформаційної бази необхідно включати дані щодо особливостей регулювання підприємницької діяльності, впливу ринкових чинників на виробничу й соціальну сфери діяльності, тенденції розвитку фінансово-кредитної сфери, досягнення і розробки в науковому, технологічному середовищі, екологічні вимоги до виробничого процесу та ін. Ці відомості необхідно мати по кожному з передбачуваних напрямків виробничо-збутової діяльності, що обумовлює низку проблем, пов'язаних із трудоємністю збору необхідних даних і високою вартістю отримання інформації.

Система інформаційного забезпечення організаційно-економічного механізму управління процесами інноваційного розвитку суб'єктів господарської діяльності в умовах нестабільного ринкового середовища містить підсистеми, які вирішують свої специфічні завдання, мають свої методи збору й обробки інформації, що відображені в їхній функціонально-структурній побудові.

Завдання аналізу полягає в оцінюванні динаміки, ступеня виконання плану і вишукуванні резервів збільшення обсягів інвестицій, підвищення їхньої ефективності.

Джерелами інформації на макрорівні є:

- закони України, укази Президента України;
- накази Міністерства аграрної політики України;
- офіційні звітні матеріали Державного комітету статистики України;
- матеріали статистичних збірників;
- дані Міністерства аграрної політики України;
- оперативна інформація Головних управлінь агропромислового розвитку облдержадміністрацій;
- фахові літературні джерела та ін.

Джерелами інформації на мікрорівні є:

- форма № 2 “Звіт про фінансові результати”;
- форма № 2-кб “Звіт про будівництво будівель і споруд”;
- форма № 2-інвестиції “Звіт про капітальні інвестиції”;
- форма № 2-Б “Звіт про випуск, реалізацію та обіг цінних паперів”;
- форма № 2-кб (потужності) “Звіт про введення в дію основних фондів, будівель, споруд та потужностей”;
- форма № 10-ЗЕЗ “Звіт підприємства (організації) про інвестиції в Україну”.

Користувачів інформаційними ресурсами доцільно поділити на групи:

- керівники (бізнесу, окремих проектів, менеджери);
- інвестори (існуючі та потенційні);
- контролюючі та регулюючі органи;
- споживачі продукції й послуг [176, с. 15].

П(С)БО 1 “Розкриття облікової політики” поділяє усіх користувачів на окремі групи, враховуючи їхні інформаційні потреби щодо:

- прийняття управлінських рішень;

- придбання виробничих засобів;
- кадрового забезпечення;
- кредитно-фінансового обслуговування;
- ринкової кон'юнктури;
- податкової системи;
- екологічної безпеки.

До користувачів інформації належать власники підприємств, учасники інвестиційних проектів, вкладники. Сфера інтересів визначає цільові групи споживачів інформації. Страгічна діяльність підприємства належить до сфери інтересів осіб, що ухвалюють управлінські рішення, зокрема щодо розвитку підприємства. Інформація щодо фінансових показників діяльності найбільшою мірою необхідна для врегулювання кредитно-фінансових відносин. Для інвесторів потрібна інформація щодо дебіторської та кредиторської заборгованості підприємства, структури доходів та витрат, напрямів розподілу прибутку.

Важливе значення для формування інформаційної системи підприємства має законодавче регулювання діяльності організації взаємовідносин між учасниками інвестиційного проекту, через обов'язковість характеру їх впливу на господарську діяльність.

Система інформаційного забезпечення інвестиційно-інноваційної діяльності базується на багатьох видах інформації. Втім питання щодо класифікації інформації, що використовують у даному напрямку, є дискусійним. Доцільно здійснити поділ економічної інформації на такі групи: облікову, планову, оперативно-технічну [29]. У деяких авторів присутня інша думка щодо поділу інформації – на статистичну, облікову та виробничу [178], або на оперативну, довідкову, нормативну [192]. Втім такий розподіл не відображає усієї сукупності інформаційних ресурсів, а лише ту частину їх, що використовується для прийняття управлінських рішень і є недостатньою для обґрунтування доцільності реалізації інноваційних проектів.

Реалізація інноваційного управління на підприємстві залежить від багатьох факторів. Їх доцільно поділити на три групи: економічні, технологічні та правові. До економічних можна віднести: 1) недостатність власного капіталу; 2) недостатня підтримка держави; 3) великі витрати на нововведення; 4) високий економічний ризик; 5) тривалий строк окупності; 6) невизначеність строків інноваційного процесу. Технологічні фактори можна поділити на: 1) недостатня поінформованість щодо нових технологій; 2) складність інтеграційного процесу з іншими підприємствами; 3) складність втілення інноваційних процесів; 4) відсутність кваліфікованого управління інноваційними процесами, що спрямовані на збільшення якості продукції; 5) поглиблена сировинна база підприємства.

Правові чинники поділяють на такі: 1) не досконало врегульована законодавча база інноваційної діяльності, особливо в сфері інтелектуальної власності; 2) рівень оподаткування.

Система інформаційного забезпечення, що застосовується в управлінні інвестиційною діяльністю підприємств, на нашу думку, має ґрунтуватися на тому, що в процесі прийняття рішень використовують дві великі групи даних. Першу групу становить інформація про норми, нормативи, вимоги, мету діяльності, поставлені завдання, стан об'єкта інвестування та його інвестиційні можливості. До другої групи належить інформація статистичного, регулятивного, довідкового та звітнього характеру.

При опрацюванні структури першої групи системи інформаційного забезпечення слід окремо зупинитися на проектно-кошторисній документації, яка є специфічним видом інформації, характерним лише для сфери реального інвестування, зокрема капітального будівництва.

Проте, не слід об'єднувати ці три види постійної інформації.

Для характеристики нормативу запасів використовується переважно довідкова інформація, на основі якої формуються відомості щодо витрат ресурсів, потреби в матеріально-технічних засобах, оборотних активах.

Конкретизацію об'єктам інвестування надає проектно-кошторисна документація, яка характеризує об'єкти будівництва за всіма відомими економічними й технічними параметрами. Інформація проектно-кошторисного характеру надає відомості про розміри матеріальних і фінансових затрат, що необхідні для виконання визначених обсягів будівництва, а також моделює послідовність виконання дій в процесі капітального будівництва. За важливістю проектно-кошторисну документацію можна ототожнювати з бізнес-планами. Так, при підготовці інвестиційних бізнес-планів інформація такого характеру є першоджерелом для прийняття кінцевого рішення. Одночасно зазначимо, що бізнес-план інвестиційного проекту вміщує в собі інформацію більш різнобічну, ніж проектно-кошторисна документація. Для підготовки бізнес-плану необхідно провести розрахунки щодо витрат на придбання основних засобів, розробку проектно-кошторисної документації щодо їх впровадження, обґрунтування потреби в матеріальних та трудових ресурсах тощо. Крім того, для реалізації бізнес-плану необхідно створити інформаційне середовище з метою розробки перспективних форм використання інвестиційних ресурсів, визначення джерел їх поповнення. Часовий фактор визначає межі використання планової інформації, оскільки оперує даними за чітко визначений період. Разом з тим, проектно-кошторисна інформація не є лімітованою в часі, а тому є придатною до використання протягом тривалого періоду, і з періодичним коригуванням її змісту, спричиненим зміною ринкової кон'юнктури. Це дає змогу зробити висновок про існування суттєвих відмінностей між розглянутими блоками інформації.

Облікова та звітна інформація забезпечує інноваційний проект даними про реальний стан об'єкта інвестування. Питання про виокремлення звітної інформації у самостійний вид сьогодні є дискусійним. Оскільки, на думку деяких науковців, відомості про господарську діяльність підприємства є основою формування звітності, то вони відносять зазначену інформацію до складу облікової. Проте як вітчизняні, так і зарубіжні

науковці не враховують усього спектра показників для визначення ефективності інвестиційної діяльності. Такі засади бухгалтерського обліку, як ступінь достовірності і повноти інформації містять основні відомості про стан реалізації інвестиційного проекту. З метою поглибленого розгляду процесу інвестування слід використовувати матеріали облікової інформації, які потрібно проаналізувати та визначити структуру грошових надходжень, результативність діяльності досліджуваного об'єкта та розробити ефективні напрямки його фінансового забезпечення.

З іншого боку, звітність містить не тільки облікові показники, а й планову, технічну, ринкову інформацію. Оцінка й аналіз інвестиційного ринку здійснюється не лише на мікрорівні управління (підприємств, фірм, компаній), а й на вищих рівнях управлінської ієрархії (територіальному, галузевому, загальнодержавному), де інформаційною базою є винятково узагальнена звітна інформація. Тому, очевидним є поділ інформації на звітну й облікову.

На думку деяких авторів звітну та статистичну інформацію слід об'єднувати [180]. Проте вони відрізняються не лише змістовим наповненням, а й спрямованістю.

Основна відмінність полягає у різних підходах до визначення об'єктів обліку. Якщо облікова інформація має певні обмеження, котрі стосуються окремих підприємств, організацій, їх об'єднань, то статистичною охоплено всю сферу національного господарського комплексу. Важлива роль статистики підтверджується й тим, що її застосування необхідне не лише в процесі первинної обробки даних, а й на усіх етапах аналізу господарської діяльності як окремих підприємств, так і їх сукупності. Щодо інвестиційного забезпечення, то процес його формування залежить передусім від економічної ситуації в державі. При цьому, на рівні підприємств за даними звітності проводиться аналіз здійснених витрат на збалансування оборотних активів, купівлю основних засобів, залучення новітніх технологій до виробничого процесу. Джерелами таких інвестицій часто є

зовнішні надходження, які здійснюються через придбання акцій іншими господарюючими суб'єктами, шляхом поповнення статутного фонду, або іншими довготерміновими вкладеннями.

Особливе значення в сучасних умовах мають якісні вимірники інформаційних ресурсів. Для прийняття ефективних управлінських рішень застосовують низку показників, в основі яких лежить інформація бухгалтерського обліку, котрій характерні ознаки відповідності фактичного стану об'єкта, що розглядається, й достовірності даних, якими оперують в процесі прийняття рішення. Розглядаючи вимоги до якості облікової інформації, О. В. Соловйова вирізняє такі якісні властивості: зрозумілість, доречність, достовірність [266, с. 36]. Як бачимо, ці характеристики більше орієнтовані на споживача інформації, ніж на прийняття рішення.

Інформаційні потреби користувачів лежать в основі визначення якісних характеристик інформаційного забезпечення кола суб'єктів, які ухвалюють рішення щодо подальших розробок.

Дані статистичної звітності містять якісний аналіз факторів, що впливають на процес здійснення інновацій на підприємстві: фінансова підтримка держави; власні активи; кошти замовника; платоспроможний попит на нову продукцію; витрати на нововведення; рівень економічного ризику; термін окупності нововведень; попит на продукцію; наявність кваліфікованого персоналу; коефіцієнти використання робочого часу, змінності робочої сили, плинності кадрів, стабільності робочих кадрів та ін.

Інформаційне забезпечення відіграє важливу роль в організації економічного аналізу на підприємстві. Для аналізу використовують не лише економічні дані, а й технічну, технологічну й іншу інформацію. Усі джерела даних для проведення аналізу інвестиційно-інноваційного забезпечення поділяють на нормативно-планові, облікові і позаоблікові. Уся планова інформація формується на основі нормативно-планових документів, що створюються на підприємстві та належать до оперативних, поточних і перспективних джерел надходження нових відомостей. Джерелами

інформації облікового характеру є всі дані, що містяться в документах бухгалтерського, статистичного й оперативного обліку, а також у звітності всіх видів, у первинній обліковій документації. Бухгалтерський облік відіграє визначальну роль у складанні деталізованої звітності, забезпеченні інформацією про господарську діяльність підприємства, економічні процеси та їх результативність. Сучасний і повний аналіз даних первинних і зведених облікових реєстрів і звітності забезпечує застосування необхідних коригувальних заходів у процесі реалізації проектів, сприяє досягненню кращих результатів господарювання. Дані статистичного обліку і звітності підприємства використовують для поглибленого вивчення тенденції основних показників і факторів, що формують інформаційну базу дослідження. Вивчення даних макроекономічної статистики загалом по галузі чи національному господарському комплексу необхідне для оцінки зовнішніх умов функціонування підприємств і визначення ступеня господарських та фінансових ризиків щодо здійснення того чи іншого проекту. Інформація оперативного характеру дозволяє провести оцінку фінансового стану й бухгалтерського обліку на підприємстві, визначити умови підвищення ефективності господарської діяльності за рахунок швидшого отримання результатів аналізу, порівняно з оперуванням статистичною звітністю. Економічний паспорт підприємства належить до облікових документів, які містять інформацію про діяльність підприємства за певний період. Детальне відображення розвитку підприємства дає змогу провести поглиблене дослідження особливостей функціонування виробничої системи, організації, управлінських процесів у динаміці та визначити перспективні напрямки діяльності.

Джерелами інформації позаоблікового характеру є документи, що регулюють господарську діяльність, а також дані, які характеризують зміну зовнішнього середовища функціонування підприємства. До них належать:

- 1) офіційні документи, якими зобов'язане користуватися підприємство у своїй діяльності: закони держави, укази президента, накази

органів управління вищого рівня, акти ревізій і перевірок, накази і розпорядження керівників підприємства, рішення ради директорів, зборів акціонерів тощо;

2) нормативно-правові документи: договори, угоди, рішення арбітражних і судових органів, рекламації;

3) інформація про останні дослідження у науковій сфері;

4) технічна і технологічна документація;

5) відомості про стан забезпечення виробництва трудовими ресурсами;

6) інформація про основних контрагентів підприємства – постачальників і покупців, це необхідно для прогнозування надійності постачальників та цінової політики. Інформація про споживачів необхідна для визначення платоспроможного попиту;

7) дані про основних конкурентів, які взято з різноманітних джерел інформації (Інтернету, радіо, телебачення, газет, журналів, інформаційних бюлетенів тощо);

8) відомості про стан фондового ринку (ціни попиту і пропозиції на цінні папери основних видів, обсяги і ціни угод із фондових інструментів основних видів, зведений індекс динаміки цін на фондовому ринку);

9) інформація державного комітету статистики про тенденції щодо зміни на макро- та мікрорівнях тощо.

Відповідальність за методичне забезпечення на рівні підприємства, як правило, покладають на спеціаліста, що здійснює керівництво аналітичною роботою. Він зобов'язаний постійно удосконалювати методика комплексного підходу до забезпечення ефективної господарської діяльності на основі вивчення досягнень науки і передового досвіду, впроваджувати її в усі сегменти підприємства, здійснюючи підготовку і перепідготовку кадрів із питань аналізу. Особливе значення має розробка власних або адаптація готових комп'ютерних програм аналізу інвестиційних проектів, що дають змогу оперативно і комплексно досліджувати й прогнозувати результати господарської діяльності, використовуючи економічно-математичні методи.

Результативність аналізу господарської діяльності багато в чому залежить від правильної її організації, котра має відповідати деяким вимогам: базуватися на плановій основі, на найновіших методиках, забезпечувати дієвість та ефективність аналітичного процесу.

Аналітична робота належить до службових обов'язків кожного керівника, кожного менеджера, котрі ухвалюють управлінські рішення, тому важливим принципом її організації є чіткий розподіл обов'язків з проведення аналізу між окремими виконавцями. Для підвищення ефективності використання робочого часу й уникнення паралельного виконання одного і того ж завдання різними структурними підрозділами на підприємстві необхідно удосконалювати систему розподілу обов'язків з метою раціоналізації виробничого процесу загалом.

Технічний рівень управління визначає форми проведення аналізу діяльності. Заступник директора з економічних питань, як головний економіст, організовує всю економічну діяльність підприємства та контролює роботу таких підрозділів економічного напрямку, як: бухгалтерія, фінансовий відділ, відділ планово-економічної роботи, організації виробництва, відділи праці і заробітної плати та інші.

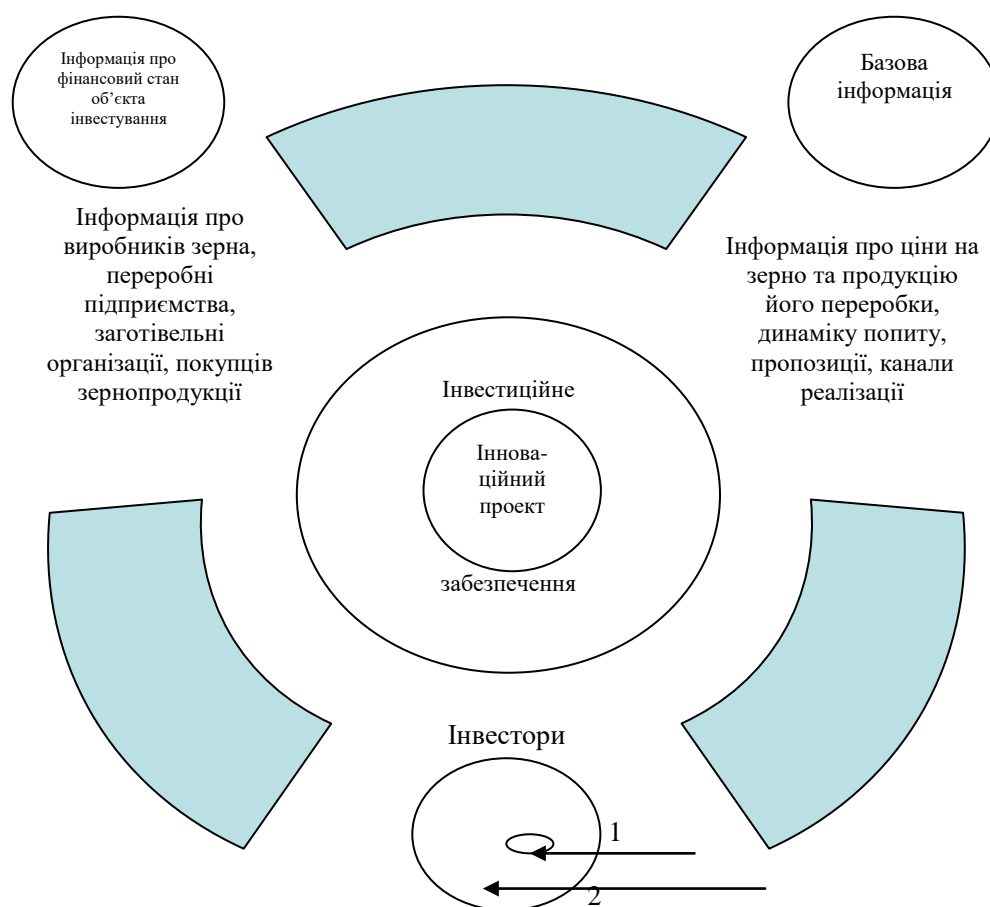
В окремий структурний підрозділ можна виокремити відділ або групу економічного аналізу. На середніх і дрібних підприємствах аналітичну роботу очолює менеджер планового відділу чи головний бухгалтер.

Економічний аналіз належить до обов'язків працівників не лише економічних служб, а й технічних відділів (головного механіка, енергетика, технолога та інших). Його виконують також цехові служби, керівники бригад, дільниць тощо. Це пояснюється тим, що яку б кваліфікацію не мали працівники економічних служб, лише їхніми силами не можна забезпечити глибокий і всебічний аналіз господарської діяльності підприємства. Тільки спільними зусиллями економістів, техніків, технологів, керівників виробничих служб які мають різнобічні знання з питання, що вивчається,

можна комплексно дослідити поставлену проблему і знайти найоптимальніший варіант її вирішення.

Для проведення разових аналітичних досліджень, пов'язаних із розв'язанням великих стратегічних проблем, підприємства можуть вдаватися також до послуг спеціалістів аудиторських і консультаційних фірм.

Структуру сучасної системи інформаційного забезпечення інвестиційно-інноваційної діяльності підприємства наведено на рис. 2.1.

1 – дійсні інвестори; 2 – потенційні інвестори

Рис. 2.1. Структура сучасної системи інформаційного забезпечення інвестиційно-інноваційної діяльності підприємства

Важливою умовою, від якої залежить дієвість та ефективність інвестиційного забезпечення, є планомірний характер його проведення, тому на кожному підприємстві всю роботу з проведення аналізу інноваційних проектів необхідно планувати, для чого слід скласти комплексний план роботи підприємства і тематичні плани.

На етапі аналізу ефективності інноваційних проектів визначається доцільність інвестиційних вкладень у певний інноваційний проект, оцінюються можливі ризики за різними варіантами розвитку подій, визначається беззбитковий обсяг продажу продукції.

У комплексному плані роботи, який зазвичай складають на один рік, накреслюють перелік об'єктів аналізу, які належить вивчати, визначають мету аналізу. Потім розробляють систему показників, аналіз яких забезпечує досягнення поставленої мети, передбачають періодичність проведення аналізу кожного об'єкта (раз на рік, поквартально, щомісячно, подекадно, щоденно), строки (терміни) виконання аналітичної роботи, склад виконавців аналізу з кожного питання і розподіл обов'язків між ними. Слід також передбачити джерела інформаційного і методичного забезпечення аналізу з кожного питання, що вивчається (номер інструкції чи комп'ютерної програми). У плані зазначають також зовнішніх і внутрішніх користувачів аналізу. Крім комплексного плану, на підприємстві доцільно складати і тематичні плани проведення аналізу з глобальних проблем, що потребують поглибленого вивчення. У них розглядають об'єкти, суб'єкти, етапи, строки проведення аналізу, його виконавців тощо.

Будь-які результати аналітичного дослідження загалом або його сегментів мають бути оформлені відповідними документами. Це можуть бути аналітичний звіт, довідка, висновок.

Аналітичний звіт зазвичай складають для зовнішніх користувачів. Якщо результати аналізу призначені для внутрішньогосподарського використання, їх оформляють як довідку або висновок.

Зміст аналітичного звіту має бути достатньо повним. Передусім, у ньому мають міститися загальні питання, що відображають економічний рівень розвитку підприємства, умови його господарювання, характеристику асортиментної і цінової політики, конкурентоспроможність продукції, широту і частку ринків збуту продукції, репутацію підприємства у діловому світі. Необхідно також визначити становище товарів на ринках збуту, тобто на якій стадії життєвого циклу перебуває кожний товар на ринку (на стадії впровадження, зростання і розвитку, зрілості, насичення і спаду). Слід охарактеризувати реальних і потенційних клієнтів, зазначити сильні і слабкі сторони їхнього бізнесу. Після цього необхідно відобразити як мінімум за три роки динаміку показників, що характеризують виробничі і фінансові результати, майновий і фінансовий стан підприємства, його ділову активність, ефективність роботи, перспективи розвитку. Потрібно також розкрити зміни в обліковій політиці підприємства, котрі можуть суттєво вплинути на грошові потоки, фінансові результати тощо.

Необхідно провести також аналіз агрегованих показників звітності: дебіторської і кредиторської заборгованості, короткострокових і довгострокових фінансових вкладень, розподілу прибутку тощо.

Для комплексного аналізу системи інформаційного забезпечення інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств необхідно використовувати різноманітні джерела інформації: матеріали обстежень, дані Державного комітету статистики України, звітність підприємств, первинну облікову інформацію та ін.

2.3. Системні аспекти оцінки ефективності інвестиційних проектів у зерновиробництві

Проблема обґрунтування показників оцінки інвестиційних проектів є особливо актуальною на сучасному етапі розвитку агропромислового комплексу. У зернопродуктовому виробництві необхідно вдосконалити

методичні основи оцінки ефективності інвестицій та визначити підходи до її проведення. Одним із напрямків вирішення цього питання є розробка інтегральних показників оцінки ефективності інноваційних проектів у зернопродуктовому підкомплексі та уніфікація міжгалузевої оцінки ризиків капіталовкладень.

Застосування інтегральних показників дозволяє виявити вплив сукупності факторів на ефективність здійснення інвестиційних проектів. Множина чинників формування інвестиційного капіталу зумовлює потребу їх врахування при визначенні інтегральних показників. До них слід віднести:

- фінансову стратегію підприємства;
- структуру фінансування конкретного проекту;
- рівень комерційного ризику конкретного проекту.

Для вирішення завдання побудови ефективної системи управління інвестиційними проектами їх необхідно обґрунтувати, визначити обмеження і запропонувати методи розв'язання. Розглянемо програму, яка складається з m проектів з номерами $i = 1, \dots, M$ і є кілька претендентів на роль виконавців даних проектів.

T – строк реалізації проекту;

$C_t \geq 0, t = 0, \dots, T$ – послідовність затрат;

$r_t \geq 0, t = 0, \dots, T$ – послідовність надходжень.

Припустимо, що в проект інвестуються кошти відповідно до графіку затрат C_t , надходження від інвестицій відбувається відповідно до графіку r_t . При цьому підприємство розглядає задачу оптимального інвестування залучених коштів, що надаються відповідно до грошових потоків. За умови $g_t > 0$ в момент r_t , сума g_t повинна бути повернена. Завдання щодо вибору найвигіднішого набору проектів і визначення їх виконавців може бути реалізоване за умови невід'ємності рахунку замовника і погашення боргу кредиторю. Тобто, має виконуватись умова:

$$G_t = \sum_{k=0}^t g_k \cdot (1 + i_1)^{t-k} \quad (2.1)$$

Характеризувати об'єкт можна через приведену вартість інвестиційного проекту PV :

$$PV = \sum_{k=0}^T r_k v^k - \sum_{k=0}^T c_k v^k \quad (2.2)$$

Якщо $PV > 0$, то інвестувати грошові кошти в проект вигідніше, ніж здійснювати вклад, наприклад, в банківську структуру. Для кожного варіанта реалізації j за проектом визначені вектори r_{ij} і c_{ij} , $t = 0, \dots, T$, складовими яких є величини надходжень й витрат, запропоновані певним виконавцем. Для кожного проекту i визначений вектор x ($j=1, \dots, N(i)$), складовими якого є значення мінімальних величин засобів, необхідних для реалізації варіанта j за проектом i .

Існуючі обмеження щодо обсягу інвестицій можна представити наступним чином. Нехай x_i – величина інвестицій в проект i . X_i – множина величин мінімальних затрат, що відповідають всім варіантам проекту i . $X_i = \{0, x_{ij}, j = 1, \dots, N(i)\}$. K – величина кредиту.

Якщо $f(x)$ – функція приведенної вартості проекту 1 залежно від величини вкладених в нього засобів, то:

$$f(x) = \begin{cases} 0, 0 \leq x \leq x_{i1} \\ PV_{ij}, x_{ij} < x < x_{ij+1}, j = 1, \dots, N(i) - 1 \\ PV_{iN(i)}, x_{iN(i)} \end{cases} \quad (2.3)$$

Тоді завдання можна сформулювати таким чином:

$$\begin{cases} \sum_{i=1}^m f_i(x_i) \rightarrow \max \\ \sum_{i=1}^m x_i \leq K \\ 0 \leq x_i \leq \max_{0 \leq j \leq N(i)} x_{ij} \end{cases} \quad (2.4)$$

де: $\sum_{i=1}^m x_i \geq K$ – обмеження на фінансові ресурси;

$0 \leq x_i \leq \max_{0 \leq j \leq N(i)} x_{ij}$ – обмеження на обсяг інвестицій.

З урахуванням даних обмежень задача розподілення інвестицій формулюється в системі, яка має вигляд:

$$\left\{ \begin{array}{l} \sum_{i=1}^m f_i(x_i) \rightarrow \max \\ \sum_{i=1}^m x_i \leq K \\ 0 \leq x_i \leq \max_{0 \leq j \leq N(i)} x_{ij}, i = 1, \bar{m} \end{array} \right. \quad (2.5)$$

Дана функція дозволяє здійснити вибір найвигіднішого інвестиційного проекту інноваційної програми.

Отже, інноваційні зміни мають базуватись на моделі розподілення інвестицій шляхом обґрунтування системи обмежень фінансових ресурсів, об'єктів інвестицій, максимізації приведеної вартості проектів.

З метою оптимізації процесу реалізації інвестиційного проекту слід розробити порівняльну модель оцінки ефективності проектів на основі застосування інтегрального показника, який визначав би вплив різних факторів на результативність здійснення проекту. Шляхом поєднання показників економічної ефективності інвестиційного проекту можна досягти досконалішої системи оцінки й аналізу об'єкта дослідження. При цьому виникає питання про потребу у застосуванні раніше визначених показників. Їхня цінність в умовах розрахунку інтегрального показника ефективності полягає в застосуванні, в якості первинного матеріалу, для визначення ефективності й співставлення варіантів оцінки проекту.

Потребують розробки показники, що характеризують якісні параметри інноваційного проекту, до яких, на нашу думку, слід віднести:

1. Визначення рівня дохідності проекту:

$$\frac{\sum CF_t}{\sum I_t}, \quad (2.6)$$

$$\frac{\sum CF_t / (1 + \rho)^t}{\sum I_t / (1 + \rho)^t}. \quad (2.7)$$

2. Визначення терміну окупності інновацій необхідно здійснювати з урахуванням періоду реалізації проекту й терміну окупності на всіх стадіях його проходження.

3. Проведене раніше дисконтування та розрахунок грошових потоків враховується при оцінці ризику здійснення проекту:

$$NPV = \sum_{t=0}^T \frac{CF_t - I_t}{\prod_{k=0}^t (1 + \rho_k)}. \quad (2.8)$$

Розгорнуте значення даної залежності матиме вигляд:

$$dNPV = \sum_{t=0}^T \left(\frac{\partial NPV}{\partial I_t} dI_t + \frac{\partial NPV}{\partial CF_t} dCF_t + \frac{\partial NPV}{\partial \rho_t} d\rho_t \right) \quad (2.9)$$

$$\frac{dNPV}{NPV} = \sum_{t=0}^T \left(\left[\frac{I_t}{NPV} \cdot \frac{\partial NPV}{\partial I_t} \right] \frac{dI_t}{I_t} + \left[\frac{CF_t}{NPV} \cdot \frac{\partial NPV}{\partial CF_t} \right] \frac{dCF_t}{CF_t} + \left[\frac{(1 + \rho_t)}{NPV} \cdot \frac{\partial NPV}{\partial \rho_t} \right] \frac{d\rho_t}{(1 + \rho_t)} \right)$$

$$\frac{\partial NPV}{\partial I_t} = - \frac{1}{(1 + \rho)^t}$$

$$\frac{\partial NPV}{\partial CF_t} = \frac{1}{(1 + \rho)^t}$$

$$\frac{\partial NPV}{\partial \rho_t} = - \frac{\rho(CF_t - I_t)}{(1 + \rho)^{t+1}}$$

(2.10)

При цьому обов'язково слід враховувати показник еластичності вкладень:

$$\left[\frac{I_t}{NPV} \cdot \frac{\partial NPV}{\partial I_t} \right]. \quad (2.11)$$

З своєю суттю, дане значення побудоване на наступних закономірностях:

$\frac{dI_t}{I_t}$ – потреба в інвестиціях в t -му періоді здійснення проекту;

$\frac{dCF_t}{CF_t}$ – відмінність у величині грошового потоку;

$\frac{d\rho_t}{(1+\rho_t)}$ – відхилення від попередньої норми прибутку;

$\frac{dNPV}{NPV}$ – відмінність поточної вартості реалізації проекту.

Визначена залежність виконується за умови:

$$\frac{dI_t}{I_t} = di \quad \frac{dCF_t}{CF_t} = dcf \quad \frac{d\rho_t}{(1+\rho_t)} = d\rho \quad \frac{dNPV}{NPV} = dnpv, \quad (2.12)$$

$$dnpv = E_{NPV/I} \cdot di + E_{NPV/CF} \cdot dcf + E_{NPV/\rho} \cdot d\rho. \quad (2.13)$$

Виконання зазначених рівностей спричиняє зміну чинників:

$$di = dcf = d\rho = d,$$

$$dnpv = d \cdot (E_{NPV/I} + E_{NPV/CF} + E_{NPV/\rho}). \quad (2.14)$$

За умови $|dnpv/d| > crit$, а $crit$ – граничне значення, то інвестиційний проект є ризиковим, залежить від зміни низки зовнішніх факторів середовища.

Візьмемо $crit \approx (1, \dots, 5)$ за основу.

4. Визначення ймовірності невиконання інвестиційного проекту позначимо, як можливість ($NPV < 0$).

5. Розрахунок стійкості при певних коливаннях значення показника варіації визначається за формулою:

$$Var(NPV) = \frac{E(NPV)}{\sqrt{D(NPV)}}. \quad (2.15)$$

На реалізацію проекту впливають не лише фінансові показники, а й система чинників загальноекономічного характеру, вплив яких визначається за рахунок застосування вагових коефіцієнтів, які можна використовувати й у стандартизованому вигляді.

Ступінь реалізації інвестиційного проекту виражається за допомогою інтегрального показника:

$$IE_i = \sum_{j=1}^n \frac{\tilde{\delta}_{ij}}{\tilde{\delta}_{i\delta ij}} \cdot d_{ij}, \quad (2.16)$$

де IE_i – показник (інтегральний) ступеня реалізації проекту;

$\tilde{\delta}_{ij}$ – фактичний вплив для i -го проекту значення j -того чинника;

$\tilde{\delta}_{i\delta ij}$ – найоптимальніше значення j -го чинника в реалізованому інвестиційному проекті. Використовується для оптимізації проекту на різних стадіях його реалізації.

d_{ij} – значення j -того чинника для реалізації проекту.

При обґрунтуванні чинників загальноекономічного характеру необхідно оцінити рівень ризику інвестиційного проекту та визначити залежність рівня ризику проекту від стратегії підприємства та форми фінансування (табл. 2.1).

Залежність рівня ризику проекту від стратегії підприємства та форми фінансування

		Форма фінансування	Рівень ризику інвестиційного проекту			
			1	2	3	4
Тип стратегії підприємства	Сталого розвитку	більше 50% позикових коштів	1	1	1	1
		50-85% самофінансування	1	1	2	2
		85-100% самофінансування	1	2	3	3
	Зважена	більше 50% позикових коштів	1	1	2	3
		50-85% самофінансування	1	2	2	3
		85-100% самофінансування	2	2	3	4
	Агресивна	більше 50% позикових коштів	2	2	3	3
		50-85% самофінансування	2	3	4	4
		85-100% самофінансування	3	3	4	4

Суттєві відмінності інвестиційних проектів за рівнем ризику зумовлюють потребу в проведенні їх класифікації, з виокремленням груп:

1) найризикованіші інвестиційні проекти, що визначаються передусім за показниками чутливості проекту та можливості невиконання у передбачені терміни;

2) ризикові проекти, визначаються за показники прибутковості, з обов'язковим врахуванням показників чутливості інвестиційного проекту та можливості невиконання певних напрямів проекту;

3) помірно ризиковані проекти, базуються на розрахунку показників чутливості, прибутковості та терміну окупності;

1) найризикованіші інвестиційні проекти, що визначаються передусім

за показниками чутливості проекту та можливості невиконання у передбачені терміни;

2) ризикові проекти, визначаються за показники прибутковості, з обов'язковим врахуванням показників чутливості інвестиційного проекту та можливості невиконання певних напрямів проекту;

– помірно ризиковані проекти, базуються на розрахунку показників чутливості, прибутковості та терміну окупності;

– низькоризикові проекти, визначаються шляхом розрахунку показників прибутковості та окупності.

Характеристика проектів за рівнем ризику наведена у табл. 2.2.

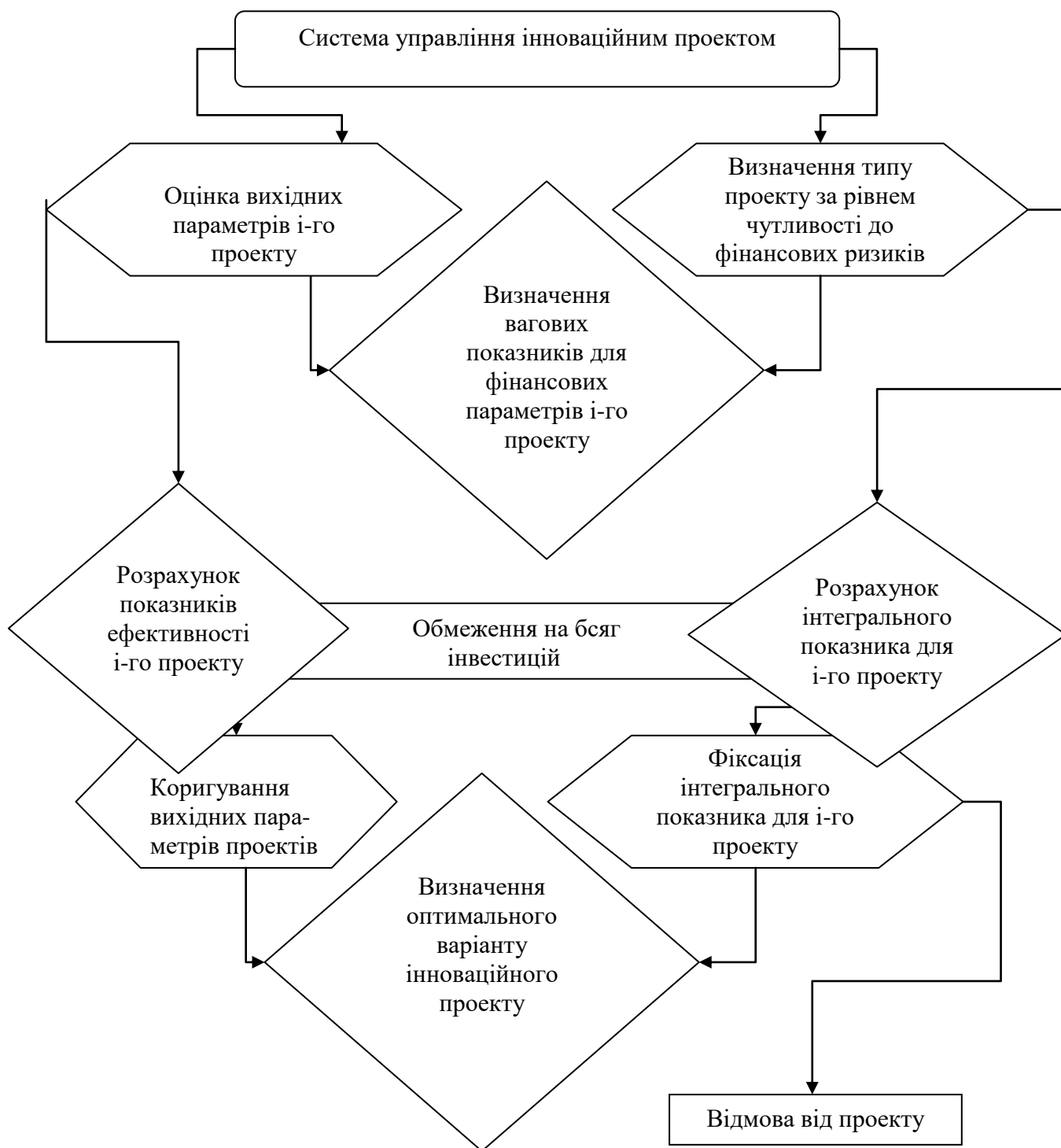
Таблиця 2.2.

Характеристика проектів за рівнем ризику, %

Параметри	Характеристика проектів за рівнем ризику			
	1	2	3	4
Аналіз дохідності	5	15	25	35
Аналіз окупності	5	10	15	25
Аналіз чутливості	30	25	20	15
Можливість невиконання проекту	30	30	25	15
Рівень фінансової стійкості	30	20	15	10

Модель оцінки ефективності інвестиційних проектів для підприємств зернопродуктового підкомплексу побудована з урахуванням системного підходу до оцінки ефективності (рис.2.3). За допомогою отриманої моделі можна провести порівняльний аналіз кількох інвестиційних проектів та визначити оптимальний з них для реалізації на конкретному підприємстві.

Рис. 2.3. Модель оцінки ефективності інвестиційно-інноваційних проектів підприємств зернопродуктового підкомплексу

Формування результативності проекту відбувається під впливом зміни грошових потоків, і може мати кілька напрямів розвитку. Запропонована

модель сприяє більш оперативному та достовірному аналізу й оцінці прибутковості інвестиційних проектів шляхом виокремлення їх типів за рівнем ризику, та розрахунку можливого рівня ефективності.

2.4. Методичні підходи до аналізу економічної ефективності інноваційної діяльності зернопродуктового підкомплексу

Актуалізація інноваційного розвитку економіки зумовлює потребу в розробці якісно нових підходів до проведення, оцінки й аналізу інноваційної діяльності у стратегічно важливих її секторах. Проблема обґрунтування інноваційних пріоритетів розвитку вітчизняного зернопродуктового підкомплексу вимагає визначення тих напрямків і параметрів вдосконалення, які забезпечили б вирішення соціально-економічних, організаційних, фінансових, виробничих та інших питань на шляху інноваційного розвитку підприємств.

Питання оцінки ефективності інновацій усе ще не вирішено остаточно: не враховуються ринкові вимоги щодо побудови цілісної моделі оцінювання ефективності, не обґрунтовані повною мірою принципи й особливості оцінювання ефективності окремих напрямків інноваційної діяльності. Особливої актуальності набувають теоретичні й практичні питання оцінювання ефективності інновацій.

Ринкові умови змушують підприємницькі структури вдаватися до інноваційних змін, щоб здобути певні переваги у конкурентній боротьбі. Підвищення конкурентоспроможності підприємств дає їм змогу зайняти належне місце у світовому розподілі праці, що забезпечує ширший ринок збуту, збільшення грошових надходжень [116].

На ефективність інновацій значною мірою впливає конкурентоспроможність щодо збереження необхідної кількості трудових

ресурсів, матеріально-технічних засобів, фінансових активів на одиницю продукції [262].

Основні відмінності в підходах до оцінки ефективності інновацій господарюючих суб'єктів різних рівнів, діючих у ринкових умовах, базуються на різниці в цілях, які вони визначають у своїй діяльності. Так, держава формує інноваційну політику, стимулюючи зростання національної економіки, державні органи влади й управління, що мають регулювати соціально-економічні процеси в державі, працюють над глобальними завданнями розвитку суспільства загалом.

Державні пріоритети у прийнятті господарських рішень лежали в основі методологічного підходу щодо їх оцінки в період 60-70 рр. ХХ ст. Визначення ефективності капіталовкладень здійснювалось за ознакою масштабності нововведень, а економічний ефект інновації оцінювався з урахуванням усіх складових її реалізації за період від початку дослідницької роботи до споживання. Деякі розбіжності щодо оцінки ефективності капітальних вкладень стосувались визначення витратної частини реалізації новації та використання інтегральних показників.

Надання державою коштів на безповоротній основі сприяло купівлі за кордоном нового обладнання, яке не використовувалось або використовувалось не на повну потужність, через невідповідність технологічним процесам, що призводило до зростання витрат на виробництво, формування цін за витратним принципом та інших негативних наслідків.

Процеси глобалізації сучасної економіки вимагають якісно нових підходів до визначення умов та стандартів господарювання, розробки та прийняття управлінських рішень, нових методів оцінки ефективності інноваційних проєктів. При цьому постає питання визначення результату реалізації інноваційного процесу. Передусім, інноваційна діяльність підприємств націлена на розвиток пріоритетних напрямів діяльності організації. Як правило, вона стосується ринкового позиціонування нових товарів та послуг, забезпечення дієвого механізму їх реалізації. Така діяльність спрямована на

отримання фінансових результатів. Згідно з розглянутим підходом вибір інноваційного проекту здійснюється за оцінкою його прибутковості або мінімізацією витрат. Узагальненим визначенням ефективності інноваційного проекту є відношення витрат на його реалізацію з кінцевими результатами реалізації.

Першочерговим етапом оцінювання ефективності інновацій є аналіз зовнішнього оточення підприємства, тобто системи постійного спостереження за напрямками й досягненнями науково-технічного прогресу в конкретній та суміжній галузях. На даному етапі фахівці вивчають можливості: використання нових знань та інтелектуальних продуктів; виробництва продукції на основі нових, прогресивніших технологічних процесів; застосування нових видів основних засобів і сировинних ресурсів; виготовлення інноваційної продукції; зміни продуктового портфеля; впровадження сучасних організаційно-технічних рішень виробничого, комерційного характеру тощо.

Теорія і практика виміру інвестиційної привабливості підприємства підтверджує необхідність побудови системи показників, що характеризують кругообіг капіталу на всіх його фазах: залучення капіталу, його розміщення та використання [138].

На здатність підприємства до інноваційного розвитку впливає низка факторів, основними з яких є:

- наявність завершених НДДКР або придбаних ліцензій, що можуть бути впроваджені у виробництво;
- наявність належного дослідного виробництва;
- наявність достатньої чисельності та відповідної кваліфікації персоналу, що здійснює НДДКР;
- здійснення необхідних витрат у сферу НДДКР та оновлення виробництва.

При оцінці рівня продукції доцільно визначати: динаміку обсягів продажів; рівень оновлення асортименту продукції; рівень

конкурентоспроможності продукції; рівень сертифікованої продукції; частку продукції, що відповідає міжнародним стандартам; відносну частку ринку; частку експортної продукції.

Оцінювання організаційно-технічного й управлінського рівня фірми можна здійснювати за такими групами показників:

– за рівнем прогресивності основних засобів і технологічних процесів (рівень автоматизації та механізації виробництва, озброєність нематеріальними активами, коефіцієнти оновлення й вибуття основних засобів, коефіцієнт зносу основних засобів та їхній середній вік, частка інноваційних основних засобів та прогресивних технологічних процесів і методів обробки);

– за оцінкою рівня організації виробництва (коефіцієнти спеціалізації, кооперування, використання виробничої потужності, наявності вільних потужностей);

– за оцінкою кадрового потенціалу і рівня організації праці (кваліфікаційний та освітній рівні персоналу, рівень перепідготовки кадрів, рівень підвищення кваліфікації кадрів тощо).

Деякі автори пропонують здійснювати оцінку ефективності інноваційної діяльності за такими напрямками:

1) аналіз економічної ефективності нововведення стосовно підприємства (рівень самостійного забезпечення конкурентоспроможності, прибутку, фінансової стабільності підприємства);

2) оцінка ефективності прийняття управлінського рішення щодо реалізації конкретного інноваційного проекту;

3) визначення факторів впливу на досягнення поставленої мети;

4) оцінка відповідності фактичного стану інноваційної діяльності запланованим показникам.

Проведення комплексного аналізу інноваційної діяльності на основі викладених методичних підходів сприятиме обґрунтуванню найефективніших напрямків інноваційної діяльності, інноваційних програм та проектів фірми.

Для оцінювання економічної ефективності інновацій (інноваційних проектів) у вітчизняній практиці використовується система показників, які широко висвітлюються в літературі. Вони відображають співвідношення витрат та отриманих результатів, тобто тих переваг, які будуть отримані від реалізації інновацій.

Показники економічної ефективності відображають ефективність інноваційних проектів з точки зору інтересів усього національного господарства, а також регіонів, галузей виробництва, організацій, що беруть участь у проекті. При відборі інноваційних проектів і розрахунках показників ефективності на рівні національного господарства беруть до уваги такі результати проекту:

- кінцеві виробничі результати (виручка від реалізації нових товарів, інтелектуальної власності – ліцензій, ноу-хау, програм для ЕОМ тощо);
- соціальні й екологічні результати, розраховані відповідно до спільних дій учасників проекту в регіонах;
- прямі фінансові результати;
- кредитні займи, інвестиції інших держав, банків, фірм тощо;
- побічні фінансові результати, що їх обумовлюють при здійсненні проекту: зміни доходів сторонніх організацій і громадян, ринкової вартості земельних ділянок, будівельних споруд, втрати природних ресурсів та інші надзвичайні ситуації.

Витрати враховують передбачені для реалізації проекту необхідні витрати усіх суб'єктів інвестиційного проекту, які обчислюються, не враховуючи однакових витрат різних суб'єктів у результаті виконання поставлених перед ними подібних завдань.

Під час оцінювання ефективності інноваційних проектів передбачається розрахунок таких важливих показників, як:

- інтегральний ефект (чистий дисконтований дохід);
- внутрішня норма прибутковості (дохідності);
- рентабельність інвестицій;

– період і строк окупності.

Інтегральний ефект визначається за звітний період, на початок року, як сума отриманих доходів, або різниця між інтегральним доходом та інтегральною вартістю проекту. Інтегральний ефект ще називають приведеною вартістю, яка характеризує загальний абсолютний результат інвестиційного проекту.

Ефективність використання фінансових ресурсів розраховується як відношення витрат і прибутку, що й забезпечує необхідну норму прибутку. Комерційна ефективність може розраховуватись як для проекту загалом, так і для окремих учасників з урахуванням їхніх вкладів за правилами.

Соціальні, екологічні, політичні й інші результати не піддаються вартісному оцінюванню, розглядаються як доповнюючі показники економічної ефективності і враховуються при прийнятті рішень з інноваційної діяльності.

Ефективність реалізації інновацій виявляється через:

- покращення використання ресурсів;
- збільшення обсягів продажу;
- отримання прибутку від упровадження винаходів, патентів, ноу-хау, ліцензійної діяльності;
- зміна асортименту продукції та поліпшення його якості, створення нових товарів і послуг, що повніше задовольняють потреби споживача;
- зміна умов праці та підвищення її ефективності;
- приріст і накопичення нових знань, умінь і навичків;
- підвищення кваліфікації робітників;
- можливість навчання, зміни професії і соціального статусу працюючого;
- підвищення рівня задоволеності умовами та змістом праці, можливість самореалізації;
- покращення системи управління й організації виробництва.

Економічним ефектом називається результат, який отримують внаслідок

витрат на розвиток господарювання (впровадження інноваційних проектів у виробництво), що дає змогу збільшувати виробництво засобів виробництва; предметів ужитку, послуг за визначений період. Він оцінюється системою вартісних показників і критеріїв: вартість НДДКР, вкладення у виробництво, маркетинг, наявність фінансів у необхідний час, потенційний річний розмір прибутку, очікувана норма прибутку, сумарний дохід за весь життєвий цикл інновації, абсолютна та відносна ефективність.

Екологічний ефект – це результат взаємодії інноваційної діяльності з навколишнім середовищем.

Науково-технічний ефект є результатом науково-прикладних, дослідно-конструкторських розробок та їх використання і може бути оцінений фактичним економічним ефектом.

Для визначення маркетингового ефекту від реалізації науково-технічної продукції, що відображає потреби ринку в наукових дослідженнях і розробках та можливість їх реалізації, необхідно проаналізувати сукупність якісних і вартісних характеристик цієї продукції, вивчити перевищення її параметрів перед продукцією конкурентів, тобто визначити конкурентоспроможність науково-технічної продукції.

Конкурентоспроможність інноваційної продукції визначається сукупністю економічних, фінансових, технологічних, виробничих та інших вимірників, що створюють конкурентні переваги. До факторів, що впливають на конкурентоспроможність продукції відносяться комерційні, управлінські й організаційні показники. Конкурентоспроможність характеризується рівнем відповідності задоволення суспільних потреб та споживчих властивостей і враховує збутові можливості підприємства. Особливе місце в системі формування конкурентоспроможності продукції займає цінова політика підприємства, витрати на рекламу, якісні характеристики продукції, обслуговування, післяпродажний сервіс.

Отже, ефективність інноваційної діяльності визначають її конкретною спроможністю створювати інновації, які зберігають відповідну кількість

праці, часу, матеріально-технічних ресурсів, коштів у розрахунку на одиницю усіх необхідних і передбачених корисних ефектів продуктів, послуг, технічних систем або дають змогу збільшувати виробництво знарядь праці, предметів споживання, які створюють комфортні умови життя людей, нові правила соціальних відносин.

Методика визначення економічної ефективності витрат на наукові дослідження і розробки та їх впровадження у виробництво, яку використовують для оцінки ефективності інноваційних проектів, не враховує усіх етапів його реалізації [168]. У забезпеченні здійснення інноваційного проекту беруть участь не лише науково-дослідні установи, а й вкладники ресурсів, проектні організації, дослідні установи, виробники та ін.

Визначення економічної ефективності інновацій повинні полягати, на нашу думку, в наступному.

1. При оцінюванні ефективності інновацій необхідно враховувати не лише загальну суму доходу (корисного результату), який можна отримати за весь термін експлуатації нововведення, а й його приріст порівняно з аналогом. Виконання цієї вимоги означає, що при техніко-економічному обґрунтуванні вибору якнайкращого варіанта інновацій слід враховувати як теорію порівняльного оцінювання ефективності, так і теорію абсолютної ефективності. Теорія порівняльної ефективності інновацій використовується для обґрунтування вибору варіанта проекту та передусє проведенню розрахунку значень абсолютної ефективності інновацій, що й пропонується як методичні вказівки до визначення ефективності інновацій. Такий підхід виражений у визначенні ефекту як різниці між доходами і витратами (поточними й одноразовими) від реалізації найефективнішого варіанта.

Порівняльна оцінка ефективності інновацій використовується не тільки для визначення найефективнішого інноваційного проекту, а й для співвідношення окремих показників і їх впливу на інноваційну активність підприємства.

2. При оцінюванні ефективності інновацій рекомендуємо розрізняти: розрахунковий рік упровадження, перший рік після закінчення нормативного терміну освоєння нововведення, початковий рік терміну експлуатації інновацій, строк експлуатації нововведення, останній рік терміну експлуатації інновацій. Як розрахунковий рік приймається другий або третій календарний рік серійного випуску нової продукції або другий рік використання нової технології, нових методів організації управління, виробництва, праці.

3. При оцінюванні ефективності нововведень, на відміну від оцінювання ефективності інновацій, слід більшу увагу приділяти процесу вибору якнайкращого варіанта з можливих. Характерною відмінністю оцінки ефективності інвестицій є її проведення лише з урахуванням зацікавленості інвестора, тоді як оцінка ефективності інновацій ґрунтується на розрахунку показників, що включають дослідницьку, виробничу, сферу реалізації та базуються на врахуванні державних інтересів.

4. Методика визначення ефективності інновацій має базуватися на розрахунку показників облікової та реальної ефективності. Це дає змогу визначити взаємозв'язок між оцінкою економічної ефективності інновацій та ефективністю господарської діяльності підприємства. Оцінка ефективності інвестицій характеризується визначенням реального доходу від реалізації інвестиційного проекту, при застосуванні методів дисконтування, які беруться за основу методики.

5. Для оцінювання ефективності нововведень доцільно застосовувати метод ануїтету. Така потреба обумовлена необхідністю вдосконалення системи управління фінансами та складністю в розрахунках економічного ефекту інновацій в різні періоди використання, оскільки, при розрахунку економічного ефекту застосовують метод визначення даного показника за весь період реалізації інноваційного проекту, а результати визначаються дисконтуванням поточних витрат та доходів.

6. Застосовувана нині методика оцінювання ефективності інновацій потребує приведення у відповідність з розрахунком ефективності інвестицій,

відповідністю їх нормі прибутку на капітал. З цією метою необхідно провести оцінку ефективності інновацій з урахуванням ймовірності застосування двох норм прибутку, які мають різноцільове спрямування: для узгодження факторів зацікавленості вкладників та реалізаторів інвестиційного проекту; разового врахування поточних витрат у звітному періоді. Значення показника прирівнюється до величини відсотків за банківським депозитом.

З урахуванням вищезазначеного, для оцінювання ефективності інновацій має використовуватися система показників, а не один з них, навіть найважливіший за економічним змістом.

Оскільки ефективність припускає зіставлення корисного результату з витратами або ресурсами, які його забезпечили, то із цього погляду показник чистого дисконтованого фінансового результату (доходу, вартості) (*NPV*), який широко використовується за кордоном і в країнах СНД, є показником ефекту, а коефіцієнт внутрішньої рентабельності проекту (*IRR*), модифікований коефіцієнт внутрішньої рентабельності проекту (*MIRR*), дисконтований строк окупності інвестицій, коефіцієнт рентабельності проекту варто віднести до показників ефективності. У цьому зв'язку не можна погодитися із Е. М. Четиркіним, який показник *NPV* вважає вимірником ефективності [306].

Найчастіше в зарубіжній літературі приводиться така формула показника чистої поточної вартості проекту [188, с. 56]:

$$NPV = \sum_{t=0}^n Ct(1+i)^{-t} , \quad (2.17)$$

де Ct – грошовий потік наприкінці періоду t ;

i – вартість грошей у часі для підприємства (норма дисконтування);

n – життєвий цикл проекту в роках.

Більш обґрунтованою і зрозумілою видається така формула показника чистого поточного результату проекту, але вже з урахуванням вартісної оцінки супутніх соціально-економічних та екологічно корисних результатів:

$$NPV = \sum_{t=0}^T (\Pi_t + A_t + E_{ct} - H_t + \Lambda_t)(1+i)^{-t} - K_{\Sigma} \quad , \quad (2.18)$$

де T – тривалість життєвого циклу інноваційного проекту, років;

Π_t – прибуток від реалізації проекту в році t ;

A_t – амортизація на реновацію в році;

E_{ct} – вартісна оцінка супутніх соціальних, екологічних та економічних корисних результатів, отриманих у році t ;

H_t – податок на прибуток у році t ;

t – рік, результати й витрати якого приводяться до розрахункового;

L_t – ліквідаційне сальдо або виторг від реалізації майна, що вибуває в році t , за винятком пов'язаних із цим видатків;

K_{Σ} – сумарні капітальні вкладення на реалізацію проекту, приведені до початкового моменту часу;

i – норма дисконту в частках одиниці.

При цьому, штучно вводити нульовий розрахунковий рік для обліку фактору часу видається доцільним лише в тих випадках, якщо початок реалізації проекту планується в першій половині року. Якщо ж почати реалізацію проекту передбачається в другій половині року, то як розрахунковий варто приймати перший рік, а не нульовий, як у формулі (2.18).

Уточнення потребує визначення сутності прибутку, зокрема характеристика його, як економічного чи бухгалтерського показника, що впливає на визначення сутності показника NPV.

Д. Норткотт визначає поточну вартість інвестиційного проекту, як різницю поточної вартості прибутку й витрат на його забезпечення [181, с. 43]. Крім того, існує кілька різних показників прибутку. Тобто NPV є поточний чистий економічний прибуток від реалізації інноваційного проекту за його життєвий цикл.

При розрахунку порівняльної ефективності інновацій всіх видів необхідно дотримуватися таких основних принципів:

- 1) правильний вибір бази порівняння;
- 2) комплексна оцінка варіантів не тільки за економічними, а й за соціальними й екологічними наслідками;
- 3) попереднє приведення порівнюваних варіантів до порівняного виду за обсягом виробленої продукції, її якістю, цінами, соціальним та екологічним результатом, фактором часу;
- 4) визначення впливу нововведень на кінцеві результати виробництва, а не на проміжні;
- 5) врахування фактора невизначеності (ризик);
- 6) розгляд максимально можливої кількості альтернативних варіантів.

На етапі формування планів НДДКР, вирішення питання про розробку й освоєння виробництва нової продукції за базу порівняння приймаються показники кращої продукції аналогічного призначення, спроектованої в Україні або за кордоном, що відповідає вимогам соціальних та екологічних стандартів і нормативів. При цьому повинні враховуватися можливості організації виробництва продукції на основі придбання ліцензії або організації спільного підприємства з іноземними інвестиціями.

На етапі впровадження й використання інновацій за базу для порівняння приймають показники, що мали місце до впровадження інновації. Порушення цього правила призводить до прийняття помилкових рішень, до розробки й освоєння виробництва неконкурентоспроможної продукції.

Вимога комплексної оцінки варіантів інновацій з позиції не тільки економічних, а й соціальних та екологічних результатів, сьогодні є особливо актуальною у зв'язку з гострою необхідністю поліпшення екологічної ситуації в країні й у світі. У деяких випадках соціальні й екологічні фактори можуть бути більш значущими, ніж економічні і впливати на вибір найефективнішого варіанта.

Варіанти нової техніки повинні порівнюватися при однаковому режимі використання в часі (час роботи за місяць, рік). Неприпустимо, наприклад, при виборі технологічного устаткування порівнювати економічні показники,

розраховані для одних типів за умови однозмінного режиму використання, а для інших – дво- або тризмінного режиму. Варіанти із дво- і тризмінним режимом використання були б штучно поставлені в більш вигідні умови.

Якщо за одним із порівнюваних варіантів не забезпечується необхідний обсяг виробництва продукції, то слід передбачити додаткове устаткування, оснащення, робочу силу та ін., щоб довести обсяг виробництва до необхідного рівня.

Вимога порівнянності варіантів інновацій за витратами і цінами означає, що по кожному з них необхідно врахувати всі змінні статті витрат у розрахунку на одиницю продукції, при цьому, для всіх варіантів повинні застосовуватися однакові ціни на матеріали, енергію, паливо, комплектуючі вироби, а також розцінки й тарифні ставки.

Необхідність приведення варіантів до порівнянного виду за фактором часу виникає, якщо тривалість життєвого циклу проектів перевищує один рік і вони відрізняються: розподілом витрат і результатів за роками; тривалістю життєвого циклу або окремих його етапів; тривалістю розриву в часі між початком вкладень і початком отримання корисних результатів. Приведення різночасних витрат і результатів до одного моменту часу в річному розрізі проводять множенням їх на коефіцієнт приведення:

$$\alpha = (1 + E)^{tp-t} , \quad (2.19)$$

де E – прийнятий інвестором нормативний коефіцієнт приведення різночасних витрат і результатів;

tp – рік, до якого приводять різночасні витрати й результати;

t – рік, витрати й результати якого приводять до розрахункового.

На вибір значення E впливають: величина річного реального банківського відсотка; річний темп інфляції; рівень ризику.

При цьому, якщо величини щорічних витрат і результатів обчислені в реальних цінах, то за основу нормативного коефіцієнта необхідно прийняти величину реального річного банківського відсотка. У випадку, коли величини

щорічних витрат і результатів виражені в номінальних цінах, за основу нормативного коефіцієнта варто прийняти значення номінального річного банківського відсотка.

Номінальний річний банківський відсоток по депозитах або кредитах перевищує реальний банківський відсоток на величину інфляційної премії (за формулою Р. Фішера):

$$B_p = \frac{B_H - I}{1 + I}, \quad (2.20)$$

де B_p – відповідно, величини річних реального й номінального відсотка, у частках одиниці;

I – річний темп інфляції у частках одиниці.

Приведення різночасних витрат і результатів можна здійснювати не тільки в річному, а й у помісячному розрізі. Точність розрахунків підвищується при істотному збільшенні їхньої трудомісткості. При такому підході формула розрахунку коефіцієнта α набуває вигляду:

$$\alpha_t = (1 + E_M)^{M_p - M}, \quad (2.21)$$

де E_M – нормативний місячний коефіцієнт приведення різночасних витрат і результатів;

M_p – місяць, до якого приводять різночасні витрати й результати;

M – місяць, витрати й результати якого приводять до розрахункового.

Значення E і E_M пов'язані співвідношенням:

$$E_M = \sqrt[12]{1 + E} - 1, \quad (2.22)$$

Вимога оцінки впливу інновацій на кінцеві результати виробництва випливає з їхнього пріоритету над проміжними. Необхідність врахування фактора невизначеності (ризик) в економічних обґрунтуваннях інновацій особливо велика на стадії їхньої розробки й освоєння, обумовлена

неминучим використанням деяких прогнозних даних (витрати на виготовлення, ціни, деякі споживчі властивості тощо). У міру нагромадження достовірної інформації на тих чи інших стадіях життєвого циклу невизначеність зменшується.

Принцип розгляду максимально можливого числа альтернативних варіантів обумовлений тим, що оптимальний варіант можна обрати тільки в процесі аналізу всіх альтернативних проектів.

Так, інтегральний економічний ефект технологічних інновацій E , що характеризується нерівномірністю отримання корисних результатів і тривалим періодом інвестування (реконструкція цеху, впровадження гнучкої виробничої системи, енергозберігаючих технологій виробництва), розраховують із використанням формули на основі принципів визначення порівняльної ефективності інвестицій:

$$E = \sum_0^T (\Delta C_t + A_t - K_t - H_t + \Lambda_t + E_{ct}) \alpha, \quad (2.23)$$

де ΔC_t – економія поточних витрат у році, забезпечувана в результаті впровадження інновацій, розрахована з урахуванням амортизації на реновацію;

A_t – амортизація на реновацію в році, обумовлена інвестиціями;

K_t – капітальні витрати в році;

H_t – податок на прибуток у році із суми економії поточних витрат;

T – життєвий цикл інноваційного проекту, роки.

Ефективність розглянутих інновацій характеризується коефіцієнтом внутрішньої рентабельності і дисконтованим строком окупності капітальних вкладень.

Вибір кращих варіантів інновації такого роду найчастіше повинен провадитися на основі визначених показників їх ефективності та з урахуванням тривалості життєвих циклів.

Ефективність інновацій, пов'язаних з удосконаленням техніки й технології виробництва, що розраховується як на основі середньорічних показників, без урахування дисконтування, так і показників, визначених з урахуванням дисконтування за життєвий цикл проекту, повинна визначатися тільки на основі принципів розрахунку порівняльної ефективності.

Висновки до розділу 2

Зернопродуктовий підкомплекс розглянуто нами як система взаємопов'язаних елементів, що взаємодіють з навколишнім середовищем, його діяльність має бути спрямована на досягнення позитивного ефекту, тобто на підвищення ефективності функціонування всіх його складових ланок у сукупності.

З метою якісного відображення системи показників господарської діяльності аграрного підприємства їх слід поділити на три основні групи: оціночні показники (прибуток, товарообіг та ін.); показники витрат виробництва (затрати на оплату праці, амортизація, матеріально-енергетичне постачання та ін.); коефіцієнти (відносні показники), які використовуються для міжгалузевої оцінки прибутковості та характеристики ефективності використання ресурсів.

Застосовувані економічні показники для визначення ефективності виробництва продукції, заготівлі сировини, її переробки та збуту становлять систему ефективності функціонування усього підкомплексу і відповідають сумі загального результату його діяльності.

Система інформаційного забезпечення, що застосовується в управлінні інвестиційною діяльністю підприємств, на нашу думку, має ґрунтуватися на використанні в процесі прийняття рішень двох груп даних: фактична інформація, яка характеризує реальний стан бази формування фінансових активів певного економічного суб'єкта; базисна інформація, на основі якої

визначаються мета, завдання, методи, норми, критерії розвитку подій, можливі обмеження під час реалізації інвестиційного проекту.

При оцінюванні ефективності інноваційних проектів необхідно враховувати не лише загальну суму доходу (корисного результату), який можна отримати за весь період експлуатації нововведення, а й його приріст порівняно з аналогом. Необхідно розрізняти: розрахунковий рік упровадження, перший рік після закінчення нормативного терміну освоєння нововведення, початковий рік терміну експлуатації інновацій, строк експлуатації нововведення, останній рік терміну експлуатації інновацій. Значну увагу потрібно приділяти процесу вибору якнайкращого варіанта з числа можливих. Метод оцінювання ефективності нововведень повинен містити показники, засновані на розрахунку реальної або фактичної ефективності нововведення за всією системою показників оцінювання, при цьому враховувати можливості використання норм доходу на капітал для приведення одноразових витрат до розрахункового року та для узгодження інтересів інвесторів і виробників нововведення.

Застосування інтегрального показника дає змогу визначити ефективність як інвестиційних, так і інноваційних проектів. З цією метою визначають ступінь реалізації фінансової стратегії підприємства; структуру фінансування конкретного проекту; рівень комерційного ризику конкретного проекту.

Інноваційні зміни мають базуватись на моделі розподілення інвестицій шляхом обґрунтування системи обмежень фінансових ресурсів, об'єктів інвестицій, максимізації приведеної вартості проектів.

На нашу думку, доцільно розробити таку модель оцінювання й аналізу ефективності інвестиційного проекту, що дозволила б максимально оптимізувати процес вибору оптимального варіанта інвестування за рахунок застосування інтегрального показника оцінки ефективності інноваційного проекту, з урахуванням форми фінансування.

РОЗДІЛ 3

СТАН ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ Й ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗЕРНОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

3.1. Аналіз сучасного стану й тенденцій розвитку зернопродуктового підкомплексу

Виробництво зерна в Україні традиційно тривалий історичний період посідає одне з основних місць у розвитку сільського господарства як галузі, якій належить пріоритетне значення в забезпеченні продовольчої безпеки країни, слугує сировинною базою для виготовлення багатьох промислових товарів, належить до важливих джерел створення кормових ресурсів для розвитку тваринництва, має визначальну роль у формуванні експортних поставок продовольчих товарів держави. Це зумовлено наявністю сприятливих ґрунтово-кліматичних і соціально-економічних умов для розвитку зернового господарства, вигідним геополітичним розташуванням країни на Європейському континенті. Україна належить до провідних держав-зерновиробників світу.

Серед пріоритетних завдань і стратегічних цілей України – нарощування виробництва зерна за умови збереження родючості ґрунту, водних ресурсів, рослинного і тваринного генетичного потенціалу, а також широкого застосування інноваційних та екологічних технологій [1, с. 4].

Ще у ХІХ і на початку ХХ ст., особливо в південних регіонах України, зернове виробництво мало монокультурний характер розвитку. Посіви зернових культур, зокрема площі у великих поміщицьких господарствах, займали до 90% орних земель. Щорічно на зовнішній хлібний ринок Україна поставляла до 5 млн. тонн зерна. У 1913 р. на зернові культури припадало в загальній структурі посівних площ 88,6%, на технічні – 3,2%, картоплю й овочі – 5% , кормові культури – 3,2%.

З розвитком виробництва, значного розширення поставок соняшнику як важливої олійної культури, а також ріпаку, рицини, інших ефіроолійних культур, картоплі й овочів, нарощування виробництва кормів на орних землях, площі під зерновими культурами почали помітно зменшуватися. Так, у передвоєнному 1940 р. зернові посіви скоротилися проти 1913 р. на 3306,1 тис. га, або на 15,5%, і становили 2 3846 тис. га. У структурі посівів їх питома вага знизилася за цей період до 68,2%. За рахунок зменшення посівних площ зернових утрічі розширилися площі посіву під технічними культурами, удвічі – під картоплею та овоче-баштанними й майже у п'ять разів більше виділяли орних земель під кормові культури.

Після відбудови зруйнованого війною сільськогосподарського виробництва площі під зерновими культурами в Україні з початку 1950-х рр. продовжували зменшуватись. Якщо у 1955 р. зернові займали 20446 тис. га, то у 1965 р. – 1645 тис. га. У подальші роки площі, зайняті під зерновими культурами, дещо стабілізувались і в окремі роки були в межах 14,5–15,5 млн. га. У структурі посівів їхня частка коливалася від 45–48 до 55–57%.

Слід зазначити, що скорочення посівних площ зернових культур відбулося при дуже повільному нарощуванні урожайності. Так, у 1913 р. урожайність зернових становила 9,4 ц з гектара, у тому числі озимої пшениці – 11,8, озимого жита – 10,1, ячменю озимого – 10,1, пшениці ярої – 7,5, ячменю ярого – 9,3, вівса – 10,4, кукурудзи – 10,2, проса – 9,6, гречки – 5,7 ц з гектара зібраної площі. До 1955 р. в Україні вдалося підвищити урожайність зернових у середньому до 15,9 ц з гектара, у тому числі пшениці озимої – до 17,1, ячменю озимого – до 21,3 і кукурудзи – до 20,4 ц з гектара. Низька врожайність зумовлювалась значним обмеженням обсягів поставок мінеральних добрив для внесення в ґрунт під зернові культури. Так, у 1960 р. було внесено мінеральних добрив на 1 гектар ріллі в перерахунку на відсотковий вміст поживних речовин – 14,6 кг, у 1961 р. – 15, у 1962 р. – 16,4, у 1960 р. – 14,6 кг у 1961 р. – 15,8, у 1962 р. – 16,4, у 1963 р. – 19,8 кг. Тільки з 1964 р. помітно збільшилися поставки мінеральних добрив. У 1968

–1970-х рр. вони зросли до 50–60 кг діючої речовини на гектар орних земель. У 1980 р. в сільськогосподарське виробництво надійшло до 112 кг, а в 1985 – до 153 кг мінеральних добрив у перерахунку на відсотковий вміст поживних речовин.

З початку 1970-х рр. за рахунок інтенсивних факторів урожайність зернових здебільшого перевищила двадцятицентнерний рубіж і досягла в середньому за 1986–1990 рр. 30,6 ц зерна з гектара.

У 1989 р. в Україні було вперше зібрано зерна по 33,6 ц на площі 15,3 млн. га, а в 1990 р. – до 34,9 ц з гектара.

У 1990 р. тільки під зернові культури в сільськогосподарських підприємствах було внесено по 132 кг мінеральних добрив у діючій речовині. До того ж, щорічно більше половини посівних площ зернових удобрювали. На збільшення урожайності зернових, як відомо, значно впливають підвищені дози внесення органічних добрив. У 1990 р. в сільськогосподарських підприємствах було внесено під зернові культури по 6,5 тонн органічних добрив. Проте в подальшому відбулося значне зниження обсягів внесення органічних добрив.

Завдяки підвищенню урожайності валові збори зерна зросли в середньому за 1976–1980 рр. до 41,5 млн. тонн, 1981–1985 рр. – 37,9 млн., 1986–1990 рр. – 47,4 млн. тонн. У 1989 р. в Україні зібрали 51,2 млн. і в 1990 р. – 51,0 млн. тонн зерна.

У процесі здійснення аграрної реформи, переходу до ринкової економіки виникли деструктивні явища в розвитку сільського господарства, посилилась руйнація його матеріально-технічної бази, що призвело до породження тривалої кризової ситуації в галузях аграрної сфери, значного зменшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, зниження його ефективності, погіршення постачання населенню продуктів харчування.

Розвиток зернового господарства України і стан використання зерна змінюються дуже повільно. Прийняті заходи щодо стимулювання виробництва і закупок зерна (підвищення закупівельних цій, зустрічний

продаж ресурсів тощо) не забезпечили збільшення надходжень зерна у держресурси.

У 1990 р. при валовому зборі зерна 51 млн. т Україна опинилась у складному становищі з хлібними ресурсами. Така ситуація була зумовлена недостатнім обсягом заготівлі зерна, а величина недостачі склала близько 20% від усієї потреби. У фактичному значенні ця величина становила 15,2 млн. т. Найбільша частка зерна в Україні використовується на корм худобі і птиці (52–57%), приблизно 15–17% – на харчування, 8–10 – на насіння, 3–4 – на виробничу переробку до 8% втрачається при зберіганні та доробці.

Сучасна структура споживання зерна на харчування є нераціональною. Внаслідок недовиробництва зерна твердої пшениці, озимого жита, круп'яних потреба країни в них задовольняється з твердої пшениці на 35–40%, а з озимого жита і гречки – на 50–60%. Незважаючи на поступові зміни у нарощуванні обсягів виробництва зерна, його якісні параметри потребують поліпшення, зокрема це стосується високого рівня вологості, засміченості, пошкодженості. Така ситуація характерна і для сильних сортів пшениці, що є особливо відчутним для борошномельної промисловості. Такий стан справ спричинений неналежним використанням усіх виробничих ресурсів, а передусім – природних.

Згідно з визначеними нормами споживання продуктів харчування, потреба в зерні на одну особу складає 160 кг, з урахуванням втрат у межах 5–8%. При цьому на частку пшениці припадає 63,3%, у тому числі 5,2% займає тверда пшениця для виготовлення макаронів, жита – 23,6, рису – 4,1, гречки – 2,8%.

Внаслідок значного скорочення поголів'я продуктивних тварин і обсягів виробництва тваринницької продукції поступово зменшились обсяги витрат зерна на кормові цілі. Якщо у 1995 р. із 33,9 млн. тонн виробленого зерна в Україні на наповнення кормової бази було надано 18,5 млн. тонн, або 54,6%, то у 2003, 2004 і 2005 рр. на кормові цілі витрачено відповідно 11,6; 13,9 і 13,8 млн. тонн, що становило 57,6; 33,1 і 36,3%.

За останні роки значно зросли обсяги експорту зерна. Якщо у 1995 р. на експортні поставки було спрямовано 814 тис. тонн зерна, то у 2000 р. було продано 1330 тис. тонн, 2001 р. – 5597 тис., 2002 р. – 12260 тис., 2003 р. – 3944 тис., 2004 р. – 7786 тис., у 2005 р. – 12650 тис., у 2006 р. – 11168 тис. і у 2007 – 960 тис. тонн зерна. Основними видами реалізації зерна були озима пшениця і ячмінь.

Аналіз свідчить, що в останні роки на світовому зерновому ринку пріоритетного значення набуває український ячмінь, насамперед на технічні цілі. Це зумовлюється високими його якісними характеристиками біологічного і хімічного складу щодо використання як сировини для пивоварної промисловості. На зарубіжному продовольчому ринку зростає попит на зерно високоякісної ярої пшениці, передусім вирощеної у степових регіонах України. Проте, незважаючи на високу цінність цієї культури для виготовлення особливих кондитерських виробів та низки національних видів виробництва макаронної продукції в окремих країнах Європейського континенту, обсяги валових зборів ярої пшениці через невисоку врожайність залишаються поки що незначними.

У нинішніх умовах ринкової економіки постала потреба у створенні селекційними установами високопродуктивних сортів, розроблення системи технологічного забезпечення отримання урожаю, розширення посівних площ, насамперед у зоні Степу. Розширення посівних площ озимого ячменю має важливе організаційно-технологічне значення у виробництві зерна, скорочуючи обсяги весняних польових робіт за рахунок проведення технологічних операцій в осінній період.

Слід зауважити, що нинішні сорти озимого ячменю характеризуються дещо зниженою зимостійкістю, а це призводить в окремі роки до вимерзання частини посівів, що свідчить про необхідність здійснення селекційної роботи в напрямку підвищення зимостійкості сортового складу озимого ячменю.

У балансі зерна в Україні чільне місце посідає кукурудза – високоенергетична кормова, технічна і продовольча теплолюбна культура,

яку можна вирощувати в південних регіонах. Разом з тим кукурудза не тільки тепло-, а й вологолюбна культура. Тому урожайність її значною мірою зумовлюється сумою атмосферних опадів протягом вегетаційного періоду. Так, у 2005–2006 рр. урожайність кукурудзи в Житомирській області становила відповідно 68,3 і 67,2 ц з га, Київській – 64,8 і 56,6 ц, Черкаській – 52,3 і 53,3, в Запорізькій – 26,2 і 21,3 ц, Одеській – 31,7 і 22,7 ц, Донецькій – 33,0 і 26,2 ц, Дніпропетровській – 34,6 і 26,4 ц, Миколаївській – 34,6 і 28,1 ц з гектара.

Отже, вищу врожайність кукурудзи одержують у зоні Полісся, що свідчить про доцільність розширення її посівів у регіонах з більшою сумою атмосферних опадів.

Сьогодні у зерновиробництві спостерігається підвищення рівня врожайності, що пояснюється зниженням трудових, матеріальних і фінансових затрат на виробництво продукції шляхом впровадження прогресивних ресурсозберігаючих технологій, впровадженням у виробництво нових сортів та гібридів.

Впровадження у виробництво нових сортів і гібридів сприяє підвищенню урожайності в 1,5 – 2 рази. В Україні ведеться селекція практично всіх культур, які знаходяться у виробництві. З кожним роком державний реєстр сортів рослин України поповнюється новими сортами і гібридами. Реєстр сортів та гібридів України включає 3,5 тис. сортів і гібридів, з яких 2,4 тис. – досягнення вітчизняних селекціонерів. Використання яких на практиці покриває близько 90% посівних площ.

Суттєвим досягненням вітчизняної селекції є створення сортів озимої м'якої пшениці, які за якістю зерна належать до надсильних (Куяльник, Селянка, Панна, Сирена). При врожайності 70–80 ц/га вони гарантовано забезпечують отримання високоякісного зерна продовольчої пшениці.

Потреба в проведенні подальшої роботи з селекції зернових спрямована, передусім, на адаптивну здатність нових сортів до впливу негативних факторів середовища вирощування, яка пов'язана з їх морозо-,

посушійкістю, температурними коливаннями та забезпеченням максимальної результативності їх впровадження у виробництво. Конкретні умови виробництва вимагають відповідної якості зерна, що залежить від технологічних факторів й сфери його використання.

Вперше в Україні створені й упроваджені у виробництво гібриди соняшнику (Еней, Дарій і Ант) з підвищеним вмістом олеїнової кислоти. Вирощування цих гібридів відкриває можливості в Україні для виготовлення надзвичайно цінної олії, яка за жирокислотним складом відповідатиме оливковій.

У світовій практиці створені сорти проса, стійкі до всіх 12 відомих рас сажки, з поєднанням високої продуктивності та якості крупи. І такі досягнення є майже по кожній культурі.

Незаперечним досягненням селекціонерів є створення високоврожайних сортів озимої пшениці Миронівська 30, Одеська 162, Одеська 267; жита Богуславка, ячменю Одеський 165. Результати сортовипробування на урожайність у виробничих умовах свідчать про те, що для реалізації генетично детермінованого потенціалу урожайності важливими факторами є сортова агротехніка, сприятливі кліматичні умови.

За 10 років урожайність озимого жита у випробуванні зросла з 29,4 до 49,5 ц/га, озимого ячменю – з 37,3 до 54,6 ц/га, озимої пшениці – з 35,7 до 47,5 ц/га. У виробничих умовах урожайність значно нижча, що вимагає відповідного забезпечення капітало-, фондо-, матеріалоресурсами. Майже 80% посівних площ під озимою пшеницею української селекції займають сорти Селекційно-генетичного інституту (м. Одеса) та Інституту пшениці ім. В. М. Ремесла (м. Миронівка). Аналіз сортових ресурсів основних зернових культур України свідчить про те, що вирішальним фактором збільшення виробництва рослинної продукції є наукові доробки.

Науковим дослідженням належить значна роль при усуненні факторів, що стримують подальший розвиток сільськогосподарської діяльності. Внаслідок цього докорінно змінилась суспільна роль сільськогосподарської

науки, дослідження якої спрямовані на усунення біологічних обмежень при досягненні стабільності виробництва у тих галузях, де такі обмеження суттєві; зростання виробничого потенціалу (урожайності та якості); визначення та оцінку економічних і соціальних факторів реалізації біологічного потенціалу.

У зв'язку з підвищенням вимог до використання в сільському господарстві екологічно чистих технологій і з колосальним зростанням цін на хімічні засоби захисту рослин, мінеральні добрива та енергоносії правильний вибір нових сортів та гібридів, які забезпечують підвищення врожайності і якості сільськогосподарської продукції, набуває надзвичайно великого принципового значення. За даними вітчизняних досліджень, з усіх головних чинників виробництва, які впливають на врожай (мінеральні добрива, технологія, сівозміна тощо), фактор сорту стає для врожаю дедалі значнішим.

Однак для того, щоб сорт забезпечив істотний внесок, він, крім здатності максимально реалізувати потенціал продуктивності в умовах, що складаються у виробництві, має володіти імунностійкістю до основних шкідливих захворювань, високою екологічною пластичністю в умовах середовища, яке постійно змінюється, стійкістю до стресових факторів.

За останні роки науково-дослідними установами – Селекційно-генетичним інститутом (СГІ), Миронівським інститутом пшениці ім. В. М. Ремесла, Інститутом рослинництва ім. В. Я. Юр'єва, Носівською дослідною станцією, Інститутом землеробства та іншими установами створено і впроваджено у виробництво високоврожайні сорти зернових культур для різних ґрунтово-кліматичних умов України. Однак і з зростанням генетично детермінованого потенціалу продуктивності сортів адекватно не збільшується потенціал умов їх вирощування. Рівень впливу на врожаї факторів, що складаються у виробництві, часто нижчий рівня, за якого можлива максимальна продуктивність сорту. В цьому випадку про економічну стабільність сорту більше можна судити не за його реакцією на оптимізацію умов вирощування, а за стійкістю до стресових факторів.

Здатність до економного й ефективного використання факторів середовища, що залежать від діяльності людини (мінеральні добрива, засоби захисту, машини і знаряддя) – це властивість високоадаптивних сортів. Враховуючи різноманітність ґрунтово-кліматичних умов в Україні, попередників, технічну базу сільгосп підприємств, селекціонери створили різні за своїми господарчо цінними ознаками сорти та гібриди.

Науково-дослідні установи працюють над проектом збільшення і стабілізації врожаїв ячменю у виробництві шляхом підвищення адаптивності створюваних сортів до мінливих умов вирощування. Необхідність такої роботи виникла тому, що протягом тривалого часу в Україні головною метою селекції було нарощування урожайного потенціалу сортів. Сьогодні переважна їх більшість у сприятливих умовах здатна забезпечувати врожай зерна до 100 ц/га і більше. Такі врожаї часто отримують у дослідах, іноді на сортодільницях, але, коли справа доходить до вирощування в певному господарстві, особливо в несприятливих умовах, сорти інтенсивного типу більше знижують врожаї, ніж старі сорти екстенсивного типу. Тут проявляється технологічна незабезпеченість виробництва, яка не дає змоги вирощувати культури відповідно до рекомендованих технологій.

Застосування їх в комплексі з селекцією на стійкість до хвороб дає змогу за короткий термін створити цінний селекційний матеріал і районувати добре пристосовані до умов виробництва сорти ячменю. Так, сорт Рось визначається коротким міцним стеблом, не вилягає за будь-яких умов вирощування, середньоранній, дозріває на 6–9 днів раніше однотипних сортів високоінтенсивного типу. Сорти Дружба та Прима білоруської селекції стійкі до борошнистої роси, твердої сажки, але уражаються в окремі роки карликовою іржею, потребують високої культури землеробства, на що реагують значним підвищенням урожаю (на Бершадській сортодільниці Вінницької області було одержано зерна 94,1 ц/га). У виробничих умовах урожайність становить 60-65 ц/га.

Оригінальну, довгофункціонуючу в умовах посухи кореневу систему, що забезпечує стабільно високі врожаї, має сорт Одеський 151. В умовах посухи 1994 р. в сортовипробуванні інституту СП УААН він без єдиного дощу забезпечив найвищу продуктивність – 51 ц/га. Цей сорт має знижену фотоперіодичну чутливість, що дозволяє забезпечувати гарантований врожай за різних строків настання весни. Сорт має дуже велике зерно (маса 1 тис. зернин становить 45–60 г). З 1995 р. він став національним стандартом України у Степовій зоні.

Впроваджуються у виробництво нові сорти ячменю Престиж та Дербас. Перший – стійкий до вилягання, не уражується сажковими хворобами; другий – за генотипом близький до сорту Одеський 115, але перевершує його за стійкістю до хвороб і вилягання, а також за продуктивністю.

Пройшли сортовипробування і занесені до Реєстру ярого ячменю сорти Гамбринус, Переможний, Незалежний, Сталкер, Едем, Адапт і Галатея. Усі вони можуть бути рекомендовані до виробництва. Так, сорт Гамбринус має найкращі серед сортів, районованих у країнах СНД, пивоварні якості, успадковані від датського родича (як відомо, найкраще у світі пиво виробляє датська фірма “Карлсберг”, яка варить його тільки із сортів своєї селекції). До того ж Гамбринус стійкий до вилягання і багатьох листостеблових хвороб. Відрізняється також фотоперіодичною чутливістю.

Одним із найбільш урожайних сортів України є короткостебловий пивоварний сорт ячменю Едем, найбільш посухостійкі Сталкер та Адапт. Сорт Адапт створено за селекційною програмою на підвищену адаптивність до сильної посухи: у дуже посушливому 1996 р. підтвердив свої високі адаптивні властивості й добре зарекомендував себе в умовах східного Степу.

У селекції озимого ячменю перевагу віддають сортам, які найбільше пристосовані до несприятливих умов півдня України. Для інших природних зон України створюються типово озимі сорти – Манас, Фермер, Одеський 165, Одеський 167, Одеський 170.

Для зон Лісостепу та Полісся України Носівською дослідною станцією створені високопродуктивні сорти зернових культур: озимого жита, озимої та ярої пшениці, ячменю, вівса та інших культур, які стали ефективним доповненням до сортового потенціалу в цих зонах. На станції створені і впроваджуються у виробництво короткостеблові сорти озимого жита: Боротьба, Воля, Дія і Корона. Вони мають високу стійкість до вилягання та хвороб, здатні формувати врожай зерна 80–100 ц/га. Сорт озимої пшениці Дія відзначається високим рівнем врожайності – до 85 ц/га, стійкістю до вилягання і хвороб, а сорти Зоряна та Золотава – ще й крупнозернистістю та високою якістю зерна. Врожай сорту Золотава Носівська на Бородянській сортодільниці становив 53,6 ц/га. Сорти ярої м'якої пшениці Легенда та Кардинал у роки випробувань відзначилися врожайністю 60 ц/га і більше. Вміст білка в зерні – до 16, клейковини – 33–38%. Сорти ярої твердої пшениці Кремінь та Твердиня за врожаєм мало поступаються ярій м'якій пшениці, проте мають вищі мукомельні та макаронні якості. Так, вміст білка у сорті Кремінь досягає 18, а клейковини – понад 40%. Він відзначається скоростиглістю, а Твердиня – короткостеблістю, стійкістю до грибкових захворювань. Сорти ярого ячменю Шанс та Добробут можуть формувати врожай зерна до 70–80 ц/га. Вони середньостиглі, мають високу стійкість до вилягання та основних хвороб, придатні як на корми, так і на харчові та пивоварні цілі. Сорт Шанс є одним із найбільш короткостеблих, його висота становить 65–75 см.

Сорти вівса Чернігівський 27, Чернігівський 28, Деснянський та Ранньостиглий спроможні формувати врожай 50–70 ц/га, порівняно стійкі до вилягання та основних хвороб. Чернігівський 27, Деснянський та Ранньостиглий є сортами зернового напрямку. Особливістю зернокармального сорту Чернігівський 28 є те, що разом з високим врожаєм зерна він забезпечує високі (300–400 ц/га) врожаї зеленої маси і використовується у вікосумішках з бобовими культурами. Горохівська сортодільниця Волинської області отримала зерна сорту Деснянський 56,9 ц/га, Тернопільська

сільськогосподарська дослідна станція – 51 ц/га. На Деснянській сортодільниці одержано зеленої маси 350–400 ц/га, зерна сорту Чернігівський – 30–60 ц/га.

Віддача сорту та його продуктивність залежать від вирощування врожаю на кращих чи гірших попередниках. Сучасні сорти озимої пшениці суттєво різняться за цією ознакою. За даними Селекційно-генетичного інституту щодо вивчення кращих попередників під нові сорти встановлено, що, для чорного пару, гороху та інших інтенсивних попередників більше підходить Одеська 132, Одеська 162, Фантазія одеська, Українка одеська. На менш забезпечених поживними речовинами ґрунтах і не парових попередниках краще висівати Одеську 117, Одеську 161, Вимпел одеський. В умовах зрошення добре закоремєндували себе Одеська 132, Ювілейна 175, Обрій, Альбатрос одеський, Фантазія одеська і, особливо, Вимпел одеський. Вони можуть бути універсальними і показувати досить стабільну врожайність при використанні на різних типах ґрунтів і після різних попередників.

Кращою стійкістю до поширених на півдні України захворювань характеризуються сорти селекції СГІ: Федорівка, Альбатрос одеський, Вимпел одеський, Українка одеська, Фантазія одеська, Обрій. За стійкістю до бур'янів, яка виявляється інтенсивністю весняного росту, більшим куцінням і облистяністю, а також висотою рослин відрізняються Вимпел одеський, Альбатрос одеський, Українка одеська, Одеська 117. Менш чутливими до гербіцидів, що важливо при дещо запізненій обробці посівів, характеризуються сорти Обрій та Одеська 132.

З господарських міркувань необхідно також враховувати показники якості отриманої продукції, а також морозо- і зимостійкість сортів озимої пшениці, озимого ячменю, строки їх дозрівання, стійкість до осипання.

Інститутом рослинництва ім. В.Я. Юр'єва УААН (Харків) для зони Лісостепу створені та пропонуються виробництву нові короткостеблові високопродуктивні сорти озимого жита, які мають стійкість до снігової

плісені, бурої іржі, борошневої роси, а також сорти озимих пшениць – м'якої та твердої, які створюють високу врожайність попередникам: кукурудзі на силос, багаторічним травам, зайнятим паром.

За недостатньої культури землеробства та низького рівня матеріально-технічного забезпечення слід вирощувати сорти з високою пластичністю, широким діапазоном строків сівби та потенційною врожайністю в межах 4–5 т/га. Це сорти Одеська 117, Харківська 11, Тарасівська 29, Херсонська 86, Одеська 56, Ровенська 31 та інші [146].

За оцінками міжнародних експертів сорти сільськогосподарських культур (зокрема, зернових) української селекції є кращими в країнах СНД та Східної Європи і значна їх частка відповідає світовим стандартам.

Для досягнення високої продуктивності сільськогосподарських культур важливим фактором є сівозмінні принципи ведення рослинництва, що гарантує позитивний вплив на ґрунтові процеси.

Аналіз різних ґрунтових умов переконує, що у сівозміні продуктивність більшості культур на 30–50% вища, ніж у беззмінних посівах. Чергування культур у сівозміні поліпшує фітосанітарний стан посівів і забезпечує хорошу врожайність.

Для утримання врожаю на високому рівні при спрощених системах з моделлю 2–3-пілля (практика США і Канади) доводиться застосовувати досить складні технології, у т.ч. інтенсивний захист посівів хімічними засобами, за концентрації яких виникають екологічні проблеми. Тому в останні роки велика увага приділяється біологізації землеробства і, насамперед, застосуванню сівозмін, які включають трави та бобові культури.

Аналіз розвитку зернового виробництва в Україні вказує на необхідність удосконалення регіонального розміщення зернових культур з визначенням їх пріоритетності в ринкових умовах. Це потребує здійснення адаптивної інтенсифікації вирощування певних видів зернових культур, найкраще пристосованих до відповідних регіональних природно-економічних умов. Так, виробництво ячменю в Україні доцільно

зосереджувати в південно-західних регіонах, для вирощування якого тут є сприятливі ґрунтові умови, забезпечено необхідний температурний і водний режим. Розміщення виробництва ярої пшениці і кукурудзи є доцільним в зоні Лісостепу та Північного Степу країни.

Розвиток зернового виробництва нині потребує постійного здійснення його інтенсифікації, адаптації до регіональних ґрунтово-кліматичних і соціально-економічних умов з урахуванням ситуаційних змін на внутрішньодержавному і міждержавному продовольчих ринках.

Основними чинниками адаптивної інтенсифікації виробництва певних зернових культур є система сівозмін з обґрунтованим застосуванням системи удобрення полів і підживленням посівів, впровадженням високопродуктивних сортів, застосуванням відповідних методів ведення насінництва, прогресивних прийомів обробітку ґрунту, заходів щодо захисту рослин від хвороб, шкідників і бур'янів.

Особливого значення в нинішніх умовах набуває система застосування добрив з урахуванням регіональних ґрунтово-кліматичних умов.

Разом з тим слід зазначити, що за обмежених можливостей інвестування важливо зважено обирати галузі й види зернових культур, у розвиток яких раціонально здійснювати капітальні вкладення. Як зазначалося вище, адаптивну інтенсифікацію слід зосередити в регіонах на культури, які мають вищий попит на аграрному ринку.

Практика підтверджує, що Україна на зовнішньому зерновому ринку може й надалі посідати чільне місце. Це ще раз вказує на доцільність інтенсифікації розвитку зернового виробництва, передумовами чого є місткий внутрішній ринок, вигідне геополітичне розташування для зовнішньої торгівлі, наявність розгалуженої транспортно-складської інфраструктури, у т.ч. морські порти. Та, виробляючи упродовж тривалого періоду по 700–900 кг зерна на душу населення (значно більше, ніж деякі провідні країни-експортери) і займаючи від 1,8% до 2,5% у світових обсягах виробництва зерна, Україна так і не заявила про себе як про крупного

експортера високоякісного зерна, ще зовсім недавно (на початку 1990-х рр.) мала від'ємне сальдо по експортно-імпортних операціях з ним. Такий стан галузі, пріоритетної у всіх аспектах для України, є парадоксальним і потребує глибокого вивчення.

Дослідження роботи зернопродуктового підкомплексу показали, що виробництво хліба, хлібобулочних і макаронних виробів скоротилося вдвічі, кондитерських – майже втричі через недостатню кількість сировини для переробних підприємств. Не на повну потужність працюють підприємства заготівлі, доробки і зберігання зерна. В той же час велика кількість його зберігається в господарствах у приміщеннях, які не відповідають вимогам Державного стандарту.

Для розвитку зернового господарства необхідно розробити принципові підходи щодо організації виробництва зерна і його реалізації, оскільки зернове виробництво вважається пріоритетною галуззю аграрного сектора: забезпечення отриманої структури посівних площ зернових культур з урахуванням природно-економічних умов; самозабезпечення областей зернопродуктами його переробки, попиту їх на внутрішньому і зовнішньому ринках; підвищення інтенсифікації виробництва і покращення якості зерна, що є основним критерієм для державної підтримки його виробників шляхом дотування частини матеріальних витрат; організація розвинутої мережі служб агротехнічного сервісу, а також створення матеріальної бази щодо первинної переробки зерна на місцях; доведення до сільськогосподарських товаровиробників обсягів поставки зерна для державних потреб, а також фондів і лімітів споживання продукції його переробки; широке застосування форвардних угод з виробниками й іншими постачальниками, які забезпечують стабільне постачання зерна.

Проблеми зернової галузі можна згрупувати наступним чином: організаційно-економічні (характеризують взаємозв'язок цілісної моделі ринку між фінансово-кредитними організаціями й установами, постачальниками матеріально-технічних ресурсів, виробниками продукції,

переробними підприємствами, торговельними й іншими учасниками ринку); матеріально-технічні (пов'язані з удосконаленням технології виробництва і переробки зерна, матеріально-технічне забезпечення виробництва); удосконалення міжрегіональних відносин (засновані на раціоналізації господарських зв'язків між регіонами країни щодо доставки зерна і зернопродуктів); державна підтримка окремих напрямків розвитку зернового ринку (містить питання субсидювання пріоритетних напрямків національної економіки).

Перешкодою в організації ринкових структур є монополізм у переробці, заготівлі, реалізації зерна і зернопродуктів, що стримує формування конкурентного середовища, розвиток інфраструктури ринку зерна і стабілізацію економіки агропромислового комплексу загалом. Створення умов для становлення ринкової інфраструктури дає змогу сформувати конкурентне середовище та систему адекватних ринкових механізмів і важелів управління в рамках антимонопольного законодавства.

Рис. 3.1. Структура організації переробки, зберігання і реалізації зерна та зернопродуктів в Україні

На практиці склалось декілька підходів до вирішення проблеми демонополізації зернопереробних підприємств: організація системи

взаємопов'язаних ринкових формувань зі змішаною державно-аукціонною власністю; перетворення підприємств в аукціонні товариства з наступним формуванням асоціацій; організація територіального принципу, акціонерних компаній з контрольним пакетом акцій у держави в особі обласного управління хлібопродуктів. Структура організації переробки, зберігання і реалізації зерна і зернопродуктів показана на рис. 3.1.

В ринкових умовах важливим є питання економічних взаємовідносин сільськогосподарських товаровиробників і зернопереробних підприємств, які мають будуватися на взаємовигідній і партнерській основі, незалежно від кількості акцій кожного із них.

Стабільний розвиток агропромислового комплексу здебільшого залежить від ефективності функціонування зернопродуктового підкомплексу, що визначається його складовими: борошномельною, хлібопекарською, круп'яною галузями.

Розглядаючи стан зернового ринку, як основи ефективного функціонування зернопродуктового підкомплексу, варто зазначити, що в результаті реформ 90-х рр. ХХ ст. в сфері виробництва сформувалась нова формація товаровиробника – фермерські господарства. Реорганізація колишніх великих державних господарств була пов'язана зі зміною форм власності на землю, а також з урахуванням того, що індивідуальні (приватні) підприємства можуть швидше адаптуватися до обставин, що змінюються, і використовувати можливості з меншими затратами. Для приватних господарств характерні: низькі виробничі затрати, високий рівень використання техніки, землі і всіх матеріальних ресурсів, гнучкість (відсутність бюрократичної системи всередині підприємства). Окрім цього, саме у сільських підприємців спостерігається високий рівень мотивації і персональна ініціатива, незалежне мислення і наполегливість, працелюбність і бажання працювати понаднормово [78, с. 18].

Динаміка виробництва зернових культур за категоріями господарств наведена в табл. 3.1. Аналіз даних показує, що основними виробниками зерна

є сільськогосподарські підприємства, хоча упродовж останніх років спостерігається скорочення обсягів виробництва. Проте їхня частка у загальному виробництві залишається високою – близько 78% у 2007 р.

Таблиця 3.1

**Динаміка виробництва зернових культур за категоріями господарств,
тис. т**

Категорії господарств	Роки								
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Господарства усіх категорій	24459	39706	38804	20234	41809	38016	34258	29295	53290
Сільсько-господарські підприємства	19964	31660	29485	14596	31709	28791	25698	22848	42094
У тому числі фермерські господарства	1256	3222	3484	1551	4148	4083	4227	3250	6857
Господарства населення	4495	8046	9319	5638	10100	9225	8560	6447	11195

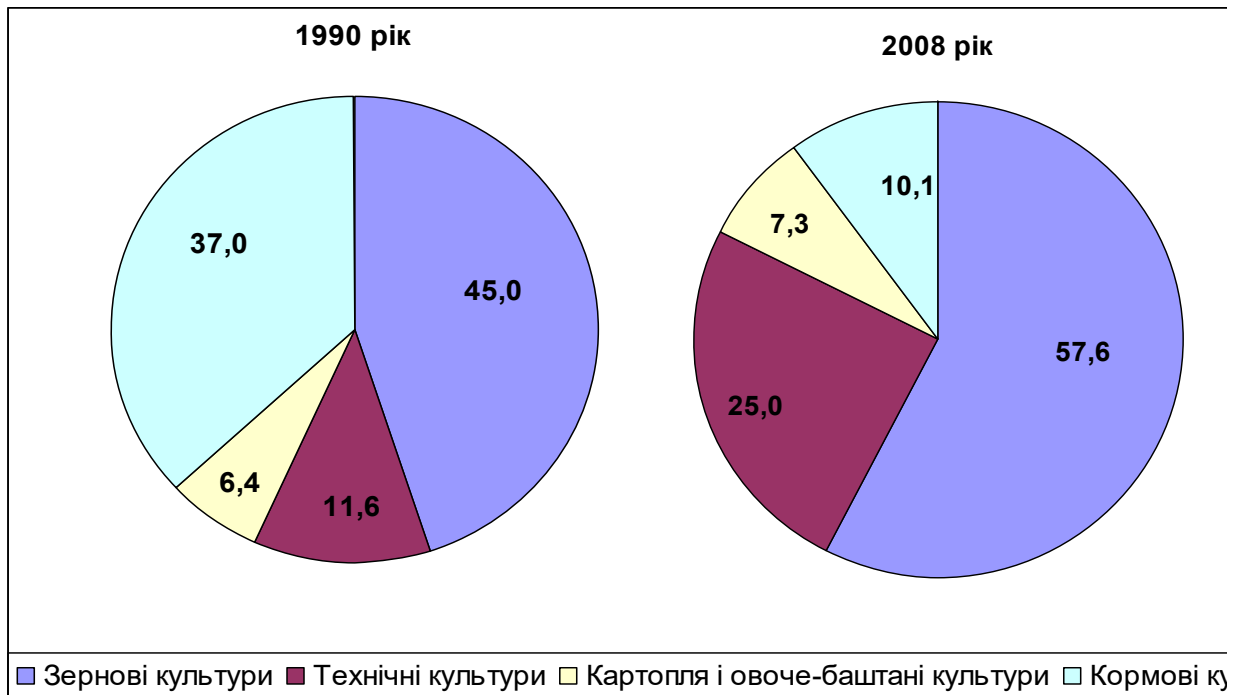
* Розраховано за даними Держкомстату України.

Створені в процесі реорганізації колективних і переважної більшості державних сільгоспідприємств приватні сільгоспідприємства загалом залишаються відносно великими господарськими структурами, потенційно спроможними ефективно застосовувати відповідні досягнення науково-технічного і технологічного прогресу і бути високо конкурентними на внутрішніх і зовнішніх ринках. Вони, як свідчить аналіз, в останні роки забезпечували вищу продуктивність використання наявних у них ресурсів порівняно з неореорганізованими [2, с. 203].

Реформатори робили ставку на тому, що вільний ринок, ліквідація колгоспів, приватизація сільськогосподарських і переробних підприємств, приватна власність на землю, суцільна фермеризація значно підвище продуктивність праці, благоустрій сільських працівників [200, с. 13].

Сьогодні спостерігається тенденція до збільшення частки групи зернових культур порівняно з технічними. Посівна площа основних сільськогосподарських культур в Україні становила 26060 тис. га у 2008 р., при цьому площа під зерновими культурами – 15114,8 тис. га, тобто 57,6% від усієї площі, що порівняно з 1990 р. перевищує дану частку на 13%. (рис. 3.2)

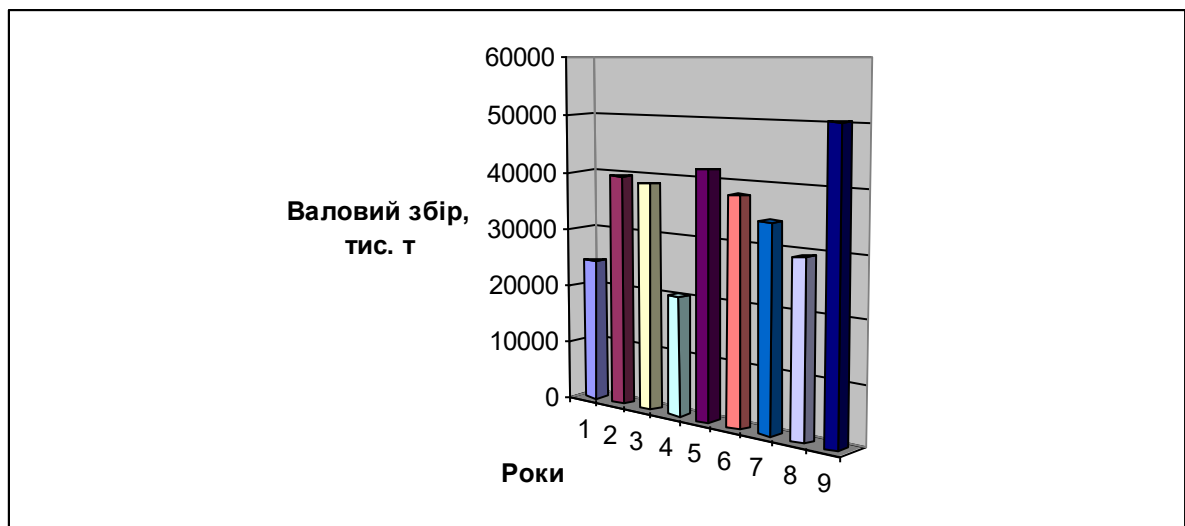
Так, у 1985 р. частка зернових у загальній площі посіву становила 49,2%, у 1990 – 45%, 1997 – 58%, 2000 – 50%, 2001 – 55,8%. У структурі валової продукції рослинницьких галузей у порівняльних цінах 2000 р. зерно займало у 1990 р. – 42,3%, а в 2000 р. – 46%. Зернові культури продовжують домінувати як у структурі посівних площ, так і в їхньому розширенні порівняно з технічними й особливо кормовими культурами. Незважаючи на те, що посівні площі в країні за 1990–2007 рр. зменшилися на 19,6%, площі зернових за цей період зросли на 3,6%, їхня питома вага в структурі посівних площ зростає з 45 до 58%, тоді як площі під кормовими культурами за цей період скоротилися у 4 рази, а їхня питома вага в усіх посівних площах знизилася з 37,0 до 11,6%.

Рис. 3.2. Структура посівних площ основних сільськогосподарських культур у % до загальної площі

Скорочення посівів під кормовими культурами негативно впливає на розвиток тваринництва, а тому поповнення кормів для цієї галузі сільського господарства можливе за рахунок збільшення виробництва концентрованих кормів, сировиною для яких має слугувати зерно. У цьому контексті зернове господарство потребує підвищеної уваги, а також збалансованого спрямування його на внутрішній і зовнішній ринки. Водночас довготривала ситуація з реформуванням сільського господарства, яка охопила всі галузі агропромислового виробництва, особливо відчутно вразила зернове господарство. Внаслідок значного зменшення внесення мінеральних та практично повної відсутності органічних добрив різко знижується врожайність зернових культур, що впливає на нестійку динаміку валових зборів зернових. За 1990–2007 рр. врожайність зернових характеризувалася стійкою тенденцією до зниження з 35,1 до 21,8 ц/га, або на 37,9%.

Стосовно зміни посівних площ зернових культур, то слід зазначити, що найбільшу площу впродовж досліджуваного періоду займала пшениця, що зумовлено продовольчою та фуражною цінністю культури. Друге місце у структурі посівних площ посідає ячмінь, третє – кукурудза.

Роки: 1 – 2000; 2 – 2001; 3 – 2002; 4 – 2003; 5 – 2004; 6 – 2005; 7 – 2006; 8 – 2007; 9 – 2008.

Рис. 3.3. Валовий збір зернових культур по Україні (всі категорії господарств)

* Складено за даними Держкомстату України.

Дослідження показують, що валові збори зернових були нестабільними й їхня динаміка здебільшого залежить від сприятливих чи несприятливих погодних умов. Коливання у валових зборах дуже суттєві, що негативно впливає на розвиток усього аграрного комплексу – валовий збір зерна в Україні за 1990–2000 рр. зменшився більше, ніж удвічі, знизилась ефективність галузі. Про вплив погодних умов свідчить навіть той факт, що у 2007 р. валовий збір зернових становив 29,3 млн. т, у 2008-му зерна одержали 53,0 млн. т, або в 1,8 рази більше. Валовий збір зернових у 2008 р. порівняно з 1990 р. був на 4% вищим, тоді як внесення мінеральних добрив на 1 га посіву зернових зменшилося з 132 до 50 кг діючої речовини, або у 2,6 рази, а органічних добрив – з 6 т до 0,5 т, або у 13 разів.

В Україні зернове господарство спроможне забезпечити високі валові збори зернових за рахунок підвищення врожайності на базі нових технологій вирощування, селекції, підвищення якості мінеральних добрив, що вносяться.

Сучасний стан вітчизняного зерновиробництва заслуговує на увагу щодо матеріально-технічного забезпечення, яке внаслідок недостатнього інвестування не забезпечує простого відтворення основних засобів. Сталість таких негативних тенденцій в найближчі роки може суттєво погіршити стан аграрного сектора.

3.2. Ефективність функціонування зернопродуктового підкомплексу за поглиблення ринкових відносин

Для України ефективність функціонування зернопродуктового підкомплексу має стратегічне значення, при успішному вирішенні якого створюються умови для розвитку низки суміжних галузей.

Підвищення рівня ефективності виробництва зерна є найважливішим питанням, від успішного вирішення якого залежить продовольча безпека країни.

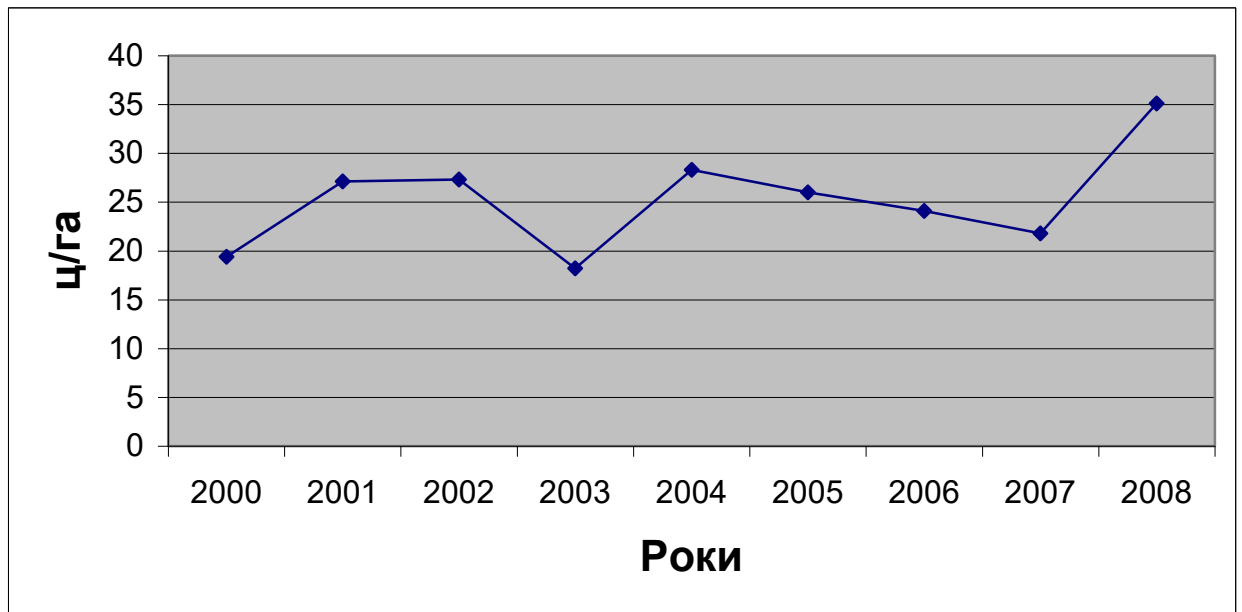
Виробництво зернопродукції пов'язане з використанням різних видів ресурсів: земельних, матеріально-технічних і трудових. Конкретні умови господарювання визначають потребу у використанні вартісних та натуральних показників економічної діяльності підприємств.

Для визначення ефективності виробництва використовують показники валової продукції у натуральному та вартісному виразі. Особливе значення при цьому мають такі показники: врожайність, продуктивність праці, собівартість продукції, валовий і чистий дохід на 1 люд/год. і гектар посівної площі, рентабельність.

Результативність діяльності сільськогосподарських підприємств визначається різними економічними показниками ефективності, які залежать від різновиду витрат чи складу виробничих ресурсів. Тому їх доцільно згрупувати на: узагальнені показники підвищення економічної ефективності виробництва, показники ефективності використання землі; показники підвищення ефективності використання праці; показники підвищення використання основних фондів та ефективності інвестицій.

Натуральним показником ефективності виробництва зернових культур є рівень урожайності, який показує скільки вироблено продукції на одиницю використаної площі, надає можливість здійснити оцінку ефективності витрат матеріальних ресурсів в розрізі культур та порівняти результати виробництва підприємств (рис. 3.4). Аналіз наведених даних засвідчує, що у зерновиробництві спостерігається підвищення рівня врожайності, зокрема за досліджуваній період 2000–2008 рр. вона зросла в 1,8 рази. Це відбулось в результаті раціонального поєднання трудових, матеріальних і фінансових затрат на виробництво продукції шляхом впровадження прогресивних ресурсозберігаючих технологій, впровадження у виробництво нових сортів та гібридів.

**Рис. 3.4. Урожайність зернових культур по Україні
(всі категорії господарств)**

Собівартість 1 ц зерна останніми роками має тенденцію до зростання. Якщо в 1999 р. на 1 ц виробництва зерна витрати становили 17,71 грн., то у 2000 р. вони збільшилися до 26,6 грн., у 2001 р. – склали 24,80 грн., у 2002 р. – 25,67 грн., а у 2008 – 66,99 грн., що в 2,5 рази перевищує попередні дані, а це свідчить про істотне зростання показника навіть з урахуванням інфляційних процесів. Підвищення собівартості виробництва зерна і зниження цін на його реалізацію стали причиною значного зниження прибутковості галузі. У структурі витрат виробництва зростають матеріальні витрати, зокрема послуги сторонніх організацій, нафтопродукти, мінеральні добрива та посівний матеріал, які зросли з 34,5% (1990 р.) до 85,0% (2007 р.), а витрати на оплату праці у структурі всіх витрат знизилися відповідно з 35,2 до 13,1%. Зростання витрат господарств зумовлено подорожчанням добрив майже удвічі, підвищенням цін на дизельне паливо на 70–80% (до 25–30% у собівартості зерна). Витрати на виробництво зерна у сільськогосподарських підприємствах України наведено в табл. 3.2.

**Витрати на виробництво зерна у сільськогосподарських підприємствах
у 2008 р. в Україні, млн. грн.***

Показники	Пшени- ця	Жито	Овес	Ячмінь	Куку- рудза на зерно	Насін- ня соня- шнику	Соя	Ріпак	% у зага- льній струк- турі
Витрати – всього в тому числі	9496,5	404,9	316,0	4014,5	4470,9	4247,3	992,9	2601,4	100
прямі матеріальні витрати	6511,3	278,6	214,6	2739,6	3293,2	2860,8	712,3	1891,9	69,7
з них насіння та посадковий матеріал	1042,4	61,2	50,6	584,1	759,3	614,5	140,6	240,5	13,2
мінеральні добрива	1871,1	55,2	35,0	643,3	884,0	614,8	167,3	622,2	18,4
нафтопродукти	1537,0	79,5	65,5	685,9	575,4	763,4	126,1	381,9	15,9
оплата послуг і робіт сторонніх організацій	985,7	41,0	27,5	402,0	627,9	404,7	157,7	331,2	11,2
решта матеріальних витрат	1075,2	41,7	36,0	424,3	446,7	463,4	120,5	316,2	11,0
прямі витрати на оплату праці	861,2	45,7	37,9	376,6	351,2	404,0	69,2	182,8	8,8
інші прямі витрати і зага- льновиробничі витрати – всього	2124,1	80,6	63,6	898,3	826,5	982,8	211,5	526,6	21,5
з них									
амортизація необоротних активів	515,6	20,3	16,3	224,7	222,1	254,1	52,1	131,1	5,4
відрахування на соціальні заходи	192,4	10,6	8,4	85,1	80,8	93,5	16,2	41,2	2,0
решта інших прямих та загальновироб- ничих витрат	1416,1	49,7	38,6	588,5	523,6	634,8	143,1	354,4	14,1

* Розраховано за даними Держкомстату України.

Виробничі витрати містять матеріальні витрати, витрати на оплату праці, відрахування на соціальні витрати, амортизацію основних засобів та інші операційні, загальновиробничі витрати.

Прямі витрати – це витрати матеріалів, використані безпосередньо на виробництво конкретних видів продукції. До них належать витрати, пов'язані з: підготовкою та випуском продукції; виконанням технологічних процесів, наданням послуг; поточним ремонтом; забезпеченням працівників спеціальним одягом і взуттям, захисними пристроями та спеціальним харчуванням у випадках, передбачених законодавством.

До прямих витрат на оплату праці належать витрати по основній та додатковій оплаті праці за виконаний обсяг роботи чи вироблену продукцію, які зараховуються до певного виду витрат.

Витрати постійні – витрати матеріальних і трудових ресурсів на виробництво продукції (робіт, послуг), що не залежать від обсягу виробництва продукції, а зумовлені лише виробничою інфраструктурою та організацією виробництва.

Витрати змінні – виробничі витрати, обсяг яких змінюється залежно від зміни обсягів виробництва продукції.

В ринкових умовах господарювання метою діяльності будь-якого сільськогосподарського підприємства є отримання максимального прибутку при мінімальних витратах для повнішого задоволення матеріальних потреб як власне засновників, так і усіх працівників. Вирішення цієї проблеми у зерновиробництві можливе шляхом застосування новітніх технологій вирощування сільськогосподарських культур, за рахунок чого можна досягти приросту урожайності культур та зниження виробничої собівартості одиниці продукції, тобто переваги темпів росту врожайності над зростанням виробничих витрат.

Новітні технології виробництва потребують забезпечення технологічного процесу високоврожайними сортами та гібридами. Для забезпечення виробництва продукції високої якості необхідно

використовувати сучасні енергозберігаючі технології в поєднанні з кращими виробничими ресурсами, звівши при цьому обсяг поточних витрат до мінімуму.

Заслуговує на увагу й досвід іноземних компаній, які вийшли на український ринок. Так, датській компанії "Trigon Agri", яка орендує землі в Харківській області, за один рік вдалося підвищити врожайність пшениці на цих угіддях з 2,95 до 5,67 т. з гектара. Для зменшення витрат пального на трактори і комбайни встановлюють системи супутникової навігації GPS. У такий спосіб заощаджується близько 30% енергоресурсів, крім того система GPS контролює витрати мінеральних добрив.

Технологія "No-Till" передбачає проведення посівних робіт без глибокої оранки, що дає змогу зменшити технічний парк, відповідно – витрати на його утримання, заощадити на пальному й добривах.

Компанія "Ленд Вест" займається вирощуванням зернових культур без використання добрив чи будь-яких інших хімічних речовин. Таке зерно називається органічним, і хоча його врожайність нижча, коштує дорожче. У Західній Європі зростання ринку органічної продукції становить не менше ніж 50%, а ціни на неї в середньому в 1,5–2 рази вищі, ніж на звичайне зерно. Вирощена продукція експортується в країни ЄС.

Технологія вирощування зернових культур за допомогою системи No-Till ефективно застосовується на деяких підприємствах Дніпропетровської, Черкаської областей: ТОВ "Школа- Агро Індустрі", ТОВ "Кишенці". Це дає змогу проводити посів у короткий термін за рахунок високої енергоозброєності. Технологія No-Till потребує спеціальної техніки, яка має швидку окупність. Вартість обладнання при її використанні становить 57% від вартості традиційної системи обробітку ґрунту, а при використанні зменшеного землеробства – 73% від вартості традиційного землеробства. Система забезпечує економію пального вдвічі порівняно з традиційною системою обробітку ґрунту, втім затрати на хімічні препарати на 50% вищі, тобто ця технологія орієнтується на внесенні більшої кількості гербіцидів для

знесення насіннєвого фонду бур'янів, після чого зменшується використання гербіцидів. Швидкість посіву становить 57 хв. на гектар і 74 хв. на гектар при традиційному землеробстві, при цьому розподіл робочого навантаження відбувається рівномірніше. Таким чином, технологія No-Till забезпечує зменшення витрат, підвищується продуктивність культур, досягається вищий рівень врожайності.

Рівень рентабельності є показником, що й підтверджує вплив рівня цін на ефективність господарської діяльності (табл. 3.3).

Таблиця 3.3.

**Залежність між ефективністю господарської діяльності
сільськогосподарських підприємств і рівнем рентабельності зерна**

Показник	Роки					
	1990	2000	2002	2006	2007	2008
Рівень рентабельності всієї діяльності сільськогосподарських підприємств, %	37,3	9,0	- 1,9	7,4	15,1	7,3
Рівень рентабельності сільськогосподарської продукції, %	42,6	- 1,0	4,9	2,8	15,6	8,1
Рівень рентабельності продукції рослинництва, %	98,3	30,8	22,3	11,3	18,0	5,3
Рівень рентабельності виробництва зерна, %	275,2	64,8	19,3	7,4	28,7	16,4
Ціна реалізації зернових, грн. за тону	309,0	443,8	313,0	515,2	833,5	779,6

Формування цін на зерно має фундаментальний вплив на ефективність сільськогосподарської галузі загалом, що підтверджується прямою залежністю між показниками, наведеними в табл. 3.4. Дослідження підтверджують, що формування цін здійснюється на мікро- та макрорівні, тобто на рівні господарюючих суб'єктів й за рахунок попиту та пропозиції на ринку. При чому мікрорівень є базовим щодо формування цінової конкурентоспроможності зернопродукції (рис. 3.5).

1 – недержавні; 2 – господарські товариства; 3 – приватні; 4 – виробничі кооперативи; 5 – інші; 6 – державні.

Рис. 3.5. Рівень рентабельності виробництва зернових та зернобобових культур у сільськогосподарських підприємствах України у 2008 р., %

Наведені матеріали свідчать про перевагу за рівнем рентабельності виробничих кооперативів. Така форма господарювання виявилась однією з найефективніших у ринкових умовах господарювання за рахунок фактора ресурсного об'єднання, вищого рівня спеціалізації та прискореного технічного розвитку із застосуванням прогресивних форм виробництва.

В сучасних умовах розвитку вітчизняної економіки набувають актуальності питання підвищення ефективності господарювання підприємств зернопродуктового підкомплексу та забезпечення зростання економічних показників їх діяльності.

Для оцінки ефективності зернопродуктового підкомплексу потрібно враховувати низку показників, зокрема, ефективність безпосереднього виробництва, підвищення якості й ефективності збуту готової продукції. Враховуючи стратегічне значення галузі, проблема підвищення якості знаходиться під контролем держави.

Ефективність виробництва та реалізації зерна сільськогосподарськими підприємствами України*

Рік	Собівартість 1 т, грн.	Ціна реалізації 1 т, грн.	Прибуток від реалізації 1 т, грн.	Рівень рентабель- ності, %	Динаміка зміни до попереднього року, %	
					ціни	собівартості
Зернові культури						
2006	484,6	515,2	35,6	7,4	125,0	120,1
2007	649,3	833,5	186,0	28,7	160,6	134,0
2008	669,9	779,6	109,6	16,4	93,5	103,2
Пшениця						
2006	484,2	532,2	48,0	9,9	129,0	122,6
2007	643,7	799,3	155,6	24,2	150,2	132,9
2008	643,0	756,4	113,4	17,6	94,6	99,9
Жито						
2006	470,5	414,0	-56,5	-12,0	122,5	117,0
2007	638,6	837,7	199,1	31,2	202,3	135,7
2008	711,4	806,4	95,0	13,4	96,3	111,4
Овес						
2006	471,9	416,4	-55,5	-11,8	123,7	117,7
2007	616,4	748,0	131,6	21,3	179,6	130,6
2008	704,5	845,3	140,8	20,0	113,0	114,3
Ячмінь						
2006	46,79	48,54	1,75	3,7	99,7	108,6
2007	738,9	897,5	158,6	21,5	1849,0	1579,2
2008	701,7	840,3	138,6	19,8	93,6	95,0
Кукурудза на зерно						
2006	471,1	522,5	51,4	10,9	150,6	127,2
2007	563,4	833,1	269,7	47,9	159,4	119,6
2008	663,0	733,4	70,44	10,6	88,0	95,0

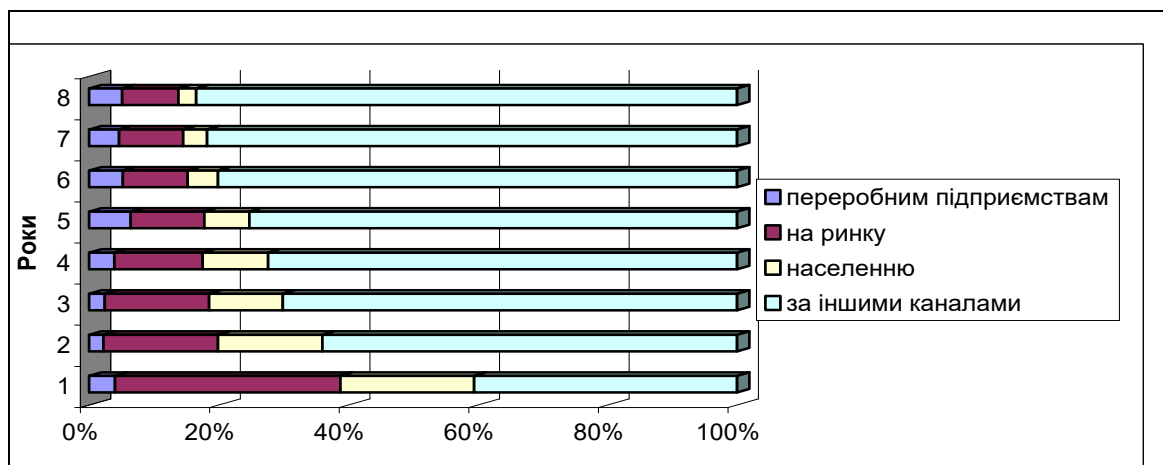
* Розраховано за даними Держкомстату України.

Рівень ефективності виробництва зерна, зберігання й переробки здебільшого визначається ефективністю використання інвестованого капіталу, раціональним його розподілом, залученням інноваційних

технологій, собівартістю продукції, прибутку й рентабельності діяльності суб'єктів господарювання.

Для забезпечення конкурентоспроможності виробництва зерна необхідно здійснювати комплекси заходів на таких рівнях: управлінський, виробничий, маркетинговий. Загальним критерієм оцінки ефективного функціонування зазначених рівнів пропонується наступне: управлінський рівень – забезпечення оптимальних обсягів виробництва зерна та його собівартості; виробничий рівень – відповідність якості зерна встановленим стандартам та вимогам споживачів; маркетинговий – вивчення ринкової кон'юнктури та забезпечення реалізації виробленого зерна за максимальними цінами.

Оскільки найбільшу частку, зокрема у 2008 р. 78% у загальному обсязі виробництва зернових культур, займають сільськогосподарські підприємства, вважаємо за доцільне розглянути структуру реалізації зернових культур у динаміці по Україні саме в цій категорії господарств (рис. 3.6).

Роки: 1 – 2001; 2 – 2002; 3 – 2003; 4 – 2004; 5 – 2005; 6 – 2006; 7 – 2007; 8 – 2008.

Рис. 3.6. Структура реалізації зернових культур сільськогосподарськими підприємствами по каналах реалізації

Незважаючи на досить розвинену мережу реалізації, нині на ринку зерна спостерігається ситуація перевищення пропозиції над попитом.

Основними причинами перенасичення ринку зерна, на нашу думку, є:

- недостатній обсяг експорту зерна, значна його частка залишається на внутрішньому ринку, відповідно забезпечується дія базового закону економіки – чим більша кількість пропозицій, тим нижчий рівень цін;
- скорочення обсягів кредитування аграрного ринку, зумовлений кризою банківської сфери, що призвело до зменшення обігових коштів і як наслідок – скорочення обсягів закупівель зерна на внутрішньому ринку.

Скорочення попиту на зерно впливає на зміну обсягів виробництва продукції. На сьогодні ринкові аналітики відмічають зменшення обсягів виробництва продукції на 10% [41, с. 50].

Тимчасовий надлишок зерна, що виник після збору врожаю, вплинув на рівень цін на внутрішньому у ринку: в серпні вартість фуражної пшениці (6-го класу), яку використовують як корм для худоби, знизилася до 130–150 дол. США, тоді як її експортна ціна сягала 240–260 дол. США за тону. Дрібні господарства не могли самостійно експортувати пшеницю через брак досвіду роботи у сфері зовнішньої діяльності.

На сьогодні існує проблема і у сфері зберігання зерна – недостатнє забезпечення елеваторними потужностями, що спонукає до реалізації продукції за нижчими цінами. Багато господарств реалізували зерно за близькою до собівартості ціною або на збиток. За даними Мінагрополітики, понад 60% зерна, зібраного у 2008 р. в Україні, є фуражним.

На рівень цін суттєво впливають урядові обмеження щодо експорту зерна. Так, в період збирання врожаю пшениця 3-го класу коштувала лише на 50% дорожче, ніж роком раніше, 200–220 дол. США за тону. При цьому врожай-2007 був найнижчим за останні чотири роки – 29,3 млн. тонн. Однак прибуток аграрних компаній суттєво зріс. За даними Держкомстату, в 2007 р. сумарний прибуток сільськогосподарських підприємств зріс більше, ніж удвічі (порівняно з 2006 р.) – до 7,6 млрд. грн., а рентабельність вирощування зерна зросла майже в чотири рази – до 28,7%.

Частка доходу від реалізації зерна у 2007 р. у сільськогосподарських підприємствах в загальній масі одержаного доходу склала 44,7%, рослинницької продукції – 66%. Найвища питома вага вартості зерна у реалізації рослинницької продукції у Миколаївській – 76% та Одеській – 69%. Основною зерновою культурою в Україні, як і в попередні роки, залишається пшениця. Її питома вага у загальному валовому зборі зерна у 2001 р. становила 53,8%; у 2007 – 47,6 і 2008 р. – 49,2%, а в продовольчій групі товарів ця культура займає в межах 90%. Частка доходу у загальних надходженнях, одержаних сільськогосподарськими підприємствами від продажу всього зерна, від реалізації пшениці становила 60–61%.

На сучасному етапі особливої уваги потребує підвищення якості зернової продукції. Нарощування валових зборів зерна останніми роками при поліпшенні якості, особливо пшениці, за рахунок підвищення вмісту клейковини і білка, дають змогу при повному забезпеченні внутрішньодержавної потреби в зерні створювати реальні можливості збільшення його експортних поставок. Для прикладу візьмемо 2000 р., коли сільськогосподарські підприємства реалізували на внутрішньодержавному ринку 10726 тис. т зерна, в тому числі пшениці – 5364 тис. т, ячменю – 2910 тис. т і жита – 437 тис. т. У 2007 р. вони реалізували 13965 тис. т зерна, у тому числі пшениці – 7455 тис. т, ячменю – 2576 тис. т і жита – 222 тис. т.

Обсяг експорту зерна становив у 2000 р. лише 1286,8 тис. т. До того ж у його структурі найбільшу питому вагу мав ячмінь – 67,2% (864,7 тис. т), а пшениця – 15,6% (201,2 тис. т). Кукурудзи реалізовано 163,2 тис. т, що становить 12,7%. У 2001 р. експорт зерна збільшився до 5537,6 тис. т або у 4,3 рази. При цьому, пшениці зріс у 14,2 рази, або 2852,6 тис. т, ячменю – майже у 2,6 рази і становив 2212,1 тис. т. Експорт кукурудзи збільшився у 2,3 рази, круп'яних культур – у 2,7 рази, вівса – у 1,8 рази. Експортні ціни на зерно у 2001 р. загалом знизилися проти 2000 р. на 8,1 дол. США, або на 9,3% і становили 87,3 дол. США, особливо знизилася ціна на пшеницю, що

зумовлюється, насамперед, її якістю. Від експортних поставок зерна Україна отримала 483,6 млн. дол., що на 360,8 млн. дол. більше порівняно з 2000 р.

Значні обсяги інвестицій у розвиток вітчизняної експортної інфраструктури дозволяє здійснювати експорт зерна в обсягах близько 25–30 млн. тонн щорічно. Світові тенденції щодо використання альтернативних джерел енергії, в тому числі біопалива, зумовлює підвищення рівня споживання зерна та забезпечить сталий попит, що для вітчизняних товаровиробників є перспективним напрямком діяльності.

Експортний потенціал України, як потужного виробника зерна, ставить її на одне з провідних місць на світовому ринку. Нині зерно та продукти його переробки експортуються у 90 країн світу.

Беручи до уваги, що пшениця серед інших зернових культур має досить високий біологічний потенціал щодо врожайності й розміщується практично в усіх регіонах України, вона може бути конкурентоспроможною на зовнішньому продовольчому ринку.

Дослідженнями підтверджено, що продовольче зерно ефективніше реалізувати на зовнішньому ринку, а кормове – використовувати для внутрішніх потреб країни, зокрема – переробки й використання у тваринництві. В 2008 р. одержано 27,5 млн. т продовольчого зерна, з якого можна реалізувати на зовнішньому ринку не менше половини. Маркетингові дослідження у формуванні й розвитку ринку зерна останніми роками виявили значні коливання цін на всі види зернових культур, що створює складну фінансову ситуацію у товаровиробників зерна. Якщо індекси цін на зернові за 2004–2005 рр. щорічно в середньому знижувалися на 7–8%, то за 2006–2007 рр. намітилася тенденція до підвищення цін у середньому за рік на 40–42%.

Підвищення рівня спеціалізації сприяє реалізації великомасштабного виробництва й створенню ефективних збутових мереж. При цьому виникає проблема оновлення матеріально-технічної бази виробництва, оскільки використовувані виробничі засоби, у більшості випадків, є морально або

фізично застарілими. Нині більшість виробленої сільськогосподарської продукції (зерна) на етапі „від виробника до споживача” знаходиться на зберіганні на хлібоприймальних та елеваторних підприємствах.

За досліджуваний період відбулося скорочення виробництва зернопродукції. Так, у 2008 р. обсяг виробництва борошна зменшився порівняно з 1990 р. на 60,5%, круп – на 63,3%, хліба і хлібобулочних виробів – на 70,5%.

Останнім часом спостерігається тенденція щодо стабілізації виробництва готової продукції переробними підприємствами (табл. 3.5).

Таблиця 3.5.

Виробництво основних видів зернопродукції за роками, тис. т

Продукція	Роки									
	1990	1995	2000	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2008 у % до 1990
Борошно	7671,0	5310,0	3068,0	2826,5	2948,9	2943,6	2695,7	2907,6	3030,0	39,5
Хліб і хлібобулочні вироби	6701,0	4714,0	2461,0	2334,7	2307,1	2263,7	2159,0	2033,9	1978,0	29,5
Крупи	962,0	532,1	293,8	294,0	334,7	341,6	322,0	318,0	363,0	37,7
Макаронні вироби	360,0	223,1	116,0	109,8	99,7	103,8	108,1	107,2	113,0	31,4
Етиловий не- денатурований спирт, тис. дал	30867	62241	20379	24115	22791	29039	33684	31740	32760	106,1

Незважаючи на зазначені тенденції, невирішеними залишаються питання, зокрема, забезпечення наявних потужностей сировиною при нестачі оборотних засобів, недостатній рівень розвитку матеріально-технічної бази та загалом виробничої інфраструктури підкомплексу.

З метою підвищення ефективності функціонування переробних підприємств необхідна підтримка держави, особливо на початковому етапі їх діяльності, що полягає в сприянні створенню нових організаційних форм (передусім, інтегрованих) у зернопродуктовому підкомплексі. Створення таких формувань дасть змогу: акумулювати фінансові і матеріальні ресурси,

забезпечити їх ефективне використання; залучити додаткові інвестиції, пов'язати в єдине ціле виробництво, переробку і реалізацію зернопродукції.

За даними Державного комітету статистики України, споживання зернових та зернобобових (у т.ч. продуктів переробки зерна в перерахунку на зерно) у 2006 р. склало 25,82 млн. тонн, у тому числі фонд споживання хлібопродуктів становив 5,75 млн. тонн, витрачено на корм 13,9 млн. тонн, на посів – 3,2 млн. тонн. Зміни кількісного складу населення, підходу до раціону харчування зумовлюють зменшення споживання хлібобулочних виробів та інших видів зернопродукції. Щодо використання фуражного зерна, то його обсяги поступово збільшуються за рахунок використання на кормові цілі у тваринництві. Намічена тенденція підтверджується розвитком інтеграційних процесів, розширенням експортних можливостей країни.

У перспективі тенденції щодо збільшення виробництва зернопродукції не змінюватимуться, а структура виробництва залежатиме від потреби.

Лише за умови ефективної співпраці органів державної влади, громадських організацій і безпосередніх виробників продукції можна досягнути збалансованого, стабільного розвитку зернопродуктового підкомплексу, підвищення рівня виробництва зернопродукції, що відповідає європейським стандартам, отримати належні фінансові результати від виробничої діяльності. Визначальним етапом в забезпеченні сталого розвитку зернопродуктового підкомплексу є врегулювання системи міжгалузевих взаємозв'язків виробничої та переробної сфер, розширення ринків збуту продукції, каналів реалізації; удосконалення біржової діяльності, кредитного забезпечення та інших заходів, спрямованих на зміцнення конкурентних позицій вітчизняної зернопродукції на світовому ринку.

3.3. Організаційно-економічний механізм інвестиційно-інноваційного забезпечення зернопродуктового підкомплексу

Організаційно-економічний механізм, як синтезуюче поняття, – це сукупність організаційних та економічних форм і методів функціонування, регулювання і взаємодії усіх елементів господарської системи, спрямована на досягнення кінцевого результату.

Організаційно-економічний механізм інвестиційного забезпечення аграрної сфери виробництва базується на реалізації заходів інвестиційної політики та охоплює усі характерні особливості категорії “механізм” й визначається низкою природно-економічних чинників.

В абстрактному розумінні організаційно-економічний механізм інвестиційної діяльності можна розглядати як систему господарських, управлінських і регулюючих дій, способів і процесів, котрі спроможні впливати на інвестиційні процеси та забезпечити досягнення поставлених цілей. Його рушійна сила здебільшого формується в результаті взаємодії таких елементів, як: планування, управління, державне регулювання, юридичне забезпечення і правове регулювання, сукупний вплив яких визначає економічні результати діяльності.

Отже, на основі вищезазначеного, доходимо до таких висновків: організаційно-економічний механізм інвестиційно-інноваційного забезпечення зернопродуктового підкомплексу – це система організаційних, економічних, управлінських, правових і регулюючих дій, способів і процесів, які формують і впливають на порядок здійснення інвестиційної діяльності й протікання інвестиційних процесів у зерновиробництві та суміжних галузях, сприяють досягненню очікуваних інноваційних, економічних, соціальних, екологічних та інших результатів.

Дослідження цього питання засвідчує, що організаційно-економічний механізм формується за взаємодії окремих ланок, сторін таких елементів економічної системи, як продуктивні сили, техніко-економічні, організаційні

та виробничі відносини й охоплює економічні методи (прогнозування, планування, оподаткування, страхування, ціноутворення, стимулювання та ін.), інструменти або важелі впливу (розмір прибутку, доходу, ставки податків, відсотки за кредит та ін.), юридичне та інформаційне забезпечення.

У сучасних умовах, коли в аграрній сфері України продовжуються неадекватні відтворенню процеси зношення та вибуття основних виробничих засобів, особливої актуальності набувають питання пошуку джерел інвестування й удосконалення підтримки і регулювання інвестиційної діяльності і, насамперед, стимулювання процесів інвестування в основний капітал для оновлення його матеріально-технічної бази.

На відміну від більшості галузей економіки, сільське господарство не повинно ґрунтуватися на загальноекономічній політиці, оскільки має специфічний характер і потребує особливої аграрної політики, що можливо лише за суттєвої та активної підтримки з боку держави. Нині не існує об'єктивних умов, які забезпечили б створення класичних умов ринкового капіталообігу в сільському господарстві, спираючись на які сільськогосподарські підприємства здатні самостійно вести нормальне розширене, а то й просте відтворення.

Таким чином, виникає нагальна потреба в розробці такого організаційно-економічного механізму, що забезпечив би та сприяв активізації інвестиційної діяльності у сільськогосподарських підприємствах. Щодо спрямування інвестиційних ресурсів, вони мають забезпечити якісне поліпшення виробничої бази підприємств, запровадження енергозберігаючих технологій, заходів щодо вдосконалення ринкової інфраструктури та ін.

Специфічною особливістю управління інвестиційними процесами в аграрній сфері України є його державна підтримка і регулювання. Оскільки потік інвестицій (внутрішніх і зовнішніх) у зернове господарство все ще залишається незначним, це впливає на спроможність щодо інтенсифікації в сучасних умовах і створює підстави для гіпотетичного припущення щодо низької ефективності управління галуззю. Ця гіпотеза є наслідком детального

аналізу механізму формування вартості і цін на зерно за різних форм державних заготівель протягом 1960–90-х рр. і особливо детально – з початку 1990-х рр., коли в Україні розпочався період становлення ринкової економіки. Через політику регулювання цін і обов'язкових поставок зерна створено стимули до їх розширення, завдяки яким здійснювався прямий вплив на цінову кон'юнктуру ринку, державне регулювання економічних проблем галузі, для чого передбачались значні суми коштів з державного бюджету. Еволюція ж переходу від адміністративних методів управління до ринкових найкраще простежується на прикладі політики ціноутворення на зерно. У 1990-х рр. відбулися суттєві зміни в методах управління економікою зерновиробництва, а саме: лібералізація торгівлі, зміни щодо держзамовлення, фіксація закупівельних цін, зростання ролі світових цін.

Тому, основним елементом в організації ефективного інвестиційного забезпечення зернопродуктового підкомплексу в сучасних умовах є формування ринку зерна, яке здійснюється завдяки наявності основних елементів, які і визначають ринковий механізм. Основними з них є: попит, пропозиція, конкуренція і система цін.

Попит і пропозиція визначають кількість товарів, що купуються і продаються та утворюють систему цін на них. Ціни в свою чергу інформують про умови на ринку як споживачів, так і виробників.

До факторів впливу на рівень належать виробничі витрати, ціни на продукти конкурентів, транспортні, маркетингові витрати та ін. Формування ринкових цін зумовлене величиною попиту та пропозиції на продукцію, в основі яких лежить її ринкова вартість. Так, стимулюючим фактором виробничої діяльності підприємства є підвищення рівня ринкових цін, що пояснюється отриманням можливості забезпечення розширеного відтворення виробництва. Цінова політика має забезпечувати беззбитковість виробничого процесу та необхідний рівень доходів підприємства й реалізуватись за певними напрямками (рис. 3.7).

Рис. 3.7. Напрямки реалізації цінової політики у зерновиробництві

Як напрямок економічної діяльності в ринкових умовах господарювання, процес ціноутворення має відповідати законам розвитку ринкової економіки, а саме – забезпечувати умови збалансованого розвитку виробництва.

Важливою умовою ефективного функціонування зернового ринку є наявність надійних і стабільних каналів реалізації зерна. Однак з цим питанням в нашій країні виникла вкрай складна ситуація. Єдиною цивілізованою формою організованого збуту зерна є державна контрактна закупівля продукції в державний фонд.

У такій ситуації виробники зерна змушені самі займатися збутом зерна. Враховуючи сезонність товару, відсутність в більшості господарств умов для довготривалого зберігання, сільгоспвиробники часто на не вигідних для себе умовах реалізують зерно багаточисельним торгово-посередницьким структурам, обмінюють його на необхідні промислові і будівельні матеріали, розраховуються за отримані товарні кредити чи сервісні послуги, тобто

погоджуються з пропонованою ціною і формою взаєморозрахунків (бартер, готівкові рахунки).

Саме ці канали збуту призводять до збільшення кількості посередників між виробниками і споживачами зерна, створюють базу для тіньової його торгівлі, підвищують ціну для споживача. По суті, заміна адміністративної системи державної закупівлі зерна на лібералізацію внутрішньої і зовнішньої торгівлі зерном фактично відбулась за відсутності повноцінної ринкової інфраструктури, розвинутої фінансово-кредитної системи, яка обслуговує зерновий ринок.

Нині в забезпеченні вітчизняного ринку сільськогосподарської продукції спостерігається ситуація перевищення пропозиції продукції власного виробництва над імпортованою. Збутова діяльність сільськогосподарських підприємств відбувається за такими напрямками:

- заготівельним підприємствам та організаціям;
- на переробку та зберігання;
- до власної збутової мережі;
- населенню;
- закладам громадського харчування та ін.

Щорічно відбуваються зміни в структурі реалізації продукції як за об'єктним, так і суб'єктним спрямуванням. Втім загальною тенденцією залишається скорочення обсягів реалізації продукції. Істотний вплив на таку ситуацію чинить політика укладання державних контрактів, обсяги закупівлі зерна до державного резервного фонду.

Поширення набуває процес просування продукції зернотрейдерами, як монополізованими учасниками ринку, що займаються постачанням продукції до споживачів на базі гуртових та дрібногуртових поставок. Значна товарна частка цієї продукції знаходиться під контролем цих структур, вони вивчають цінову ситуацію на внутрішньому ринку.

Значна кількість переробних підприємств України працює за давальницькою схемою, спостерігається процес мінімалізації обсягів

переробки продукції, а відсутність достатнього обсягу обігових коштів у підприємств не сприяє використанню грошової форми розрахунків.

Тому, нині можна стверджувати про акумуляцію фінансових ресурсів у посередницьких структурах, а не у безпосередніх виробників. Недостатній обсяг отриманих коштів за вироблену продукцію унеможливорює розширене відтворення виробництва, що впливає на обсяг виробленої продукції та її якісні характеристики.

Причинами негативної ситуації, що склалась на ринку зерна, виявились не лише диспаритет цін на промислові товари і сільгосппродукцію, труднощі з її реалізацією, структурна перебудова в агропромисловому комплексі, а й зміни економічного стану країни, багатократні скорочення державного бюджету [20, с. 17].

Основними елементами механізму державного регулювання ринку зерна є правове забезпечення ринкових відносин, економічні важелі впливу на збалансованість попиту і пропозиції, організаційні заходи щодо здійснення принципів формування і розвитку ринку.

Як відомо, розвинуті ринкові відносини передбачають організацію їх на основі поєднання інтересів держави, виробників і споживачів при пріоритеті останніх. Щодо ринку зерна, то він охоплює всі сфери агропромислового комплексу.

Економічними важелями впливу на учасників ринку є ціни, кредити, банківський відсоток, податки і податкові пільги, дотації, державні і місцеві субсидії, штрафні санкції та інше.

Щодо організаційних заходів формування і розвитку ринку, то ними є стандартизація, нормативна база, формування статистичної й інформаційної служби, квотування і ліцензування експортно-імпорتنих операцій, організація карантинної служби і насінневого контролю, контроль якості продукції, здійснення антимонопольної політики тощо.

Правові, економічні й організаційні заходи спрямовані на підвищення рівня розвитку зерна і хлібопродуктів, показниками яких є попит і пропозиція, обсяг, сегментація.

Попит відображає сукупну потребу населення в хлібопродуктах. Залежно від задоволення потреби і замовлення він може бути негативним, відкритим, спадаючим, повноцінним, надмірним. Світовий і вітчизняний досвід засвідчує, що стабільно і стійко утримується той виробник, який оперативно реагує на зміни попиту, вдосконалюючи асортимент і покращуючи якість пропонованих покупцю хлібопродуктів.

Щодо пропозиції, то під нею розуміється кількість зерна і продуктів його переробки, яку виробники і постачальники спрямовують на ринок. Величина пропозиції залежить не лише від виробника, а й від інших факторів: ступеня державного регулювання ринкових відносин і монополізації, обсягу імпорتنих надходжень, рівня інвестування виробництва зерна, фінансово-кредитної політики, податкової системи та інше.

Оцінка механізмів регулювання ринку зерна і зернопродуктів в Україні розкриває масштаби державних витрат на регулювання ринку, їх структуру та ефективність економічного механізму в різні періоди. Тому необхідною є розробка методики оцінки ефективності економічних механізмів для будь-яких ринків. Відповідно до цього, економічний механізм встановлення рівноваги на ринку повинен сприйматися як результат одночасної дії механізмів, саморегулювання та заходів впливу держави і монополій на ринку. Таким чином, механізм державного управління ринками зерна і зернопродуктів стане сукупністю заходів цінового і нецінового регулювання.

У науковій літературі має місце дискусія щодо визначення теоретико-методологічних положень вирішення проблеми регулювання ринку сільськогосподарської продукції з позицій ролі та конкретних управлінських функцій з боку держави. Проблемними, як вважається, видаються питання співвідношення в державній політиці регулювання протекціоністських

(дотаційних) та традиційно ліберальних, за якими вплив держави зводиться до мінімального, заходів і методів впливу на ціни. При чому часто пропонується синтез таких заходів, які, однак, за своєю сутністю є альтернативними.

Цінова політика є визначальним чинником економічного розвитку [148]. Ціна продукції, що реалізується, визначає рівень прибутковості підприємства, а тому в поєднанні з обґрунтованим податковим, кредитним, інвестиційним регулюванням сприяє отриманню можливості активізації інноваційного розвитку.

Державне регулювання є сукупністю заходів, які спрямовані на узгодження соціальних та економічних інтересів суспільства, що має цілеспрямований характер і визначає загальний рівень цін на товари та послуги [314].

Основною метою державного регулювання цін у сільськогосподарському виробництві є досягнення збалансованості між позицією товаровиробника і купівельною спроможністю споживача [319].

На нашу думку, система регулювання цін повинна бути спрямована на збалансування розвитку галузі. Державне регулювання має виступати стабілізатором щодо різких коливань ринкових цін на основі використання резервного фонду.

За переходу до ринкових умов господарювання в Україні зменшено обсяги продажу зерна державі за фіксованими закупівельними цінами. Надлишки зерна виробники реалізують за вільними цінами через біржі, оптові ринки, аукціони й інші ринкові структури. Але, якщо в країнах із розвинутою ринковою економікою переважає біржова торгівля, то в нашій державі цей канал є досить обмеженим.

На сучасному етапі розвитку держава проводить політику лібералізації і зниження державного впливу на продовольчому ринку. В умовах диференціації хлібофуражного постачання вона відмовилась від формування регіональних фондів, передавши ці повноваження обласним і районним

адміністраціям. Регіональні фонди формуються на основі перехідних запасів зерна і зернопродуктів сільгоспвиробників і зернопереробних підприємств.

Відносна ефективність дії цього економічного механізму для товаровиробників (чи інших груп суб'єктів) визначається як додатковий рівень доходів, отриманий в результаті сприятливої кон'юнктури і заходів підтримки у цінах внутрішнього ринку, співвіднесений з додатковим рівнем доходів за світовими цінами.

Одним з факторів, що впливає на систему економічних відносин і сприяє стабілізації зернового виробництва та його подальший розвиток, може стати інтеграція сільськогосподарських підприємств із підприємствами переробки та торгівлі зернопродуктами. У зернопродуктовому підкомплексі країни створено багато організацій та об'єднань, але жодна із них не може забезпечити взаємозв'язок інтересів усіх суб'єктів господарювання для досягнення єдиної мети. Прикладом таких організаційних структур можуть бути зернові компанії, які, діючи в аграрному секторі країни, не є однорідними утвореннями. Вони відрізняються між собою за ступенем спеціалізації, наявності основних ланок технологічного ланцюга “від сировини – до кінцевого продукту” тощо. Як відомо, інтеграція обумовлена тими ж причинами, що й кооперація, тобто посиленням спеціалізації, яка має взаємозв'язок зі стабілізацією, розширенням виробництва, узгодженістю дій у всій об'єднаній системі.

Інтеграція є процесом посилення зв'язків між виробництвом (товаровиробниками), зберіганням, переробними організаціями та споживачами продукції, характерною особливістю якої є високий ступінь розвитку форм суспільної організації виробництва. Її сутність полягає в поєднанні зусиль підприємств різних галузей, що дозволяє подолати відірваність товаровиробників зерна від кінцевого споживача хлібопродуктів, посилити можливості комплексного використання матеріально-технічних засобів, організувати масове серійне виробництво з найменшими затратами та розподілити кінцеві результати праці.

Практичне господарювання показує, що ефективними формами агропромислової інтеграції є об'єднання виробників зерна з переробними підприємствами та створення таких підприємств на основі горизонтальної інтеграції. Нині поширюється й така форма інтеграції, як створення переробними підприємствами сировинних зон на основі оренди землі та сільськогосподарської техніки.

Одним із заходів, спрямованих на формування нормального ринкового середовища для товаровиробників, оптових і роздрібних покупців, є створення агроторгівельних домів у регіонах, що є оптовими організаціями торгівлі зерном не тільки на внутрішньому, а й на зовнішньому ринку. Така регіональна організація найбільшою мірою наближена і до товаровиробника, і до споживача й є альтернативою монополізованому оптово-роздрібному державному агенту – ДАК “Хліб України”.

Вважаємо, що на сучасному етапі розвитку агропромислового комплексу необхідно створити інтегровану структуру зернопродуктового підкомплексу. Потребують налагодження міжгалузеві відносини між виробничою, науково-дослідною сферою та заготівельними й переробними підприємствами. Така співпраця можлива за умов поглиблення вертикальної інтеграції, що сприятиме об'єктивному розподілу прибутку між всіма учасниками інтеграційного процесу. Розподіл кінцевих результатів на основі вертикальної інтеграції дозволить товаровиробникам ефективніше реагувати на потреби ринку та брати участь у розподілі прибутку не лише від виробництва, а й від переробки й реалізації.

Інтеграція України до міжнародного економічного простору ставить низку завдань, одним з яких є нарощування обсягів виробництва конкурентоспроможної продукції на світових ринках. При здійсненні виробничого процесу обов'язковою вимогою до продукції, що виробляється, є її екологічна безпека, забезпечення раціонального використання природних ресурсів, екологічно безпечних засобів захисту рослин, ресурсозберігаючих технологій виробництва.

Щодо виробничо-фінансової інтеграції в ринкових умовах, то її переваги, на нашу думку, полягають в наступному: можливості впровадження сучасних технологій вирощування зернових культур; широке використання технічних засобів на усіх підготовчих і виробничих етапах; ефективна організація збутової діяльності; забезпечення фінансово-кредитного обслуговування; можливості об'єднання капіталів (агропромислового, фінансового, торгового) з різними циклами відтворення, що забезпечує взаємовигідні економічні відносини між учасниками інтеграційного процесу, які стають заінтересованими в об'єктивному встановленні ціни; орієнтація інтеграційного механізму на економію витрат.

Саме організаційно-технологічні зв'язки у зернопродуктовому підкомплексі визначають перспективу інтеграції товаровиробників з іншими підприємствами й організаціями.

В ринкових умовах ефективне функціонування зернового ринку залежить від розвитку його інфраструктури, яка забезпечує різноманітність організаційних форм і каналів збуту продукції. Для розвитку ринкової інфраструктури економічно доцільним є створення низки нових систем і форм активізації торгівлі зерном і зернопродуктами. До них слід віднести: торгові дома, комерційні банки, торговельно-посередницькі фірми, страхові і брокерські компанії, товарні біржі, консалтингові фірми, аукціони, ярмарки, оптові ринки та ін. Інфраструктурні перетворення на ринку зерна зумовлені процесами приватизації, що відбулись у переробній сфері.

Потребує врегулювання питання узгодження інтересів суб'єктів господарювання у виробничій, переробній, заготівельній та суміжних галузях. Високий рівень цін на послуги зернохосвищ та елеваторів спричиняє фінансові втрати виробників зерна, економічна діяльність яких здебільшого залежить від посередницьких структур, лізингових компаній, постачальників паливо-мастильних матеріалів, насіння, добрив та інших учасників ринку. Результати досліджень свідчать про те, що зерноторговельні компанії мають, як правило, постійних торгових партнерів серед сільськогосподарських

товаровиробників і заготівельників. Крім того, конкуренція посередницьких компаній, а також ситуація на фінансовому ринку й умови кредитування, призвели до того, що в період 1999–2007 рр. збанкрутувало 37,8% малих і великих оптових посередників і тільки 13,5% посередників займаються надалі виключно торгівлею зерна, насіння і комбікормами.

Ситуація склалася таким чином, що виникнення посередницьких структур у торгівлі зерном нерідко розглядається в Україні майже як антисоціальне явище. При цьому ігнорується закономірне прагнення торговця продати зерно дорожче, ніж він його купив у виробника.

Процеси інтеграції посилюють значення цінових засад господарської діяльності. Так, механізм ціноутворення має забезпечувати товаровиробнику відшкодування собівартості продукції й гарантувати покриття середньої норми прибутку, оскільки економічні інтереси товаровиробника передують інтересам переробних підприємств, а ціна на виготовлену продукцію є вищою порівняно з сировинними ресурсами.

Взаємозв'язок управлінськи та виробничих сфер в єдиній організаційній структурі визначає напрямки підвищення ефективності діяльності підприємства. Це сприяє узгодженості, злагодженості і ритмічності виробничих та управлінських процесів, стійкості функціонування всієї системи та узагальненню економічних інтересів. Структура управління організацією має відповідати формі господарювання й враховувати закономірності сфери функціонування. Організаційний фактор виробництва впливає на загальний результат його діяльності. При цьому виникає проблема взаємоузгодженості принципів централізованого управління й ринковими засадами господарювання [2, с. 28].

Виробництво зерна має стати високодохідною галуззю аграрної економіки, при цьому система фінансування повинна забезпечити виробників зерна необхідними фінансовими ресурсами для інтенсифікації зернового виробництва. Важливо зберегти тенденцію до створення інтегрованих агропромислових формувань і консолідації виробничих, трудових, земельних

і фінансових ресурсів для досягнення вищого кінцевого економічного результату.

У зернопродуктовому підкомплексі агропромислове формування доцільно створювати в рамках адміністративного району шляхом об'єднання в інтегрованій структурі зернового виробництва підприємств та організацій зернопереробних галузей, збуту продукції, матеріально-технічного забезпечення, виробничої, соціальної та ринкової інфраструктури. Організація таких інтегрованих формувань, насамперед, обумовлена можливостями ефективного використання сукупного потенціалу цих підприємств як факторів загального виробництва.

Для ефективного ведення зернового виробництва необхідним є: застосування різноманітних методів і важелів управління процесами реорганізації; здійснення реструктуризації і сегментизації виробництва; інвестування фінансових, матеріально-технічних ресурсів у різноманітні виробництва; кооперування й інтегрування фінансових та матеріально-технічних зусиль як по горизонталі, так і по вертикалі.

Інтеграційні процеси між товаровиробниками зернопродукції та її переробниками повинні базуватися на вдосконаленні контрактної форми відносин, яка найдоцільніша у зернопродуктовому підкомплексі на сучасному етапі розвитку української економіки, що передбачає збереження юридичної самостійності при підпорядкуванні інтересам досягнення високих кінцевих результатів усього підкомплексу.

Перешкодою в організації ринкових структур є монополізм у переробці, заготівлі, реалізації зерна і зернопродуктів, який стримує формування конкурентного середовища, розвиток інфраструктури ринку зерна і стабілізацію економіки агропромислового комплексу загалом. Це потребує створення відповідних умов для становлення ринкової інфраструктури, дозволяючи сформувати конкурентне середовище та систему адекватних ринкових механізмів і важелів управління в рамках антимонопольного законодавства.

Інвестиції повинні бути спрямовані, насамперед, на розвиток тих галузей аграрної економіки, що забезпечують економічний суверенітет та продовольчу безпеку нашої держави, мають значний потенціал для використання досягнень НТП, як, зокрема, зернове господарство.

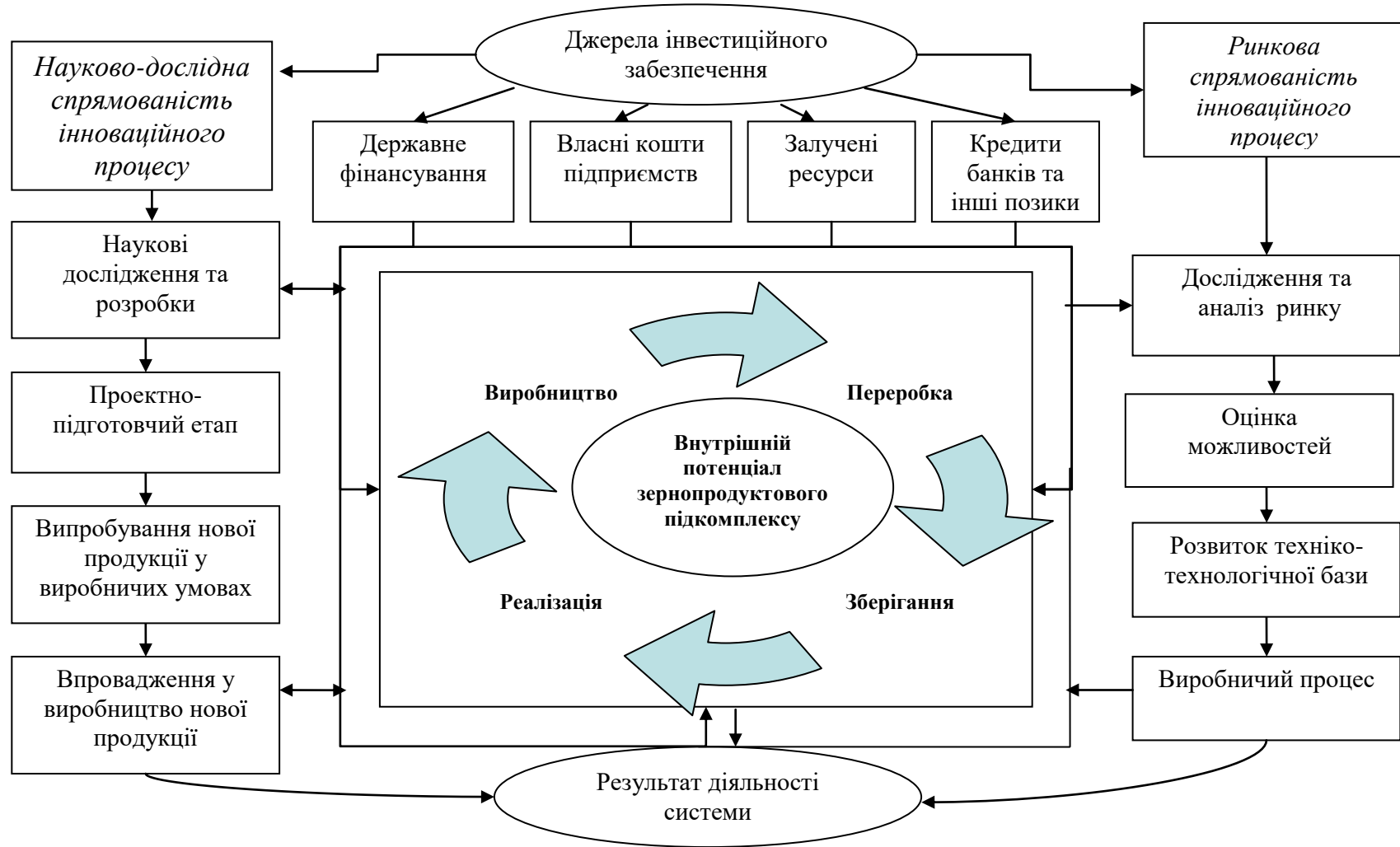
Шляхом цільового розпорядження бюджетних коштів, які використовуються на наукові дослідження, держава також має можливість впливати на інвестиційно-інноваційну діяльність через вагомі важелі регулювання, такі як: податкову, бюджетну, амортизаційну, грошово-кредитну, цінову й антимонопольну політику.

Головними напрямками повинні стати податкове стимулювання інвестицій, стимулювання оновлення та розширення технічної бази сільськогосподарських підприємств, створення стабільних умов для інвесторів, розвиток агропромислових процесів, підтримання інноваційної діяльності та напрацювання і запровадження досконалого механізму іпотечних відносин тощо.

В основу дієвого механізму інвестиційно-інноваційного забезпечення виробничих підприємств покладена система елементів, що характеризується:

- 1) зовнішнім оточенням – входом (постачальники ресурсів), виходом системи (результат діяльності), зв'язком із зовнішнім середовищем;
- 2) внутрішньою структурою – сукупністю взаємозалежних ресурсів і компетенцій, які забезпечуються за рахунок реалізації інвестиційних проектів та, відповідно, прискорення кругообігу в системі (рис. 3.8).

Висока ефективність виробництва зерна в перспективі може бути забезпечена лише за умови комплексного і системного удосконалення організаційно-виробничих чинників функціонування сільськогосподарських підприємств на основі врахування природно-економічних факторів з дотриманням екологічної безпеки виробництва, розбудови виробництва на базі чіткої та виваженої державної політики інвестиційно-інноваційного забезпечення.

Рис. 4. Система інвестиційно-інноваційного забезпечення функціонування зернопродуктового підкомплексу

* Розроблено автором

Інвестиційно-інноваційне забезпечення ефективного функціонування зернопродуктового підкомплексу – це сукупність відповідних заходів, спрямованих на здійснення інноваційних процесів і прискорення науково-технічного розвитку виробництва, зберігання і переробки та реалізації зерна і зернопродуктів. Воно є віддзеркаленням інвестиційно-інноваційної політики, яка здійснюється в державі для розвитку агропромислового комплексу.

До основних напрямків реалізації інвестиційно-інноваційної політики в АПК належать:

- формування загальної структури галузевої й інвестиційно-інноваційної системи в АПК;
- формування сталого організаційно-економічного механізму управління та стимулювання розвитку інноваційних процесів на всіх рівнях;
- вдосконалення нормативно-правового забезпечення інвестиційно-інноваційної діяльності.

Інвестиційно-інноваційна політика має здійснюватись з метою стимулювання науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, запровадження результатів науково-технічної діяльності в державний і господарський оборот, впровадження у виробництво нових сортів сільськогосподарських культур та порід, наукомістких ресурсозберігаючих технологій, біологічних засобів захисту рослин від шкідників і хвороб.

Організаційно-економічний механізм управління та стимулювання розвитку інноваційних процесів є динамічною системою форм і методів, що проявляються в соціально-економічних відносинах і зв'язках й впливають на безперервне пристосування наукової, інноваційної і господарської діяльності організацій та підприємств до мінливих умов ринку з метою задоволення потреб споживачів та отримання прибутку.

Щодо економічного механізму управління та стимулювання розвитку інноваційних процесів, то він містить фінансову, кредитну, інвестиційну, цінову, страхову політику і стимулювання відтворення матеріально-технічної бази сфери інноваційної діяльності.

Структурно-інноваційна система складається з двох підсистем: державної інноваційної підсистеми АПК та інноваційної підсистеми недержавного сектора економіки АПК.

Кожна підсистема охоплює наукові й освітні організації, інноваційні сільськогосподарські підприємства, їх об'єднання, спілки та кластери, інфраструктуру фінансування, кредитування, матеріально-технічного забезпечення, консультаційні центри й інформаційно-консультаційні служби, страхові компанії, інфраструктуру обліку та управління інтелектуальною власністю.

Практично всі структурні елементи інноваційної системи АПК функціонують як відокремлені суб'єкти інноваційної діяльності. Формування та розвиток інноваційної системи АПК можливі за надання їй певної організаційно-правової форми. Перспективним елементом інноваційної системи АПК є технологічні кластери. Під ними зазвичай розуміється географічно локалізована сукупність незалежних підприємств, наукових та освітніх установ, служб, які організують взаємодію науки і виробництва, консалтингових і брокерських організацій, а також споживачів, економічно пов'язаних в єдину науково-виробничу систему, що забезпечує розширене відтворення.

Кластерний підхід до організації інноваційної діяльності дає змогу підвищити ефективність взаємодії приватного сектора, державних наукових та освітніх установ і кредитних структур.

Для запуску процесу формування та діяльності як інноваційної системи загалом, так і технологічних кластерів у сільськогосподарському виробництві необхідний відповідний імпульс, який спрямовує суб'єктів господарювання на реалізацію єдиної інноваційної стратегії.

Такий імпульс може бути створений тільки завдяки підтримці з боку держави, спрямованої на підвищення мотивації суб'єктів інноваційної системи до спільної діяльності.

Заходи державної підтримки, що реалізуються в рамках формування інноваційної системи, головним чином, повинні бути орієнтовані на забезпечення масштабного припливу позабюджетних коштів. Це дозволить раціонально підійти до витрат бюджету, створити сприятливі умови для активізації використання кредитних, лізингових та інших фінансових інструментів ринкової економіки в інноваційних процесах.

Оскільки компенсація частини відсотків по кредитних ресурсах сприятиме скороченню термінів окупності проектів, це дозволить підвищити мотивацію для інших (не кредитних) джерел фінансування до інвестицій в інноваційну діяльність. Таким чином, в результаті реалізації цих заходів може бути істотно розширено обсяг доступного для інноваційної діяльності ринку комерційних фінансових ресурсів. Для оперативного поповнення обігових коштів інноваційних підприємств доцільно створити систему короткострокового пільгового кредитування інноваційних проектів.

Разом з тим основними джерелами фінансування інновацій залишаються власні кошти підприємств. Орієнтація на власні кошти відбувається тому, що бюджетних коштів мало, а позабюджетні складно залучити. Як правило, кредити банків короткострокові і даються під високі відсотки, у той час як інноваційні проекти є дорогими і довгостроковими. Такі умови кредитування стримують розвиток інноваційної діяльності.

Суттєвою державною підтримкою, що забезпечує приплив позабюджетних коштів в інноваційний сектор економіки, могло б стати субсидування частини процентної ставки по кредитах та лізингових засобів, залучених на реалізацію інноваційних проектів. Крім того, необхідне створення системи державних гарантій, які надавалися б комерційним кредитно-фінансовим структурам, у тому числі уповноваженим державним банкам, як заставне забезпечення. Актуально вирішити питання про пільги для банківських структур, які кредитують сферу інноваційних технологій.

3.4. Вплив ринкової сегментації, посередництва та біржової торгівлі на розвиток зернопродуктового підкомплексу України

Сегментація ринку є одним із винаціальних елементів формування техніко-економічних можливостей виробництва. Від правильно обраного сегмента ринку залежить успіх сільськогосподарського підприємства в конкурентній боротьбі.

Стратегія і тактика поведінки виробників і продавців зерна та продуктів його переробки на ринку передбачає розподіл сфер у часі і просторі на окремі сегменти, які характеризуються однаковими замовленнями споживачів і покупців на визначені види продукції.

Ознаки сегментації ринку зерна поділяють на економічні (рівень доходів, матеріальна забезпеченість), соціальні (рівень освіченості, вид діяльності, спосіб життя тощо), демографічні (національні традиції, стать, вік та ін.), географічні (регіон, кліматичні умови). Кожний сегмент має бути диференційований за вказаними ознаками, враховувати потреби і бажання окремих груп населення, дозволяти при зміні умов подальше диференціювання, покращувати структуру й обсяги ринку.

Ринок зерна сформаний на основі таких елементів функціонального, територіального та господарського складу:

– функціональна структура зернового ринку пов'язана з оцінкою споживчих властивостей різних видів зерна і призначенням продукту (продовольче, насіннєве, для промислової переробки).

– галузева структура обумовлена напрямками використання зерна. Наприклад, зерно пшениці може використовуватися для хлібопекарської промисловості (ринок м'якої продовольчої пшениці), виробництва макаронних виробів (ринок твердої пшениці); зерно ячменю – для виробництва пива (ринок пивоварного ячменю).

Територіальна структура розмежовує ринок зерна на міждержавний і національний.

Технологічна структура ринку зерна пов'язана з рухом зерна від виробника до споживача через різні технологічні стадії (виробництво, збереження, переробка, збут). З цих позицій розглядають також організаційну структуру зернового ринку, яка характеризує його учасників. Їх можна об'єднати в 4 групи: 1) виробники зерна (сільськогосподарські підприємства всіх форм власності); 2) первинні покупці зерна (заготівельні організації в особі елеваторів, брокерські фірми, учасники бартерних угод); 3) кінцеві покупці зерна (борошномельні, комбікормові, спиртові, крохмалопаточні, пивоварні і круп'яні заводи); 4) покупці зернопродуктів (хлібопекарні підприємства, макаронні і кондитерські фабрики та ін.).

Сегментація ринку передбачає знання його критеріїв, ознак, можливостей та способів виявлення індивідуальних вимог споживачів до продукції.

Найпоширенішими критеріями сегмента ринку є: кількісні параметри; доступність сегмента для підприємства (можливість підприємства отримувати канали розподілу і збуту продукції, умови зберігання і транспортування виробів споживачам на певному сегменті ринку; суттєвість сегмента (визначення, якою мірою групу споживачів можна реально розглядати як сегмент ринку, наскільки вона стійка за основними об'єднувальними ознаками); прибутковість (наскільки рентабельною буде для підприємства робота на визначений сегмент ринку); сумісність сегмента з ринком основних конкурентів (якою мірою основні конкуренти готові поступитися обраним сегментом ринку); захищеність обраного сегмента від конкуренції (визначення можливих конкурентів на обраному сегменті в майбутньому, з'ясування сильних і слабких позицій, оцінка власних порівняльних переваг у конкурентній боротьбі тощо). Оцінивши потенціал підприємства за всіма критеріями, приймається рішення, чи придатний певний сегмент ринку для підприємства, чи варто продовжувати вивчати попит споживачів на ньому, збір та обробку додаткової інформації. Ці

критерії є важливими й для аналізу власних позицій на обраному раніше сегменті.

Обсяг і структура каналів реалізації продукції сільськогосподарських підприємств є важливими показниками, які характеризують розвиток ринкових відносин у державі. Це пов'язано з тим, що формування регіонального ринку зерна дозволяє самостійно сільським товаровиробникам займатися виробництвом і реалізацією продукції.

Ринок зерна може бути сегментований, зокрема, за:

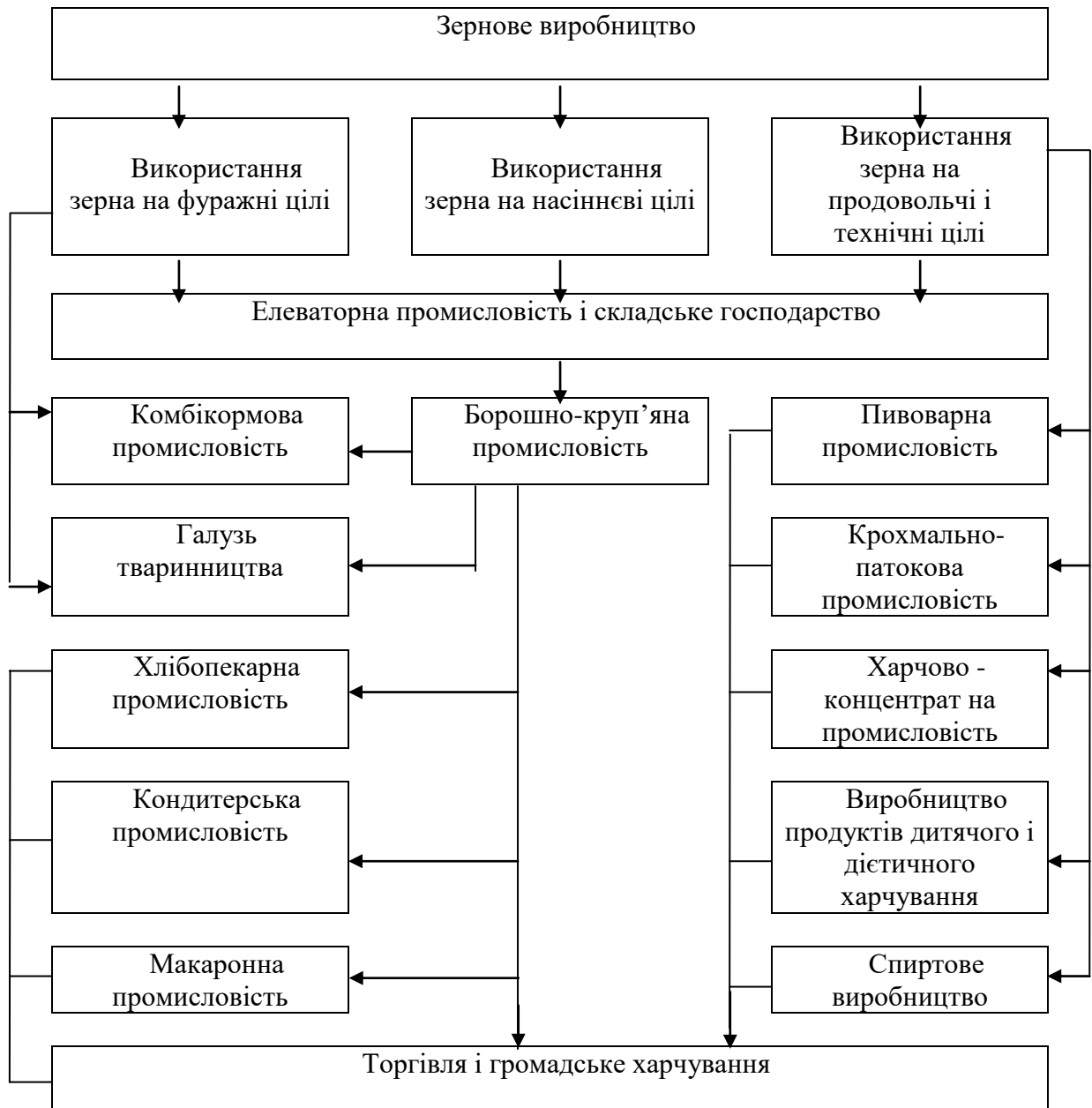
- об'єктом обмінних операцій;
- суб'єктом купівлі-продажу;
- принципом належності підприємств-споживачів зерна до певних галузей.

Ринок зерна може бути сегментований на чотири великі субринки, де товар ідентифікується за його цільовим використанням (рис. 3.9) і деталізується за загальноекономічною цінністю товару та вимогами споживачів. Об'єктивно виокремлюють ринок продовольчого, кормового і насінневого зерна та зерна для промислової переробки. На кожному з цих ринків існує кілька асортиментних груп товарів і ще ширший товарний асортимент.

За об'єктом угод ринки поділяються залежно від виду товару, що пропонується і користується попитом. Тому, необхідно дати спочатку визначення досліджуваному товару, який, як правило, визначається певними властивостями і має характерні відмінності від інших, що пропонуються на ринку.

Визначником сутнісного значення товару є його споживча цінність.

Оцінка ринкової ситуації базується на рівні попиту та пропозиції продукції, визначається їх кількісним співвідношенням та мірою насичення ринку, що зумовлює різні підходи до його регулювання, встановлення рівноваги, передбачення кон'юнктурних змін.

Рис. 3.9. Схема сегментації зернового ринку в Україні

Варто зазначити, що ринок зерна може бути сегментований за принципом належності підприємств-споживачів зерна до певних галузей.

Кожен із сегментів ринку складається із сукупності підприємств-споживачів продукції зернового надходження, однак вони по-різному реагують на визначений набір якості зерна. Тому, доцільно враховувати той факт, що для кожного сегмента ринку показник якості має свій набір вимог.

Ринок у цьому контексті може виступати лише як показник сумарної пропозиції чи попиту товарів різного призначення. Втім об'єктом

регулювання може бути лише ринок з визначеним ступенем його насиченості відповідною продукцією.

Наприклад, для сегмента “Комбікормова промисловість” найважливішим є вміст білка в зерні; для “Мукомельнокруп’яної промисловості” – вміст і якість клейковини; для “Пивоварної промисловості” схожість та енергія проростання тощо.

Сегментування зернових ринків з рівнем виробництва і споживання за регіонами (або за питомою вагою областей) важливе для розуміння того факту, де концентрується виробництво, а де споживання, як територіально вони відділені одне від одного, з якими витратами і труднощами пов’язане забезпечення споживачів зерном, яка інфраструктура потрібна в регіонах.

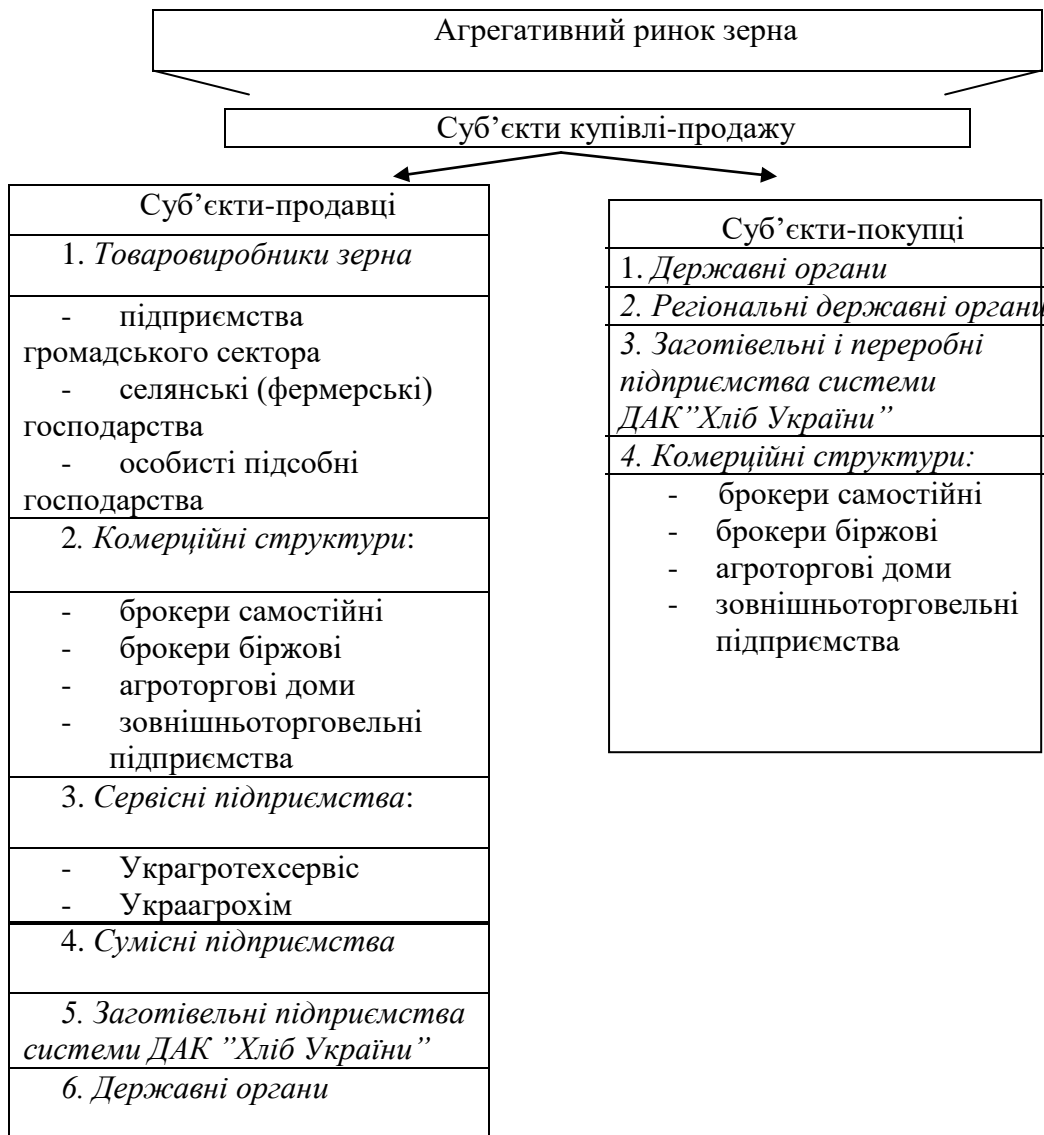
Стан розвитку ринків визначається тенденціями змін ринкової кон’юнктури за певний період й характеризує якісний склад їх учасників та надає можливість спрогнозувати їх подальшу діяльність.

Схема сегментації ринку зерна України за об’єктом обмінних операцій наведена в додатку Б.

Зерновий ринок відображає товарно-грошові відносини, господарські зв’язки між його суб’єктами. Враховуючи його організаційну структуру, можна виокремити два сегменти зернового ринку: первинний і вторинний. Перший – це сфера товарно-грошових операцій, в процесі яких сільгоспвиробники реалізують вироблені ними зернові ресурси. Це, як правило, підприємства, організації і фірми, які не займаються переробкою зерна, а здійснюють його збереження, формування товарних партій відповідного призначення, продаж переробним підприємствам, що, як правило, не є завершальною стадією торгової операції. Перш ніж зерно потрапляє у власність споживача, відбувається ще декілька операцій купівлі-продажу, в яких деякі контрагенти виступають в ролі покупця, або продавця. Однак основними є відносини купівлі-продажу, де продавцями є виробники зерна. Таким чином, продаж зернових ресурсів виробниками – це лише початкова стадія зернового ринку, що складає первинний ринок.

Ринок зерна може бути сегментований за суб'єктами ринкових відносин (рис. 3.10).

Вторинний зерновий ринок – це коли покупці, які є власниками зерна на первинному ринку, виконують посередницькі функції, виступаючи в ролі продавців. А покупцями є переробні підприємства (кінцеві покупці), або посередницькі структури, які займаються укрупненням дрібних партій, що скуповувались у попередніх посередників.

Рис. 3.10. Схема сегментації ринку зерна України за суб'єктами купівлі-продажу

Нині зерновий ринок відіграє суттєву роль в економіці України. Рівень його розвитку базується на ефективності функціонування зернової галузі. Саме на зерновиробництві спеціалізується більшість сільськогосподарських підприємств, незалежно від форми власності.

Фермери продають посередникам 49% зернових, зернотрейдерам – близько 25%. Приватні підприємства реалізують продукцію за різними каналами збуту. Швидкість реалізації продукції залежить від рівня поінформованості виробників щодо цінової ситуації на ринку зерна, складності формування великих партій зерна безпосередньо товаровиробниками. А тому процес збуту ускладнюється за рахунок великої кількості посередників, що впливає на кінцеву ціну і визначає параметри попиту на продукцію. Вибір посередника обумовлюється запропонованою ціною, напрацьованими зв'язками, надійністю посередника. Для значної частини керівників господарств основною перевагою при продажу посередникам є можливість отримання готівки, частина якої, як правило, не фіксується жодним документом.

Трейдери відіграють роль посередників між виробниками зерна та переробними підприємствами, ефективно реалізують функцію збуту продукції.

Після відмови від планової системи заготівлі й реалізації зерна, вони стали для виробників, з одного боку, надійними партнерами, які за готівку оперативно купують зерно будь-яких кондицій і за будь-яких умов, з іншого боку – монополістами, що диктують правила гри та встановлюють ціни, які часто не виправдовують сподівань виробників.

Практика показує, що зернотрейдери, володіючи значними фінансовими ресурсами, мають можливість закупити великі партії зерна, на відміну від заготівельних та переробних підприємств. Такий фактор є визначальним при виборі товаровиробником каналів збуту своєї продукції.

На рис. 3.11 наведено інформацію про заробіток фірм-посередників і трейдерів від реалізації зерна на експорт, а також можливий альтернативний напрямок реалізації через Асоціацію експортерів зерна.

Основним стимулом експортної діяльності для зернотрейдерів є такий вагомий фактор, як відшкодування податку на додану вартість. При умові здійснення експортних операцій самим товаровиробником, за підтримки Асоціації експортерів зерна вдасться збільшити прибуток на 15–20%.

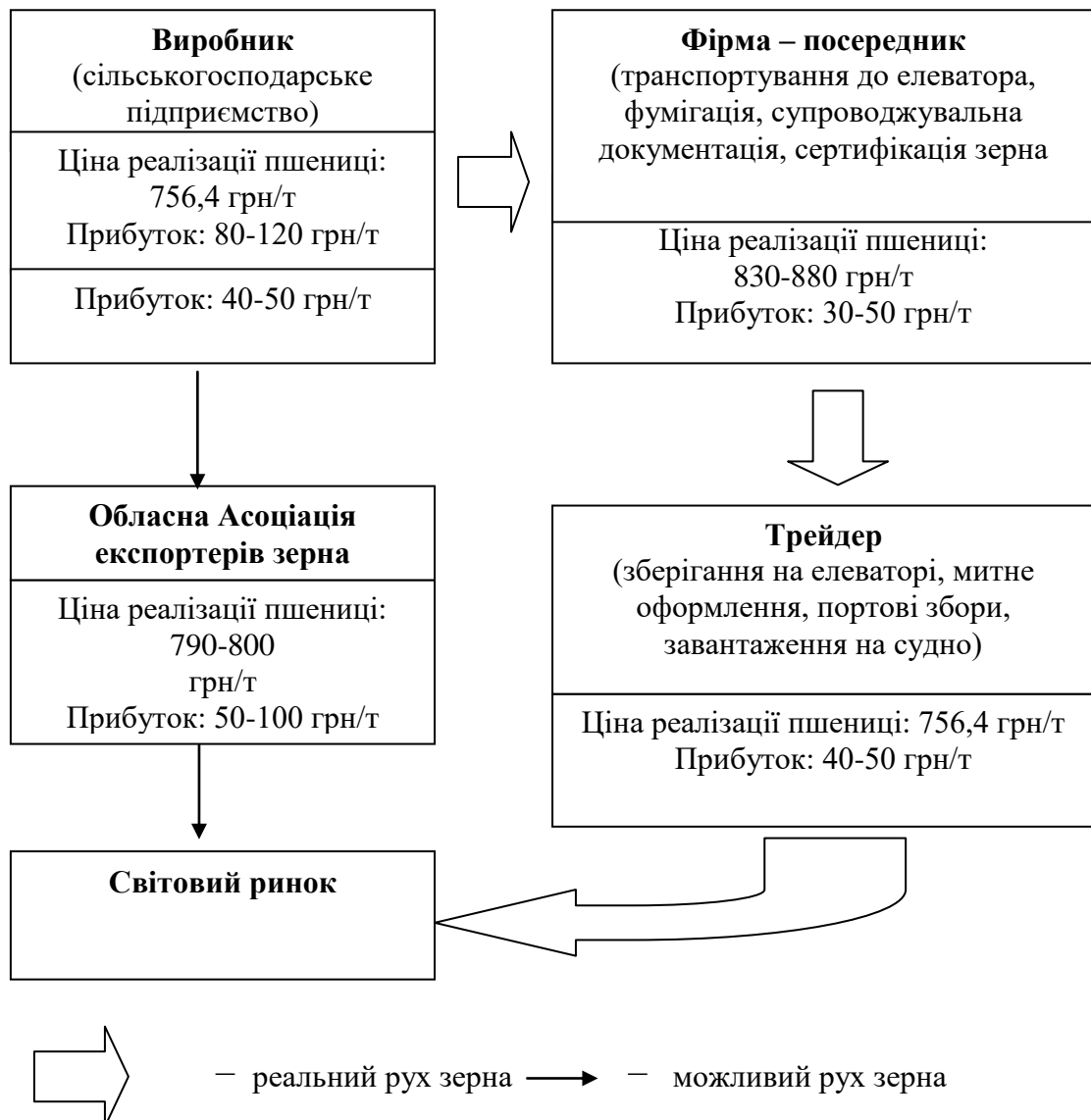

Рис. 3.11. Напрямки експорту зерна за умовою FOB

Особлива роль має належати державі, яка підтримуватиме сільськогосподарських виробників і сприятиме їхньому самостійному виходу на зовнішні ринки.

На нашу думку, велике значення для товаровиробників і переробників сільськогосподарської продукції в сучасних умовах мало би належати біржовій системі у сітці Інтернет, іпотечним банкам. Однак через низку причини економічного і правового характеру ринок таких послуг розвинутий недостатньо.

Товарні біржі є важливими елементами ринкової інфраструктури загалом, а розвиток регіональних бірж можливий лише в тому випадку, якщо вони будуть виконувати роль ефективного товаровиробничого механізму, оптимізуючи комерційні зв'язки між покупцями і продавцями, забезпечуючи безпеку угод. Світова та українська практика свідчить, що такі переваги сьогодні належать електронній біржовій торгівлі.

Зміни у структурі реалізації продукції зумовлені переходом економіки до ринкового типу господарювання. Державна система закупівель забезпечувала до 90% обсягів виробництва продукції за умов планової економіки, гарантувала надходження продукції до кінцевого споживача [152, с. 14].

Нині у торгівлі зерном підвищується значення таких ринкових агентів, як малі і великі гуртові посередники.

Лібералізований підхід до встановлення цін на продукти харчування передбачає державне регулювання цін на продукти переробки зерна, зокрема на хліб. Проте ціни роздрібної торгівлі не вдалося взяти під повний державний контроль. Разом з тим мала місце лібералізація зовнішньої торгівлі, що дало змогу учасникам ринкових відносин займатись не лише імпортними операціями сільськогосподарської продукції, а й експортними. Це сприяло швидкій появі на ринку новому різновиду комерційної діяльності – посередництву. Поява нової інфраструктури сприяла послабленню позицій держави в системі розподілу агропродовольчої продукції.

Нині переважаючу роль на ринку продовольства відіграють недержавні суб'єкти економіки, між якими формуються ринкові відносини нового типу, що визначаються, в переважній більшості, ринковою кон'юнктурою. На зерновому ринку ці зміни динамічні. Варто зауважити, що зазначеним процесам дали неоднозначну оцінку вітчизняні економісти. На думку науковців, ціновому диспаритету, погіршенню фінансового стану підприємств АПК завдала негативного впливу саме діяльність комерційних посередників, яка пов'язувалась головним чином із отриманням максимального прибутку. Оскільки посередницькі структури володіли значними фінансовими ресурсами та були краще проінформовані щодо ринкової кон'юнктури, на відміну від товаровиробників, це сприяло новому розподілу капіталу в аграрному секторі на користь недержавних комерційних структур.

Присутність посередницьких структур економічно обґрунтовано, оскільки вони задовольняють комерційні інтереси, сприяють задоволенню інтересів сільськогосподарських виробників рухом продукції на зерновому ринку, дозволяють досягнути економії на залишках завдяки тому, що виробник зерна укладає одну домовленість з посередником, а не зі споживачем і кожним власником послуг, ресурсів (транспорт, зберігання, страхування та ін.).

Експертна оцінка трудомісткості укладення домовленостей між тими, хто пропонує ресурси і надає послуги, і сільськогосподарськими підприємствами, через посередників, свідчить про виникнення при цьому 40% економії часу і праці. Саме посередник виконує функцію забезпечення господарств матеріально-технічними ресурсами.

Сільськогосподарські товаровиробники користуються послугами посередників при закупівлі насіння, мінеральних добрив, при купівлі засобів захисту рослин. З цієї точки зору, розповсюджена думка про те, що виключення посередників із торгових операцій прискорить товарообіг і

зменшить втрати сільськогосподарської сировини та продовольства є недостатньо обґрунтована.

Розвиток протягом останніх років посередницьких структур в оптовій торгівлі зерном зумовив створення трьох типів зернових ринкових ланцюгів.

Перший тип зернової ланки має три рівні посередників й охоплює наступні ланки:

- сільськогосподарські колективи і фермерські господарства;
- посередники;
- великі оптові посередники;
- споживчі;
- підприємства й організації споживчої кооперації й елеватори.

Другий тип зернового ланцюга має два рівня посередників й охоплює такі ланки:

- сільськогосподарські колективи і фермерські підприємства;
- великі оптові посередники;
- споживачі.

Третій тип ринкового ланцюга пов'язаний з наслідками лібералізації цін в АПК і падінням частки прибутку сільськогосподарських товаровиробників у ціні кінцевої продукції. Для того, щоб уникнути пов'язаного з цим процесом зниження доходів сільськогосподарського підприємства, необхідно постачати зерно на давальницьких умовах на переробку. Тоді ринковий ланцюг складатиметься з двох ланок: виробник і переробник.

Представлені типи ринкових ланцюгів є умовними, однак вони відображають найрозповсюдженіші схеми товароруку на зерновому ринку.

Результати дослідження свідчать, що 87% зерна закуплено і реалізовано посередницькими структурами. Варто зазначити, що залежно від типу ринкового ланцюга з торгової партії зерна відбувається 4–5 угод купівлі-продажу, при цьому сам товар в посередницькій ланці зернового ланцюга переміщується зі складу в склад 1–2 рази.

Розвиток аграрного сектора України зумовив необхідність створення бірж, де виробники сільськогосподарської продукції могли б продавати свій товар.

Водночас для масштабів України мережа бірж є недостатньо розвинутою. Як правило, вони розташовані в обласних центрах, тобто для отримання біржових послуг необхідно долати відстань 50–100 км. Як відомо, специфіка сільськогосподарської діяльності полягає у просторовій дисперсії. Нині цей фактор об'єктивно блокує збільшення обсягів продаж сільгосппродукції через біржі. Доречно зазначити, що близько 30% американських фермерів для доступу до ринкової інформації, у т. ч. біржової, використовують Інтернет, що робить їх бізнес ефективнішим і менш витратним.

За інформацією Національної асоціації бірж України, на товарних біржах з обслуговування аграрного сектора акредитовані понад 500 брокерських контор, значна частина з яких є регіональними агроторговими домами. Останні – це оптові торговельні фірми, які здійснюють торговельні операції за власний рахунок чи від імені учасників ринку. Підтримка у створенні агроторгових домів регіональних товарних бірж надавалась Міністерством аграрної політики України. Проте варто зазначити, що сільськогосподарська торгівля через біржі України не мала усталеного характеру. Загальна нестабільна ситуація на аграрному ринку відображалась і в тенденціях розвитку цього сегмента біржової торгівлі. Якщо в 1995 р. продукція сільського господарства становила 40,9% від загального біржового товарообороту, то в 1996 р. – лише 27,2%. Упродовж наступних трьох років (1997–1999) біржі були практично бездіяльні, переорієнтувавшись на торгівлю нерухомістю та цінними паперами. Активізація біржової сільськогосподарської торгівлі спостерігається лише в останні роки. У 2008 р. відповідних біржових угод укладено на суму понад 9 млрд. грн., що перевищує загальні обсяги торгівлі за попередні шість років більше ніж удвічі. Позитивні зміни частково можна пов'язувати з прогресом у

реформуванні аграрної сфери – утворилися потужні приватні агрофірми-виробники, потенційно зацікавлені у розвитку біржової торгівлі як індикатора реальних цін.

Біржовий ринок стабілізує готівковий ринок, впливаючи не лише на формування цін та обсяги виробництва, а й дозволяє зробити прогнозну оцінку попиту на товари. Разом з тим за рахунок проведеного аналізу можна встановити інформаційні комунікації та забезпечити гарантії збуту продукції. Безпосередня участь товаровиробників у біржових торгах дає змогу їм залучати значні обсяги фінансових ресурсів і модернізувати власні підприємства відповідно до сучасних вимог. Залучення на цій основі коштів можна трактувати як форму безвідсоткового кредитування виробників сільськогосподарської продукції, що сприяє можливості стратегічного планування в умовах фінансової нестабільності.

В умовах України процеси розвитку біржового аграрного ринку значною мірою стимулювали урядові структури. Тривалий час цінова кон'юнктура на агроринку визначалася тим, що велику частину продукції реалізували шляхом непрозорих товарообмінних схем, які здійснювалися не за реальними цінами, а коефіцієнтами обміну, що склалися не на користь аграрної сфери. З боку урядових структур перед біржовою системою України постійно ставилось завдання збільшення обсягів укладених біржових угод, насамперед на умові форвард. Значна увага приділялась організації механізму зустрічних біржових контрактів „сільськогосподарська продукція – паливно-мастильні матеріали”. У такий спосіб очікувалось зменшити ціновий диспаритет, забезпечити можливості кредитування аграрного сектора. Водночас донині у біржовій торгівлі сільськогосподарською продукцією переважає ринок спотових угод [6, с. 20].

На нинішньому етапі розвитку біржова діяльність не виконує всіх притаманних їй функцій:

- задоволення вимог учасників біржових торгів;
- формування сприятливих умов для просування продукції;

- виконання декларування цін на товари;
- укладання операцій на майбутню продукцію;
- уніфікація витрат на оплату біржових послуг;
- впорядкування товарообігу.

Однією з причин незадовільної організації форвардних зустрічних контрактів є те, що це вимагає суттєвого підвищення якості брокерського обслуговування на біржах. Успішність цих контрактів безпосередньо залежить від багатоаспектного узгодження біржею взаємних вимог сторін – за кількістю, якістю, умовами, приблизно еквівалентною вартістю зустрічної поставки товарів.

Аналіз зарубіжного досвіду показує, що через біржові канали реалізується до 10–15% товарної продукції певного виду, тобто у ринковій економіці масштаби біржової торгівлі насправді помірні. При систематичному наповненні біржових каналів товарними потоками цього виявляється достатньо для визначення рівноважних ринкових цін, які влаштовують багатьох і надалі можуть бути універсальними ціновими індикаторами. Саме ці орієнтири варто використовувати при організації вітчизняного біржового ринку.

Останніми роками збільшувалася кількість укладених на біржах угод, який (за 2001–2007 рр. – у 5,4 рази) і стосувалися вони не тільки продукції сільського господарства, а й переробної промисловості. Стрімке зростання загальної вартості біржових угод стосувалось, в переважній більшості, продовольчої групи товарів, а укладення торгівельних угод щодо сільськогосподарської продукції зросло на 45%, тоді як інших видів продукції – на 20%.

Провідні позиції серед аграрної продукції займали ячмінь фуражний, пшениця і насіння соняшнику. Вони найбільш затребувані на зовнішньому ринку.

Проте в країні поки що не прийнято закон, який вирішував би основні проблеми біржової діяльності, а саме: право товарних бірж здійснювати

торгівлю форвардними, ф'ючерсними та опціонними контрактами; визначав перелік продукції і товарів матеріально-технічного забезпечення, які допускаються до біржових торгів [9].

На товарному ринку фактично домінує внутрішня замкненість усіх елементів інфраструктури, що не сприяє відкритості ринку та його легітимності. Такі процеси стримують розвиток вертикальних інтеграційних зв'язків, що й зумовлює відсутність налагодженої системи товаропросування від товаровиробників до споживачів [127, с. 17].

Залишається поза увагою необхідність напрацювання регіональних схем щодо організації і впровадження інтеграційних зв'язків усіх елементів інфраструктури біржового ринку. Відсутній механізм страхування фінансових ризиків на біржовому ринку.

Незначна частка форвардних контрактів у структурі укладення біржових угод пояснюється незнанням переваг такої форми співпраці та державних гарантій щодо їх реалізації. Хоча у світовій практиці такий тип угод успішно застосовується впродовж трьох століть і донині залишається однією з найбільш використовуваних форм договірних зобов'язань.

Порівняння термінового і спотового ринків (ступінь структурування) – одна із відмінних рис біржового ринку. Термінові біржові угоди і механізм біржового клірингу виконують стабілізуючі функції (оскільки в системі біржової торгівлі основною функцією є створення умов для торгівлі основними активами і стабілізації цінних індикаторів). Висхідному етапу розвитку біржового ринку України властивий діючий вид термінових угод – форвардні угоди. В економічно розвинутих країнах вони були замінені високоліквідними ф'ючерсними й опційними. Термінові контракти користуються перевагами на світовому біржовому ринку, а договори з реальним товаром становлять майже 2%. У зв'язку з тим, що в структурі біржового обороту термінові хаджеві угоди не спостерігаються, а механізм клірингового обслуговування біржових контрактів не функціонує (він просто

не створений), можна зробити висновок, що стабілізаційні функції бірж не виконуються.

Причинами недостатнього функціонування бірж є наступні:

1) невисока ефективність механізму регулювання державою; недосконалість державної політики; кризовий стан більшої половини сільськогосподарських підприємств; відсутність інформаційно-консультативної допомоги в функціонуванні бірж; низька ефективність податкового законодавства;

2) бартеризація товарообороту; активізація тіньових структур; малочисельний досвід функціонування бірж; невирішеність на зовнішньому біржовому ринку реалізувати внутрішні й експортні угоди; нерозвинута нормативно-правова база для реалізації термінових контрактів; присутність у структурі біржової торгівлі зовнішньо біржових товарів та інші причини. В зв'язку з цим мають місце такі наслідки, як невідпрацьованість вертикальної структуризації; відсутність реального законодавчого потенціалу в проявах стабілізаційних функцій біржами; проблемність при укладанні прозорих біржових угод (обмежений обсяг фінансів); невисока достовірність статистичних даних про діяльність бірж в Україні; низький рівень актуалізації біржового хеджування; невідповідність біржових контрактів європейським вимогам; повна нерозвинутість біржового клірингу та інше.

Активізація діяльності на біржовому ринку України адекватна пошуку шляхів удосконалення механізму функціонування біржового товарного ринку. Кредитні й інтервенційні засоби поповнюють висхідний гарантійний фонд. При отриманні прибутку кліринговою палатою хедери використовують момент регулювання прогнозуючих цінових ризиків. Поки що в Україні внаслідок реалізації форвардних і ф'ючерсних контрактів, урядових інтервенцій не створено матеріальної бази для застосування "прогресивних технологій біржової торгівлі". Такі технології сприяли б збільшенню інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств. Обсяг форвардних контрактів в країні становить лише 6%, що пояснюється

реформованістю механізму забезпечення завдатку. В ситуації неможливості функціонування землі як завдатку, страхування майбутніх врожаїв може реалізувати функціональні обов'язки ліквідного завдатку.

Біржова торгівля посідає одне з провідних місць в процесі купівлі-продажу товарів за умов ринку. Рівень розвитку біржової діяльності в країні визначає загальний стан функціонування економічної системи. Лише за умови розвинутої економіки можна гарантувати виконання договірних зобов'язань суб'єктів ринкових відносин, розвиток виробництва та сфери торгівлі.

Попри всі позитивні сторони та беззаперечні аргументи привабливості біржової діяльності з погляду економічних переваг, що впливають зі світової практики організації торгівлі, рівень її розвитку в Україні дуже низький, особливо в сфері товарообміну аграрного сектора.

Незадовільним є стан біржової діяльності в аграрній сфері, який характеризується невідповідністю тенденцій щодо укладення угод та загального обсягу реалізованої продукції.

Характерною особливістю біржової діяльності в Україні є переважаюча позиція угод щодо реалізації товарів державного резерву над закупівлею сільськогосподарської продукції та іншими стратегічно важливими видами товарів. В ситуації, що склалася, держава здійснює організаційні заходи з урегулювання відносин в сфері реалізації продукції шляхом створення Аграрного фонду та Аграрної біржі, діяльність яких спрямована на підтримку вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників, регулювання цін, закупівлі продукції для державного резерву. Така діяльність відбувається згідно із Законом України "Про державну підтримку сільського господарства України" і визначає об'єкти державного регулювання аграрного ринку [80].

Як механізм регулювання відносин в АПК, біржова діяльність виконує функцію великогуртового учасника ринку. Тому діяльність бірж має не лише враховувати особливості розвитку національної економіки, а й відповідати

міжнародним вимогам до проведення торгів.

Таким чином, економічні відносини в системі вітчизняного аграрного ринку характеризуються національними особливостями, насамперед, наявністю механізмів регулювання відносин, які не виконують своїх прямих функцій. Біржа існує, але не функціонує традиційним чином, як це передбачено ринковою системою. Значимість її для економіки обумовлена її важливою роллю як механізму регулювання, що визначає необхідність наукового обґрунтування проблеми, особливо коли даний механізм недієздатний або неефективний. Питання розвитку бірж є актуальним для аграрної економічної науки, потребує розроблення й удосконалення функціональних ознак, у даному випадку – регуляторних [254, с. 92].

Відповідно до тенденцій у розвитку ринкових відносин, зростання ролі ринкових інструментів в економіці країни й економічної заінтересованості товаровиробників у використанні переваг біржової торгівлі, є нагальна потреба в подальшому розвитку й удосконаленні біржового товарного ринку через впровадження системи організаційно-правових та інших заходів.

Система останніх буде спрямована на посилення процесу лібералізації й детінізації торгівлі на внутрішньому ринку для подальшого експорту, прозорості ціноутворення, упередження цінових ризиків, формування і розвитку інфраструктури біржового товарного ринку.

Пріоритетними напрямками системи організованого біржового аграрного ринку є: удосконалення нормативно-правової бази шляхом розробки нових законопроектів, а саме: “Про зміни і доповнення до Закону України “Про товарну біржу і біржову торгівлю” [100], “Про зміни і доповнення до Закону України “Про цінні папери та фондову біржу” [102], “Про зміни і доповнення до Закону України “Про зерно та ринок зерна в Україні” [82], “Про зміни і доповнення до Закону України “Про державну підтримку сільського господарства України” [80], “Про зміни і доповнення до Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” [88], “Про зміни і доповнення до Закону України “Про податок на додану вартість” [92],

“Про зміни і доповнення до Закону України “Про сертифіковані товарні склади та прості і подвійні складські свідоцтва” [96].

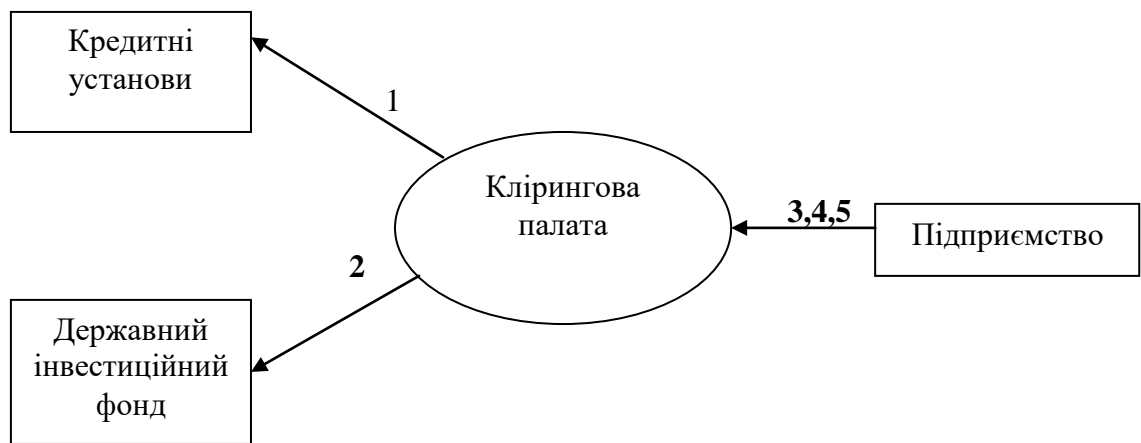
На нашу думку, усталення позитивних тенденцій розвитку біржової торгівлі в Україні – проблема інституціональна. Її вирішення можливе на основі подальшого формування чітко структурованих, репрезентативних і довготермінових інтересів як у сфері агробізнесу, так і сільського господарства. Щодо останнього, то вихід на біржовий ринок сільгоспвиробників безпосередньо буде пов'язаний з поглибленням приватизації у сільському господарстві. Лише реальний власник об'єктивно зацікавлений у реальних цінах на свою продукцію як джерела інвестиційного відтворення, а відтак – у розвитку товарно-грошових відносин, що ґрунтуються на економічних мотиваціях. Недостатній рівень розвитку регіональних оптових ринків сільськогосподарської продукції та не розвинута система агроторгових домів не дозволяють сільськогосподарським товаровиробникам орієнтуватись щодо рівня попиту на зернопродукцію в регіоні.

Вихід з даної ситуації можливий шляхом перетворення агроторгових домів у добровільні, юридично самостійні об'єднання виробників сільськогосподарської продукції, удосконалення їх організаційної структури, а також визначення основного завдання, – ефективної реалізації на біржовому ринку сільськогосподарської продукції й продуктів харчування, що сприятиме захисту економічних інтересів товаровиробників та знизить ймовірність штучного зниження закупівельних цін на продукцію підприємств АПК.

Практичний досвід розвинутих європейських країн, удосконалення біржової діяльності в Україні дають підстави стверджувати, що біржова торгівля є перспективним напрямком ринкових відносин, а тому в цій сфері найближчим часом слід очікувати позитивних змін.

Покращення результатів функціонування вітчизняного біржового товарного ринку можливе, в тому числі й за рахунок застосування такої

моделі його розвитку (рис. 3.12), що об'єднує діяльність сільськогосподарських товаровиробників, фінансово-кредитних установ, біржових структур та значне фінансове забезпечення з боку держави. Така форма співробітництва є потенційно привабливою для хеджерів до біржової діяльності за рахунок отримання фінансової допомоги від держави, залучення кредитів з подальшим відкриттям депозитних рахунків у кліринговій системі. Формування біржового ринку за принципом строковості є достатньо вигідним для кожного учасника такої кооперації.

1 – кредитне регулювання; 2 – фінансові інвестиції; 3 - строковий механізм;
4 - варіаційна мережа; 5 – гарантії.

Рис. 3.12. Модель становлення строкового біржового ринку

Становлення біржового ринку сільськогосподарської продукції, продовольства та матеріально-технічних ресурсів, які споживаються в агропромисловому комплексі, забезпечене створеним державою достатнім законодавчо-нормативним полем і ринковими інструментами управління.

Це сприяло тому, що нині в Україні діє організований біржовий товарний ринок, який обслуговує аграрний сектор економіки та позитивно впливає на формування ринкового середовища країни, а саме:

– динамічно розвивається процес обмеження тіньового сектора аграрного ринку і розширення сфери товарно-грошових відносин на селі;

- значно обмежено використання демпінгових цін шляхом торгівлі на біржовому товарному ринку, а також біржових цін як орієнтовних при укладенні сільськогосподарськими товаровиробниками та іншими суб'єктами господарювання прямих договорів купівлі-продажу;
- досягнуто на підставі біржових цін оптимальний паритет на продукцію сільського господарства та спожиті ним промислові товари і послуги;
- створюється інтеграційна вертикаль інфраструктури аграрного ринку, яка забезпечує для товарних бірж умови великогуртової торгівлі.

При загальній тенденції розвитку біржового ринку є низка негативних факторів, які впливають на рівень розвитку даного ринку і стримують формування його інфраструктури. Спостерігаються досить слабкі інтеграційні зв'язки між біржами й іншими організаційними елементами інфраструктури, які забезпечують його функціонування.

Для ефективного розвитку національної економіки необхідно забезпечити реалізацію стратегії розвитку усіх її галузей, з урахуванням ринкових умов господарювання, функціонування товарного біржового ринку. Визначення напрямків реалізації державної політики у сфері біржової діяльності сприяє застосуванню дієвих форм і методів сучасних біржових технологій до українських реалій, зокрема ф'ючерсних контрактів, опціонів та ін. [278, с. 344].

У сучасних умовах розвитку біржового аграрного ринку України інформаційний простір є важливою складовою дієвої інфраструктури ринку. Розроблена Союзом аграрних бірж України, інформаційна система даних дає змогу накопичувати, структурувати, обробляти, аналізувати та надавати всім зацікавленим особам зібрану інформацію. Її можна визначити як базову для проведення моніторингу біржового аграрного ринку.

Активізація роботи інтегрованої мережі належно функціонуючих товарних бірж, які поступово перейдуть на торгівлю ф'ючерсними контрактами, надаватиме більшої прозорості ринку сільськогосподарської продукції, ліквідує дефіцит інформації для всіх операторів ринку, сприятиме

впровадженню механізму страхування фінансових ризиків на біржовому ринку.

Вихід із ситуації також можливий шляхом укладання контрактів на умовах форварду. Це сприятиме рівномірному розподілу укладання угод протягом року, зменшить ризики різких змін у ціновій кон'юктурі.

За основу побудови ефективної біржової діяльності в Україні слід використовувати досвід розвинутих країн, в яких система біржової торгівлі показала дієвість у практичних умовах господарювання.

Світову біржову торгівлю представляють 50 бірж, однак серед них нема жодної з СНД, тому що вони не відповідають міжнародним стандартам.

Поглиблення процесів приватизації, адекватність обсягів продажу сільськогосподарської продукції, регулярність торгів, сформованість довгострокових і структурованих обов'язків і механізму виконання договірних обов'язків тощо відображають основу формування механізму ринкового ціноутворення. Реалізація методів і механізмів цінового регулювання (вияв ринкових квот і закупівель, хоча і не прямо, але регулюючих цін порівняно з біржовими цінами; державні інтервенції; регламентації якості сільськогосподарської продукції і торгівля нею; використання політичної філософії протекціонізму для підтримки цін на внутрішньому ринку й інші методи) і розвиток системи ринкового координування – прерогатива держави.

Схематизована структура проходження зернових торгів на регіональній електронній біржі наведена в додатку В.

Найбільш повною мірою задовольняти виробників і споживачів продукцією та послугами, укладати контракти, представляти в повному обсязі документацію, а також інформацію про сертифікацію, рекомендації щодо застосування нормативних документів та правил торгівлі в сучасних умовах має система електронної торгівлі, яка міститиме різноманітні інформаційні системи банків, страхових компаній, юридичних і митних служб, органів сертифікації, транспортних компаній, баз та складів.

При створенні системи доцільно враховувати, щоб документи, які використовуються при електронній торгівлі, мали юридичний статус.

Сама процедура купівлі-продажу товару послуг має реалізовуватись у вигляді договору. Однак тут можуть виникнути певні специфічні обставини і ризики. Однією із таких проблем є питання обґрунтованості цілісності і забезпеченості угод, недопущення витоку комерційної інформації. Споживач при укладанні угод і в режимі Інтернет повинен довіряти продавцю деяку конфіденційну інформацію. Тому проведення продавцем електронного бізнесу має передбачати наявність засобів захисту інформації.

Іншим важливим питанням є необхідність фіксації конкретних умов договору. При цьому продавець і покупець мають досягти повної визначеності щодо предмету угоди, умов, дати укладення. Зафіксовані умови договору мають відповідати визначеним правилам, які за необхідності дозволили б домогтися забезпечення (примусово) виконання обов'язків на основі судового чи арбітражного рішення.

Концепція електронної торгівлі наступна:

- продавці і покупці розміщують в електронному магазині (базі даних) інформацію про запропоновану або необхідну продукцію;
- партнери на основі інформації про продукцію, яка міститься у базі даних електронної торгівлі, укладають угоди і здійснюють розрахунок електронним способом;
- спеціалізовані організації забезпечують рух продукції від продавця до покупця і надають весь комплекс послуг.

Учасниками електронної торгівлі є центри електронної торгівлі, продавці і покупці продукції, банки, страхові компанії, транспортні компанії, податкові служби, бази, склади, магазини та ін.

У всіх учасників є два варіанти вибору руху продукції:

- прямий зв'язок між продавцем і покупцем;
- рух продукції по ланцюгу: виробник – організація – експортер – імпортер – посередник – покупець.

Перший варіант передбачає доставку продукції безпосередньо покупцю.

У другому варіанті у процесі руху продукції задіяні організації, які виконують функції посередника-оптовика, агента зі збуту і продавця – дилера. Організації-посередники здійснюють обробку замовлень покупців і формування оптимальних партій, замовлення транспортних засобів, оформлення митних документів і документів страхування, відвантаження і контроль за рухом вантажів та інші функції.

Організаціями-посередниками можуть бути об'єднання товаровиробників, торгові доми, агрофірми, торгові закупівельні бази та інші організації.

Організації-власники системи електронної торгівлі виконують функції центру з отриманням ліцензії на право підтвердження достовірності електронного цифрового підпису, видають своїм партнерам сертифікати відкритого ключа електронного цифрового підпису, а також за необхідності блокують сертифікати електронного цифрового підпису.

Таким чином, система електронної торгівлі вирішує наступні завдання:

- створення системи вільного інформаційного обміну усіх учасників ринку;
- формування інформаційних банків про товаровиробників і споживачів;
- здійснення моніторингу товарних знаків;
- проведення дослідження з вивчення і покращення функціонування сітки електронної торгівлі;
- надання консалтингової допомоги;
- формування системи страхових угод і механізмів взаємної довіри і гарантій між учасниками;
- створення умов для розвитку цивілізованого ринкового середовища.

Пропонуємо дві групи учасників: фактичні та функціональні. До першої належать покупці і продавці, які мають право безпосередньо брати

участь у торгах; до другої – уповноважені банки і склади, перевізники й експедитори, уповноважені страхові компанії.

На нашу думку, запропонована (працююча) система дасть змогу фактичним учасникам:

- отримувати й аналізувати достовірну інформацію про товарні і грошові операції;
- самостійно обирати оптимальний варіант комерційної пропозиції на купівлю і продаж;
- безпосередньо укладати угоди в електронному вигляді.

Зупинимося детальніше на потенційних учасниках електронної торгівлі (табл. 3.6).

Таблиця 3.6.

Учасники системи електронних торгів і зміст їх економічних інтересів

Учасники торгів	Зміст економічних інтересів
Продавці	Затрати при продажу зводяться до вивчення цінової ситуації на ринку, пошуку покупців, організації угод; безпечність угод; інформація про кон'юнктуру ринку, автоматизація документообороту.
Покупці	Стабільні планові поставки; достовірна інформація про стан і динаміку ринку зерна; можливість самостійно обирати придатний варіант і здійснювати угоду; можливість використання електричних платежів.
Уповноважені банки	Можливість працювати з постійними клієнтами, з достатніми оборотними засобами.
Уповноважені склади	Інтерес пов'язаний з послугами, які вони надають клієнтам (аналіз зерна, приймання, зберігання, завантаження у вагони).
Перевізники й експедитори	Інтерес, пов'язаний з отриманням доходу від наданих послуг щодо перевезення вантажів.
Уповноважені страхові компанії	Інтерес в отриманні доходу від представлених учасниками торгів страхових послуг із захисту від випадкових ризиків в період зберігання, транспортування вантажів та інших ризиків.

Функціональним учасникам система забезпечить можливість:

- виставляти на торговий майданчик свої комерційні послуги;
- накопичувати достовірну інформацію за угодами, які укладатимуться;

- отримувати оплату за свої послуги;
- володіти оперативними даними для організації своєї роботи.

Відповідно, перевага електронних торгів перед іншими формами організації оптової торгівлі полягає в розширенні функціональних можливостей, у різноманітності угод, у цільовому спрямуванні, у використанні провідних телекомунікаційних технологій, а також у достатній забезпеченості укладених угод.

Відповідно до змісту перерахованих вище економічних інтересів, покупці і продавці зерна використовують електронну торгівлю на базі Інтернету, отримуючи економію на транспортних витратах.

Таким чином, саме електронна біржова торгівля, яка в рамках загальносвітових тенденцій отримує дедалі ширше розповсюдження, дає змогу економити (транзакційні витрати) і тим самим – можливість оптимізувати комерційні відносини між учасниками ринку, скорочувати час на пошук партнерів і на організацію самих угод, економити кошти і, відповідно, отримувати додаткові доходи для всіх учасників.

Роль основних учасників електронних торгів у процесі купівлі-продажу зерна полягає в наступному.

Для регіональної системи електронних торгів найпридатніші, на нашу думку, Ощадбанки, оскільки вони розташовані по всій території України, або інші банки з розгалуженою мережею.

З повноваженими банками укладається договір про співпрацю, відповідно до якого банк є гарантом зберігання грошових коштів учасників системи. Згідно з договором, грошові кошти, які надходять на розрахунковий рахунок суми застави, не становлять власність біржового підприємства, більше того, воно не має права без участі банку розпоряджатися ними.

Робота елеватора з системою електронних торгів вимагає їх підключення до Інтернету й організацію оперативної звітності щодо зерна, яка надходитиме на елеватор і оформлятиметься для участі у торгах. Зацікавленість елеваторів безпосередньо залежатиме від обсягу наданих

складських посередницьких послуг клієнтам електронних торгів. Крім послуг, які вони надають клієнтам (аналіз зерна за якістю, приймання зерна, зберігання, завантаження у вагони), елеватори додатково займаються купівлею-продажем зерна і кредитуванням зернових господарств.

Склади можуть приймати на відповідальне зберігання зерно, видаючи складські свідоцтва, вартість яких має визначитися ринковою ціною певного товару, а їх ліквідність – забезпечуватися оборотом у системі електронних торгів. Введення в оборот складських свідоцтв сприятиме збільшенню обороту зерна, зменшенню витрат на перевезення зерна і створенню електронних товарних бірж, на яких складські свідоцтва можуть використовуватися як застава під укладення ф'ючерсних і форвардних контрактів.

Для системи електронних торгів необхідно побудувати відносини з солідними страховими компаніями, які підключені до Інтернету, володіють передовими технологіями у страховій діяльності. Інший варіант – організувати страхову систему електронних органів або страхову компанію, яка дозволить повністю забезпечити витрати учасників, створити страховий запас і тим самим отримувати дивіденди від діяльності страхових компаній.

Система взаємодії учасників електронних торгів відображена в табл. 3.7.

Роль перевізників може виконувати залізниця, можливі організації кількох варіантів відвантаження: через уповноважених координаторів або через уповноважені склади.

Варто звернути увагу також на структуру договорів між системою електронних торгів і її учасниками. Учасники стають фактичними тільки після укладення договору з системою електронних торгів. Відповідно до цих договорів система електронних торгів пропонує інформаційні послуги й управляє коштами учасників у системі за вказівкою останніх.

Керувати сумами застави будуть самі учасники. Система електронних торгів самостійно може знімати кошти з розрахункового розрахунку як оплати за надання послуг (переводити суми на свій розрахунковий рахунок).

Таблиця 3.7.

Система взаємодії учасників електронних торгів

Функціональні учасники	Фактичні учасники	
	Продавці	Покупці
Система електронних торгів	Укладають договір, у якому передбачаються умови взаємовідносин між продавцем і системою електронних торгів	Укладають договір відповідно до якого висуваються основні умови взаємовідносин між покупцем і системою електронних торгів на покупку товару і надання послуг
Уповноважені банки	Після укладання угод продавці отримують гроші за проданий товар через банк	Покупці перераховують гроші на розрахунковий рахунок уповноваженого банку
Уповноважені склади	Розміщують товар на уповноваженому складі, отримуючи зернові розписки, які підтверджують право власності на зерно	Здійснюють обмін даними про стан зерна, збір супровідних документів
Перевізники	Проводять доставку товару на уповноважений склад	Доставляють товар на склад покупця
Страхові компанії	Страхують майно на складах через систему електронної торгівлі	Страхують грошові кошти
Юридичний комітет	Здійснює взаємодію продавця з покупцем тільки через систему електронної торгівлі	Здійснює взаємодію продавця з комітетом через систему електронних торгів
Митна служба	Несе всі витрати за доставку на кордон	Оформлює митну документацію
Інформаційний комітет	Отримує інформацію про торгівлю	Отримує інформацію про товари
Контрольна комісія	Отримує інформацію за фактами порушення правил учасниками торгів.	Отримує інформацію за фактом порушення правил учасників торгів.

Наступним етапом є підбір необхідних складських приміщень та укладення договору про проведення низки робіт.

Склад має забезпечувати:

- зберігання заставного зерна, переписаного на складську картку системи електронних торгів;
- ведення і бухгалтерський супровід картки системи електронної торгівлі;
- обмін даними про стан складських карток і про напрямки перевезення зерна зі складів за допомогою Інтернету;
- участь у зборі супровідних документів;
- комерційну зацікавленість складу.

Далі укладають договір комплексного страхування електронних угод, який забезпечує:

- страхування майна на складах за повним пакетом ризиків;
- страхування переведених системою банку грошових коштів;
- страхування вантажу при вантажоперевезеннях;
- створення страхового фонду, яким може розпоряджатися система електронних торгів.

Експедиторські роботи вимагають безпосереднього контакту з фактичними учасниками торгів, перевізниками, уповноваженим складом. Перевізник може керувати своїми грошовими коштами вже з моменту укладення угод в електронному вигляді.

Функціональні учасники не мають доступу до процедури торгів, оскільки у них свої закриті підсистеми, які відповідають за двосторонній обмін документами, пов'язаними з обслуговуванням угод, які укладаються. Фактичні покупці і продавці матимуть свої індивідуальні закриті підсистеми і можливість входу в підсистему автоматизованих відкритих електронних торгів, так звану електронну сесію. Аналогічно біржові сесії – фактичні учасники, – будуть формувати в електронному вигляді лоти на покупку і продаж через Інтернет. Можливість формування лотів продавцями пов'язана із наявністю товарів на уповноваженому складі, покупцями – з наявністю

грошей на рахунку в уповноваженому банку. Таким чином, на електронній сесії буде досягнуто 100% достовірність комерційної інформації.

Далі фактичний учасник може переміщуватися за електронною сесією, шукати оптимальний варіант й укласти угоди. Після цього система електронної торгівлі за закладеною в ній програмою автоматично починає обробляти зміни, які відбуваються на електронній сесії:

- проводить необхідні дії з товаром і грошима;
- розподіляє кошти для здійснення купівлі зерна і проведення взаєморозрахунків;
- готує проданий товар до відвантаження;
- збирає повний пакет документів для всіх учасників угоди;
- розсилає пакет документів в електронному вигляді;
- оформляє договори купівлі-продажу;
- робить відповідні зміни в електронних картках;
- контролює фактичні завершення угод, отримання товару покупцем.

Особливо цінним є те, що в алгоритм системи електронних торгів можна закласти будь-які варіанти корисної комерційної інформації (кон'юнктуру ринку, динаміку, тенденції та ін.).

Варто зазначити, що законодавче регулювання має бути розподілене на різноманітні сфери, а саме на:

- надання однакового статусу документам, які використовують при звичайній й електронній торгівлі;
- недопущення несанкціонованого розповсюдження конфіденційних даних при здійсненні угод;
- регулювання процедур компенсації можливого збитку учасників електронної торгівлі і страхування ризиків;
- регулювання митного оформлення.

Електронна біржа, заснована на сучасних телекомунікаційних технологіях, приваблює до відкритих електронних торгів потенційних покупців і продавців, концентруючи тим самим попит і пропозицію, а

відповідно, виявляє об'єктивний рівень цін, який складається у певний період часу.

В процесі проведеного дослідження були обґрунтовані пропозиції як щодо створення системи електронних торгів зерном і продуктами його переробки, так і упорядкуванням взаємовідносин між учасниками зернового ринку.

На основі вищезазначеного можна зробити наступні висновки щодо системи електронних торгів в інфраструктурі зернового ринку:

- існує декілька напрямків розвитку системи оптової торгівлі зерном; вони залежатимуть як від загальноекономічної ситуації в країні і стану регіональних товарних ринків, так і від проведення державної політики щодо використання сучасних електронних біржових технологій;

- найперспективнішим є розвиток регіональних товарних бірж у вигляді електронних, які використовують сучасні телекомунікаційні технології;

- створення спеціального підприємства біржового типу дасть можливість реалізувати переваги електронних торгів, забезпечити розширення функціональних можливостей шляхом укладення різноманітних угод за цільовим напрямком з використанням передових телекомунікаційних технологій, а також забезпечити необхідну безпеку укладанням угод (можна прорахувати строк окупності).

В ринкових умовах ефективне функціонування зернопродуктового підкомплексу залежить від розвитку його інфраструктури, яка забезпечує багатоманітність організаційних форм і каналів збуту продукції. Для розвитку ринкової інфраструктури доцільно створити низку нових систем і форм активізації торгівлі зерном і зернопродуктами. До них слід віднести: торгові будинки, комерційні банки, торгово-посередницькі фірми, страхові і брокерські компанії, товарні біржі, консалтингові фірми, аукціони, ярмарки, оптові ринки та інші.

Значний вплив на формування інфраструктури та розвиток процесів інтеграції у зернопродуктовому підкомплексі здійснюють зміни форм

власності та методи регулювання взаємовідносин у сфері виробництва, переробки й реалізації зернопродукції. Заходи державної підтримки спрямовані на забезпечення ефективного розвитку всіх складових підкомплексу.

Потребує вирішення питання взаємоузгодження інтересів між галузями, діяльність яких залежить від ефективності роботи зернопродуктового підкомплексу. Ситуація щодо формування цін на ринку не є економічно обґрунтованою, оскільки значну частку в структурі ціни на зернопродукцію займають витрати, пов'язані зі зберіганням, обробкою та забезпеченням матеріально-технічними ресурсами виробництва.

Висновки до розділу 3

Аналіз розвитку зернового виробництва в Україні вказує на необхідність удосконалення регіонального розміщення зернових культур з визначенням їх пріоритетності в ринкових умовах. Це потребує здійснення адаптивної інтенсифікації вирощування певних видів зернових культур, найкраще пристосованих до відповідних регіональних природно-економічних умов.

Сьогодні спостерігається тенденція до збільшення частки групи зернових культур порівняно з технічними. Посівна площа основних сільськогосподарських культур в Україні становила 26060 тис. га у 2008 р., при цьому площа під зерновими культурами – 15114,8 тис. га, тобто 57,6% від усієї площі, що порівняно з 1990 р. перевищує дану частку на 13%. При цьому, питома вага сільськогосподарських підприємств зменшилась на 2056, 2 тис. га або на 14,5% порівняно з 1990 р. і становить 12134,5 тис. га. Тоді як господарства населення за 18 років збільшили посівні площі зернових культур майже у 9 разів і їх розмір досягнув 3516,0 тис. га у 2008 р. Головною причиною такого зростання стало збільшення площі угідь у користуванні селян.

Доведено, що в часи науково-технічного прогресу перспектива залишається за великотоварним аграрним виробництвом, що зумовлює потребу в об'єднанні дрібних за розмірами підприємств в асоціації кооперативи, тощо.

Для розвитку і становлення ринку зерна, його виробничої інфраструктури доцільно було б формувати нові структури на основі персоніфікації власності з обов'язковою участю держави.

Ефективність виробництва продукції визначає динаміку формування виробничих відносин у зернопродуктовому підкомплексі. Співвідношення собівартості продукції і ціни є основною характеристикою сучасної системи ведення господарства.

Організаційно-економічний механізм інвестиційної діяльності слід розглядати як систему господарських, управлінських і регулюючих дій, способів і процесів, котрі спроможні впливати на інвестиційні процеси та забезпечити досягнення поставлених цілей. Його складовими елементами є планові, регуляторні, координаційні заходи, які визначають результативність діяльності всієї економічної системи.

На основі проведеного аналізу біржової діяльності в Україні визначено такі основні вимоги: право товарних бірж України здійснювати торгівлю з використанням форвардних, ф'ючерсних та опціонних договорів, а також використання біржових депозитів; окреслити коло продукції сільськогосподарських товаровиробників, матеріально-технічних ресурсів, які мають право брати участь на біржових торгах.

Інтеграційні процеси між товаровиробниками зернопродукції та її переробниками повинні базуватися на вдосконаленні контрактної форми відносин, яка найдоцільніша у зернопродуктовому підкомплексі на сучасному етапі розвитку української економіки, що передбачатиме збереження юридичної самостійності при підпорядкуванні інтересам досягнення високих кінцевих результатів усього підкомплексу.

РОЗДІЛ 4

ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗЕРНОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

4.1. Ресурсні та соціально-економічні умови для здійснення інвестиційної діяльності в зернопродуктовому підкомплексі України

Можливість виробництва продукції зернопродуктового підкомплексу визначається біокліматичним і виробничим ресурсним потенціалом регіону.

Ефективне використання ресурсного потенціалу регіону передбачає його спеціалізацію на виробництві тих видів продукції, які здатні забезпечити значний вихід високоякісної продукції з одиниці земельної площі при менших затратах праці і капіталу на одиницю продукції, порівняно з іншими регіонами.

З огляду на інвестиційну привабливість регіонів України, потенційні інвестори мають враховувати її сучасний адміністративний устрій та місце у світі.

Можливості сільськогосподарських підприємств щодо збільшення виробництва продукції тісно пов'язані з наявністю в них відповідних виробничих ресурсів. Забезпеченість господарств виробничими ресурсами характеризує їх ресурсний потенціал.

Важливим питанням є визначення складу виробничих ресурсів і структури ресурсного потенціалу сільського господарства. При цьому правомірність включення окремого виду ресурсу до складу ресурсного потенціалу галузі має базуватись на об'єктивній основі і бути практично доцільним.

Як відомо, головним засобом виробництва й важливим чинником розвитку у сільському господарстві є земля. Земельні ресурси – це матеріальна основа сільськогосподарського виробництва, база для

органічного поєднання інших ресурсів у виробничому процесі. Тому, важливою складовою ресурсного потенціалу сільського господарства є земельні ресурси, що представлені площею сільськогосподарських угідь.

Необхідно зазначити, що ресурсний потенціал сільського господарства залежить не тільки від площі і структури сільськогосподарських угідь, а також від рівня їх економічної родючості. Якість земельних ресурсів зумовлює умови і рівень господарювання, а також ефективність використання матеріальних і трудових ресурсів. Тому, сільськогосподарські угіддя включають в ресурсний потенціал сільського господарства з урахуванням показників їх якісної оцінки.

Процес виробництва сільськогосподарської продукції можливий тільки за наявності й органічної єдності таких елементів продуктивних сил, як засоби і предмети праці та трудові ресурси. У зв'язку з цим важливими складовими ресурсного потенціалу сільського господарства є матеріальні і трудові ресурси.

В процесі сільськогосподарського виробництва трудові ресурси поєднують матеріальні і земельні, а також забезпечують їх раціональне використання. Отже, ресурсний потенціал сільського господарства охоплює сільськогосподарські угіддя, матеріальні і трудові ресурси. Їх сукупність є основою сільськогосподарського виробництва і визначає його ресурсний потенціал.

Ресурсний потенціал сільського господарства – це сукупність взаємопов'язаних ресурсів, які використовують в сільськогосподарському виробництві. Можливості окремих господарств у досягненні відповідних результатів значно відрізняються, що зумовлено кількістю і якістю наявних виробничих ресурсів, або їх ресурсним потенціалом.

Окремі види виробничих ресурсів характеризуються відповідними і лише їм властивими функціями. Тому, розвиток сільськогосподарського виробництва та підвищення його ефективності залежить від складу і раціонального співвідношення виробничих ресурсів.

Склад і структура ресурсного потенціалу, а також співвідношення окремих видів виробничих ресурсів залежить від характеру й особливостей відповідних галузей сільського господарства. Так, у рослинництві основними виробничими ресурсами є земля, машинно-тракторний парк, насіння, добрива, трудові ресурси тощо.

Ресурсний потенціал сільського господарства є матеріально речовою основою виробничого потенціалу, що характеризує можливості підприємства виробляти певний обсяг сільськогосподарської продукції. Як економічна категорія виробничий потенціал відображає не фактично одержані результати виробництва сільськогосподарського підприємства, а його потенціальні можливості в досягненні цих результатів. Тому, виробничий потенціал характеризується можливим рівнем сільськогосподарської продукції при раціональному використанні сукупних ресурсів.

Об'єктивно зумовлений рівень господарських результатів, що забезпечується раціональним використанням виробничих ресурсів, складає виробничий потенціал сільського господарства, який визначається можливим обсягом виробництва валової продукції з розрахунку на один га сільськогосподарських угідь.

Економічні можливості галузі, які можуть бути використані для вирішення конкретних соціально-економічних проблем села, становлять економічний потенціал. Він визначається розміром чистої продукції, що може бути створена у сільському господарстві і використана для забезпечення потреб суспільства. При цьому необхідно мати на увазі, що економічний потенціал сільського господарства залежить від розвитку його продуктивних сил і характеру аграрних виробничих відносин.

У сучасних умовах сільськогосподарське виробництво розвивається на основі різних форм власності і видів господарювання, що зумовлює необхідність державного регулювання з метою формування соціально-орієнтованої ринкової економіки. Це сприятиме прискоренню впровадження

інновацій, інвестиційного забезпечення, соціального розвитку села, поліпшенню умов праці і побуту його працівників на основі раціонального використання економічного потенціалу сільського господарства.

Особливістю аграрного виробництва є використання такого ресурсу, як земля. Нині землі сільськогосподарського призначення знаходяться переважно у власності селян. Доходи селян на земельну власність поки що незначні. Держава має створити нормативно-законодавчі засади, за яких селяни одержували б доходи на свою власність на рівні, що відповідає хоча б середній нормі прибутку по економіці. Важливо також, щоб рівень норми прибутку в сільському господарстві щороку забезпечував відтворення споживчих якостей землі [53, с. 5].

Здійснення виробничого процесу в сільському господарстві можливе лише за умови наявності земельних ресурсів, які є основними виробничими засобами як у галузі рослинництва, так і тваринництва. Якісні та кількісні характеристики землі, як предмету і засобу праці, визначають рівень ефективності виробничої діяльності та загалом розвитку сільського господарства.

Земля як засіб виробництва в сільському господарстві має специфічні особливості:

- по-перше, на відміну від інших засобів виробництва вона не є результатом людської праці; як дар природи і продукт її багатовікового розвитку земля передуює праці, є природною і невід’ємною її умовою;
- по-друге, земля є незамінним засобом виробництва; якщо всі інші засоби виробництва можна замінити новими і продуктивнішими, то без землі виробничий процес здійснюватись не може;
- по-третє, земля просторово обмежена, і в процесі розвитку продуктивних сил сільського господарства її не можна заново створити або збільшити розміри; однак за умови раціонального використання землі її продуктивні сили постійно розвиваються і зростають;

– по-четверте, в процесі виробництва земля не зношується, а при правильному використанні постійно поліпшується. Основною відмінністю землі від інших виробничих засобів є необмежена тривалість використання, інші виробничі засоби підлягають фізичному і моральному зношенню та техніко-економічному старінню. Ця особливість зумовлена такою важливою властивістю землі, як родючість, що є основою теорії раціонального ведення землеробства.

У зв'язку з різким зменшенням внесення мінеральних та органічних добрив (за останні 10 років внесення мінеральних добрив скоротилося в 10 разів, а органічних добрив – у 7 разів), фактичним припиненням вапнування кислих і гіпсування солонцюватих ґрунтів, скороченням обсягів лісомеліоративних і протиерозійних робіт активізувалася деградація земель, значно зростає інтенсивність ерозійних процесів. Водночас порушується баланс поживних речовин у ґрунтах. Так, від'ємний баланс азоту, фосфору та калію становить 100–120 кг/га щорічно. Скорочення обсягів внесення мінеральних добрив спричинило недоотримання продукції, що в перерахунку на зерно становить близько 20 млн. т щорічно. Виробництво фосфорних добрив завжди розвивалось на імпорتنій сировині. Подорожчання її або відсутність – головна причина скорочення чи повного припинення виробництва фосфорних добрив. Важливим напрямком підвищення ефективності виробництва фосфорних добрив є розробка вітчизняних родовищ фосфоритів та апатитів, запаси яких сконцентровані у Волинській, Донецькій, Луганській, Рівненській, Сумській, Тернопільській областях.

Щороку виробництво калійних добрив в Україні скорочується, що здебільшого зумовлено неповним завантаженням виробничих потужностей, які використовуються лише на 15–18%. З метою виходу з кризової ситуації слід здійснити поступовий перехід на нові ресурсозберігаючі технології виробництва, вводити в дію відповідні потужності.

В Україні розташоване одне з найбільших у світі родовищ калійних руд сульфатного типу, які вважаються найціннішими калійними рудами. Розвідані запаси калійних руд оцінюються в обсягах понад 7 млрд. тонн.

Враховуючи тенденції до зниження родючості ґрунтів, питання виробництва та раціонального використання мінеральних добрив є нині надто актуальним. Водночас постійно збільшуються обсяги експорту мінеральних добрив.

Поряд з цим слід значно підвищити рівень забезпечення вітчизняного сільського господарства засобами захисту рослин за рахунок імпортних поставок і внутрішнього виробництва. Основними виробниками засобів захисту рослин нині є Первомайське ДП “Хімпром”, Київське ВАТ “Радикал”, Роздольське ДГХП “Сірка”, Одеське ВАТ “Олімп-Круг”, Сакський державний хімічний завод, ОАО “Краситель” (Рубіжне), Запорізький коксохімічний завод.

У нинішній ситуації, коли потужності підприємств завантажені на 3–5%, основним джерелом забезпечення сільського господарства засобами захисту рослин є імпортні їх поставки.

В Україні у складі орних земель понад 9 млн. га – це кислі і 2,8 млн. га – засолені ґрунти. У районах розташування цих земель без широкомасштабних робіт з хімічної меліорації не можливо домогтися високого рівня продуктивності землеробства, ефективного використання усіх виробничих ресурсів. Для підвищення родючості таких ґрунтів необхідно щорічно вапнувати 1,9 млн. га і гіпсувати 0,5 млн. га. Щоб вирішити цю проблему, потрібно знайти кошти для фінансування хімічної меліорації ґрунтів, а також створити в системі АПК власну індустрію виробництва хімічних меліорантів на базі розвитку цехів з переробки місцевих карбонатних порід, запаси яких сягають 1 млрд. тонн.

Для земельних ресурсів інноваційний розвиток має забезпечити докорінне покращення екологічного стану та відновлення родючості

грунтів, повернення екологічної рівноваги на землях меліоративного фонду, захист ґрунтів від антропогенної деградації та ерозії.

Людина є головною продуктивною силою суспільства у будь-якій його сфері, в тому числі в аграрному секторі. Адже саме завдяки людині відбувається поєднання засобів і предметів праці та землі і стає можливим процес виробництва.

Сьогодні в Україні постає проблема зменшення чисельності працівників в аграрному секторі. Головною причиною такого процесу є звужений характер демографічного відтворення у сільській місцевості, оскільки у більшості сіл адміністративних районів України відсутній природний приріст населення.

У багатьох районах відбувається процес депопуляції, тобто коефіцієнт смертності населення вищий, ніж коефіцієнт народжуваності. Поряд з демографічним чинником помітна тенденція до зменшення частки жінок, зайнятих у сільськогосподарському виробництві. Основною причиною цього явища стало скорочення поголів'я у галузі тваринництва, зменшення посівних площ трудомістких культур.

На ефективність трудових ресурсів у сільськогосподарських підприємствах вагомо впливає й віковий склад населення. Так, в аграрному секторі випереджаючими темпами відбувається зменшення у їх складі молоді.

Трудова міграція населення має значний вплив на кількість працівників. Так, аналіз статистичних даних дає підстави говорити про те, що зменшується чисельність населення внаслідок міграційних процесів. Причиною цього явища є погіршення економічного стану держави та нестабільна політична ситуація в країні. Перебудова економіки України призвела до кардинальних змін, зокрема і у сфері зайнятості населення. За офіційними даними за кордоном нині працює 7 млн. українців, що становить четверту частину працездатного населення країни.

Заслуговує на увагу проблема освітнього рівня трудових ресурсів аграрних підприємств. Як свідчать дослідження, збільшення витрат на 10 % на освіту впливає на рівень продуктивності праці до 8 %, що в 2 рази перевищує віддачу від аналогічних вкладень в основні виробничі засоби.

Використання трудових ресурсів полягає у залученні економічно активного населення. На цій фазі основна проблема полягає в забезпеченості зайнятості населення і в ефективному використанні працівників, адже неефективне використання трудових ресурсів значно знижує рівень кваліфікації і працездатності працівників, знижує продуктивність праці, прискорює матеріальне і моральне старіння основних засобів, підвищує матеріаломісткість продукції, створює нерівномірність витрат, призводить до значного підвищення собівартості продукції та зниження ефективності виробництва.

У багатьох сільськогосподарських підприємствах діючий економічний механізм не враховує інтереси деяких категорій працівників, що володіють малою часткою власності, з урахуванням стимулювання їх праці на конкретних робочих місцях. Велика частина статутного капіталу сільськогосподарських підприємств зосереджується в руках адміністрації, яка не завжди зацікавлена в об'єктивності визначення розцінок за виконану роботу. Це призводить до зниження ефективності використання трудових ресурсів і самого виробництва. Низька заробітна платня сільськогосподарських працівників спричиняє економічні і соціальні втрати: зростає соціальна напруженість на селі, відбувається падіння професіоналізму найнятих робітників, зниження мотивації до зростання ефективності праці. Серед шляхів покращення стабілізації і розвитку трудових ресурсів – розвиток соціальної інфраструктури на селі, створення нових робочих місць, залучення молоді в аграрний сектор виробництва, розвиток соціальної інфраструктури, застосування новітніх методів мотивації та стимулювання праці. Реалізація запропонованих напрямків стабілізації ситуації можлива за умови реалізації інвестиційних проектів (додаток Л).

Важлива роль в інноваційному забезпеченні розвитку зерновиробництва належить вирішенню проблеми матеріально-технічного забезпечення та формуванню повноцінного ринку інновацій. Адже цей ринок має виконувати як функцію постачання у виробництво нової техніки та технологій, так і функції, які в плановій економіці успішно виконували б роль системи підвищення кваліфікації та впровадження досягнень науки і техніки.

В Україні за радянських часів було створено потужний комплекс сільськогосподарського машинобудування та міцну систему матеріально-технічного забезпечення аграрного сектора. Попри всі недоліки, вони забезпечували сільське господарство матеріальними ресурсами. Ще у 1990 р. заводи сільськогосподарського машинобудування України виробляли 106,2 тис. тракторів різних марок. З них 49,4 тис. купували колгоспи і радгоспи України, решта надходила в інші союзні республіки. У згаданому році сільськогосподарські підприємства списали 26 тис. тракторів. При високій готовності (коефіцієнт 0,83) тракторний парк налічував 459,5 тис. одиниць. Аналогічна ситуація спостерігалася і по інших видах сільськогосподарської техніки [165, с. 12].

Комплекс сільськогосподарського машинобудування об'єднує понад 130 підприємств і конструкторських бюро, крім цього до виробництва техніки залучено понад 40 підприємств військово-промислового комплексу, в тому числі ДБК "Південне", ДП "Завод ім. Малишева", ВО "Південний машинобудівний завод" та ін. Виробничі потужності близько 300 підприємств в повній мірі забезпечують устаткуванням, агрегатами, вузлами та запасними частинами до них споживчі потреби підприємств АПК в технічних засобах.

Втім існуючі потужності підприємств машинобудування фактично завантажені на 15–30%, оскільки вони знаходяться у важкому фінансово-економічному стані.

Сучасний стан сільськогосподарської техніки не дозволяє вчасно і з

відповідною якістю виконувати польові роботи. Парк тракторів скоротився на 40,3%, зернозбиральних комбайнів – на 42,0%, а причіпних агрегатів – в середньому на 45,0%. Майже 80% потужних машин відпрацювали по десять і більше років. Відсутність у товаровиробників грошових коштів та значне скорочення бюджетного фінансування сільського господарства перешкоджає поповненню машинно-тракторного парку. Тому, суттєво погіршилися показники забезпеченості господарств основними виробничими фондами. Фондозабезпеченість за чотири останніх роки скоротилась на 38,4%, а енергозабезпеченість – на 28,4%.

Таблиця 4.1.

**Тенденції щодо технічного забезпечення аграрного виробництва
України***

Роки	Наявність сільськогосподарської техніки (на кінець року), тис. шт.		
	Трактори	Зернозбиральні комбайни	Вантажні автомобілі
1990	495	107	296
1995	469	91	278
2000	319	65	227
2001	296	61	209
2002	274	57	195
2003	251	54	177
2004	230	50	160
2005	217	47	147
2006	201	44	133
2007	187	41	122
2008	177	39	112
2008 р. у % до 1990 р.	35,8	36,4	37,6

* Розраховано за даними Держкомстату України.

Забезпеченість агропідприємств основними сільськогосподарськими машинами досягає лише половини розрахунку. Нині в сільськогосподарських підприємствах використовується 182,6 тис. тракторів, 4,2 тис. зернозбиральних і 13 тис. кормозбиральних комбайнів, понад 100 одиниць ґрунтообробної, посівної та іншої техніки. Близько 85%

техніки, що залишилася в господарствах, експлуатується за межами амортизаційних строків. Відсутність необхідних запасних частин не дає змоги виконувати необхідний обсяг ремонтних робіт. Тому готовність тракторів, автомобілів, комбайнів, іншої техніки до відповідних сезонів польових робіт залишається невисокою – 0,59–0,7%. Порівняно з 1990 р. коефіцієнт готовності технічних засобів знизився на 15–20% (табл. 4.1).

Обсяги закупівлі сільськогосподарської техніки значно зменшилися, і у 2007 р. становили 8,3–14,7% від відповідного показника 1990 р. Машинно-тракторний парк оновлюється повільно. Протягом 2001–2007 рр. у середньому за рік оновлювалося тільки 3,08% тракторів та 1,6% зеонозбиральних комбайнів. Винятком був лише 2007 р., коли закупили техніки на суму понад 7 млрд. грн., у тому числі на 6 млрд. грн. – іноземної.

Для відтворення технічної бази аграрного виробництва до рівня технологічної потреби необхідно інвестувати (за 10–12 років) понад 300 млрд. грн., що в нинішніх умовах сільськогосподарським товаровиробникам не під силу. Тому слід розробити державні цільові програми, такі як “Пріоритетний розвиток вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу до 2020 року” та “Техніко-технологічна політика в агропромисловому комплексі до 2020 року”, в межах яких здійснити структурну перебудову вітчизняного сільськогосподарського машинобудування шляхом створення кількох промислово-фінансових об’єднань із розвиненою мережею дилерських пунктів, налагодженими зв’язками з аграрною наукою й кооперативними агросервісними утвореннями сільськогосподарських виробників, що дозволить забезпечити випуск і супровід використання взаємоузгодженого комплексу сучасної техніки і новітніх технологій у сільському господарстві.

Крім того, слід практично реалізувати заходи з реструктуризації діяльності аграрної науки й освіти у частині розвитку інфраструктури ринку інновацій в АПК, зміцнення прямих зв’язків із виробництвом. З огляду на потужний потенціал аграрної науки і наявність результатів наукових

досліджень, що відповідають світовому рівню, основна проблема, яку необхідно вирішити, – це налагодити ефективний трансфер (впровадження у виробництво) інновацій за ринковими схемами. На основі цих передумов, враховуючи світовий досвід трансферу технологій, доцільно активізувати розвиток інноваційно-підприємницької діяльності, сконцентрувавши організаційно-економічні заходи на таких напрямках реструктуризації:

- капіталізація результатів наукових досліджень як основи подальших структурних перетворень;
- формування інфраструктури ринку інновацій в АПК через корпоратизацію науково-виробничої діяльності, посилення асоціативних зв'язків із виробництвом і розвиток інноваційного підприємництва;
- удосконалення управління виробництвом наукоємної продукції.

Щодо структурних перетворень в аграрній освіті, то традиційно її установи визначають одним із основних завдань ведення науково-просвітницької діяльності та діяльності з впровадження наукових розробок. З часом на базі найрозвинутіших форм корпоративних і асоціативних об'єднань в агронауці і Екстеншн-частин університетів можуть сформуватися науково-виробничі об'єднання кластерного типу: технопарки, технополіси.

Одним із визначних і поширених у більшості країн світу способів допомоги численним сільгоспвиробникам і сільському населенню у вирішенні їхніх проблем є діяльність сільськогосподарських дорадчих служб з надання дорадчих послуг. У Європейській хартії розвитку сільської місцевості (1996 р.) на відміну від установ аграрної науки й освіти діяльність сільськогосподарських дорадчих служб переважно зосереджена на наданні соціально спрямованих дорадчих послуг сільськогосподарським товаровиробникам і сільському населенню безпосередньо в сільській місцевості. Серед особливо важливих напрямків дорадчої підтримки розвитку сільськогосподарського виробництва і сільських територій у нашій країні планується здійснити такі заходи: з паспортизації сільських населених

пунктів, надання допомоги органам місцевого самоврядування в складанні середньострокових програм розвитку сільських територіальних громад і сільських територій, надання допомоги особистим селянським господарствам і фермерським господарствам в широкому залученні їх до державних регіональних програм підтримки розвитку сільськогосподарського виробництва та сільських територій, в ініціюванні розвитку кооперативного руху на селі, освоєнні належної сільськогосподарської практики й технологій ведення органічного виробництва, дотримання стандартів якості та безпеки сільськогосподарської продукції.

В сучасних умовах виробництва слід приділяти особливу увагу підвищенню ефективності використання природних, матеріальних, технічних та інших видів ресурсів. Сьогодні малодослідженими залишаються теоретичні та практичні питання управління формуванням і використанням ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств в ринкових умовах.

Підвищення результативності використання наявного ресурсного потенціалу впливає на кінцеві показники економічної діяльності сільськогосподарських товаровиробників. При цьому важливого значення набуває процес управління ресурсами, який повинен здійснюватися з урахуванням наступних аспектів.

1. Основними передумовами раціонального використання земельних ресурсів є:

- оптимізація структури землекористування;
- зональна спеціалізація виробництва;
- інтенсивне використання земельного фонду;
- охорона земельних ресурсів та екологічно безпечне їх використання;
- наявність кваліфікованих спеціалістів з організації раціонального землекористування та проведення заходів із захисту ґрунтів;
- забезпеченість необхідними технічними засобами;

– удосконалення орендних відносин.

2. Для того, щоб підвищити ефективність використання трудових ресурсів, сільськогосподарським підприємствам, насамперед, необхідно здійснювати:

– дотримання оптимальних пропорцій між кількістю та якістю матеріально-технічних і трудових ресурсів;

– професійну орієнтацію й трудове навчання працівників, підвищення кваліфікації кадрів, реалізацію заходів з підтримки та відновлення фізичних і розумових здібностей людини до праці;

– розподіл трудових ресурсів за окремими підрозділами і видами діяльності;

– реалізацію заходів, спрямованих на створення сприятливих умов праці й побуту працівників;

– контроль за дотриманням працівниками трудової та технологічної дисципліни;

– запровадження дієвого мотиваційного механізму ефективної праці та перегляду існуючої системи оплати праці.

3. Основними передумовами ефективного використання матеріально-технічних засобів є:

– забезпеченість основними виробничими фондами відповідно до технічних потреб;

– врахування загальних вимог до техніки;

– впровадження високопродуктивних технологій;

– своєчасне здійснення ремонтних робіт;

– наявність кваліфікованих спеціалістів, що обслуговують сільськогосподарську техніку.

4. Управління фінансовими ресурсами повинно базуватися на принципах: важливості, повноти, оперативності, динамічності, достовірності, безперервності, циклічності й угодуності з іншими економічними процесами, що відбуваються у підприємстві. Основними

завданнями ефективного управління фінансовими ресурсами має бути: залучення коштів на найвигідніших умовах, уміння ефективно використовувати наявні ресурси.

Для успішного розвитку сільського господарства необхідно забезпечити його відповідними ресурсами і створити умови для їх раціонального використання на основі впровадження досягнень науково-технічного прогресу. Сільськогосподарські підприємства сьогодні не повністю використовують свої можливості для збільшення виробництва сільськогосподарської продукції і поліпшення її якості. При цьому виробничі ресурси в багатьох господарствах використовуються не ефективно.

4.2. Нормативно-правове забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку зернопродуктового підкомплексу

Сучасний розвиток економіки та аграрного сектора України потребує виваженої, науково обґрунтованої і водночас ефективної інвестиційної політики. Як свідчить світовий досвід, в економічному житті кожної країни інвестиції є домінуючим фактором соціально-економічного розвитку, вони сприяють забезпеченню інтеграції національної економіки у світовий економічний простір. Однак, незважаючи на вигідне геополітичне розташування нашої країни, її природні ресурси, науковий потенціал, наявність кваліфікованих кадрів, щорічні обсяги іноземних інвестицій в Україні ще далекі від бажаних. Тому, ключовим питанням збільшення припливу капіталу є створення сприятливого нормативно-правового клімату для залучення інвестицій, що підтверджує актуальність проведеного дослідження. Серед заходів державного регулювання особливе місце відводиться створенню дієвої нормативно-правової бази для ефективною діяльності суб'єктів інвестиційно-інноваційного процесу.

В Законі України “Про інноваційну діяльність” містяться норми, що розкривають сутність державного регулювання інноваційної діяльності за такими напрямками:

- окреслення і підтримка стратегічних напрямків інноваційної діяльності на всіх рівнях управління: від місцевого до загальнодержавного;
- формування і реалізації державних, галузевих, регіональних і місцевих інноваційних програм;
- створення нормативно-правової бази й економічних механізмів для підтримки і стимулювання інноваційної діяльності;
- захисту прав та інтересів суб’єктів інноваційної діяльності;
- фінансова підтримка виконання інноваційних проектів;
- стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, що кредитують виконання інноваційних проектів;
- встановлення пільгового оподаткування суб’єктів інноваційної діяльності;
- підтримка функціонування і розвитку сучасної інноваційної інфраструктури [85].

Законом України “Про інноваційну діяльність” передбачено регулювання інноваційної діяльності на різних рівнях влади – від Верховної Ради до органів виконавчої влади на місцях. Їхня участь у регулюванні інноваційних процесів обумовлена тими функціями, які вони виконують у загальній системі управління економікою країни.

На основі вищезазначеного можна зробити висновки, що регуляторна діяльність інноваційного розвитку реалізується органами державної влади, як правило, прямими методами, шляхом виокремлення найважливіших напрямків інноваційного розвитку, створення відповідної інфраструктури, визначення найбільш економічно обґрунтованих інноваційних проектів та їх фінансування з державного бюджету. Разом з тим, методи прямої дії не завжди дають бажаний результат, а інколи навіть впливають негативно. На ефективність дії заходів прямого регулювання здебільшого впливають такі

фактори, як рівень фахової підготовки, практичний досвід роботи у сфері прийняття управлінських рішень, особиста зацікавленість в реалізації конкретного проекту. Державна підтримка стратегії інноваційного розвитку вітчизняного АПК має гарантувати фінансове забезпечення підприємств на умовах часткового повернення вкладених коштів. Закон України "Про інноваційну діяльність" передбачає наступні форми фінансової підтримки:

1. Фінансування пріоритетних інноваційних проектів має здійснюватись на умовах безвідсоткового кредитування за рахунок коштів місцевих бюджетів та Державного бюджету України.

2. За умов неповного безвідсоткового фінансування проекту державою (не більше 50%) різниця повинна покриватись учасниками інноваційного проекту.

3. У випадку залучення суб'єктами інноваційної діяльності кредитних ресурсів для реалізації інноваційного проекту повернення сплачених відсотків за користування кредитами повинно відбуватись у повному або частковому обсязі.

4. При реалізації стратегічних інноваційних проектів із частковим залученням кредитів у банківських установах надавати їм державні гарантії.

5. Страхове супроводження інноваційних проектів згідно з Законом України "Про страхування" [99].

Виконання зазначених умов сприятиме підвищенню відповідальності учасників інноваційного проекту щодо виконання взятих на себе зобов'язань та зменшить ступінь ризику з боку держави.

Як свідчить практика зарубіжних країн, концентрація непрямих методів управління в сфері оподаткування дозволяє визначити пріоритетні напрямки розвитку інноваційної діяльності:

- пільгові ставки оподаткування і звуження бази оподаткування;
- нульова ставка податку на додану вартість по операціях, що стосуються обороту науково-технічної продукції;

- надання податкового кредиту – відстрочення платежів до бюджету з частини прибутку, яка спрямовується в інновації;
- зниження податкової ставки на прибуток, отриманий за рахунок інноваційної діяльності;
- надання “податкових канікул” від сплати податків з отриманого прибутку при здійсненні інноваційних проектів;
- оподаткування за пільговими ставками прибутків як фізичних, так і юридичних осіб, нарахованих за акціями підприємств інноваційної сфери;
- відповідність наданих пільг та пріоритетності інноваційних проектів;
- надання пільг в оподаткуванні прибутку від здійснення інноваційної діяльності;
- зменшення бази оподаткування на загальну вартість обладнання, що безоплатно надходить у вищі навчальні заклади;
- зменшення відрахувань з отриманого прибутку на суму внесків до благодійних фондів, які здійснюють фінансування інноваційних проектів.

В Україні ж зустрічаються лише поодинокі випадки застосування згаданих вище пільг.

1. У випадку реалізації інвестиційного проекту протягом 1,5 року з часу його реєстрації підприємство може претендувати на пільги щодо сплати половини податку на прибуток і половини податку на додану вартість, які залишаються підприємству, але обов’язково мають бути повторно використані на впровадження інновацій. У тому випадку, коли зазначені кошти не будуть використані за призначенням, вони сплачуються на користь держави. Разом з тим, суб’єкт інвестиційного проекту може розраховувати на пільги лише в тому випадку, якщо він повідомить про початок інноваційної діяльності відповідний податковий орган протягом першого календарного періоду та здійснюватиме ведення такої господарської діяльності на окремому бухгалтерському рахунку.

2. Учасники інвестиційного проекту можуть проводити розрахунки амортизації основних фондів прискореним темпом, з урахуванням для

третьої групи основних фондів 20% норми амортизації аж до досягнення нульового значення балансовою вартістю групи, так звана прискорена амортизація.

3. Для суб'єктів інноваційної діяльності розмір земельного податку становить лише половину діючої ставки оподаткування.

4. У тому випадку, коли для випуску інноваційного продукту необхідне використання специфічного обладнання, механізмів, сировини, супутніх товарів (крім підакцизних), то його ввезення здійснюється за нульовими ставками оподаткування, але за таких умов:

- якщо пріоритетність та особлива важливість інноваційного продукту визнана постановою Кабінету Міністрів України;
- ввезення дозволяється лише протягом строку дії свідоцтва про державну реєстрацію інноваційного проекту;
- якщо інноваційний проект на момент державної реєстрації вже містить перелік та обсяги ввезеної продукції.

Вищезазначені пільги повинні застосовуватись винятково до підприємств з часткою інноваційної продукції не менше 2/3 від загальної кількості, а також інноваційних підприємств, що залучені до реалізації інноваційних проектів, які зареєстровані у Державному реєстрі інноваційних проектів. Навіть незважаючи на те, що з початком виробництва обсяг випуску нової продукції не зможе становити 2/3 від загальної її кількості, а з поступовим розвитком виробництва вона перестане бути новою, – переважна більшість суб'єктів господарювання застосовують інновації для вдосконалення виробничого процесу та покращення якості готової продукції, що в свою чергу сприяє прориву у технологічному розвитку товаровиробників.

Потребує постійного врегулювання діяльність, пов'язана з впровадженням інновацій, зокрема вдосконалення методів регуляторної політики щодо оподаткування інноваційних підприємств, оскільки стимулом для інноватора має бути збільшення прибутку.

Прийняття Верховною Радою Української РСР 15 липня 1990 року Декларації про державний суверенітет та проголошення Акта незалежності України 24 серпня 1991 року поклали початок формуванню законодавства України у сфері регулювання та захисту інвестицій.

Зовнішня та внутрішня інвестиційна діяльність в Україні регламентується такими блоками нормативних актів: Конституцією України, загальними нормативно-правовими актами України, законодавчими актами України та міжнародними договорами, пов'язаними зі здійсненням іноземних інвестицій, учасником яких є Україна, і які становлять частину її національного законодавства.

Необхідність належного врегулювання відносин власності, правового регулювання засад підприємництва та його організаційно-правових форм, інвестиційної діяльності між суб'єктами підприємницької діяльності та державою, створення надійної системи заохочення й державного захисту іноземних інвестицій сприяли прийняттю законодавчим органом Закону України "Про господарські товариства" [99], "Про зовнішньоекономічну діяльність" [83], "Про інвестиційну діяльність" [84], "Про захист іноземних інвестицій в Україні" [81] та ін.

Така активізація в роботі Верховної Ради сприяла формуванню сприятливого інвестиційного клімату, пожвавленню плідної співпраці з міжнародними фінансовими й економічними організаціями, розвитку інтеграційних процесів у різних сферах.

Норми Закону України "Про іноземні інвестиції", що діяв не більше року, надавали на десять років іноземним інвесторам гарантії їх фінансової стабільності, звільняли виробничі підприємства на п'ять років від сплати податку на доходи, торговельні – на три роки, у посередницькій діяльності – протягом двох років; іноземні інвестиції в Україні не підлягали націоналізації; у разі припинення інвестиційної діяльності іноземний інвестор мав право репатріації свого майна та доходів протягом шести

місяців; з іноземними інвесторами можна було укласти концесійні договори на розробку корисних копалин строком на 99 років [334].

Тому, законодавці вишукували нові правові механізми щодо активізації надходження іноземних інвестицій через систему пільг і державних гарантій.

З прийняттям Закону України “Про режим іноземного інвестування” [95] втратили свою чинність Закон України “Про державну програму заохочення іноземних інвестицій в Україну”, декрет Кабінету Міністрів України “Про режим іноземного інвестування”. Закон України “Про режим іноземного інвестування” [334] надав іноземним інвесторам гарантії стосовно унеможливлення примусових вилучень, незаконних дій державних органів та їх посадових осіб; відшкодування збитків іноземним інвесторам та повернення їх вкладень у випадку призупинення інвестиційної діяльності, переказу частки прибутку за кордон після сплати податків.

Сучасні правові, економічні та соціальні умови інвестиційної діяльності в Україні визначаються Законом України “Про інвестиційну діяльність” [84]. Особливості режиму іноземного інвестування встановлюються Законом України “Про режим іноземного інвестування” [334]. Дозволені банкам види операцій, пов’язані з інвестиційною діяльністю, передбачені Законом України “Про банки і банківську діяльність” [77], а Законом України “Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)” визначаються правові й організаційні основи створення, діяльності та відповідальності суб’єктів спільного інвестування, особливості управління їхніми активами [86].

Відповідно до указу Президента України “Про заходи щодо збільшення надходжень інвестицій в економіку України” [280] розроблено та затверджено “Програму розвитку інвестиційної діяльності на 2002–2010 рр.” [244], метою якої є стимулювання інвестиційної діяльності в Україні, формування інвестиційного потенціалу вітчизняних підприємств.

Наступним кроком з реалізації інвестиційної політики став указ

Президента України “Про додаткові заходи щодо залучення іноземних інвестицій в економіку України”, який в подальшому було покладено в основу розробки проекту Закону України “Про державну підтримку та стимулювання інвестиційної діяльності” [84]. Характерними особливостями зазначеного нормативно-правового акту стали:

- визначення пріоритетів інвестиційної діяльності;
- заходи щодо державної підтримки;
- гарантування прав інвесторів;
- отримання дозвільних документів на право займатись інвестиційною діяльністю;
- порядок оформлення інвестиційної діяльності іноземними суб’єктами господарювання;
- відповідальність за невиконання своїх обов’язків посадовими особами в сфері реалізації інвестиційної діяльності.

За роки незалежності Україна підписала міжнародні угоди про сприяння та взаємний захист інвестицій із 45 державами світу. З них уже ратифіковані угоди з Угорщиною, Польщею, Словаччиною, Німеччиною, США, Чехією та з іншими державами, однак чимало проектів угод нині перебуває ще у стадії узгодження. Зобов’язаннями України у міжнародній діяльності є забезпечення сприятливих умов щодо стимулювання інвестиційної діяльності як всередині держави, так і за її межами, в тому числі стосовно співпраці щодо здійснення спільних інвестиційних проектів, з використанням іноземних джерел інвестування.

Що стосується аграрного сектора, то за роки незалежності в Україні створено законодавче поле, розроблена нормативно-правова база для надходження інвестицій та здійснення аграрної реформи. Одним із перших законодавчих актів, в якому визначені питання інвестиційного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників, став Закон України “Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві” [94]. Проте глибока кризова ситуація, яка охопила

всі галузі народного господарства і відчутно вразила агропромислове виробництво, поступово звела нанівець застосування основних положень цього закону. Згодом Верховна Рада України розробила і схвалила Закони щодо розвитку агропромислового комплексу ”Про колективне сільськогосподарське підприємство” (1992 р.) [87], ”Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі” (1996 р.) [91], ”Про оренду землі” (1998 р.) [90], ”Про сільськогосподарську кооперацію” (1997 р.) [97], ”Про фіксований сільськогосподарський податок” (1998 р.) [104], ”Про фермерське господарство” (2003 р.) [103] та ін. А також видані укази Президента України: ”Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва” (1994 р.), ”Про заходи щодо державної підтримки сільськогосподарського виробництва” (1998 р.) [283] та ін. Метою прийняття вищезначених законодавчих актів було подолання дисбалансу в розвитку сільського господарства, усунення диспаритету цін, фінансове забезпечення товаровиробників, підтримка у сфері кредитування, оновлення машинно-тракторного парку, стимулювання виробництва за рахунок надання податкових пільг.

У забезпеченні інвестиційними ресурсами аграрного сектора економіки важливу роль для української економіки мав Указ Президента України ”Про невідкладні заходи щодо прискореного реформування аграрного сектора економіки” (1999 р.) [285], яким передбачалося запровадження приватної власності на землю. Земля ставала об’єктом купівлі-продажу, набувала вартості та включалася в товарний обіг, що мало бути найголовнішим каталізатором як внутрішніх, так і зовнішніх довгострокових інвестицій у сільське господарство. Однак реальні результати реформування аграрного сектора не були значними. Основна причина в тому, що реформування здійснювалося, в основному, формально, через так звану штучну приватизацію, а це призвело до того, що сільськогосподарські підприємства втратили майже половину свого

виробничого потенціалу.

Здійснення заходів державної підтримки аграрного сектора економіки сприятиме підвищенню його інвестиційної привабливості, розширенню масштабів залучення іноземного капіталу і кредитування сільського господарства.

Подальший розвиток інвестиційної діяльності в агропромисловому комплексі залежить від розширення джерел фінансування та розробки методів їх ефективного використання. До основних з них слід віднести:

- розвиток науково-дослідної бази;
- забезпечення відповідної підготовки кадрового потенціалу;
- проведення селекційної роботи в галузі рослинництва і тваринництва;
- розвиток соціальної сфери виробництва;
- матеріально-технічне забезпечення виробництва;
- збереження ресурсного потенціалу;
- дотримання ґрунтозахисних технологій;
- встановлення систем з очиски повітря у шкідливих виробництвах;
- створення системи ефективного обслуговування виробництва та ін.

Втім невирішеними залишаються питання, пов'язані з регулюванням інвестиційної діяльності, а саме: надання пільг при оподаткуванні інвестиційно-інноваційної діяльності, вдосконалення методів амортизації, скорочення терміну окупності інновацій, посилення експортних позицій товарів вітчизняного виробництва, визначення пріоритетів державного інвестиційного забезпечення, формування ефективної політики надання кредитів сільськогосподарським товаровиробникам.

Законом України “Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року” визначено основні завдання державного регулювання діяльності аграрного сектора економіки, окреслено пріоритетні завдання сталого розвитку агропромислового комплексу [89].

Разом із тим до цього часу багато питань, пов'язаних із реформуванням земельних відносин, приватизацією майна, удосконаленням

цінової політики, кредитно-фінансових відносин, інвестиційної діяльності, системи оподаткування в аграрному секторі, все ще залишаються поза законодавчим полем.

У Законі України “Про інноваційну діяльність” [85] вказано, що об’єктами інноваційної діяльності є:

- інноваційні програми і проекти;
- нові знання та інтелектуальні продукти;
- виробниче обладнання та процеси;
- інфраструктура виробництва і підприємництва;
- організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного чи іншого характеру, що істотно поліпшують структуру і якість виробництва і (або) соціальної сфери;
- сировинні ресурси, засоби їх видобування і перероблення;
- товарна продукція;
- механізми формування споживчого ринку і збуту товарної продукції.

Слід зазначити, що стосовно ситуації у фінансовій сфері зі сторони влади вже прийняті конкретні заходи. Зокрема, Кабінет Міністрів України постановою № 995 від 12 листопада 2008 р. врегулював питання, пов’язані з пролонгацією кредитів підприємств агропромислового комплексу до 1 червня 2009 р. Згідно з прийнятим рішенням, кредити будуть віднесені до пільгових, тобто на них буде розповсюджено механізм часткової компенсації відсотків на використання кредитних ресурсів за рахунок державного бюджету. Так, у 2008 р. підприємствами агропромислового комплексу залучено 14,2 млрд. грн., з яких близько 10 млрд. грн. оформлені як пільгові кредити. При цьому базовою ставкою повернення за пільговими кредитами є рівень облікової ставки НБУ (12%).

У Законі України “Про зерно та ринок зерна в Україні” зазначається, що державне регулювання ринку зерна здійснює Кабінет Міністрів України шляхом:

- запровадження режиму державних заставних закупівель;

- формування державного продовольчого резерву зерна з метою підтримки належного рівня продовольчої безпеки та здійснення державної аграрної інтервенції;
- забезпечення фінансування Аграрного фонду;
- сертифікації послуг зі зберігання зерна та продуктів його переробки;
- проведення цінової політики на ринку зерна та страхування ризиків для суб'єктів зернового ринку;
- впровадження механізму експорту й імпорту зерна за міжнародними договорами;
- запровадження декларування зерна, що знаходиться на зберіганні, а також зерна, що зберігається суб'єктами виробництва зерна у власних або орендованих зерносховищах;
- забезпечення моніторингу ринку зерна;
- здійснення митно-тарифної політики;
- фінансування науково-селекційної роботи та насінництва, впровадження їх досягнень;
- фінансування підтримки виробників насіння, науково-дослідних установ, сортовипробувальних станцій за рахунок коштів державного бюджету;
- запровадження системи державних форвардних закупівель;
- запровадження режиму тимчасового адміністративного регулювання цін;
- надання тимчасової бюджетної дотації [82].

Слід зазначити, що мета цього закону полягає у: забезпеченні продовольчої безпеки держави; формуванні сприятливої для ринку зерна інвестиційної, кредитної, податкової, митної політики; оптимізації структури та ефективності зернового виробництва з урахуванням потенціалу природнокліматичних умов та ринкової кон'юнктури; забезпеченні функціонування ринку зерна на засадах поєднання вільної конкуренції та державного регулювання з метою збалансування інтересів суб'єктів

господарювання та держави; встановлення державного контролю за якістю зерна, продуктів його переробки та сортування насіння; стабілізації ринкових ресурсів зерна; визначенні пріоритетності розвитку ринку зерна; застосуванні режиму державних заставних закупівель.

Механізм державного регулювання ринку зерна в Україні базується на нормативно-правовому забезпеченні його діяльності.

Указом Президента України “Про заходи щодо реформування аграрних відносин” (1995 р.) покладено початок формування вітчизняного аграрного ринку. Причиною цьому стало стрімке наростання у 1991–1994 рр. диспаритету цін на промислову і сільськогосподарську продукцію [284].

У 1999–2000 рр. відбулася лібералізація експорту зерна без належного державного регулювання та контролю на зерновому ринку. виправив ситуацію Указ Президента України від 29 червня 2000 р. “Про невідкладні заходи щодо стимулювання виробництва та розвитку ринку зерна”. З метою безперебійного функціонування ринку зерна на рівні держави здійснюються наступні заходи: державні заставні закупівлі зерна; інтервенційний фонд зерна; загальнодержавні програми заставних закупівель зерна та інтервенційних операцій із зерном. На Державну акціонерну компанію “Хліб України” були покладені функції державного агента із забезпечення заставної закупівлі зерна. Метою запровадження заставної закупівлі було надання кредиту сільськогосподарським товаровиробникам під заставу зерна (за визначеними урядом заставними цінами) з можливістю його подальшого викупу протягом 8 місяців для продажу на вільному ринку. Крім того, в такий спосіб передбачалася також стабілізація цінової ситуації шляхом інтервенційних операцій, тобто регулювання обсягів зерна на ринку.

Слід зазначити, що в державі останнім часом все більше уваги приділяється розвитку ринку зерна та зерновиробництву, про що свідчить низка прийнятих нормативних документів. Так, 4 липня 2002 р. був прийнятий Закон України “Про зерно та ринок зерна в Україні”. У ньому розглядались питання державного регулювання ринку зерна, формування та використання зернових ресурсів України, декларування і контролю якості зерна, сертифікації на відповідність послуг зі зберігання зерна та продуктів його переробки, відносин при зберіганні зерна, обігу складських документів на зерно, впровадження заставних закупівель зерна через Державного агента, впровадження інтервенційних операцій через Державного агента, впровадження механізму експорту й імпорту зерна і продуктів його переробки за міжнародними договорами через Державного агента. Розпорядження КМУ від 21 червня 2003 р. “Про визначення Державного агента із забезпечення заставних закупок зерна” та розпорядження КМУ від 10 липня 2003 року “Про визначення Державного агента з проведення інтервенційних операцій із зерном” Державним агентом із забезпечення заставних закупівель зерна та з проведення інтервенційних операцій із зерном визначається ДАК “Хліб України”.

Указом Президента України від 19 травня 2003 р. “Про додаткові заходи щодо стабілізації ринку зерна” було продекларовано застосування заходів щодо здійснення закупівлі зерна для закладення його до державного резерву. Також розглядалися питання про фінансове оздоровлення і реструктуризацію ДАК “Хліб України” та здійснення заходів за участю НБУ щодо залучення щороку кредитів на суму не менше 500 млн. грн. для здійснення заставних та прямих закупівель зерна.

Державою була затверджена програма “Зерно України 2001–2004 рр.”. Під реалізацію програми необхідно було майже 4 млн. т високоякісного матеріалу, в тому числі 1,7–2,0 млн. т озимих зернових. Для забезпечення регіонів, де не виробляють власного насіння, чи мають обмежені можливості щодо цього, надання допомоги в разі зниження або

пошкодження насінницьких посівів внаслідок стихійного лиха, гарантування сортівідновлення, сортозаміни та реалізації посівного матеріалу, за міжнародними угодами було створено державні насінневі ресурси “Державний насінневий страховий фонд” на базі ДАК “Хліб України”. Мета діяльності підприємства – забезпечення насінневими ресурсами структури компанії і сільгоспвиробників різних форм власності.

Закон України “Про зерно та ринок зерна в Україні” визначає основні засади державного регулювання цін на базі проведення заставних закупівель [82]. Перелік продукції, в тому числі зернових культур, та мінімальні й максимальні ціни закупки врегульовані Законом України “Про державну підтримку сільського господарства України”. У цьому законодавчому акті детально обґрунтовано механізм дії заставних цін, зокрема вказано, що закупівля здійснюється як бюджетна позика для товаровиробника в межах 80% від вартості застави, котра визначається відповідно до мінімального значення ціни закупки. Після повернення суми позики та плати за користування нею, зерно перестає бути об’єктом застави.

Указ Президента України “Про деякі заходи щодо розвитку ринку зерна” від 18.09.2007 р. в значній мірі посилює правову базу функціонування його на найближчу перспективу [279]. Так, Указом затверджена державна програма “Зерно України 2008–2015”, у якій, зокрема, передбачено створення:

- умов для стабільного виробництва не менше 50 млн. тонн зерна щорічно, підвищення економічної ефективності виробництва зерна за рахунок широкого впровадження ресурсозберігаючих технологій, ввезення в Україну високоефективної зрошувальної та іншої сільськогосподарської техніки, якісного насіння, засобів захисту рослин та інших ресурсів сільськогосподарського виробництва, що не виробляється в Україні в достатній кількості і за відповідною номенклатурою;

- зміцнення позиції України на світовому ринку зерна шляхом активізації участі в Міжнародній зерновій раді;

– затвердження заходів щодо прискорення гармонізації національних стандартів і процедур оцінки відповідності з міжнародними технічними регламентами, стандартами і процедурами та інші заходи.

Постанова Кабінету Міністрів України “Про подальший розвиток ринку зерна в Україні” [245] передбачила прискорення заходів, спрямованих саме на формування повноцінного ринкового середовища для товаровиробників, посередників, оптових і роздрібних покупців при мінімальних витратах бюджету, оскільки значна їх частина після років перебудови все ще знаходиться на початковому етапі розвитку.

Незважаючи на законодавче регулювання інвестиційної діяльності в Україні, все ж більшість питань, пов’язаних із залученням внутрішніх і зовнішніх інвестицій, потребує подальшого вдосконалення. Так, поза межами правового регулювання залишаються питання фінансування інвестиційних проектів і приватизації за рахунок коштів, отриманих на міжнародних ринках капіталу з використанням відповідних інструментів (єврооблігацій, депозитарних розписок, конвертованих облігацій тощо). Процес приватизації може поліпшитися, якщо будуть прийняті прозоріші норми, які відповідатимуть міжнародній практиці щодо проведення конкурсів і вибору фінансових радників, буде удосконалено порядок продажу українських підприємств стратегічним інвесторам. Передбачаємо, що законодавчі акти, які ухвалить Верховна Рада України, а саме: новий Митний кодекс України, Податковий кодекс України, Інвестиційний кодекс України, Аграрний кодекс та низка законів України (“Про управління державною власністю”, “Про Фонд державного майна України”, “Про державну реєстрацію нерухомого майна”, “Про емісійні цінні папери та фондовий ринок” тощо) сприятимуть загальному поліпшенню інвестиційного клімату в Україні в майбутньому.

4.3. Удосконалення інвестиційного забезпечення ефективного функціонування зернопродуктового підкомплексу

Розв'язання проблем економічного розвитку зернопродуктового підкомплексу України потребує вирішення стратегічних завдань у сфері інвестування підприємств усього національного господарського комплексу.

Основними напрямками підвищення ефективності інвестиційної діяльності підприємств є:

1) визначення пріоритетних напрямків реалізації інвестиційних проектів, проведення попередніх розрахунків з їх ефективності для обраних напрямків діяльності:

– на макrorівні – забезпечення державного стимулювання розвитку зернопродуктового підкомплексу згідно з пріоритетами, визначеними у Програмі „Зерно 2008–2015” та стратегією розвитку національної економіки;

– на мікрорівні – забезпечення реалізації інвестиційних проектів щодо виробництва зерна та продуктів його переробки;

2) обґрунтування споживчих потреб в інвестиційних ресурсах:

– на макrorівні – забезпечення умов пошуку та залучення інвестицій для ефективного розвитку зернопродуктового підкомплексу, стимулювання інвестиційної діяльності підприємств;

– на мікрорівні – реалізація інвестиційних проектів відповідно до стратегічних цілей на основі принципів узгодженості, комплексності та збалансованості;

3) розгляд напрямків реалізації інвестиційних проектів у зернопродуктовому підкомплексі:

– на макrorівні – державне фінансування пріоритетних напрямків розвитку зернопродуктового підкомплексу, здійснення фінансових інтервенцій, регулювання обсягів виробництва через механізм гарантованих цін, які забезпечать прибутковість авансованого у виробництво капіталу;

– на мікрорівні – пільгове кредитування підприємств, що реалізують інноваційні проекти у сфері виробництва, заготівлі, зберігання, реалізації зерна, а також розвитку інфраструктури зернопродуктового підкомплексу;

4) соціальний розвиток та забезпечення екологічної безпеки у ході реалізації інвестиційних проектів:

– на макрорівні – реалізація інвестиційних проектів національного значення, що враховують регіональні особливості відтворення виробництва та розвитку економіки загалом;

– на мікрорівні – забезпечення соціального розвитку окремих підприємств, впровадження ними екологічних стандартів, ресурсозберігаючих технологій;

5) підвищення ефективності використання сировинної бази; оновлення матеріально-технічної бази підприємств, пріоритетний розвиток галузей, що мають порівняльні та конкурентні переваги:

– на макрорівні – проведення кластеризації регіонів України за рівнем інвестиційно-інноваційного розвитку зернопродуктового підкомплексу;

– на мікрорівні – спільне використання об'єднаних капіталів, ресурсів, прискорення інновацій, сприяння, створення кластероформуєчих ядер (наприклад, збутових або переробних структур, дослідних підприємств);

б) надання інформаційно-консультативних послуг підприємствам, що реалізують інвестиційні проекти:

– на макрорівні – поліпшення нормативно-правового забезпечення інвестиційної діяльності підприємств зернопродуктового підкомплексу, регулювання ринку зерна, контроль за дотриманням законів;

– на мікрорівні – створення системи інформаційно-аналітичного забезпечення: інформаційно-консультативних структур.

Показники державної підтримки виробництва зернопродукції за регіонами наведені у табл. 4.2–4.4, а структура – на рис. 4.1.

**Державна підтримка виробництва зернопродукції у зоні Полісся
у 2008 р. тис. грн.**

	Озимих зернових	з них пшениці	Ярих зернових та зернобо-бових	з них пшениці	Частка у загальному обсязі, %
Волинська	5685,3	3710,5	3289,7	1038,4	1,4
Житомирська	7540,2	3711,6	5006,6	516,6	1,7
Львівська	3591,3	2834,7	1967,8	970,3	1,0
Рівненська	6430,6	4588,6	2885,4	740,5	1,5
Чернігівська	18792,0	8355,8	13565,3	1028,3	4,4
Всього по регіону	42039,4	23201,2	26714,8	4294,1	10,0
Всього по Україні	413927,1	341573,9	188710,3	16841,7	100

Втім використання вкладеного капіталу не можна визначити як раціональне, цей процес потребує вдосконалення як на рівні підприємств, так і окремих галузей національного господарства. Адже структурні перетворення в економіці вимагають збалансування ефективності не лише вкладення капіталу, а й його використання, при цьому основна регулююча роль має належати державі.

Формування умов для реалізації інвестиційної діяльності має стати основою національної інвестиційної політики. Слід враховувати територіальні природно-економічні відмінності регіонів і зон, що зумовлюють напрямки розвитку сільського господарства та формують регіональні пріоритети інвестування.

Зважаючи на складну еколого-економічну ситуацію, в зоні Полісся основними пріоритетами в інвестуванні регіону є заходи, що забезпечують стабілізацію екологічної рівноваги в природному середовищі, відновлення та розширення площі лісових угідь до оптимальних рівнів, радикальну модернізацію та еколотехнологічну реконструкцію гідромеліоративних систем, підвищення родючості ґрунтів тощо; пріоритетними напрямками спеціалізації, а відтак – й інвестування аграрнопромислового виробництва. Перспективною культурою для вирощування в цій зоні є озиме жито.

Таблиця 4.3.

**Державна підтримка виробництва зернопродукції у зоні Лісостепу
у 2008 р. тис. грн.**

	Озимих зернових	з них пшениці	Ярих зернових та зернобо-бових	з них пшениці	Частка у загальному обсязі, %
Вінницька	22937,6	18998,3	26379,0	1554,7	7,3
Київська	21902,2	15515,8	10801,1	2283,7	5,2
м.Київ	7362,9	5847,8	1825,8	555,4	1,6
Полтавська	21924,4	18821,1	28604,7	1328,7	7,3
Сумська	17624,5	14382,1	7844,5	934,0	4,2
Тернопільська	9760,4	8768,2	8210,1	2835,0	3,1
Харківська	22184,2	21980,6	6009,4	475,2	5,2
Хмельницька	10630,1	8437,2	10536,0	754,2	3,2
Черкаська	19028,6	14676,3	9774,3	361,7	4,6
Чернівецька	1197,5	1023,1	2253,7	206,9	0,5
Всього по регіону	154552,4	128455,5	112238,6	11289,5	43,2
Всього по Україні	413927,1	341573,9	188710,3	16841,7	100

Для зони Лісостепу необхідні заходи, спрямовані на реструктуризацію сільськогосподарських угідь, запровадження контурно-меліоративної екологобезпечної системи землеробства, створення ерозійностійких та екологорівноважених культурних ландшафтів з оптимальною лісистістю, що зрештою забезпечить сталий і конкурентоспроможний розвиток аграрної сфери, виробництво високоякісної аграрно-продовольчої продукції з низькими виробничими затратами. При розподілі інвестицій у цій зоні перевагу слід надавати тим областям, районам і підприємствам, які нарощують виробництво високоякісного зерна пшениці, ячменю.

Для зони Степу – заходи щодо стабілізації сільськогосподарського виробництва, переведення його на модель сталого та екологобезпечного виробництва, на основі розроблення і застосування принципово нових методів землекористування, формування ерозійностійких й екологорівноважених культурних агроландшафтів, ефективної боротьби з посухами, засоленням і підтопленням земель за рахунок істотного

зменшення розораності сільськогосподарських угідь; в сфері інвестування виробничої діяльності головна увага має бути зосереджена на стимулювання збільшення валових зборів цінних сортів пшениці, кукурудзи на зерно, ячменю.

Таблиця 4.4.

**Державна підтримка виробництва зернопродукції у зоні Степу
у 2008 р., тис. грн.**

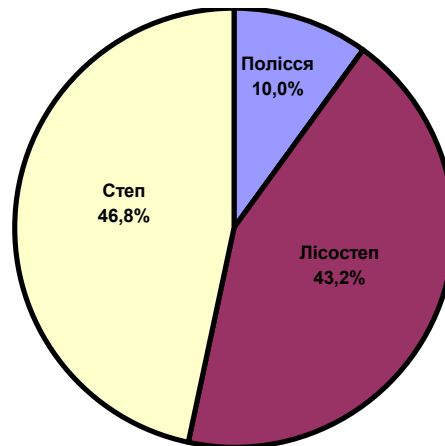
	Озимих зернових	з них пшениці	Ярих зернових та зернобо-бових	з них пшениці	Частка у загальному обсязі, %
Автономна Республіка Крим	19273,6	15602,4	4663,1	3,8	4,1
Дніпропетровська	26776,2	26415,7	1566,4	80,4	5,7
Донецька	24958,3	23181,4	3037,4	248,8	5,3
Запорізька	23235,2	21366,8	3353,8	105,4	5,0
Кіровоградська	18286,6	14988,4	11851,1	72,6	4,7
Луганська	21173,0	17526,9	3365,0	58,9	4,4
Миколаївська	24411,1	21529,6	1779,2	78,9	5,0
Одеська	33803,6	27387,3	7597,7	30,1	7,1
Херсонська	21508,2	18261,2	11263,2	160,3	5,4
Всього по регіону	213425,8	186259,7	48476,9	839,2	46,8
Всього по Україні	413927,1	341573,9	188710,3	16841,7	100

Отож, існує невідповідність державної підтримки та валового виробництва зернопродукції (рис. 4.1–4.2). Так, найбільша частка державних дотацій в галузь спрямовується у Степову зону – 46,8% від загального обсягу, при віддачі виробництва 39%. У зону Лісостепу у 2008 р. дотовано 197831,2 тис. грн., що становить 43,2% при частці у виробництві продукції 47%. Аналогічною є й ситуація з фінансуванням державою зерновиробництва зони Полісся, сільськогосподарськими підприємствами якої виробляється 41923, 1 тис. ц зерна, а частка у фінансуванні знаходиться в межах 10%.

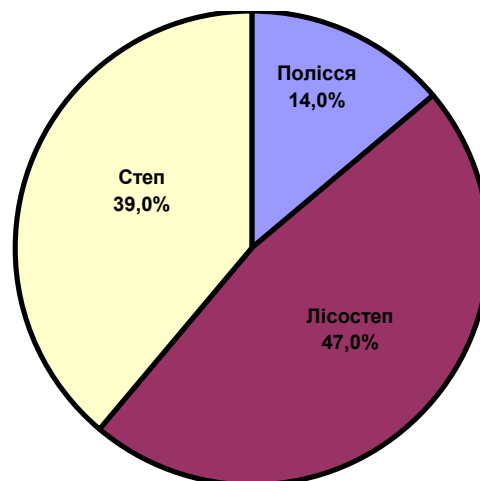
Тому, на нашу думку, потребує перегляду механізм розподілу державних дотацій на підтримку зерновиробництва за регіонами.

Кожен регіон має самостійно визначати свої пріоритети, зважаючи на природнокліматичні, соціально-економічні, екологічні й інші особливості

соціально-економічного розвитку, мобілізувати свої зусилля і ресурси на вирішення конкретних завдань, які відповідають стратегії комплексного розвитку виробництва.

Рис. 4.1. Структура державної підтримки зерновиробництва за регіонами України у 2008 р., %

Рис. 4.2. Структура валового зерновиробництва за регіонами України у 2008 р., %

Необхідно розробити Концепцію інвестиційного забезпечення ефективного функціонування зернопродуктового підкомплексу України та визначити умови економічних взаємовідносин вітчизняних та іноземних

суб'єктів, з урахуванням їх зацікавленості в співпраці. Основною метою розробки програми є активізація інвестиційної діяльності та переорієнтації вітчизняного виробництва на інноваційну модель розвитку.

При цьому слід надавати допомогу і створювати умови товаровиробникам, що вкладають інвестиції у виробництво конкурентоспроможної продукції, дотримуючись екологічних норм у процесі виробництва, та спрямовувати зусилля на підвищення рівня платоспроможності населення, як основного первинного суб'єкта формування джерела внутрішніх інвестиційних ресурсів, за рахунок істотного поліпшення мотивації аграрних працівників, підвищення продуктивності праці тощо. Нині заробітна плата у сільському господарстві не виконує відтворювальної функції, не сприяє ефективному розподілу результатів, та не стимулює виробничої діяльності, що спричиняє значні соціальні порушення в розвитку села.

Сприяння розвитку інвестиційної діяльності в аграрному секторі вітчизняної економіки можливе лише з урахуванням особливостей сільськогосподарського виробництва, що визначається, насамперед, природно-економічними чинниками та високим рівнем ризикованості здійснення господарської діяльності в цій сфері.

Для оновлення використовуваних у виробничому процесі засобів, необхідно обрати найбільш доцільний для конкретного підприємства метод амортизації й ефективно використовувати кошти амортизаційного фонду.

Доцільним за сучасних умов є повторне використання на інвестиційні цілі прибутку, отриманого в результаті господарської діяльності, що дає змогу мінімізувати витрати шляхом уникнення сплати відсотків за користування кредитами та витрат, пов'язаних з мобілізацією активів підприємства.

Поповнення інвестиційних коштів може відбуватись також за рахунок страхових відшкодувань, залучення поворотної фінансової допомоги від фізичних та юридичних осіб.

Перспективною формою нагромадження інвестиційних ресурсів для виробників сільськогосподарської продукції є створення мережі фінансово-кредитних організацій з кредитування стратегічно важливих напрямків агропромислового виробництва.

В сучасних умовах виробництва, за недостатнього обсягу власних фінансових нагромаджень, необхідно активізувати зовнішні можливості формування інвестиційних ресурсів. Розвиток іноземного інвестування стримується за рахунок політичних факторів, недосконалого законодавства, відсутності достатнього рівня фінансування товаровиробників та ін.

Ефективне здійснення виробничих процесів потребує проведення розрахунків щодо потреби в основних та оборотних засобах, витратах, пов'язаних з технологічними розробками. Характер залучення іноземних інвестицій не є відповідним технологічному процесу виробництва, зокрема, першочергово фінансуються переробна сфера, виробництво продуктів харчування і лише в останню чергу інвестиції спрямовуються у виробничу сферу, як джерело поповнення сировини для переробки. Така ситуація зумовлена сприятливішими умовами вкладання інвестицій у сферу переробки продукції, тому можемо стверджувати про формування нового джерела інвестицій переробними підприємствами.

Першочерговими напрямками інвестицій мають стати їх вкладення в інноваційні форми виробничого процесу, дослідницьку базу, новітні технології, раціональні методи ведення господарства, придбання сучасної техніки та обладнання. Найбільш обґрунтованою формою підприємництва для реалізації вищезгаданих заходів є спільне підприємство, що поєднуватиме зацікавленість, як вітчизняних, так і іноземних інвесторів в ефективному функціонуванні виробничої сфери діяльності АПК.

Додатковим джерелом інвестицій можуть стати кошти приватних інвесторів у формі благодійних внесків та безвідсоткових позик.

Практика економічно розвинутих країн свідчить про перевагу такого джерела інвестицій, як власні накопичення громадян, а резервом до збільшення такого джерела є підвищення соціальних стандартів держави.

Важливим є здійснення науково-практичного обґрунтування розвитку аграрного ринку, засад іпотечних відносин на селі та активне входження аграрного сектора у фондовий ринок.

Такий підхід є найефективнішим за умови організації інвестиційної діяльності на рівні підприємств; реалізації державних стимулюючих заходів впровадження інноваційних проектів. Важливим при цьому є спрямованість зазначених заходів на підвищення ефективності економічної системи.

Для покращення інвестиційного клімату в Україні потрібно вирішити декілька стратегічно важливих питань. Необхідно розробити державну програму розвитку кредитування фінансовими установами вітчизняних товаровиробників сільськогосподарської продукції. Практика роботи Європейського банку розвитку і реконструкції показує, що нині не всі підприємці готові складати відповідний бізнес-план і тому не можуть працювати з банками. Об'єктивною необхідністю є наявність уповноважених банків, що працювали б з виробниками сільськогосподарської продукції.

На цьому етапі потрібно визначити пільги та систему державних гарантій для банків, що кредитують сільське господарство.

Розробка бізнес-плану є складовим елементом підготовчого етапу інвестиційного проекту й використовується, передусім, для визначення основних проблем, що виникають в процесі реалізації намічених заходів, зокрема, оцінки фінансового стану підприємства, вивчення конкурентоспроможності підприємства та ін.

Підхід до визначення структури і змісту бізнес-плану повинен враховувати сферу діяльності об'єкта інвестування та специфічні особливості ведення господарства в тій чи іншій галузі. Однією з основних вимог, що мають бути враховані при складанні бізнес-плану, є логічність

його структури, яка повинна відповідати інтересам інвестора. Враховуючи викладене вище, пропонуємо користуватись при складанні бізнес-планів для зерновиробничих підприємств структурою, показаною на рис. 4.3.

Рис. 4.3. Структура бізнес-плану інвестиційного проекту зерновиробничого підприємства

Отже, удосконалення системи інвестиційного забезпечення зернопродуктового комплексу полягає у вирішенні наступних питань:

- формування ефективної цінової політики та державного регулювання розвитку зернопродуктового підкомплексу;
- обмеження діяльності посередницьких структур, доступ виробників до організованих каналів збуту;
- усунення проблеми нееквівалентності міжгалузевого обміну, відповідно – диспаритету цін;
- активізація експорту зернових, зокрема обсягів, які не можуть бути спожиті на внутрішньому ринку;

- пільгове кредитування підприємств, які співпрацюють з вітчизняними виробниками зерна;
- вчасне здійснення фінансових інтервенцій, тобто у піковий період щодо пропозиції зерна;
- створення мережі кооперативних елеваторів, у т.ч. торгових, за участю зернотрейдерів і держави на засадах асоційованого членства;
- удосконалення біржової торгівлі зерновими як індикатора ціноутворення.

4.4. Формування інвестиційного потенціалу зернопродуктового виробництва

Наявність інвестиційних ресурсів є основою формування потенціалу сільськогосподарського виробництва.

За обмежених можливостей інвестиційних коштів важливо вибрати ті галузі й види культур, у розвиток яких раціонально здійснювати капітальні вкладення, адаптивну інтенсифікацію слід зосередити в регіонах на культури, які мають вищий попит на аграрному ринку.

З метою ефективного ведення зернового виробництва необхідно застосовувати різноманітні методи і важелі управління процесами реорганізації у постприватизаційний період реструктуризації і сегментації або розукрупнення виробництва; інвестування великих фінансових, матеріально-технічних ресурсів в різноманітні виробництва; кооперування й інтегрування фінансових і матеріально-технічних зусиль як по горизонталі, так і по вертикалі.

Передумовою формування інвестиційного потенціалу зернопродуктового підкомплексу є спрямованість на кінцевий результат діяльності – виробництво високорентабельних продовольчих продуктів, чому передують ефективна робота системи заготівлі, транспортування,

переробки та реалізації, що має здійснюватись за наступними принципами:

- гарантування продовольчої безпеки держави;
- збалансування економічних інтересів учасників ринку;
- визначення рівня споживчого попиту і пропозиції;
- стимулювання розвитку різних форм підприємництва;
- удосконалення сфери реалізації продукції.

Форма фінансування інвестиційних проектів базується на засадах оптимізації структури капіталу, що передбачає підвищення рівня його рентабельності; вибір оптимального способу фінансування; дотримання часових параметрів реалізації проектів, розмежування реалізації передбачених заходів на певні етапи, які характеризуються особливостями використання залучених коштів. Використання власних коштів, як форми інвестування, має спрямовуватись на підтримання платоспроможності підприємства в умовах ринкової нестабільності.

Інноваційний розвиток можливий лише за умови забезпечення його відповідними ресурсами та їх раціональним використанням на основі впровадження досягнень науково-технічного прогресу.

Розподіл загального обсягу витрат за напрямками діяльності зернопереробних підприємств України показаний в табл. 4.5, дані якої переконливо доводять залежність галузевого інноваційного розвитку від загальної економічної ситуації в країні. Так, загальний обсяг витрат на інноваційну діяльність у 2008 р. порівняно з 2007 р. скоротився на 20%, причому зміни стосуються передусім таких важливих напрямів інноваційної діяльності, як оновлення технічної бази та кадрового забезпечення.

З метою акумуляції внутрішніх резервів галузевого розвитку та використання зовнішніх джерел інвестицій необхідно удосконалити механізм інвестування, його організаційно-економічну структуру, методологічну базу, систему інформаційного забезпечення. Удосконалення потребує й порядок реалізації інвестиційних проектів, який слід забезпечити відповідними законодавчими актами, нормами й нормативами.

Таблиця 4.5.

**Розподіл загального обсягу витрат за напрямками інноваційної діяльності
зернопереробних підприємств України, тис. грн. ***

Роки	Всього		У тому числі:									
			внутрішні НДР		зовнішні НДР		придбання машин, обладнання та програмного забезпечення		інші зовнішні знання		інші	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
2005	99,6	100	1,9	1,9	11,2	11,2	76,5	76,8	0,5	0,5	9,6	9,6
2007	167,9	100	2,4	1,4	0,5	0,3	146,0	87,0	1,0	0,6	17,9	10,7
2008	133,4	100	2,5	1,9	1,3	0,9	119,5	89,6	0,4	0,3	97,1	7,3

* Складено на основі Статистичного збірника “Наукова та інноваційна діяльність в Україні” за 2008 р.

Вважаємо, що стимулювання економічного зростання повинно забезпечуватись за рахунок залучення інвестицій з різних джерел фінансування, при цьому провідна роль має належати державному регулюванню. Саме інвестиційна сфера повинна вирішити проблему розширеного відтворення, системне загальнодержавне завдання з забезпечення населення продуктами харчування.

Формування і розвиток ринку довгострокових інвестиційних кредитів практично неможливо забезпечити без подолання непрогнозованих інфляційних процесів. Високі темпи інфляції пригнічують інвестиційну активність. Якщо інфляція висока, то в оцінці очікуваного ефекту від інвестицій присутній високий ступінь невизначеності. Тому багато інвестиційних проектів стають надто ризикованими і не здійснюються.

Загальна тенденція залучення інвестицій у розвиток зернопродуктового підкомплексу характеризується як позитивна, про що свідчить реалізація низки інвестиційних проектів, наведених в додатку Л.

Структура інвестицій за джерелами фінансування в основний капітал зерновиробничих підприємств показана в табл. 4.6 та відображена у співвідношенні на рис. 4.4.

Таблиця 4.6.

Структура інвестицій в основний капітал зерновиробничих підприємств України за джерелами фінансування*

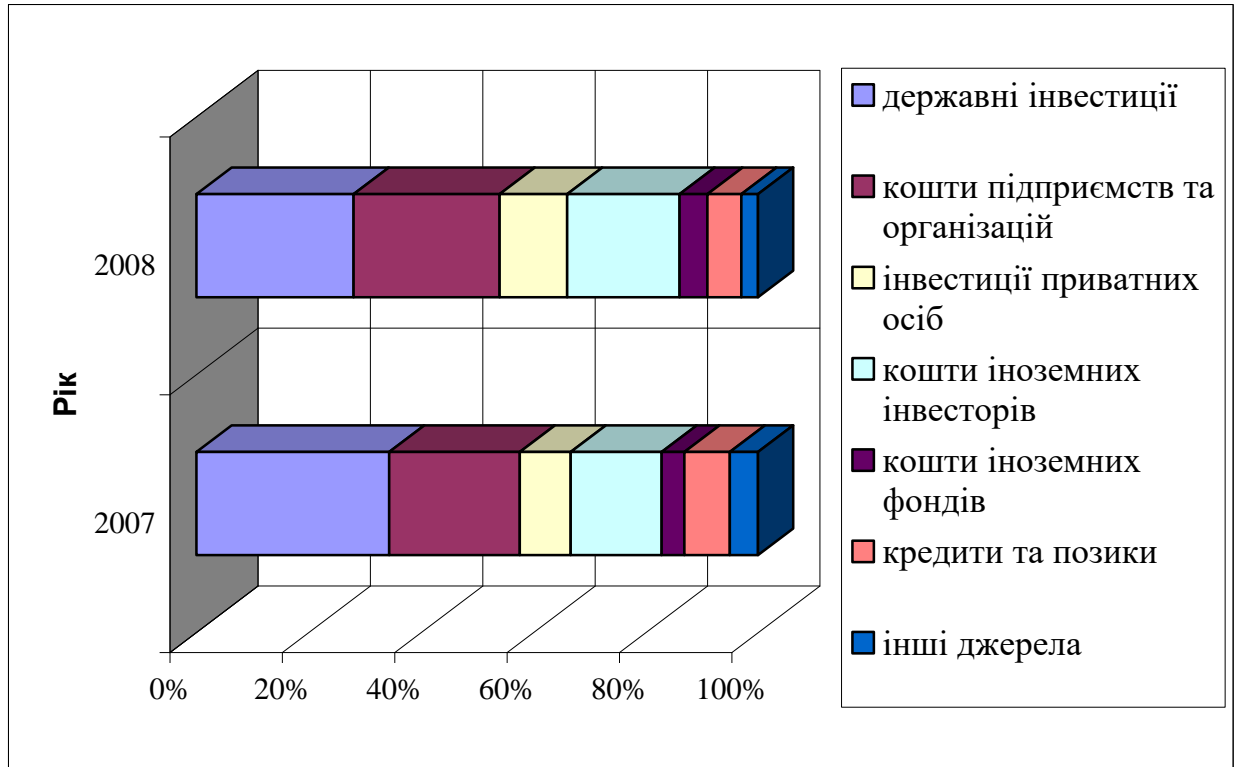
Показники	Освоєно (використано)			
	2007 р.		2008 р.	
	млн. грн.	у % до загального обсягу	млн. грн.	у % до загального обсягу
Всього	6519,1	100	7678,9	100
У т.ч. за рахунок коштів державного бюджету	2216,5	34	2150,1	28
коштів підприємств та організацій	1499,4	23	1996,5	26
власних коштів приватних осіб	586,7	9	921,5	12
коштів іноземних інвесторів	1043,1	16	1535,8	20
коштів інвестиційних фондів	260,8	4	383,9	5
кредитів банків та інших позик	521,6	8	460,7	6
Інших джерел фінансування	326,0	5	230,4	3

*Складено на основі: даних Статистичних щорічників України за 2007, 2008 рр., Звітів про інвестиції в основний капітал областей України, Звітів облдержадміністрацій про результати щодо залучення інвестицій за 2007, 2008 рр.

Для забезпечення безперервності інвестиційного забезпечення слід спрямовувати зусилля на розвиток інноваційної сфери виробництва, пошук нових ринків збуту. Ефективність реалізації інноваційного проекту залежить від низки факторів, провідне місце серед яких займають саме економічні чинники.

В умовах, коли вартість матеріально-технічних та енергетичних ресурсів значно зросла порівняно з вартістю сільськогосподарської продукції, проблема енерго- та ресурсозбереження стала пріоритетною у зерновиробництві й поставила перед науковцями завдання пошуку шляхів зниження витрат матеріально-технічних та енергетичних ресурсів.

В основі формування системи інвестиційного забезпечення лежить принцип оптимального співвідношення власних і залучених коштів, які мають використовуватись з максимальним ефектом для підприємства.

Рис. 4.4. Структура інвестицій в основний капітал у зерновиробництві України, %

Власні кошти підприємств є основою формування інвестиційних ресурсів за ринкової системи економіки. В умовах недосконалого законодавства у сфері оподаткування, високих витрат забезпечення проходження виробничого процесу, сільськогосподарським товаровиробникам складно нарощувати обсяги виробництва, підвищувати якість продукції й реалізувати інноваційний тип відтворення.

Разом з тим, підприємствам досить складно реалізовувати інвестиційні проекти, використовуючи для цього лише власні обігові кошти. Одним із найефективніших напрямків залучення інвестиційних ресурсів є внески засновників підприємства. Перспективним джерелом поповнення обігових

коштів, які в подальшому можуть бути використані на реалізацію інвестиційних проектів, є випуск акцій підприємства, що не вимагає додаткових витрат за користування наданими ресурсами. Підвищення ефективності зерновиробництва за рахунок інноваційного розвитку галузі має стати основою формування внутрішньогосподарських накопичень та основою формування інвестицій для подальшого розвитку господарства.

Ефективність залучення інвестиційних ресурсів впливає на структуру їх використання. Так, негативні тенденції щодо скорочення обсягів залучення іноземних інвестицій в останні роки зумовило використання власних інвестиційних ресурсів лише на підтримку техніко-технологічного рівня виробництва.

Для вирівнювання ситуації із залучення зовнішніх джерел інвестицій та використання їх у виробничому процесі, увагу слід спрямувати на поліпшення організаційно-управлінських засад інвестиційної діяльності, що передбачає заходи в сфері нормативно-правового та інформаційно-методологічного забезпечення, економічної політики та ін.

Залучення позикових коштів є джерелом поповнення інвестиційних коштів, які підлягають обов'язковому поверненню фінансово-кредитним установам. Позитивним моментом використання кредитних ресурсів є те, що відсотки за користування ними належать до валових витрат підприємства, а тому не підлягають оподаткуванню.

Негативною стороною користування позиковими коштами є істотне зменшення суми прибутку за рахунок виплати відсотків по кредиту.

Кредитування аграрного сектора економіки характеризується вищими ставками за користування кредитами та необхідністю майнової застави, що зумовлено значно вищим рівнем ризику вкладеного капіталу, ніж в інших галузях економіки.

Часто перепоною на шляху отримання кредиту фермерськими господарствами є відсутність майнової застави, особливо на початку підприємницької діяльності. Не є достатньо дієвим механізм надання

суб'єктам народного господарства кредитів на пільгових умовах, в зв'язку з недоступністю таких фінансових ресурсів для більшості з них. На практиці державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників має нерівномірний характер, оскільки третина підприємств отримала державну підтримку на рівні трьох процентів від загальної суми і лише більше третини аграріїв отримали державну підтримку у вигляді податкових пільг [27].

В країнах з розвинутою економікою досить поширеним є іпотечне кредитування, оскільки наявність великих за обсягом земельних ресурсів характеризує сільськогосподарського товаровиробника як ліквідного підприємця. Втім такі особливості іпотечних взаємовідносин не є характерними для України, принаймні на даному етапі розвитку економіки.

Альтернативою довгострокового кредитування в Україні є лізингові відносини, які покладені в основу оптимального забезпечення товаровиробників основними засобами виробництва.

Нині державні джерела фінансування невідіграють провідної ролі у забезпеченні фінансовими ресурсами вітчизняних товаровиробників, оскільки в основі такої ситуації є проблеми щодо бездефіцитного формування державного бюджету.

Підтримка рослинництва здійснюється непрямими методами, а централізовані кошти спрямовуються на конкретно визначені цілі, такі як дослідно-селекційні роботи, забезпечення засобами захисту рослин, добривами тощо.

Підтримку розвитку галузей сільського господарства слід здійснювати:

- враховуючи витрати на одиницю земельної площі;
- враховуючи витрати на одиницю продукції [6, с. 102–103].

Така точка зору обґрунтовується комплексним підходом до оцінки виробничих можливостей підприємства та дозволяє сільськогосподарському товаровиробнику самостійно здійснювати розподіл витрат, враховуючи наповненість ринку продукцією та виробничі потужності підприємства.

Значні зміни відбулись й у структурі вкладень в основний капітал на галузевому рівні. Збільшилась питома вага витрат в активну частину засобів (придбання машин, обладнання, устаткування для новозбудованих об'єктів та для реконструкції, переоснащення діючих підприємств), на які нині припадає 45% усіх обсягів капіталовкладень.

Залучення для реалізації інноваційного проекту декількох джерел фінансування зумовлено потребою зниження його ризиковості, забезпечення розподілу відповідальності. До негативних наслідків такого підходу слід віднести розширення стадії обробки інформації по кожному з учасників проекту, ускладнення розрахунків за результатами економічної діяльності.

Незважаючи на тимчасову скруту й економічні негаразди, становище в зерновій галузі не є безнадійним, оскільки, залишаючись прибутковим і конкурентоспроможним, зерновиробництво може бути інвестиційно значно привабливішим, ніж тваринництво й інші рослинницькі галузі.

Оскільки потік інвестицій (внутрішніх і зовнішніх) у все ще прибуткову галузь залишається незначним, і зернове господарство України неспроможне тривалий час інтенсифікуватися, є підстави для гіпотетичного припущення щодо низької ефективності управління галуззю.

Ця гіпотеза з'явилася як наслідок детального аналізу механізму формування вартості і цін на зерно за різних форм державних заготівель протягом 1960–90-х рр. і особливо детально – з початку 1990-х, коли в Україні почався період становлення ринкової економіки. Саме через політику регулювання цін і обов'язкових поставок зерна, стимули до їх розширення, завдяки яким здійснювався прямий вплив на цінову кон'юнктуру ринку, держава вирішувала економічні проблеми цієї галузі, а разом з тим і державні. При стабільній економіці вона мала для цього значні суми коштів в бюджеті. Еволюція переходу від адміністративних методів управління до ринкових найбільш повно простежується на прикладі політики ціноутворення на зерно. У 90-х рр. ХХ ст. відбулись серйозні зміни в методах управління економікою зерновиробництва (лібералізується торгівля,

відмінено держзамовлення, відійшли в історію фіксовані, орієнтовні закупівельні ціни, індикатором стають біржові і світові). Та критичної маси цих загалом прогресивних змін виявилось недостатньо для динамічного розвитку зерновою ринку в умовах падаючої кон'юнктури, фінансово-економічної скрути і незадовільних умов для торгівлі.

Оцінка механізмів регулювання ринків зерна і зернопродуктів в Україні розкриває масштаби державних витрат на регулювання ринку, їх структуру й ефективність економічного механізму в різні періоди. Тому, необхідно створити методіку оцінки ефективності економічних механізмів, приладів для будь-яких ринків. Згідно з нею економічний механізм встановлення рівноваги на ринку повинен сприйматися як результат одночасної дії механізмів, саморегулювання та заходів впливу держави і монополій на ринку. Звідси механізм державного управління ринками зерна і зернопродуктів є сукупністю заходів цінового і нецінового регулювання.

Відносна ефективність економічного механізму для товаровиробників (чи інших груп суб'єктів) визначається як додатковий рівень доходів, отриманий в результаті сприятливої кон'юнктури і заходів підтримки у цінах внутрішнього ринку, порівняний з додатковим рівнем доходів за світовими цінами.

На інвестиційну привабливість певної галузі впливають чинники загальнонаціонального розвитку. Їх стимулююча роль проявляється у створенні необхідних умов для вигідного розміщення капіталу. До найактуальніших слід віднести узгодженість стратегічного курсу розвитку економіки, виокремлення перспективних напрямків інвестиційної політики, забезпечення збалансування інтересів товаровиробників, держави та інвесторів, заохочення фізичних та юридичних осіб до акумуляції вільних коштів на депозитах фінансових установ за рахунок підвищення відсоткових ставок, надання певних пільг та податкових канікул суб'єктам інвестиційної діяльності.

З метою обґрунтування доцільності розгортання інвестиційного проекту необхідно визначити рівень інвестиційної привабливості сфери вкладення капіталу на рівні окремого суб'єкта господарювання, галузі й держави. Безперечно, інвестиційній діяльності передуює аналіз середовища функціонування підприємства, стан розвитку інтеграційних процесів, ступінь налагодження міжгалузевих зв'язків в системі виробництва, переробки й збуту. У сфері регулювання інвестиційної діяльності має дотримуватись принцип узгодженості територіального та галузевого підходу до формування інвестиційної привабливості.

До основних факторів, які визначають рівень інвестиційної привабливості належать: політична ситуація в державі, рівень економічного розвитку економіки та окремих її галузей, законодавча урегульованість, наявність ресурсної бази, потенційні можливості до активізації інноваційних процесів.

Активізація інвестиційної діяльності в зернопродуктовому підкомплексі залежить від стабілізації економічного розвитку, політико-правових узгоджень, фінансового стану підприємств, що діють на ринку зерна. Структурні зміни у системі фінансового забезпечення виробників зерна викликані й зміною підходу до розподілу капітальних вкладень. Принцип планової побудови економіки змінюється визначенням показників ефективності інвестованого капіталу. При державному плануванні економіки визначення ефективності мало формальний характер і особливо не впливало на розвиток інвестиційної діяльності.

Інформатизація сільського господарства не лише поліпшує взаємозв'язок між сферами виробництва, переробки та реалізації продукції у зерновиробництві, а й сприяє розвитку міжгалузевої кооперації, підвищуючи інвестиційну привабливість галузі.

Таким чином, до визначальних факторів формування інвестиційної привабливості слід віднести:

– макроекономічні – удосконалення законодавчої бази у сфері інвестування, стабілізацію політичної ситуації, поживлення економічного розвитку; вдосконалення механізму ціноутворення;

– мікроекономічні – розвиток регіонального ресурсного потенціалу, визначення спеціалізованих зон з виробництва зернопродукції, впровадження інноваційних форм та методів ведення господарської діяльності, підвищення рівня підготовки кадрового потенціалу, запровадження інформатизованих систем, дотримання екологічних вимог у виробничій діяльності.

Діяльність підприємств у сфері зерновиробництва має відбуватись на основі розробки стратегії інноваційного розвитку, яка повинна враховувати перспективні напрямки діяльності щодо виробництва стратегічно важливого виду продукції, визначати оптимальні форми організації виробництва й мати довгостроковий характер.

У складі такої стратегії можуть мати місце елементи середньострокового та короткострокового призначення, зокрема це стосується аспектів прийняття господарських рішень на різних етапах реалізації проекту, визначення потреби в матеріально-технічних ресурсах, підбору фахівців.

Саме комплексне вирішення поставлених цілей сприяє досягненню максимального результату інвестиційної діяльності, економічному розвитку окремих галузей.

Можна простежити залежність між терміном формування обраної стратегії й економічними параметрами підприємства. На великих підприємствах період прогнозування характеризується більшою тривалістю, ніж на малих [58].

При розробці стратегії підприємства необхідно враховувати його інвестиційну привабливість, зокрема слід визначити фінансові показники діяльності, наявність організаційно-економічних передумов інноваційного розвитку, а також економічні інтереси інвестора [107, с. 16–17].

Обґрунтування інвестиційного проекту передбачає визначення системи показників, основний з яких – рівень прибутковості. При реалізації інвестиційних проектів в зернопродуктовому підкомплексі мають бути розглянуті найсприятливіші регіони для виробництва зерна.

Визначальне значення для оцінки інвестиційної привабливості зерновиробництва мають такі показники: оборотність капіталу, прийнятні умови залучення земельних та майнових ресурсів, оновлення виробництва за рахунок впровадження сучасних технологій та інформаційних засобів, максимальне використання наявних природно-економічних факторів, наявність державної підтримки інноваційного розвитку, доступні умови залучення кредитних ресурсів.

Виробництво високоякісної продукції для задоволення внутрішніх та зовнішніх потреб, забезпечення сировинними ресурсами переробної сфери агропромислового комплексу належать до найактуальніших проблем, що потребують невідкладного вирішення. Найефективнішими формами підприємництва для вирішення зазначених питань є середні та великі підприємства, незалежно від форми власності, діяльність яких має відбуватись на засадах поглиблення інтеграції, активізації інвестиційних процесів, інтенсифікації.

Основою формування інвестиційного потенціалу є наявність сприятливих економічних факторів розвитку, забезпеченість підприємств фінансовими та матеріальними ресурсами. Зазначені умови використовуються для планування інвестиційної діяльності, визначають характер розподілу інвестиційних ресурсів, стають передумовою інвестиційного розвитку. З метою здійснення інноваційної діяльності підприємств можуть використовуватися кошти як вітчизняних, так і іноземних інвесторів. Провідну роль у формуванні технічних та технологічних інновацій, за умов нестабільної економіки, відіграють зовнішні джерела інвестицій. Втім обсяги іноземних інвестицій, що надходять в Україну, залишаються низькими, а їхня структура не дає змоги

сподіватись на інноваційний характер, у зв'язку з нестабільною політичною ситуацією та недосконалим податковим законодавством. До речі, Податковий кодекс України до цього часу ще залишається проектом.

Роль держави щодо заохочення інвестування полягає як у створенні загального сприятливого інвестиційного клімату в країні, так і в реалізації системи конкретних заходів щодо стимулювання припливу капіталу і пошуку потенційних інвесторів, у розробці інвестиційних проектів для всіх регіональних рівнів та удосконаленні податкової і митної політики.

Систематичне і спрямоване новаторство сприяє досягненню високих показників господарської діяльності, розвитку ефективної системи організації виробництва, отриманню можливостей оновлення матеріально-технічної бази, розширенню асортименту продукції, освоєнню нових ринків збуту. Це зумовлює появу нового стилю ведення господарської діяльності, характерними особливостями якого є пріоритетність нововведення, систематичної і цілеспрямованої інноваційної діяльності [262].

Питання ефективності зернового господарства значною мірою пов'язані із фінансовими аспектами діяльності виробників, які продиктовані ринковими умовами. Загальновідомо, що для того, щоб фінансові проблеми були мінімальними, ринок повинен визнати продукцію, лише в цьому випадку вона може бути реалізована з прийнятним для виробника економічним результатом. Це досягається за умови виробництва конкурентоспроможної зернопродукції.

Інноваційна діяльність є однією з основних умов виробництва конкурентоспроможної продукції і чинником ефективного функціонування підприємств та розвитку економіки держави.

Ефективність господарської діяльності підприємств-виробників зерна залежить від низки чинників, визначальними серед яких є в сучасних умовах інвестиційне забезпечення та розвиток інноваційної діяльності. Інвестиційна підтримка інноваційної діяльності не може бути забезпечена в повному

обсязі без розвиненої фінансово-кредитної системи, фондового ринку, розвитку науки та техніки.

Виробництво конкурентоспроможної продукції, розширення видів діяльності, потреба у впровадженні новітніх технологій, нових сортів зернових культур, фізичний та моральний знос, техніко-технологічне старіння основних виробничих засобів зумовлює потребу їх оновлення, що в свою чергу вимагає залучення інвестиційних ресурсів.

Успішного реформування економіки та її подальшого зростання можливо досягнути в результаті державної політики, що спрямована на покращення інвестиційного клімату та збільшення кількості реалізованих інвестиційних проєктів. Іноземні інвестиції для вітчизняної економіки – це найбільш приваблива форма залучення фінансових ресурсів для її подальшого розвитку, оскільки вони володіють суттєвими перевагами над іншими формами. Наприклад, зовнішні інвестиції сприяють інтеграції української економіки у світову, збільшують джерела погашення зовнішнього боргу, забезпечують взаємовигідну співпрацю між вітчизняними й іноземними підприємствами у виробничій та науково-технічній сферах, сприяють впровадженню у виробництво новітніх технологій, виробничих засобів, зумовлюють використання сучасних форм та методів ведення господарювання.

Висновки до розділу 4

Формування інвестиційного потенціалу зернопродуктового підкомплексу можливе лише за умови забезпечення його відповідними ресурсами та їх раціональним використанням на основі впровадження досягнень науково-технічного прогресу.

Доведено, що ефективне використання ресурсів можливе лише за умови їх пропорційної збалансованості, що відповідає вимогам технології виробництва. Такий підхід, що базується на раціональному співвідношенні

між земельними, трудовими, матеріально-технічними ресурсами, реалізує на практиці оптимальне використання ресурсного потенціалу зернопродуктового підкомплексу.

До основних принципів формування інвестиційного потенціалу у зернопродуктовому комплексі слід віднести: гарантування продовольчої безпеки держави; збалансування економічних інтересів учасників ринку; визначення рівня споживчого попиту і пропозиції; стимулювання розвитку різних форм підприємництва; удосконалення сфери реалізації продукції.

Досвід економічно розвинутих країн свідчить про надання переваги непрямим методам регулювання інноваційної діяльності, пряму залежність між попередньо проведеною оцінкою ефективності інвестиційного проекту та рівнем доходу інвестора. Тому, фінансування інвестиційних проектів має базуватись на оптимізації структури капіталу, способу реалізації, обґрунтування їх часових параметрів.

Визначено, що напрямками підвищення ефективності інвестиційної діяльності підприємств є: визначення пріоритетних напрямків реалізації інвестиційних проектів, проведення попередніх розрахунків з їх ефективності для обраних напрямків діяльності; створення сприятливого інвестиційного клімату наявних споживчих потреб; розгляд інвестиційних проектів не відокремлено, а в загальній системі функціонування підприємства та його зовнішнього середовища, відповідно й оцінювання його ефективності; соціальний розвиток та забезпечення екологічної безпеки у ході реалізації інвестиційних проектів; підвищення ефективності використання сировинної бази; оновлення матеріально-технічної бази підприємств, пріоритетний розвиток галузей, що мають порівняльні та конкурентні переваги; надання інформаційно-консультативних послуг підприємствам, що реалізують інвестиційні проекти.

РОЗДІЛ 5

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІННОВАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЗЕРНОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

5.1. Стратегічні орієнтири забезпечення ефективного функціонування зернопродуктового підкомплексу

Стратегічні орієнтири забезпечення ефективного функціонування зернопродуктового підкомплексу базуються на розробці відповідної стратегії розвитку, що передбачає сукупність дій та заходів щодо підвищення ефективності функціонування підкомплексу на оглядову перспективу. Отже, розробка стратегії діяльності передбачає виявлення шляхів, якими досягатимуться прогнозовані результати, при цьому саме стратегічні орієнтири виокремлюють те коло питань, яке є формотворчим у розвитку процесу чи явища.

Розроблення стратегії розвитку ґрунтується на аналізі сучасного стану і оцінці проблем, що виникають між галузями зернопродуктового підкомплексу, визначенні внутрішніх і зовнішніх чинників, котрі впливають на розвиток та стратегічні цілі діяльності підкомплексу, а також вивченні досвіду країн-лідерів з виробництва зерна у світі.

Суттєвою проблемою для України є відсутність чітких стратегічних і тактичних пріоритетів розвитку всіх галузей підкомплексу.

Формування стратегії економічного розвитку зернопродуктового підкомплексу має враховувати світовий досвід планування й національні особливості розвитку аграрної сфери. Слід зауважити, що успішне функціонування зернопродуктового підкомплексу будь-якої країни світу неможливе без науково обґрунтованих стратегічних і тактичних цілей,

завдань та напрямків їх реалізації.

Стратегічними завданнями розвитку зерновиробництва є наступні:

- підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу для нарощування виробництва продукції;
- розширення ринків збуту продукції;
- дотримання якісних параметрів виробництва та підвищення конкурентоспроможності продукції;
- забезпечення екологічної складової виробничого процесу;
- удосконалення системи ціноутворення;
- організація раціональної інфраструктури, поглиблення міжгалузевої кооперації;
- запровадження ресурсозберігаючих технологій;
- активізація інвестиційної діяльності за рахунок зовнішніх джерел фінансового забезпечення;
- надання пріоритетності вітчизняним товаровиробникам.

Вищезазначені напрямки зорієнтовані на створення конкурентоспроможного сектора економіки з оптимальною й ефективною структурою виробництва, здатною забезпечити широку взаємодію з його сировинною сферою, з метою випуску високоякісної конкурентоспроможної продукції та підтримання належного рівня продовольчої безпеки держави.

Зміни у міжгалузевій структурі слід спрямувати на вирішення таких першочергових завдань:

- створення рівних можливостей для комерційної діяльності всіх суб'єктів господарювання;
- перепрофілювання надлишкових потужностей спиртової промисловості на випуск етилового спирту для технічних потреб;
- значне збільшення обсягів виробництва спеціальних, дієтичних і продуктів дитячого харчування для окремих груп споживачів тощо.

Щодо структури інвестування розвитку, то вона спрямовується на

вирішення таких завдань:

- на першому етапі (до 2010 р.) необхідно орієнтуватися переважно на внутрішні джерела фінансування діяльності підприємств галузі за рахунок підвищення дохідності, упровадження інноваційних технологій, розширення лізингових схем фінансування, а також надання різнопланової державної підтримки (фінансової, пільг з оподаткування);

- на другому етапі (до 2015 р.) мають бути створені сприятливі умови для поєднання банківського, торговельного та промислового капіталів через діяльність агропромислово-торгово-фінансових і промислово-торгово-фінансових груп з метою прискорення темпів зростання виробництва на новій техніко-технологічній базі за рахунок внутрішніх джерел.

Основними пріоритетними напрямками розвитку зернопродуктового підкомплексу слід вважати такі:

- модернізації діючих виробництв з упровадженням енергозберігаючих технологій виробництва, переробки, розширення експортних потужностей; скорочення енергомістких, екологонебезпечних виробництв;

- перехід галузі на інноваційну модель розвитку, широкомасштабне використання новітніх науково-технічних досягнень з відповідним інвестиційним забезпеченням;

- покращення забезпечення підприємств висококваліфікованими кадрами;

- формування цілісної інфраструктури ринку, державної системи моніторингу ринку сільськогосподарської продукції й продовольчих товарів.

Пріоритетними завданнями є посилення агропромислової інтеграції та формування інтегрованих промислово-фінансових структур у виробничій та переробній сфері. Умовами посилення інтеграційних процесів у сфері агропромислового виробництва є:

- посилення кооперування на внутрішньому та міжгалузевому рівнях, що сприяє розвитку спеціалізації виробничої діяльності;

– підвищення ефективності управлінських рішень у зерновиробництві та суміжних галузях, спрямованих на об'єднання і локалізацію системи управління для усіх етапів реалізації виробничого процесу.

Прискорення процесів агропромислової інтеграції дасть можливість раціоналізувати організаційно-технологічні зв'язки між підприємствами виробничої та переробної сфери, створити рівні умови для забезпечення дохідності господарських структур інтегрованого виробництва, створити реальні можливості комплексного використання сировини й матеріально-технічних засобів. Розвиток інтеграційних зв'язків і міжнародного співробітництва слід підпорядкувати вирішенню таких завдань, як техніко-технологічне оновлення підприємств цієї сфери, розширення асортименту і підвищення якісних показників та безпечності вітчизняної продукції, запровадження сучасних систем менеджменту і маркетингу тощо.

Варто також враховувати досвід розвинутих країн світу з ринковою економікою, де стратегічні галузі національного господарства або знаходяться у підпорядкуванні держави, або держава здійснює своє втручання через відповідні механізми впливу. З цією метою в найближчі роки слід прийняти пакет правових і нормативних актів щодо забезпечення ефективного функціонування стратегічно важливих для економіки країни секторів, яким зокрема і є зернопродуктовий підкомплекс.

Ці положення відповідають Стратегії розвитку агропромислового комплексу України.

Джерелами фінансування розвитку підприємств, що належать до підкомплексу є прибуток, амортизаційні відрахування та інвестиції з інших джерел. Донині актуальною залишається проблема диспаритету цін на сільськогосподарську продукцію та промислові товари. Сільське господарство значною мірою залежить від розвитку промисловості за рахунок необхідності використання промислових зразків, машин, обладнання, вузлів, агрегатів, комплектуючих та запасних частин; продукції хімічної промисловості – добрива, засоби захисту рослин та ін.

Збільшення обсягів випуску вітчизняними підприємствами зернозбиральної техніки, машин та тракторів є основними напрямками діяльності виробників сільськогосподарського машинобудування. Нині вітчизняними виробниками сільськогосподарської техніки реалізується близько 130 комбайнів щорічно, хоча виробничий потенціал зазначеної галузі дозволяє випускати більше 1500 одиниць в рік. Це дає можливість стверджувати про завантаженість діючих потужностей підприємств машинобудівної галузі лише на 10%. Основними причинами ситуації, що нині скалалася у сфері сільськогосподарського машинобудування, є недостатня забезпеченість підприємств фінансовими ресурсами та відсутність інвестиційно-привабливого середовища.

Обов'язковою умовою забезпечення стабільних темпів економічного зростання переробної сфери зернопродуктового підкомплексу, підвищення якості і конкурентоспроможності її продукції, є створення матеріально-технічної бази на сучасному техніко-технологічному рівні. Водночас, незважаючи на позитивну тенденцію підвищення коефіцієнта надходження основних фондів, темпи виведення зношеного основного капіталу уповільнюються і це гальмує зростання техніко-технологічного рівня галузі, зокрема, не запроваджуються прогресивні технології глибокої та комплексної переробки продукції. Тому потрібна докорінна реконструкція багатьох підприємств і виробництв та оснащення їх сучасною технікою. В основі стратегії інноваційного розвитку вітчизняних підприємств має лежати досконалий організаційно-економічний механізм інвестиційного забезпечення.

Прибуток, отриманий в результаті господарської діяльності підприємств, є основним джерелом інвестиційного забезпечення їх діяльності в сучасних умовах. Обмеженість реальних джерел наповнення державного бюджету впливає на уповільнення процесу перебудови галузей вітчизняної економіки на інноваційний тип розвитку. Залучення іноземного капіталу для модернізації виробництв здійснюватиметься з урахуванням

інтересів вітчизняних виробників, їх спрямування на вирішення завдань продовольчої безпеки і продовольчої незалежності держави, фізичної та економічної доступності продуктів харчування для всіх груп населення.

Нарощування обсягів виробництв продуктів дитячого харчування держава має забезпечувати за рахунок бюджету, а також залучення значних інвестиційних ресурсів для їх переоснащення.

Отже, найважливішими пріоритетами та стратегічними цілями у розвитку інноваційно-інвестиційних процесів при формуванні матеріально-технічної бази переробної сфери підкомплексу повинні стати:

- запобігання занепаду переробних підприємств, техніко-технологічне оновлення їх матеріальної бази з використанням інноваційних технологій;
- стимулювання попиту на продукцію вітчизняного виробництва шляхом стабільного підвищення доходів населення;
- впровадження сучасних мало- і безвідходних, енерго- й ресурсозберігаючих та екологічнобезпечних технологій вирощування і перероблення продукції та випуску високоякісних і конкурентоспроможних продуктів харчування;
- модернізації виробничої інфраструктури та технологічних процесів й системи обслуговування основного виробництва;
- створення та розширення діючих імпортозамінних виробництв та експортних потужностей підприємств харчової промисловості;
- прискорення переходу галузей вітчизняного машинобудування для АПК на виробництво промислової продукції, яка спроможна забезпечувати випуск інноваційних продуктів та унеможлиблює забруднення довкілля;
- прискорення гармонізації національної бази стандартів і нормативів у сфері вирощування та перероблення сільськогосподарської сировини до європейських вимог.

З цією метою розвиток інноваційно-технологічних процесів у зернопродуктовому підкомплексі в перспективі має відбуватися за такими напрямками:

– комплексна модернізація підприємств, утвердження принципів і механізмів структурно-інноваційної моделі розвитку виробництва та переробки продукції;

– забезпечення широкого впровадження інновацій, які характеризуються низькою енерго- і ресурсомісткістю виробництва, комплексною автоматизацією та комп'ютеризацією виробничих процесів і забезпечують підвищення продуктивності праці та посилення соціального захисту працівників;

– надання селективної (вибіркової) підтримки окремим групам підприємств (або виробництв), що спеціалізуються на випуску експортної й імпортозамінної продукції, а також цільова підтримка підприємств (виробництв), що освоюють випуск інноваційних видів продукції.

Пріоритетними напрямками діяльності сільськогосподарського машинобудування мають стати істотне збільшення обсягів виробництва вітчизняних зернозбиральних комбайнів і тракторів, підвищення їх якості та технологічної надійності.

Виготовлення елементної бази високого технічного рівня можуть взяти на себе промислові підприємства, які мають сучасні технології та обладнання, а їх сервісне забезпечення можливе у невеликих підприємствах агротехніки, розташованих в зоні використання машин. Це сприятиме підвищенню технічного рівня машин і зменшенню їх вартості.

Ведення ефективної системи господарства вимагає вдосконалення обслуговуючого виробництва, введення в дію нових моделей сільськогосподарської техніки та комплектуючих, модернізації інженерно-технічної бази. Формування системи обслуговування аграрного виробництва залежить від наявності кадрового потенціалу, розвитку машинобудування та інших чинників. Система технічного обслуговування повинна забезпечити формування: регіональних торгово-технічних центрів, фірмових технічних центрів, дилерських підприємств, прокатних пунктів,

фірмових магазинів з реалізації технічних засобів і запасних частин до них, МТС тощо.

Для ефективного розвитку та функціонування підприємств технічного сервісу необхідно:

- ефективно використовувати наявні виробничі потужності;
- періодично проводити переобладнання виробництва;
- застосовувати передові технології обслуговування;
- сформуванню систему спеціалізованих сервісних підприємств у кожній області;
- запровадити такий економічний механізм, який діє на договірних засадах і враховує взаємну вигідність і заінтересованість суб'єктів;
- розробити напрямки фінансового забезпечення на етапі створення сервісних центрів;
- узгодити їх діяльність з постачальниками матеріалів та виробниками сільськогосподарської техніки.

Стратегічними напрямками підвищення ефективності виробництва мінеральних добрив є модернізація обладнання, удосконалення технологій, ефективне використання власної сировини та енергоносіїв, що дасть можливість знизити собівартість і, відповідно, ціну на добрива.

Для поліпшення ситуації на ринку засобів захисту рослин необхідно розвивати власне виробництво сучасних надійних, вискоелективних та екологічнобезпечних пестицидів, гербіцидів тощо. Це дасть можливість не лише знизити їх вартість, а й підвищити зайнятість населення за рахунок розвитку хімічної промисловості.

Необхідні державні заходи щодо жорсткого контролю за збереженням, підвищенням родючості ґрунтів. Нарешті має бути запроваджена ефективна система економічного стимулювання власників землі, землекористувачів та орендарів земельних ділянок за підвищення родючості ґрунтів і поліпшення їх екологічного стану та санкції при погіршенні цих показників.

Інноваційний розвиток зерновиробництва має відбуватись за такими напрямками:

- застосування біотехнологій у виробничому процесі, нових раціональних методів організації діяльності сільськогосподарських підприємств;
- інформатизація виробничого процесу та його обслуговуючої системи, запровадження сучасної комп'ютерної бази та створення мережі користувачів серед працівників підприємства;
- налагодження співпраці товаровиробників з науково-дослідними організаціями та впровадження у виробництво новітніх досягнень селекції, розсадництва та догляду за посівами зернових культур;
- створення ефективної системи управління колективом на базі оптимального поєднання організаційно-розпорядчих, економічних та соціально-психологічних методів управління;
- підвищення якісних характеристик кадрового потенціалу, шляхом створення галузевих та міжгалузевих центрів щодо підвищення кваліфікації персоналу;
- створення дієвої системи матеріально-технічного забезпечення підприємств зернопродуктового підкомплексу;
- поглиблення вертикальної та горизонтальної інтеграції виробництва, переробки та реалізації зернопродукції.

Одночасно з високотехнологічними інноваціями необхідно широкомасштабно впроваджувати організаційно-інноваційні розробки, пов'язані з земельною реформою і введенням вартості землі в економічний оборот, створенням нових ринкових механізмів кредитного забезпечення довгострокових інноваційних проектів, а також формуванням ринкової інфраструктури.

Щодо забезпечення в перспективі високотехнологічного розвитку сільського господарства, то для цього потрібно вирішити комплекс таких завдань:

- кардинально покращити фінансування науки за рахунок бюджету та залучення позабюджетних коштів;
- розвивати фундаментальні дослідження і посилювати зв'язки фундаментальної та прикладної науки, удосконалювати координацію науково-технічних розробок щодо інноваційного розвитку;
- зміцнювати кадровий потенціал інноваційної сфери та матеріально-технічну базу наукових установ, оснащуючи сучасною комп'ютерною технікою, новітнім обладнанням і приладами;
- зменшувати ризик від реалізації інноваційних проектів за рахунок нових форм фінансування інноваційних процесів та наукових досліджень;
- удосконалювати правові засади інноваційної діяльності і покращувати інституційне забезпечення державної інноваційної політики шляхом створення досконалих систем стандартизації та сертифікації і наближення їх до європейських стандартів;
- формувати регіональні кластери шляхом об'єднання наукових організацій, провідних виробників сільськогосподарської продукції та торговельно-посередницьких, за підтримки місцевих органів влади;
- розвивати міжнародне співробітництво в інноваційній сфері, насамперед, з країнами ЄС і Росією.

Кошти на державну підтримку інноваційних пріоритетів у сільському господарстві мають спрямовуватися в обсягах, які відповідають частці галузі у валовому внутрішньому продукті країни.

Для цього слід створити необхідні передумови і запровадити дієві механізми активізації інвестиційної діяльності агропромислових товаровиробників усіх форм власності та господарювання.

Як вказано вище, важливим організаційно-економічним заходом відновлення і розвитку зернового виробництва в Україні є державна цільова програма “Зерно 2008–2015”, в якій визначено напрямки подальшого розвитку зернопродуктового підкомплексу, потреби в ресурсному забезпеченні, питання внутрішньої та зовнішньої політики на ринку зерна.

Нами розроблений прогноз перспектив розвитку зерновиробництва та пропозиції щодо активізації інвестиційних процесів, які покладені в основу Регіональної програми „Зерно Вінниччини”.

Вінницька область традиційно посідає одне з провідних місць з виробництва зерна в Україні. За останнє десятиліття зернові культури в області розміщувались в середньому на площі 663,9 тис. га, середній валовий збір зернових становив 2301,6 тис. т, урожайність – 34,7ц/га.

Виробництво і реалізація зерна для сільського господарства Вінницької області має особливе значення тому, що зернова галузь є провідною для абсолютної більшості сільськогосподарських підприємств. Це підтверджується структурою його товарної продукції, де зерно займає 35,4%, а в структурі продукції рослинництва – 47,9%. Тобто, реалізація зерна – основне джерело надходження коштів, необхідних для процесу відтворення. Значне падіння виробництва та зростання цін на матеріально-технічні ресурси відобразилися на показниках економічної ефективності. Повна собівартість 1 ц зерна з 1990 р. виросла в 4,6 рази. Рівень рентабельності в 2007 р. склав лише 13,5%, у той час як у 1990 р. – 192,3%. Тому необхідним є вивчення тенденції розвитку зернової галузі в регіоні, економічної ефективності виробництва зерна і визначення основних напрямків її підвищення. Розрахунки балансу зерна свідчать, що виробництво зерна в 2010 р. може скласти 2343 тис. т. Загальна ринкова пропозиція продовольчого зерна в 2010 р. могла б досягти 1750 тис. т при поліпшенні якості. Згідно з розрахунками, виробництво товарного зерна в 2010 р. збільшиться на 38,4%, а у 2015 р. – 63,3% проти рівня 2006 р. Нарощування обсягів зерна сприятиме розширенню виробництва продуктів його переробки та покращить їх асортимент. Так, виробництво борошна вищого гатунку підвищиться на 2,8 тис. т у 2010 р. та на 34,3 тис. т – у 2015 р. при повній завантаженості переробних підприємств області. А в перспективі можливо збільшити вартість товарної продукції на 55,8%, а прибутку – на 57,5%.

Основні фактичні та прогнозні показники розвитку зернопродуктового підкомплексу Вінницької області

Показники	2008 р.	2010 р.	2015 р.
Товарна продукція всього, млн. грн.	297,6	389,0	463,9
в т.ч. зернового господарства	228,3	314,1	329,6
переробних галузей	69,31	74,98	134,3
Прибуток всього, млн. грн.	154,0	205,6	242,6
в т.ч. зернового господарства	144,0	195,0	227,0
переробних галузей	10,11	10,59	15,6
Прибуток при збільшенні ціни на пшеницю внаслідок покращання якості (III кл.). млн. грн.	-	305,2	-
Прибуток при повній завантаженості потужностей борошномельної промисловості, млн. грн.	-	224,5	-
Виробництво на 100 га ріллі:			
зерна, т	135,7	168,6	172,0
Товарної продукції ЗПП. тис. грн.	28,6	37,4	44,6
прибуток, тис. грн.	14,8	19,8	23,3
в т.ч. від реалізації зерна	13,85	18,75	22,8
Матеріальні витрати на товарну продукцію, млн. грн.	243,6	317,64	329,5
в т.ч. зернове господарство	225,8	250,66	252,5
переробні галузі	17,76	18,78	29,6
Витрати на 1 грн. товарної продукції, грн.: зернове господарство	0,99	0,80	0,77
переробні галузі (власні витрати)	0,26	0,25	0,22

Для реалізації намічених цілей щодо забезпечення галузевого економічного зростання доцільно застосовувати так звані „точки росту” – територіально визначені виробництва продукції, конкурентні за ціною і якістю, які мають стійкі, потенційно розширені ринки збуту й ефективні способи доставки до них з урахуванням продуманої маркетингової політики.

На виявлених „точках росту” аграрного виробництва зосереджуються спеціальні заходи державної підтримки, які мають пріоритетний, стратегічний характер. Решта території і види сільськогосподарського виробництва забезпечують реалізацію заходів державної підтримки

загального характеру, які підтримують споживання продовольчої продукції на внутрішньому ринку на прийнятному рівні (табл. 5.2).

Таблиця 5.2.

Критерії потенційних „точок росту” виробництва зерна

Показники	Пшениця	Ячмінь	Овес
Критерій 1 – Рентабельність продукції			
	Рентабельно	Нерентабельно	Нерентабельно
Собівартість зерна, дол/т	70	65	55
Ціна на внутрішньому ринку збуту, дол/т	70-85	50	45
Рентабельність зерна, %	21,4	-23,1	-18
Критерій 2 – Індекс конкурентоспроможності (Ік) ¹			
	Конкурентоспроможність	Неконкурентоспроможність	Неконкурентоспроможність
Експортна ціна, дол/т	90-112	76	72
Ціна на зовнішньому ринку збуту, дол/т	90-130	50-68	50-70
Індекс конкурентоспроможності (Ік)	1-1,44	0,65-0,89	0,69-0,97
Критерій 3 – Індекс попиту і пропозиції (Іпп) ²			
	Є попит	Нестабільна кон'юнктура ринку	Нестабільна кон'юнктура ринку
Пропозиція (виробництво зерна), тис. т	6975	2967	385
Споживання, тис. т	5763	1610	352
Експорт зерна, тис. т	2349	736	32
Попит – всього, тис. т	8112	2346	384
Індекс попиту і пропозиції (Іпп)	1,16	0,79	0,99

Примітка: 1- Ік<1 – неконкурентоспроможний, Ік >1 – конкурентоспроможний; 2- Іпп<1 – нестабільна кон'юнктура ринку, нестабільний попит, Іпп >1 – існує попит на продукцію.

Критеріями „точок росту” є:

- рентабельність виробництва продукції;
- індекс конкурентоспроможності (відношення ціни на зовнішньому ринку до внутрішньої ціни плюс транспортні витрати до експортних ринків збуту або відношення ціни імпортової продукції до ціни вітчизняної продукції на внутрішньому ринку);

– індекс попиту і пропозиції (відношення потреби в продукції до його виробництва).

Проведений розрахунок та оцінка потенційних „точок росту” аграрного виробництва за всім критеріями, які мають позитивний результат. Що стосується кормового зерна (ячмінь, овес), то тут спостерігається нестійка кон’юнктура ринку через неконкурентоспроможність і збитковість підприємств. До виробництва продовольчої пшениці в спеціалізованих зонах мають бути застосовані спеціальні заходи державної підтримки, а до кормових зернових культур (овес, ячмінь) – заходи підтримки загального характеру.

До 2015 р. в господарствах населення площа посіву зернових культур буде збільшена в середньому на 4,5%, а урожайність повинна бути збільшена до 40 ц/га, або на 160%. Для досягнення цих показників необхідна державна фінансова підтримка виробництва зерна шляхом дотування на 1 га посіву озимих та ярих культур в розмірі 100 грн. при умові стабілізації площі посівів і щорічного підвищення урожайності зернових культур. Сума підтримки: 230 тис. га x 100 грн. за 1 га = 23,0 млн. грн.

У світовій практиці існує термін “продовольча безпека”, який означає наявність в запасі 17–20% обсягів річної потреби країни в продовольстві (зерні). Вважаємо, що в ситуації, коли обсяг наявного зерна впаде нижче вказаного рівня, має здійснюватися спеціальний режим торгівлі зерном і його товарорухом (заборона на вивіз, ліцензування експорту зерна, встановлення квоти, закупівля всього обсягу або частини зерна за фіксованими цінами з наступною компенсацією товаровиробникам, який вводиться рішенням Президента або уряду.

В цих умовах розміри фондів продовольства на державному і регіональному рівнях мають бути такими, щоб товарні інтервенції давали відповідний регулюючий ефект і підтримували баланс між попитом та пропозицією, який забезпечить фізіологічний і соціально прийнятний рівень

споживання зернопродуктів населенням; прийнятний рівень доходів вітчизняних товаровиробників. Відповідно до того, для посилення державного регулювання продовольчих ринків, необхідно володіти достатніми фінансовими ресурсами з тим, щоб заходи державної підтримки цільового призначення сільськогосподарських товаровиробників ресурсами були ефективними і своєчасними.

Для проведення товарних інтервенцій зернових ресурсів мінімального розміру державного резерву недостатньо. Необхідно формувати державні експортні ресурси, які мають “розвантажити” внутрішній ринок зерна. Для цих цілей у державному бюджеті мають бути визначені фінансові ресурси, а також перехідні залишки державних ресурсів зерна, що дозволять поступово нарощувати експортний потенціал і посилять координуючу роль держави.

Для оцінки продовольчої ситуації в країні з точки зору забезпечення продовольчої безпеки і формування державних експортних ресурсів були розглянуті три випадки:

1) забезпечується мінімальний рівень продовольчої безпеки країни (450 тис. т), коли валове виробництво продовольчої пшениці становить 6,5 млн. т (мінімально допустимий рівень), а внутрішні потреби – 2650 тис. т. У цьому випадку експорт зерна не проводиться, уряд оголошує заборону вивозу пшениці за межі країни;

2) внутрішній ринок відчуває надлишок зерна, коли валове виробництво пшениці вище рівня 6,5 млн. У цьому випадку уряд здійснює додаткову закупівлю зерна на внутрішньому ринку (не більше 30–35% від обсягу зерна, призначеного для вільної реалізації);

3) внутрішній ринок відчуває дефіцит зерна, коли валове виробництво пшениці нижче рівня 6,5 млн. т. У цьому випадку уряд забезпечує подолання дефіциту із державних резервів або здійснює великомасштабну закупівлю зерна і зернопродуктів на внутрішньому ринку.

Таким чином, інтервенційний фонд зерна (Іфз) становитиме:

$$I\phi z = (BV\phi - Vmin) \times 0,35 \quad (5.1)$$

де $I\phi z$ – інтервенційний фонд зерна;

$BV\phi$ – фактичний обсяг валового виробництва пшениці у поточному році;

$Vmin$ – мінімальний обсяг валового виробництва пшениці, який забезпечує продовольчу безпеку країни;

0,35 – участь держави на зерновому ринку відповідно до законодавства.

У випадку, якщо $I\phi z$ має додатнє значення, уряд здійснює додаткову закупівлю на внутрішньому ринку; у випадку, якщо $I\phi z$ має від'ємне значення, уряд здійснює насичення внутрішнього ринку із державних резервів або проводить додаткові закупівлі зерна на зовнішньому ринку і його доставку на внутрішній ринок для подолання дефіциту.

Таблиця 5.3.

Прогнозовані параметри розвитку зерновиробництва в Україні

Показник	Роки					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Обсяг виробленої продукції, млн. т	47,2	49,4	51,5	53,4	55,8	58,0
Внутрішні потреби, млн. т, в т.ч.:						
продовольче зерно., млн. т	13,8	14,5	15,1	15,6	16,3	17,1
фуражне зерно, млн. т	25,0	26,5	28,8	30,3	32,8	34,3
насінневий фонд, млн. т	3,4	3,6	3,9	4,1	4,3	4,5
резервний фонд, млн. т	8,5	9,2	10,0	10,9	11,8	12,8
Експорт, млн.т	6,5	7,2	7,8	8,5	9,5	10,0
Імпорт, млн.т	0,9	0,8	0,6	0,4	0,2	0,1

Збільшення виробництва зерна необхідно забезпечувати, як правило, за рахунок зниження землемісткості зернового господарства. Водночас розміщення і спеціалізація зернового господарства мають раціонально поєднуватися з розвитком інших галузей сільського господарства. З цією метою в кожному землеробському регіоні, районі і господарстві слід удосконалювати структуру посівів зернових культур, освоювати науково

обґрунтовані сівозміни та впроваджувати чисті, зайняті, сидеральні пари, інтенсивні, енергозберігаючі й екологічнобезпечні технології обробітку ґрунтів і посівів, а також розвивати прогресивні системи насінництва.

Потреби зерна на продовольчі цілі будуть зменшуватися в міру збільшення споживання м'ясомолочної продукції, риби тощо. З прогнозованого обсягу виробництва зерна у 2015 р. 58 млн. тонн для харчових цілей населення буде використано 8,5 млн., для потреб тваринництва – 34 млн., на насінневі цілі – 4,5 млн., промислової переробки – 0,6 млн. та на експорт до 10,0 млн. тонн.

Основними пріоритетними напрямками розвитку зернопереробної промисловості слід вважати такі:

- структурну перебудову галузі шляхом перепрофілювання підприємств, що виробляють неконкурентоспроможну продукцію; модернізації діючих виробництв із впровадженням енергозберігаючих технологій поглибленої переробки, виробництва імпортозамінної продукції та розширення експортних потужностей; скорочення енергомістких, екологічнонебезпечних та виробництв із високим рівнем травматизму;

- перехід галузі на інноваційну модель розвитку, широкомасштабне використання новітніх науково-технічних досягнень із відповідним інвестиційним забезпеченням;

- оптимізація регіональних агропромислових комплексів та об'єднань і виробничих потужностей підприємств;

- істотне покращення забезпеченості промисловості висококваліфікованими кадрами (в т.ч. робітничих професій);

- розширення мережі та сфер діяльності малих підприємств, створення умов для ефективної взаємодії великого, середнього і малого бізнесу;

- продовження формування цілісної інфраструктури аграрного ринку, державної системи моніторингу ринку сільськогосподарської продукції й продовольчих товарів.

Номинальні обсяги витрат для забезпечення запланованого приросту виробництва агропромислової продукції, передбаченого нами, становлять 10–15 млрд. грн. на рік у період до 2010 р. і 40–50 млрд. грн. на рік у період до 2015 р. Потреба у додаткових фінансових ресурсах для покриття негативного сальдо між надходженнями і витратами грошових коштів в окремі періоди (переважно II та III квартали року) коливається в межах 40–60% від загальної суми витрат, або 5–10 млрд. грн. у період до 2010 р. та 20–30 млрд. грн. у період до 2015 р.

Для забезпечення нормативної потреби в основних засобах необхідні додаткові фінансові ресурси в обсязі 8,7 млрд. грн. на рік у період до 2010 р. та 10,9 млрд. грн. на рік у період до 2015 р. Головними джерелами покриття додаткової потреби в фінансових ресурсах мають стати:

- грошові кошти від реалізації продукції та послуг – 50%;
- кредити комерційних банків і фінансові ресурси інституційних інвесторів – 15%;
- кошти державного та місцевих бюджетів – 15%;
- емісія цінних паперів – 5%;
- корпоративні фінансові ресурси підприємств інших галузей народного господарства – 10%;
- зовнішні кредити та інвестиції – 5%.

Для забезпечення ефективного розвитку зернопродуктового підкомплексу України слід здійснити наступні заходи:

1) удосконалити організаційно-економічний механізм реалізації інвестиційно-інноваційного забезпечення шляхом впровадження інноваційних підходів до ведення господарської діяльності;

2) забезпечити поширення сучасних технологій виробництва зерна, зокрема із використанням геоінформаційних технологій та точного землеробства, оптимального обробітку ґрунту, внесення мінеральних добрив, меліорації, використання засобів захисту рослин та біологічних препаратів, покращення якості зерна, зокрема шляхом підвищення

забезпеченості господарств якісним насінням, новітніми сортовими ресурсами (з відповідною компенсацією витрат на їх придбання), інформування виробників зерна про потреби ринку;

3) підвищити рівень ефективності використання ресурсного потенціалу вітчизняних товаровиробників за рахунок надання цільових кредитів на закупівлю технічних засобів, добрив, паливно-мастильних матеріалів та ін.;

4) за основу вдосконалення системи стандартизації й сертифікації прийняти міжнародні стандарти якості, при цьому створити ефективну систему контролю виробництва зерна та насіння;

5) вдосконалити розбудову інтеграційних процесів у сфері наукового, виробничого та збутового секторів економіки;

6) удосконалити транспортні зв'язки, розвивати ринок послуг, систему зберігання та реалізації;

7) розвивати інформаційну систему, удосконалювати методи поширення інформації, використання нових технологій зв'язку безпосередньо на виробництві;

8) підвищувати інвестиційну привабливість зерновиробництва, формувати сприятливе середовище для активізації процесу залучення іноземних інвестицій;

9) необхідні також державні гарантії в податковій сфері, законодавчого регулювання, митно-тарифних важелів регулювання.

5.2. Концептуальні засади державного регулювання і підтримки сталого розвитку зернопродуктового підкомплексу України

Державне регулювання та підтримка сталого розвитку зерновиробництва є одним із головних шляхів стабілізації виробництва продукції в сучасних умовах реформування аграрної галузі. Тому, особливо

важливого значення набуває обґрунтування системи заходів щодо удосконалення державного регулювання й організаційно-економічного механізму управління діяльністю суб'єктів господарювання на ринку зерна України; визначення взаємозв'язку державного регулювання ринку та ринкових методів продажу зерна, рівень експортно-імпортних відносин України на зерновому ринку та їхнє фінансово-кредитне регулювання.

До основних завдань державного регулювання в агропромисловому комплексі належать: підтримка стійкої економічної ситуації у сільському господарстві; стабілізація ринкової кон'юнктури і коливань дохідності в галузі; забезпечення продовольчої безпеки; захист внутрішнього ринку; забезпечення участі вітчизняних товаровиробників у міжнародному поділі праці.

Суть державного регулювання полягає у використанні різних форм (цінових і нецінових) і методів (прямих та опосередкованих) впливу держави щодо становлення і розвитку ринкової економіки, створення об'єктивних передумов для адаптації товаровиробників до умов ринку.

Державне регулювання на зерновому ринку здійснюється на загальнодержавному і регіональному рівні через: застосування законодавчих, нормативних актів та економічних важелів впливу (дотацій, податків тощо); участь представників держави у закупках зерна за договірними цінами і здійснення ефективного розподілу продовольства (в тому числі на основі товарних інвестицій в період його дефіциту). Ці заходи мають здійснюватися з метою підтримки цін та обсягів продуктів харчування на соціально прийнятному рівні.

Розвиток зернопродуктового підкомплексу визначається продовольчою, науково-технічною і внутрішньоторговельною політикою держави. Продовольча політика тісно пов'язана з підвищенням купівельної спроможності населення через збільшення доходів, соціальну адресну підтримку малозабезпечених верств. Науково-технічна політика спрямована на удосконалення виробництва і використання зерна на якісно новій основі

шляхом зниження витрат і підвищення конкурентоспроможності продукції і застосування різноманітних заходів підтримки товаровиробників. Внутрішньоторгівельна політика має поєднувати у собі використання системи заходів щодо захисту внутрішнього ринку від імпортової експансії продовольства за демпінговими цінами і застосування стимулюючих заходів експорту зерна в країни ближнього зарубіжжя.

Система напрямків підвищення ефективності державного регулювання інноваційно-інвестиційних процесів зернопродуктового підкомплексу України наведена в додатку Ж.

Одним з основних питань щодо регулювання ринку зерна є цінова ситуація та стабілізаційні заходи, які реалізуються та будуть реалізовані з боку держави. Це питання перебуває у центрі уваги, адже необхідно вирішувати подвійне завдання: не допустити різкого зростання цін на хлібобулочні вироби на внутрішньому ринку, відповідно до купівельної спроможності населення, і забезпечити належний рівень доходності вирощування й реалізації зернових культур. Але тільки неупереджений та об'єктивний аналіз рішень дасть змогу у подальшому вийти на застосування відповідного інструментарію або механізму регулювання, у тому числі й державного [1, с. 116–117].

Законом України “Про фіксований сільськогосподарський податок” визначено платників фіксованого податку та інші аспекти регулювання фінансового стану вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції [104]. Згідно з положеннями зазначеного закону суб'єктами оподаткування визначено сільськогосподарських товаровиробників, незалежно від форми власності, частка власного виробництва в структурі реалізації яких становить більше 75%. Попередньо проводяться розрахунки щодо встановлення розміру оподаткування на основі вартісної оцінки площі використовуваних земель. Такий вид оподаткування передбачає сплату податку щоквартально та спрощує механізм нарахування податків, оскільки при його застосуванні не здійснюються платежі за користування

земельними ресурсами, комунальною інфраструктурою, утримання автомобільних шляхів та ін.

Низька ефективність регуляторних заходів зумовлена низкою причин:

– залишається невирішеною проблема цінової ситуації на окремі види зернових культур, гарантування прибутковості галузі, матеріально-технічного забезпечення товаровиробників;

– при встановленні ціни підтримки на об'єкт регулювання не можна спиратися на дані про середньостатистичну галузеву собівартість її вирощування, як передбачено в Постанові Кабінету Міністрів України №164 від 7 лютого 2003 року або на середньостатистичні показники цін продажу такого об'єкта за попередні п'ять років, як визначено в Законі "Про державну підтримку сільського господарства України" [80];

– недотримується рівновага між попитом та пропозицією на ринку зерна, збалансування експорту та імпорту зернопродукції, економічної інтервенції.

Варто зазначити, що протягом останніх років у розвитку зернопродуктового підкомплексу частково здійснюються корінні перетворення, пов'язані з реформуванням відносин власності і реорганізації сільськогосподарських, переробних та обслуговуючих підприємств, заміною планово-розподільної системи на ринкову. Проте такі зміни не стосуються системи управління підприємствами.

Механізм державного регулювання ринку зерна забезпечений відповідними нормативно-правовими актами, втім на практиці вони реалізуються не в повній мірі, зокрема потребує реалізації низка положень щодо захисту вітчизняних товаровиробників.

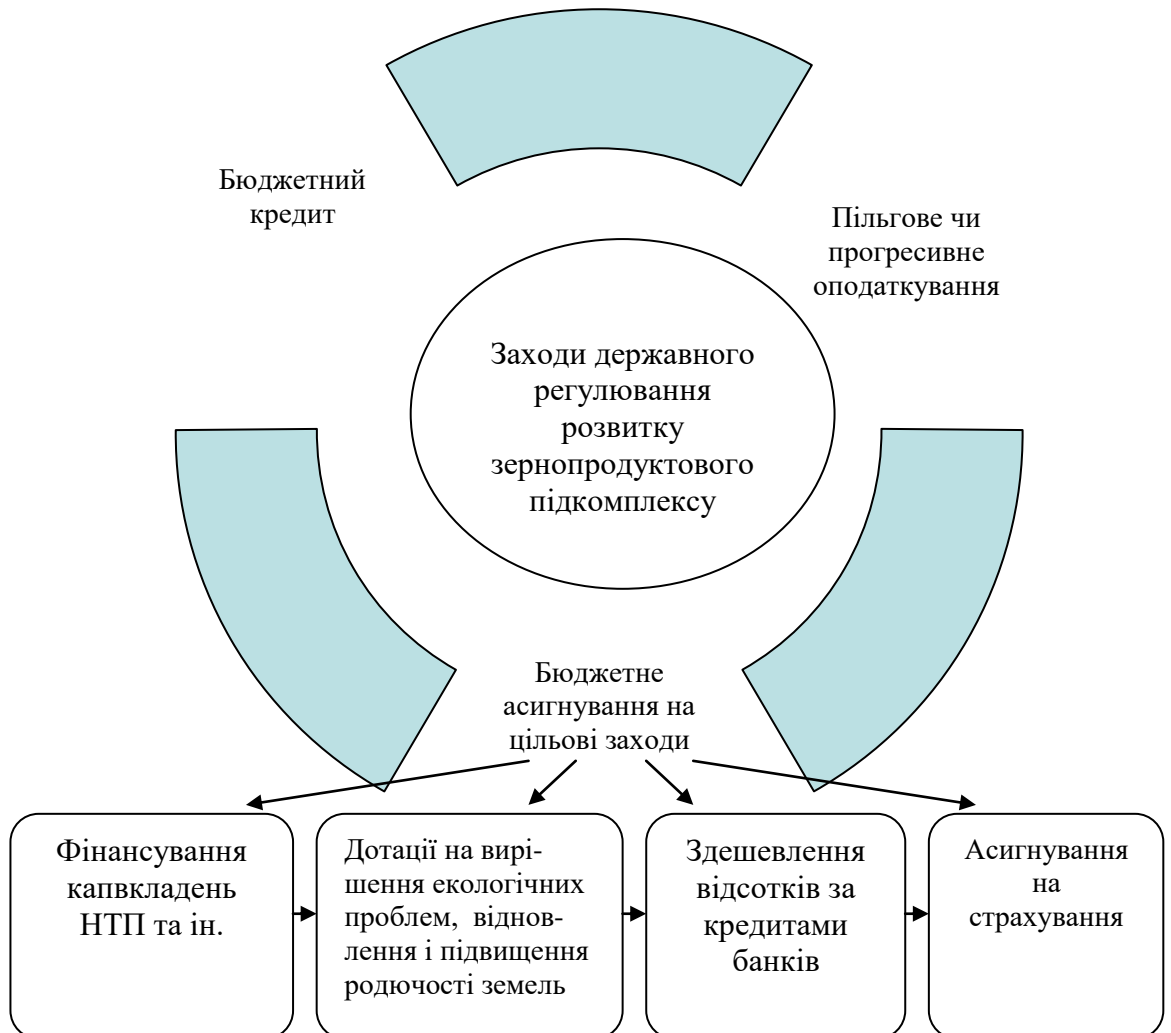
Однією з основних форм державного регулювання зернового ринку мають стати цільові державні і регіональні програми, які спрямовані на стратегічні пріоритети, економічний захист прав та інтересів учасників, що дозволить здійснити цілеспрямовану зернову політику і забезпечити продовольчу безпеку країни. Програми мають містити цільові й адресні

спрямування фінансових і матеріально-технічних ресурсів, засновані на правових та економічних методах регулювання з урахуванням законів товарного виробництва. Участь товаровиробників у таких програмах повинні мати добровільний, взаємовигідний характер і не порушувати принципів ринкової економіки. Важливим напрямком державного регулювання зернової галузі є: зміцнення матеріально-технічної бази зернового господарства, стимулюючи впровадження досягнень НТР у виробництво, посилення взаємозв'язків і взаємозалежності окремих виробничих ресурсів, характеру і ступеня впливу на ефективність зернової галузі.

Ефективність і рівень інтенсивності зернового господарства здебільшого визначає характер і ступінь використання землі, як основного засобу виробництва в сільському господарстві. Насамперед, ефективність використання останньої підвищується завдяки впровадженню й освоєнню науково-обґрунтованих систем землеробства, застосуванню високопродуктивних сортів і гібридів зернових культур, покращенню насінництва, забезпеченню зерновиробників сучасною технікою і засобами захисту рослин від шкідників, хвороб тощо.

На нашу думку, державне регулювання сільського господарства (у тому числі і зернової галузі) доцільно проводити за наступними позиціями: підтримка загального рівня доходності в галузі і стимулювання платоспроможності населення; антимонопольне регулювання і регулювання пропорції всередині і міжгалузевого обміну; сприяння розвитку ринкової інфраструктури; підтримка стабільної, сприятливої кон'юнктури на ринку через проведення політики протекціонізму і забезпечення умов для конкуренції з зовнішнім ринком; розширення практики страхування інвестиційних проектів, які підтримуються державою; залучення іноземних інвестицій, технічної і технологічної підтримки. Система заходів державного регулювання розвитку зернопродуктового підкомплексу показана на рис. 5.1.

Державна підтримка зернового господарства в ринкових умовах має виражатися у закупівлі зерна у товаровиробників і регулюванні мінімальної ціни; в продажу та орієнтації на розширення експортних ринків; у лізингу техніки, купленої за рахунок бюджетних коштів і під бюджетні гарантії; у субсидіюванні елітного насіння; створенні страхового насінневого фонду на випадок стихійних лих; у регулюванні умов зберігання зерна через ліцензування діяльності елеваторів.

Рис. 5.1. Система заходів державного регулювання розвитку зернопродуктового підкомплексу

На етапі розвитку ринку зерна необхідна державна підтримка товаровиробників у вигляді цільової дотації, пільгових кредитів, зниженні податкових ставок тощо. Таким чином, товаровиробники зможуть забезпечити нормальне функціонування і розвиток ринку зерна. У найближчій перспективі основним економічним важелем впливу держави на розвиток зернового ринку залишається цінова політика.

Необхідна гарантія з боку держави щодо мінімального рівня закупівельних цін на окремі види зерна і можливість реалізації за ними продукції.

Для регулювання попиту і пропозиції на зерно і зернопродукти доцільно проводити, на нашу думку, моніторинг потреб внутрішнього і зовнішнього ринку збуту, рух зернових ресурсів, концентрацію запасів зерна і зернопродуктів в регіонах з чітким визначенням кожному регіону потреб у зерні на продовольчі потреби, на насіння, фураж, формування державних ресурсів, поповнення страхового фонду тощо.

Для відпрацювання механізмів державного регулювання на продовольчому ринку і розвитку ефективного регіонального і міжрегіонального продуктообмінів доцільно: провести аналіз та оцінку ресурсів продовольства, становище продуктообміну і місткість продовольчих ринків; обґрунтувати джерела ресурсів для формування регіональних продовольчих фондів, оптимізувати їх розміщення; розробити й обґрунтувати напрямки і стратегію розвитку продовольчого комплексу з метою створення стабільних регіональних ринків продуктів; розробити систему організаційно-економічних і технологічних заходів, механізм регулювання товарообігу, обґрунтувати напрямки їх державної підтримки, забезпечуючи стабільний продуктообмін і товаропотоки.

Підвищення ефективності державної підтримки товаровиробників полягає у реалізації наступних напрямків: жорсткий контроль за цільовим використанням фінансових ресурсів, спрямованих на розвиток аграрного виробництва, зміни механізму і принципів надання бюджетних коштів, які

полягають у відмові від витратного методу, часткової компенсації витрат сільськогосподарських підприємств на придбання окремих видів промислової продукції і ресурсів; здійснення комплексу заходів на підвищення частки товаровиробників у загальних фондах від реалізації кінцевої продукції; формування спеціального цільового фонду фінансової підтримки товаровиробників.

Розвиток зернового господарства України можливий лише за умови державної підтримки відносин у галузі. Прогалини у вітчизняному законодавстві та нерегульованість взаємовідносин суб'єктів ринку має негативні наслідки у сфері реалізації зерна та продуктів його переробки й визначає потребу в комплексному підході до галузевого розвитку.

Підвищенню функціонування зернової галузі сприятиме законодавче врегулювання діяльності учасників зернового ринку та вдосконалення існуючої нормативно-правової бази.

Державні заходи мають бути спрямовані на ефективне функціонування ринку зерна, збільшення обсягів виробництва зернопродукції, підвищення її якісних характеристик, підтримку експортного потенціалу галузі. Закон України “Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року” визначає основні пріоритети державної політики в аграрній сфері, продовольчої безпеки [89].

Реалізація аграрної політики можлива шляхом розробки державної програми щодо ефективного розвитку ринку зерна в наступних напрямках:

- державна підтримка розвитку конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва;
- запровадження сучасних механізмів і методів формування прозорого ринку сільськогосподарської продукції, продовольства, капіталу, виробничих ресурсів та робочої сили;
- підвищення конкурентоспроможності продукції аграрного сектора як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках;
- створення сприятливих умов для реалізації експортного потенціалу

аграрного сектора економіки тощо.

Державна цільова програма “Зерно України – 2008–2015” спрямована на розвиток зерновиробництва та відповідає положенням проекту Комплексної програми підтримки розвитку українського села на період до 2015 р., який розроблено за дорученням Президента України від 21.03.2005 р. №1-1 147, дорученням Прем’єр-міністра України від 16.04.2005 р. №19678/0/1-05, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21.12.2005 р. №536-р. “Про схвалення Концепції Комплексної програми підтримки розвитку українського села на 2006–2010 роки” та указом Президента України від 28.12.2005 р. № 1867/2005 “Про рішення Ради Національної безпеки і оборони України від 9 грудня 2005 року “Про стан агропромислового комплексу та заходи щодо забезпечення продовольчої безпеки України” [334].

Державна цільова програма “Зерно України 2008–2015” прийнята для забезпечення розвитку пріоритетних напрямів зернопродуктового підкомплексу, забезпечення потреб підприємств переробної сфери і населення у високоякісному зерні та продуктах його переробки, збільшення експорту вітчизняної продукції для зростання прибутковості товаровиробників, підвищення ефективності виробничої інфраструктури та розвитку ринку зерна загалом.

Підтримка і розвиток позицій України на світовому ринку зерна особливо важливі для збереження іміджу держави як провідного виробника й експортера зерна.

Для забезпечення внутрішніх та зовнішніх потреб України в зернопродукції, враховуючи зростання споживчого попиту населення та максимального використання експортних можливостей, необхідно збільшити валове виробництво зерна до рівня 58 млн. т, що дасть можливість збалансовано розвивати суміжні сфери та галузі й ефективно використовувати наявний ресурсний потенціал.

Досягнення зазначеного обсягу виробництва сприятиме сталому

розвитку зернопродуктового підкомплексу, за умови використання наявних посівних площ, урожайності не менше 40 ц/га та рівня рентабельності виробництва не менше 20–25%.

Основною метою розроблених заходів є забезпечення ефективного функціонування зернопродуктового підкомплексу та виробництво конкурентоспроможної продукції шляхом впровадження інноваційних технологій розвитку та нових підходів до організації виробництва.

Виокремлення зернового ринку в об'єкт пріоритетного і самостійного державного регулювання пов'язано з вирішенням низки завдань, що забезпечать продовольчу безпеку країни, яка потребує заходів щодо їх координації через спеціальні органи управління зерновим ринком. Таким органом може стати Державна комісія по зерну з прямим обліком відповідних підрозділів МСГ (департамент зерна тощо). Розширення функції регіонів щодо забезпечення своїх територій зерном зумовлює необхідність організації на місцях відповідних структур, які здатні взяти на себе вирішення завдань щодо створення регіонального фонду зерна.

В ринкових умовах не отримали відповідної підтримки заставні операції, держава не спроможна була гарантувати свої зобов'язання, що підірвало довіру до неї з боку виробників зерна. Хоча останні могли б стати фінансовою основою для нормального функціонування зернового ринку, стати орієнтиром для взаєморозрахунків у торгівлі зерном, бути ефективним засобом для збільшення товарообігу зерна і розвитку міжрегіональних зв'язків, створити конкуренцію на внутрішньому ринку, укріпити і розширити міжгалузеві зв'язки тощо.

Лібералізація торгівлі зерном відбувається в умовах нерозвиненості ринкової інфраструктури, неефективності фінансово-кредитної системи, обслуговуючої зерновий ринок. Нормальне функціонування ринку потребує випереджаючого розвитку його інфраструктури, яка забезпечить багатогранність, багаточисельність організаційних форм і каналів збуту

продукції через асоціації сільськогосподарських товаровиробників, агропромислові біржі, торгові доми, оптові ринки, зернові союзи.

На нашу думку, доцільно встановити принципово нові форми і методи ринкових взаємовідносин між товаровиробниками і покупцями, створити інфраструктуру, яка забезпечила б ефективну взаємодію попиту і пропозиції зерна, зернопродуктів, використати переважно фінансово-економічні важелі при розробці адміністративно-правових методів координації й управління процесами. Це, у свою чергу, вимагає розробки системи контрактації; перспективних схем забезпечення застави продукції; авансування та інших підходів, заснованих на широкому використанні механізму реалізації економічних стимулів і санкцій на основі взаємної матеріальної зацікавленості і відповідальності учасників.

Лібералізація зовнішньої торгівлі зерном призводить до збільшення експорту зерна за демпінговими цінами. За відсутності зваженої, продуманої державної експортно-імпоротної політики, внутрішньоторгівельна діяльність із зерном здійснюється стихійно і безсистемно, на невігідних для вітчизняних виробників зерна і для країни загалом економічних умовах.

Внутрішньо-економічна діяльність суб'єктів господарювання у зерновому бізнесі має бути спрямована на розвиток і підвищення ефективності агропромислового виробництва (насамперед зернового), зростання експортного потенціалу, збільшення валютних надходжень, забезпечення збалансованості платежів і розрахункових відносин з іншими господарствами, на використання можливостей і переваг міжнародної спеціалізації і кооперування виробництва.

В сучасних умовах структура експорту зерна має чітко виражену сировинну спрямованість, яка відображає рівень зернового виробництва. Зростання експорту зерна можливе на основі підвищення його якості, відпрацювання механізму і схем поставок зерна та зернопродуктів.

Необхідно формувати нові методичні підходи до зовнішньоекономічних зв'язків, засновані на пріоритетах двосторонніх і багатосторонніх відносинах між країнами. Виникає об'єктивна потреба у розробці й удосконаленні позитивної, економічно обґрунтованої програми розвитку експорту й імпорту зерна і зернопродуктів, визначенні оптимальної структури і розвитку ввезення і вивезення товарів, поглибленні економічних багаторівневих зв'язків між країнами, у їх взаємодії та економічній співпраці.

У процесі розвитку вітчизняного зернового ринку, для досягнення зернової самодостатності, потрібно докорінно змінити концепції торгової політики країни у зовнішньоекономічній діяльності щодо експортно-імпортних операцій з зерном і продуктами його переробки, які спрямовані на скорочення ввозу і поступове створення експортних ресурсів зерна сильних і твердих сортів пшениці. Для реалізації цих завдань необхідна науково обґрунтована експортно-імпортна політика, органічно пов'язана з розвитком власного зернового господарства, формуванням і функціонуванням внутрішнього зернового ринку, розвитком торгово-економічної співпраці з зарубіжними країнами.

Основними заходами щодо стабілізації розширення експорту зерна можуть стати: введення ліцензування експорту; застосування пулової системи експорту на монопольні ринки; субсидіювання експорту зерна; вирішення питань на довгостроковій основі щодо транзитного транспортування зерна.

Ліцензування експорту зерна дозволить: регулювати розміри експорту у конкретні терміни відповідно до балансу зерна в країні при недопущенні дефіциту на внутрішньому ринку; вводити комплексну систему контролю за рухом зерна, починаючи від надходження до його експорту; проводити єдину цінову політику експорту зерна, що дозволить запобігти експорту за заниженими цінами.

Таким чином, можна констатувати, що застосування системи дозволить: уникнути демпінгу і закріпитися на ринках зерна; брати участь вітчизняним товаровиробникам у реалізації зерна за світовими цінами; у перспективі розширити ринок збуту зерна; використати інвестиційні можливості країн-імпортерів та інше.

Державне регулювання міжрегіональних продовольчих зв'язків слід будувати на програмно-цільовій основі, включаючи безконтрольне і нераціональне використання спрямованих ресурсів, враховуючи інтереси держави та інших учасників програми. Цілі програми реалізуються через адресні кошти тим регіонам і товаровиробникам, які можуть забезпечити їм найвищу віддачу і зацікавленість яких обумовлена системою конкурентних державних та регіональних заходів фінансової підтримки.

Бюджетні кошти слід надавати переважно господарствам спеціалізованих регіонів під затверджені цільові державні, міжрегіональні і регіональні програми. При цьому розмір та умови державного інвестування необхідно диференціювати по регіонах і видах продукції, що забезпечить вирішення завдань, які мають загальнодержавне або регіональне значення: формування державних продовольчих фондів, регулювання рівня цін і доходів товаровиробників, підвищення родючості ґрунтів у спеціалізованих зонах товарного виробництва окремих видів продукції та інші.

Умови формування регіональних фондів продовольства мають відповідати діленню областей на вивізні самозабезпечуючі і ввізні. Вивізні регіони мають укладати контракти на постачання продовольства у державні фонди на комерційній основі. Обсяг цих постачань має враховувати право регіону забезпечити потреби вивізного продукту у розмірі, який перевищує в розрахунку на душу населення середній показник по країні.

Витрати ресурсів для формування державного фонду продовольства у самозабезпечуючих регіонах можуть здійснюватися через поставки в еквівалентному відношенні на визначених умовах відповідних обсягів різних видів продукції, гарантуючи збереження бездефіцитного балансу

продовольства. У вивізних регіонах слід здійснювати закупки продуктів харчування. Тут вигідніші зустрічні доставки непродовольчих товарів в обмін на продовольчі.

Важливим важелем державного регулювання зернового ринку мають стати державні закупівлі і резерви.

У сучасних умовах для повної стабілізації продовольчого забезпечення населення має зберігатися державне замовлення, яке базується на науково обґрунтованих нормах споживання.

Продовольчий фонд має формуватися відповідно до наступних принципів: виробництво і заготівля тих видів продовольства, для яких є відповідні природнокліматичні умови; закупівля продуктів харчування, для яких в даному регіоні, області немає відповідних природних, економічних умов. Тобто формувати продовольчий фонд необхідно на державному і регіональному рівнях.

Регіональні продовольчі ринки володіють відносною автономністю, регіональною специфікою природних та економічних умов виробництва і реалізації продукції, будучи одночасно складовою частиною єдиного продовольчого ринку країни. При цьому держава має взяти на себе зобов'язання під доведене державне замовлення забезпечувати поставки матеріально-технічних засобів, здійснювати передоплату, пільгове кредитування тощо.

Механізм державного регулювання відносин у зернопродуктовому підкомплексі має спиратися на налагоджену систему правової регламентації суб'єктів господарювання і коригуватись залежно від результатів діяльності за об'єктивними процесами у сфері виробництва, збуту і реалізації зерна у потрібному для країни напрямку, не вступаючи у протиріччя з ринковим механізмом і загальними напрямками економічної політики в АПК загалом, та в сільському господарстві зокрема. Державне регулювання спрямоване на узгодження дії всіх його елементів, але відсутній адресний характер щодо суб'єктів господарювання. Його межі мають визначатися рамками дій

об'єктивних економічних законів і конкретними завданнями, які стоять перед країною в галузі надійного забезпечення внутрішніх потреб у зерні. Вирішення конкретних завдань здійснює держава через створення зерновиробничим господарствам необхідних умов, які дають їм змогу вирощувати зерно потрібного обсягу, асортименту, відповідно до попиту, при одночасному захисті інтересів споживачів. Досягається це підтримкою рівня цін і, відповідно, доходів виробників зерна, щорічно забезпечуючи їм можливість розширеного виробництва, а також підтримкою рівня цін на хліб і хлібопродукти, завдяки чому населення, з урахуванням платоспроможності, може забезпечити себе необхідним обсягом для споживання.

Держава може регулювати рівень ринкової ціни на зерно за наявності резервного фонду, розмір якого на першочерговому етапі розвитку зернового ринку визначається, головним чином, ступенем стійкості ведення зернової галузі. При підвищенні ринкової ціни над ціною підтримки (контрольною ціною) держава викидає на ринок частину зерна із резервного фонду, збільшуючи пропозицію. Знижуючи, таким чином, ринкову ціну, вона залишає виробників зерна без отримання ними надприбутку і захищає інтереси споживачів. У випадку, якщо ринкова ціна є нижчою, ніж контрольна, то держава здійснює оптові закупки зерна в резервний фонд, зменшуючи пропозицію і тим самим, підвищуючи ринкову ціну і захищає інтереси виробників зерна. Такий механізм регулювання ринкової ціни дозволяє підтримати збалансованість зернового ринку і гарантувати дохідність виробництва зерна.

Основою прийняття обґрунтованих господарських рішень є володіння достатнім обсягом інформації стосовно державного регулювання, цінової політики, ринкової кон'юнктури, складових елементів витратної частини забезпечення виробничого процесу.

Формування державного замовлення пропонується проводити через закупки зерна у державні ресурси в обсягах, які задовольняють мінімальні

потреби у продовольчому зерні, насінні і комбікормах; проведення інтервенційних закупок зерна у рамках державної програми для регулювання зернового ринку, стимулювання розвитку виробництва пріоритетних видів зерна і зернопродуктів.

На нашу думку, до основних завдань державного регулювання в агропромисловому комплексі слід віднести: підтримку стійкої економічної ситуації у сільському господарстві; стабілізацію ринкової кон'юнктури і коливань дохідності в галузі; забезпечення продовольчої безпеки; допомогу товаровиробникам в адаптації до ринкових умов; захист внутрішнього ринку; забезпечення конкурентоспроможної участі вітчизняних товаровиробників у міжнародному поділі праці.

В останні роки в Україні проводиться значна робота з реформування АПК, прийнято низку важливих нормативно-правових актів (законів, указів, постанов тощо), в яких передбачені додаткові заходи стосовно державної підтримки, визначені цільові асигнування для реалізації програми стабілізації важливих галузей сільського господарства.

Законодавча база передбачає багаторівневу систему підтримки агропромислового комплексу і різні форми його регулювання, а саме: пряма підтримка агропромислового виробництва із бюджету; регулювання кредитування і страхування аграрного виробництва; заходи щодо забезпечення функціонування ринку сільськогосподарської продукції, сировини; регулювання експорту й імпорту аграрної продукції і продовольства та інші. Спрямування державних коштів на ці заходи мають переважно цільовий, поверхневий характер.

На основі даних табл. 5.4, можна зробити висновки, що державна підтримка виробництва зерна у 2008 р. становить 966703,2 тис. грн., або 33% від усієї суми коштів, спрямованих на підтримку сільського господарства України за рахунок бюджетних дотацій.

Державна підтримка виробництва зернопродукції за областями наведена у додатку 3.

Таблиця 5.4.

Державна підтримка сільського господарства України у 2008 р.

Показники	Сума, тис. грн.	Структура виплат, %
Отримано коштів за рахунок бюджетних дотацій – всього в т. ч.	3022401,7	100
для підтримки виробництва продукції рослинництва, з них:	884101,6	29,3
Озимих зернових культур	413927,1	13,7
у т. ч. Пшениці	341573,9	11,3
ярих зернових та зернобобових культур	188710,3	6,2
у т. ч. Пшениці	16841,7	0,6
ріпаку (озимого і ярого)	5650,2	1,2
льону-довгунця	2562,0	0,1
для розвитку тваринництва, в т. ч.	1172594,9	38,8
за велику рогату худобу	238278,3	7,9
за свиней	286531,7	9,5
за птицю всіх видів	535917,8	17,7
за молоко	45558,5	1,5
за інше	66308,6	2,2
для здійснення заходів з відтворення водних живих ресурсів	780,3	0,03
за іншими видами (напрямами) державної підтримки	964924,9	31,9
Отримано коштів за рахунок податку на додану вартість – всього, в т. ч.	2284312,2	7,6
для підтримки виробництва продукції рослинництва	733191,2	24,3
для розвитку тваринництва в т. ч.	1551121,0	51,3
за велику рогату худобу	248238,7	8,2
за свиней	375870,6	11,8
за птицю всіх видів	177659,4	5,9
за молоко	715204,1	23,7
за інше	34148,2	1,1

* Розраховано за даними Державного комітету статистики України.

Державна політика у сфері зернового ринку повинна мати на меті мобілізацію потенційних можливостей зернової галузі за такими

напрямами: стимулювання збільшення виробництва, зернопереробних підприємств та інших підприємств і організацій, які обслуговують його; розвиток злагодженої і розвиненої системи ринкової інфраструктури; покращення використання зерна, в т. ч. на насіння і кормові цілі.

Підвищення ефективності державної підтримки товаровиробників полягає у реалізації наступних напрямків: жорсткий контроль за цільовим використанням фінансових ресурсів, спрямованих на розвиток аграрного виробництва, зміни механізму і принципів надання бюджетних коштів, які полягають у відмові від витратного методу, часткової компенсації витрат сільськогосподарських підприємств на придбання окремих видів промислової продукції і ресурсів; здійснення комплексу заходів на підвищення частки товаровиробників в загальних фондах від реалізації кінцевої продукції; формування спеціального цільового фонду фінансової підтримки товаровиробників з усіх джерел фінансування.

Для стабілізації внутрішнього ринку, забезпечення стійкості щодо продовольчого і фуражного забезпечення регіонів, проведення державних закупок зерна і їх інтервенцій, обмеження адміністративного впливу регіональних і місцевих органів виконавчої влади на рух товарного потоку зерна, на міжрегіональному і міждержавному рівні доцільно створити Державний стабілізаційний фонд зерна в обсязі більше, ніж 1 млн. т (2004–2008 рр.) з наступним його збільшенням до 5 млн. т (2009–2012 рр.), де вплив держави на формування товарних ресурсів зерна на внутрішньому і зовнішньому ринку має оцінюватися у проектному відношенні від 10% на початковому етапі до 35% на наступних етапах.

Організація і функціонування механізму стабілізації зернового ринку можлива за наявності комплексу умов і передумов, де регулювання і координація діяльності учасників ринку зерна зводиться до ефективного функціонування системи інтервенційних центрів, виробничої і ринкової інфраструктури стабілізаційного механізму.

На нашу думку, доцільним є поетапне запровадження механізму регулювання і стабілізації зернового ринку, де інтервенції слід проводити спочатку обмежених груп видів зерна (пшениці). На початковому етапі можливе квотування закупок зерна, їх поновлення має проводитися серед товаровиробників та конкурсній основі. Інтервенційні запаси зерна мають зберігатися на державних та орендованих елеваторах, поки не виникне у них потреба на ринку. Специфіка інтервенційної діяльності полягає у реагуванні на ринкову ситуацію, що має бути своєчасним, аналізі й оцінці – оперативним і об'єктивним, маркетинговим рішенням – точним і ефективним. Загалом вона не є формою бюджетної підтримки сільського господарства, на що сподіваються багато аграрників.

Механізм стабілізації зернового ринку функціонує як окрема система економічних відносин, як важливий елемент наповнення продовольчого фонду. Якщо метою виробничих фондів є поповнення державних резервів, забезпечення сировиною і продуктами харчування, то стабілізаційний фонд виконує завдання регулювання попиту і пропозиції, які дають змогу уникнути надмірних коливань цін і зниження доходів товаровиробників, забезпечать стабілізацію ринкової кон'юнктури. Вважаємо, що дії стабілізаційного механізму будуть ефективними у випадку, якщо інтервенційні закупки не матимуть кількісних обмежень.

На практиці існує декілька підходів до стабілізації ситуації на внутрішньому ринку з використанням цінових регуляторів: мінімальні гарантовані закупівельні ціни – використовуються, коли ринкові ціни падають нижче їх рівня і дозволяють забезпечити товаровиробників потребами розширеного виробництва.

Гарантовані і мінімальні інтервенційні ціни мають різні функції, їх не слід ототожнювати: перші призначені підтримувати рівень дохідності товаровиробників, другі – стабілізувати ситуацію на продовольчому ринку.

В ринкових умовах доцільно змінити направленість політики субсидіювання на сильного фермера, де пряма державна підтримка має

забезпечувати стимулювання підвищення ефективності виробництва. Державні субсидії та дотації доцільно спрямовувати виробникам інноваційної продукції усіх форм власності та сфер функціонування, тим самим створивши сприятливі умови для розвитку економіки, досягнення стратегічних цілей виробництва, найоптимальнішого використання виробничого потенціалу.

Державні прямі дотації не можуть бути універсальними в галузевому і регіональному аспекті, а мають бути диференційовані для різних природно-кліматичних, економічних зон і різних продуктів, враховувати умови їх реалізації на внутрішньому і зовнішньому ринках збуту. Для конкурентоспроможних продуктів, як наприклад, зерно, слід застосовувати заходи, які стимулюють їх експорт.

В ринкових умовах доцільно відмовлятися від безумовного збереження дотацій і компенсацій. Необхідно ґрунтуватися на принципі, що система державної підтримки має дотримуватися визначеної стратегії розвитку галузі, у той же час бути достатньо гнучкою, реагувати на зміни, які відбуваються у державі, а також сприяти структурній перебудові у зернопродуктовому підкомплексі і концентрації зернового виробництва в основних зонах спеціалізації.

Для пом'якшення диспаритету цін необхідно реалізовувати систему організаційно-економічних, законодавчих заходів щодо обмеження діяльності діючих монополістів на ринку зерна, стимулювати створення різних форм кооперацій і агропромислової інтеграції по технологічній ланці руху зерна і зернопродуктів. Ці заходи повинні мати компенсаційний характер витрат на придбання мінеральних добрив, енергоносіїв, засобів захисту рослин тощо. Зниження витрат на виробництво зерна можливо на основі політики технічного оновлення із застосуванням різних схем лізингових операцій.

Однак пропозиції щодо розширення субсидіювання зернової галузі за окремими видами засобів виробництва, які постачаються

(зернопереробними, агросервісними підприємствами, посередницькими фірмами та ін.) з метою компенсації покриття доходів недоцільні, оскільки бюджетний вплив, стимулюючи купівельну спроможність товаровиробників, призводить до підвищення відпускних цін, а це обумовлює перекачування цих асигнувань у фондovиробничі й обслуговуючі галузі АПК; запропоновані оптові ціни на засоби виробництва, які постачають селу і надають послуги, не розраховані на будь-які компенсації.

Державне регулювання на основі мінімальних гарантованих цін має переваги перед використанням прямих бюджетних асигнувань: ставить усіх товаровиробників в однакові умови незалежно від форм власності і господарювання; забезпечує самостійність суб'єктів господарювання; дозволяє повніше використовувати ринковий механізм і підприємницьку активність товаровиробників.

Недоліком цінового регулювання в умовах насичення ринку є труднощі утримання за допомогою цін виробництва, а також значні невиробничі витрати держави на закупівлю, зберігання, транспортування зерна і зернопродуктів. У цих умовах необхідно застосовувати додаткові неринкові механізми коригування дії цінового механізму (наприклад, пряме планування обсягів виробництва) через обмеження посівів даної зернової культури і вивід землі із сівобігу з відповідною компенсацією; введення прямого квотування обсягів виробництва тощо.

В ринкових умовах не слід відмовлятися від субсидіювання зернового господарства на шкоду державного регулювання через ціновий, фінансово-кредитний механізм галузі. Для зернової галузі прийнято застосовувати весь спектр наявних економічних та адміністративних важелів впливу на зерновий ринок. Необхідна зважена експортно-імпортна політика, спрямована на розвиток власного зернового господарства, функціонування внутрішнього ринку у взаємодії з аграрним ринком країн СНД.

До спеціальних заходів державної підтримки зернового виробництва слід віднести: здійснення державної закупівлі зерна (стимулювання виробництва високоякісної і конкурентоспроможної пшениці; розширення експортних ринків зерна; обмеження демпінгу цін на внутрішньому ринку; регулювання мінімальної ціни продажу зерна; обмеження демпінгу цін на внутрішньому ринку; регулювання мінімальної ціни продажу зерна); створення державних ресурсів насіннєвого зерна; регулювання умов зберігання зерна через ліцензування діяльності елеваторів; лізинг техніки; субсидювання елітного насіння у рамках бюджетного фінансування; прийняття нормативних актів, регулюючих діяльність його учасників на зерновому ринку.

До заходів державного протекціонізму та економічного стимулювання експорту зерна і продуктів його переробки слід віднести: застосування мінімальної гарантованої ціни на зерно; визначення кола зернових компаній, які здійснюють державні закупівлі зерна на конкурсній основі, і його інтервенцію; виплата компенсацій зернопереробним підприємствам на закупівлю всередині країни зерна у виробників з урахуванням цін на конкуруюче імпортне продовольство; контроль за імпортом й експортом зерна і продуктів його переробки як важливого регулятора балансу зерна на внутрішньому і зовнішньому ринку; для захисту національного продовольчого ринку введення імпортних квот на постачання зерна і продуктів його переробки з урахуванням потреб підприємств зернопереробної галузі; використання експортних кредитних програм (короткострокових до 3 років і довгострокових (від 3 до 10 років); надання технічних кредитів імпортом зерновими компаніями через укладання міждержавних домовленостей; надання необхідних фінансових ресурсів для закупівлі залишків зерна на внутрішньому ринку у державні ресурси і їх реалізація на внутрішньому ринку.

В процесі роздержавлення і приватизації зернопереробні підприємства (елеватори) опинились у приватній власності великих

зернових компаній, які почали диктувати тарифи на послуги щодо зберігання зерна.

Вважаємо, що державні закупівлі зерна мають бути замінені на державні поставки продуктів переробки зерна конкретним державним спецспоживачам (МО, МНС, об'єкти охорони здоров'я, дошкільні установи та ін.) у вигляді поставок борошна, макаронних виробів, хліба тощо. У бюджетах цих споживачів вже закладені кошти для таких витрат. У випадку, якщо держава вважає можливим здійснити державні поставки продуктів переробки зерна, то вони мають розміщуватися серед підприємств приватного зернового бізнесу на тендерній або конкурсній основі під відповідний гарант, де державним замовникам у цьому випадку мають бути Агентства з державних закупівель або уповноважені органи споживачів.

Варто зазначити, що слід зберігати обсяги державних закупівель зерна для спецспоживачів, а тендери проводити серед приватних зернових компаній на переробку зерна із державних ресурсів і їх доставку до місця призначення на принципах заощадження і надійності (низькі ціни, висока якість).

Резервний фонд є важливим засобом надійного забезпечення країни зерном на випадок неврожаю та інших стихійних лих. Необхідність його зростає, коли відбувається процес децентралізації, формування й управління зерновими ресурсами. Формування зернового фонду дозволить нейтралізувати економічні умови нестабільності виробництва і через механізм регулювання цін забезпечити стійкість внутрішнього зернового ринку, розмірів експорту і підтримки рівня доходів виробників зерна. Формування резервного фонду можливе за рахунок закупівлі залишків зерна у більш урожайні роки і в роки із середнім валовим збором за заставними (ф'ючерсним) цінам. Заставні операції з зерном дають змогу державі регулювати строки її реалізації, а господарствам мати гарантію збуту продукції за домовленими раніше цінами. Державні резерви зерна

мають бути реально обґрунтовані і не нести обмежених матеріальних витрат. Для цих цілей необхідно визначити мінімальний обсяг зерна, що зберігається. Частина державного резерву може зберігатися у вигляді фінансових ресурсів на депозитах Національного банку, в інших першокласних комерційних банках або на контрактній основі у приватних зернових компаніях з виплатою їм дисконти залежно від строку зберігання зерна. При цьому забезпечуються наступні моменти: усуваються накладні витрати і затрати на зберігання та оновлення державних резервів, а валютний депозит приносить прибуток.

Однак завжди існує небезпека того, що у потрібний момент не виявиться необхідного обсягу зерна в країні для задоволення державних потреб. У цьому випадку держава буде змушена закупити зерно або у приватних зернових компаніях, або за кордоном за вищою ціною.

Державні програми повинні мати цільовий характер: стимулювати виробництво і торгівлю зерном, не завдавати матеріального збитку суб'єктам зернового ринку або передбачати їм повну компенсацію, забезпечувати однаковий доступ до них усіх зацікавлених сторін і рівну вигоду від її реалізації (програми із захисту рослин, встановлення земель, надання фінансової і матеріально-технічної допомоги, інформаційного забезпечення тощо).

Практична реалізація програми має здійснюватися у наступному порядку: визначити перелік господарств, розташованих в максимально гарантованій природно-кліматичній зоні, яка оптимально придатна для вирощування зерна (продовольчої пшениці); оголосити тендер серед господарств на предмет їх участі в спеціальній зерновій програмі господарства; підсумки тендера розглянути на міжвідомчій комісії, яку доцільно створити. Схвалені міжвідомчою комісією бізнес-плани господарств отримують право участі у спеціальній зерновій програмі з дотриманням повної технології обробітку зернових (з елементами інтенсивної технології), а учасники програми отримують всі необхідні

матеріально-технічні і фінансові ресурси відповідно до цих бізнес-планів; держава через свої уповноважені органи управління забезпечує збут зерна за гарантованою ціною (рис. 5.2).

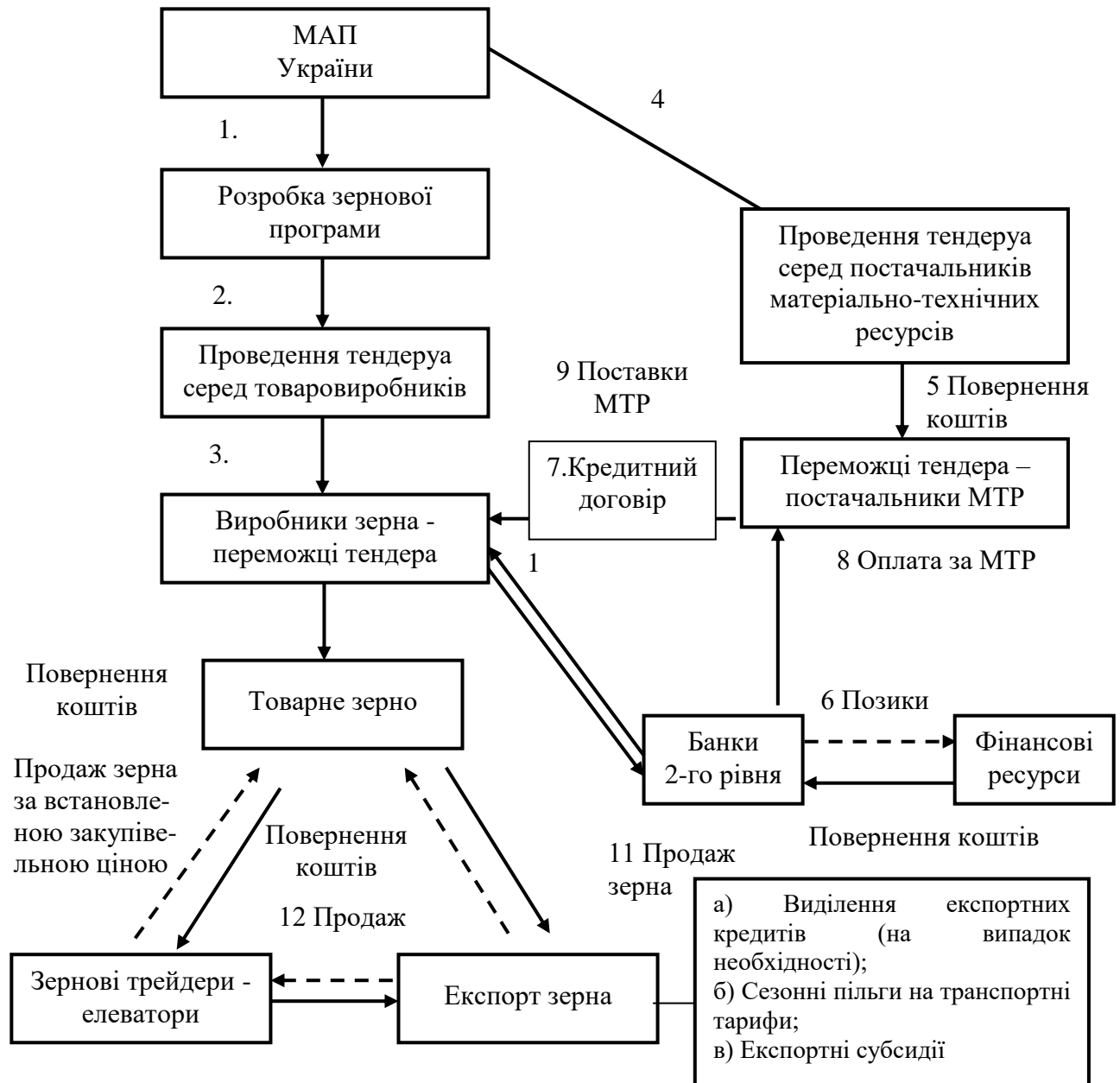

Рис. 5.2. Схема стимулювання зернового виробництва

Для учасників тендера рекомендується закласти визначені критерії – реформування господарства, його фінансове становище, наявність виробничого потенціалу, висока родючість ґрунтів, обов'язки –

експортувати або продавати через уповноважені органи державного управління і зернові компанії всю товарну частину виробленого зерна. Учасники тендера мають скласти реальний бізнес-план, пройшовши професійну експертизу, отримати банківську гарантію під зернове виробництво і представити на розгляд тендерної комісії.

Основними критеріями відбору елеваторів для допуску їх до участі у закупівлі і зберіганні зерна є: відсутність претензій до виконання обов'язків програми закупівлі, до технічного і технологічного стану устаткування; відповідність санітарного режиму встановленим стандартам; забезпеченість машинами для очистки, сортування і сушіння зерна; наявність справного електротермічного устаткування дистанційного контролю зерна в елеваторах; найнижчі тарифи за послуги зберігання; можливість забезпечити окреме зберігання закупленого зерна.

Відповідно до схеми забезпечення матеріально-технічних ресурсів постачальники (заводи, комерційні фірми тощо) визначаються на конкурсній основі. При цьому пріоритет надається вітчизняним постачальникам ресурсів. Всю товарну частину виробленого зерна учасники зернової програми мають реалізувати на експорт з метою зниження завантаження на внутрішній ринок і його стабілізації.

Експорт товарного зерна здійснюється учасниками зернової програми за двома напрямками: а) безпосередньо самими господарствами через спеціалізовані зернові біржі. У випадку, якщо експортна ціна буде нижчою рівня, що дозволяє господарству отримати достатню рентабельність зернового виробництва для повернення отриманих фінансових ресурсів і ведення розширеного виробництва, то для вирішення цієї проблеми передбачаються експортні субсидії зі створеного державою фонду кредитування зернової програми; б) через спеціалізовані трейдери і зернові компанії, відібрані на тендерній основі.

В програмі передбачається можливість надання їм експортних кредитів із фонду кредитування зернової програми. У випадку, якщо

закупівельні ціни, встановлені міжвідомчою комісією, можуть бути вищими експортної ціни, то трейдерам надаються експортні субсидії. Закупівельні ціни на зерно господарств учасників зернової програми встановлюються міжвідомчою комісією щорічно у вересні поточного року (після збирання урожаю) залежно від кон'юнктури цін, що склалась на внутрішньому і зовнішньому ринках. Вони мають забезпечити виробникам достатню рентабельність для повернення отриманих раніше кредитних ресурсів.

Зерно закуповується тільки у товаровиробників, для яких земля є основним засобом виробництва або діяльність яких пов'язана з використанням землі для виробництва сільськогосподарської продукції.

Обсяг закупівлі у кожного виробника визначається залежно від земельної частки, середньої урожайності по району і коефіцієнта товарності виробленого зерна.

Закупівля зерна у державні ресурси здійснюється на лінійних елеваторах. Весь обсяг товарного зерна, щорічно виробленого за спеціальною зерновою програмою, а також за державною програмою закупівлі зерна на внутрішньому ринку, не повинен перевищувати обсяг гарантованого експортного продажу. Обсяг експорту зерна залежно від природно-кліматичних умов, наявності запасів зерна на кінець року, кон'юнктури світового зернового ринку та інших умов змінюється. Від обсягу експорту залежатиме кількість господарств, допущених до участі в спеціалізованій зерновій програмі й обсяг позик і кредитних ресурсів. В зв'язку з тим проведення активної експортної політики зерна має бути головною умовою і невід'ємною частиною зернової програми.

Така програма дозволить: повністю ввести в господарський обіг кращі землі, підвищити їх родючість; прискорити процеси інституціональних перетворень на селі; укріпити економіку; оновити основні засоби виробництва; підвищити зайнятість населення; паралельно розвивати інші галузі. Її реалізація тим самим має забезпечити баланс попиту і пропозиції на зерно на внутрішньому ринку, стабілізувати ціни на зерно і підтримувати

їх на достатньо високому рівні; щорічно експортувати від 3 до 6 млн. т зерна (залежно від обсягу вкладених кредитних ресурсів, кон'юнктури світового ринку).

Для реалізації спеціалізованої зернової програми необхідно шукати джерела функціонування і визначити шляхи їх ефективного використання. Ми пропонуємо три варіанти інвестиційного забезпечення виробників зерна за наступною схемою.

Перший варіант. Для кардинального вирішення фінансових проблем необхідне, на нашу думку, створення інвестиційного (емісійного) позичкового фонду за рахунок коштів із державного бюджету або емісії, що вимагатиме політичного вирішення на вищому рівні. Ці кошти мають спрямовуватися тільки на пріоритетні напрямки розвитку сільського господарства, які дають максимальний мультиплікаційний ефект з гарантією збуту отриманої продукції.

Відбір кращих проектів для інвестування має здійснюватися професійними експертами з Міністерства аграрної політики, банками другого рівня на тендерній основі. Сукупність відібраних проектів складає інвестиційний портфель підприємства.

Кошти для вкладення в ці проекти мають бути визначені у вигляді середньострокових пільгових кредитних ресурсів на строк не менше 5 років і ставкою не більше 10% шляхом безготівкової емісії грошової маси в національній валюті. Зважаючи на те, що коефіцієнт монетаризації ВВП дуже низький (становить 10%, а в розвинутих країнах 40–60%), є можливість за умови суто цільового використання грошових коштів, отриманих за рахунок емісії на інвестиційні цілі, максимально призупинити ріст інфляції і досягнути економічного зростання. Завдання полягає в тому, щоб динаміка інфляції була підконтрольною і не перевищила 20% на рік. На наступних етапах щорічний обсяг повернутої частин позики необхідно спрямовувати на кредитування зернового виробництва.

У міру зростання мультиплікаційного ефекту пропонується, що поява додаткової грошової маси на споживчому ринку у другому і подальшому кругообороті капіталу створить додатковий попит на споживчі товари, прискорить використання орних запасів, підвищить купівельну спроможність населення, забезпечить стимулювання зростання зернового виробництва, що сприятиме розвитку суміжних галузей, збільшить податкову базу тощо. В результаті чого будуть створені умови для оздоровлення й економічного зростання економіки АПК. У свою чергу, з боку держави мають бути передбачені додаткові заходи щодо соціального захисту малозабезпечених верств населення, контролю рівня інфляції, збереження позитивного іміджу держави перед міжнародними фінансовими інститутами.

Другий варіант. Основна ідея полягає у цільовому використанні наявних коштів для розвитку зернового виробництва, а також поступове створення і накопичення власного інвестиційного потенціалу сільського господарства. Для цього пропонується, відповідно до державної програми закупівлі зерна, купувати до 1 млн. т зерна у сільськогосподарських товаровиробників на внутрішньому ринку на тендерній основі, використовуючи спеціальні кошти.

Такий спосіб дасть змогу виробникам зерна помітно покращити своє фінансове становище, підготуватись до наступного сільськогосподарського року.

До березня 2012 р. пропонується весь закупівельний обсяг зерна спрямувати на експорт, що дозволить отримати вільні валютні кошти в сумі не менше 75 млн. дол. США, які будуть спрямовані на кредитування відібраних на тендерній основі проектів розвитку зернового виробництва на принципах самофінансування з банками другого рівня. Таким чином, з березня 2012 р. створюється кредитний портфель зернової програми. АПК має багаторічний досвід співфінансування галузей, який дозволить збільшити обсяг фінансових ресурсів на стимулювання зернового

виробництва. Таким чином, до початку весняно-польових робіт виробники зерна, зернові компанії – переможці тендера отримають цільові кредитні ресурси у сумі не менше 150 млн. дол. США (50% – кредитні ресурси банків другого рівня; 50% – державні кошти) терміном на 7 років.

Весь обсяг виробленого зерна по зерновій програмі товарного зерна щорічно буде експортуватися за міждержавними домовленостями. За рахунок розширення ринку збуту збільшуватиметься кількість господарств, які беруть участь у зерновій програмі і, відповідно, стимулюватимуть обсяг виробництва. Як джерела фінансування, поряд з внутрішніми можливостями, необхідно використовувати довгострокові позики міжнародних фінансових інститутів (під 3–5% річних).

Для розширення фінансових можливостей держави щодо реалізації цільових програм пропонується створення спеціального сільськогосподарського інвестиційного фонду. Розширення фінансових можливостей цього фонду здійснюється шляхом залучення коштів як за рахунок внутрішніх можливостей імпортного мита на ввізну сільськогосподарську продукцію і продовольство, надходження від продажу землі, так і за рахунок зовнішніх позик.

Запропоновані заходи не призведуть до підвищення інфляції. Однак розвиток зернового господарства та інших галузей здійснюватиметься низькими темпами через обмеженість фінансових ресурсів, купівельна спроможність населення зростатиме повільними темпами (не буде випереджаючого росту попиту над пропозицією), при наданні кредитних ресурсів за принципом співфінансування, процентна ставка буде відносно високою (близько 20% річних), що створить труднощі для учасників зернової програми здійснювати технічне оновлення основних фондів. Не всі комерційні банки дадуть згоду брати участь у програмі через довгострокові вкладення у неї власних фінансових ресурсів.

За третім варіантом пропонується створення консолідованого інвестиційного фонду, де б у відповідних пропорціях вкладались фінансові

ресурси емісійних коштів (50%), кошти які призначені на державну закупівлю зерна (25%) і кошти банків другого рівня – учасників спеціальної зернової програми за принципом співфінансування (25%). Такий варіант дає змогу досягнути поставленої мети без емісії грошових коштів. Для реалізації державної зернової програми, розрахованої на 10 років (2000–2010 рр.), були визначені базові показники: посівна площа під пшеницю з балом бонітету від 40 і вище, потреба в кредитних ресурсах (252 млн. дол.) за важливими статтями затрат (насіння, добрива, засоби захисту, купівля техніки); урожайність пшениці (10 ц /га); валовий збір зерна (4,5 млн. т.); обсяг реалізації зерна на експорт (3 млн. т.); прибуток від реалізації зерна (90 млн. дол. США); рівень рентабельності (до 50%).

В узагальненому вигляді державна фінансово-кредитна політика аграрного протекціонізму в зерновому виробництві може бути представлена таким чином:

1. Пряма державна (бюджетна) підтримка сільськогосподарських товаровиробників усіх форм власності і господарювання у вигляді дотацій, компенсацій і субсидій для стимулювання зернового виробництва (до 30% від витрат виробництва).

2. Безповоротні державні капітальні вкладення на освоєння і впровадження інтенсивних технологій обробітку зернових культур, які надаються на конкурсній основі суб'єктам господарювання, що беруть участь у програмі розвитку зернового виробництва (до 5% від витрат виробництва).

3. Повернені державні капітальні вкладення для будівництва об'єктів зернового господарства (зерносклади, зерносховища), котрі надаються на конкурсній основі суб'єктам господарювання, що беруть участь у програмі зернового виробництва (до 10–15% облікової кредитної ставки).

4. Кредитування сільськогосподарських товаровиробників (до 7% облікової кредитної ставки) шляхом:

а) довгострокових кредитів під пільгові відсотки, які надаються Національним банком. Розміщуються вони серед сільськогосподарських товаровиробників комерційними банками, які беруть участь у пільговому кредитуванні на конкурсній основі з урахуванням кредитоспроможності позичальників під заставу їх майна або виробленої продукції (до 5–7% облікової кредитної ставки);

б) державного страхування урожаю сільськогосподарських культур (страхування, відшкодування збитків – до 70% страхових сум);

в) введення пільгового оподаткування сільськогосподарських виробників на основі розробки єдиного податку з урахуванням якості землі.

В існуючих умовах господарювання держава має сприяти всіма засобами тому, щоб селянин ефективніше використовував потенціал кон'юнктури внутрішнього і зовнішнього ринку для підвищення ефективності зернового господарства.

5.3. Кластеризація регіонів за показниками інноваційно-інвестиційної діяльності зернопродуктового підкомплексу України

Трансформація процесів національної економіки обумовлена змінами ключових факторів розвитку суспільного виробництва, зокрема сектора сільського господарства. Особливості природно-кліматичних умов та наявність земельних ресурсів позиціонують зернопродуктовий підкомплекс на місце лідера в секторі сільського господарства. Ключовими системними характеристиками при цьому є збільшення обсягів виробництва зерна шляхом впровадження нових агротехнічних технологій, що в свою чергу потребує активізації інноваційно-інвестиційної діяльності аграрних підприємств. В зв'язку з цим постає питання про формування ефективних економічних зон зернопродуктового підкомплексу на основі об'єднання регіонів в однорідні групи за рівнем критеріїв інноваційно-інвестиційної

діяльності.

Розробка оптимальної структури економічних зон робить можливим використання кластерного аналізу, внаслідок реалізації якого отримують групи об'єктів, об'єднані в кластери з урахуванням перевірки взаємозалежних зв'язків усього набору показників [275, с. 117]. Об'єкти в одному кластері характеризуються однаковими рівнями оцінюваних показників і відрізняються від об'єктів в інших кластерах.

Кластерний аналіз шляхом послідовного включення в кластери зменшує кількість однакових об'єктів, не змінюючи при цьому кількість факторів оцінки, що й дозволяє формувати оптимальні багатокритеріальні структурні групування. Кількість кластерів залежить від наявних даних і не визначається заздалегідь. Показники, які є підставою для кластеризації, формують відповідно до економічних передумов та попередньо сформованої гіпотези про оцінювання. В зв'язку з цим проведення кластеризації за показниками інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств зернопродуктового підкомплексу буде проводитись за наступними етапами оцінювання:

1. Перший етап – оцінка зон на рівні групи показників процесу виробництва. Цю групу формують: кількість ріллі (тис. га); урожайність зернових (ц з 1 га); середня ціна реалізації зернових та зернобобових (грн. за 1 ц); рівень рентабельності (%). Кластеризація по цій групі показників дозволить виокремити зони, що включають економічні регіони з відносно однаковим середнім рівнем рентабельності при незначних відхиленнях середньої урожайності, кількості ріллі та реалізаційної ціни.

2. Другий етап – оцінка процесу реалізації – маркетинговий рівень. Він сформований показниками зернопродуктового підкомплексу: обсяг виробництва зернових (тис. т); обсяг реалізованої продукції (тис. т); чистий дохід (тис. грн.); повна собівартість реалізованої продукції (тис. грн.). На цьому рівні формуються зони, що об'єднують регіони за відносно однаковим співвідношенням між обсягами виготовленої та реалізованої

продукції при незначних внутрішньогрупових коливаннях отриманого прибутку та собівартості реалізації.

3. Третій етап – оцінка за основними показниками інноваційно-інвестиційної діяльності, яка проводитиметься по двох підгрупах: підгрупі показників фінансової підтримки та підгрупі показників результатів інноваційної діяльності. Підгрупа показників фінансової підтримки охоплює: обсяг державної підтримки виробництва зернопродукції (тис. грн.); обсяг фінансування наукових та науково-технічних робіт за рахунок іноземних замовників (тис. грн.) та обсяг фінансування наукових та науково-технічних робіт за рахунок підприємств України (тис. грн.). Підгрупа показників результатів інноваційної діяльності містить: кількість отриманих охоронних документів на сорти рослин (одиниць); рівень винахідницької активності регіону (чисельність творців в розрахунку на 10 тис. працюючих) та розмір виплат від володіння об'єктами інтелектуальної власності (тис. грн.).

4. Четвертий етап – комплексна кластеризація за агрегованими показниками всіх попередніх трьох етапів. На цьому рівні проводитиметься формування оптимальної структури зон об'єднань економічних регіонів за основними показниками всіх рівнів. Тут враховано основні пропорції між обсягами виробництва та реалізації щодо цін реалізації, рівня рентабельності при незначних групових коливаннях обсягів фінансування та виплат від отриманих результатів інтелектуальної діяльності.

Метою кластеризації є формування структури зон інноваційно-інвестиційної діяльності із економічних регіонів України за відносно схожими характеристиками обраних показників. Для оцінки елемента подібності використовують особливу міру – відстань між економічними регіонами. Така відстань будується за нормалізованими значеннями всіх показників і визначає ступінь середнього відхилення між значеннями показників за об'єктами кластеризації – економічних регіонах. Матриця початкових фактичних значень показників перетворюється в матрицю

нормалізованих показників. Нормалізовані значення розраховують за формулою:

$$y_{\bar{n} \bar{o} zj} = \frac{y_{ij} - \bar{y}_i}{S_{y_i}}, \quad (5.2)$$

де $y_{cm ij}$ – нормалізоване значення і-го показника j-го регіону;

y_{ij} – фактичне значення і-го показника j-го регіону;

$\bar{y}_i$ – середнє значення і-го показника;

S_{y_i} – середньоквадратичне відхилення y_i -го показника.

Середньоквадратичне відхилення обчислене за формулою [153, с. 747-751]:

$$S_{y_i} = \sqrt{\frac{\sum_{j=1}^n (y_{ji} - \bar{y}_i)^2}{n-1}} \quad (5.3)$$

На основі матриці нормалізованих значень показників обчислюють міжкластерні відстані за формулою Евклідової відстані [312, с. 32-33]:

$$d^2_{jz} = \sum_{s=1}^m (y_{\bar{n} \bar{o} is} - y_{\bar{n} \bar{o} iz})^2, \quad (5.4)$$

де d^2_{jz} – відстань між об'єктами j та z;

$y_{cm ij}$ – нормалізоване значення і-го показника j-го регіону;

$y_{cm iz}$ – нормалізоване значення і-го показника z-го регіону.

Отримана матриця міжкластерних відстаней є основою для проведення безпосередньо самої кластеризації, яка передбачає використання ієрархічного агломеративного методу [153, с. 753] оцінки зв'язку регіонів – метод середнього зв'язку. В ньому відстань між двома сусідніми кластерами визначають як середнє значення всіх відстаней, розрахованих між регіонами, включеними в ці кластери. Агломерація (об'єднання) регіонів складає план агломерації – дендрограму агломерації. На підставі плану агломерації формують кінцевий результат кластеризації у вигляді дендрограми кластерів. Інформаційною базою аналітичної оцінки є показники діяльності підприємств зернопродуктового підкомплексу у

розрізі економічних регіонів України за 2008 рік. За попередньою гіпотезою передбачено формування п'яти кластерів.

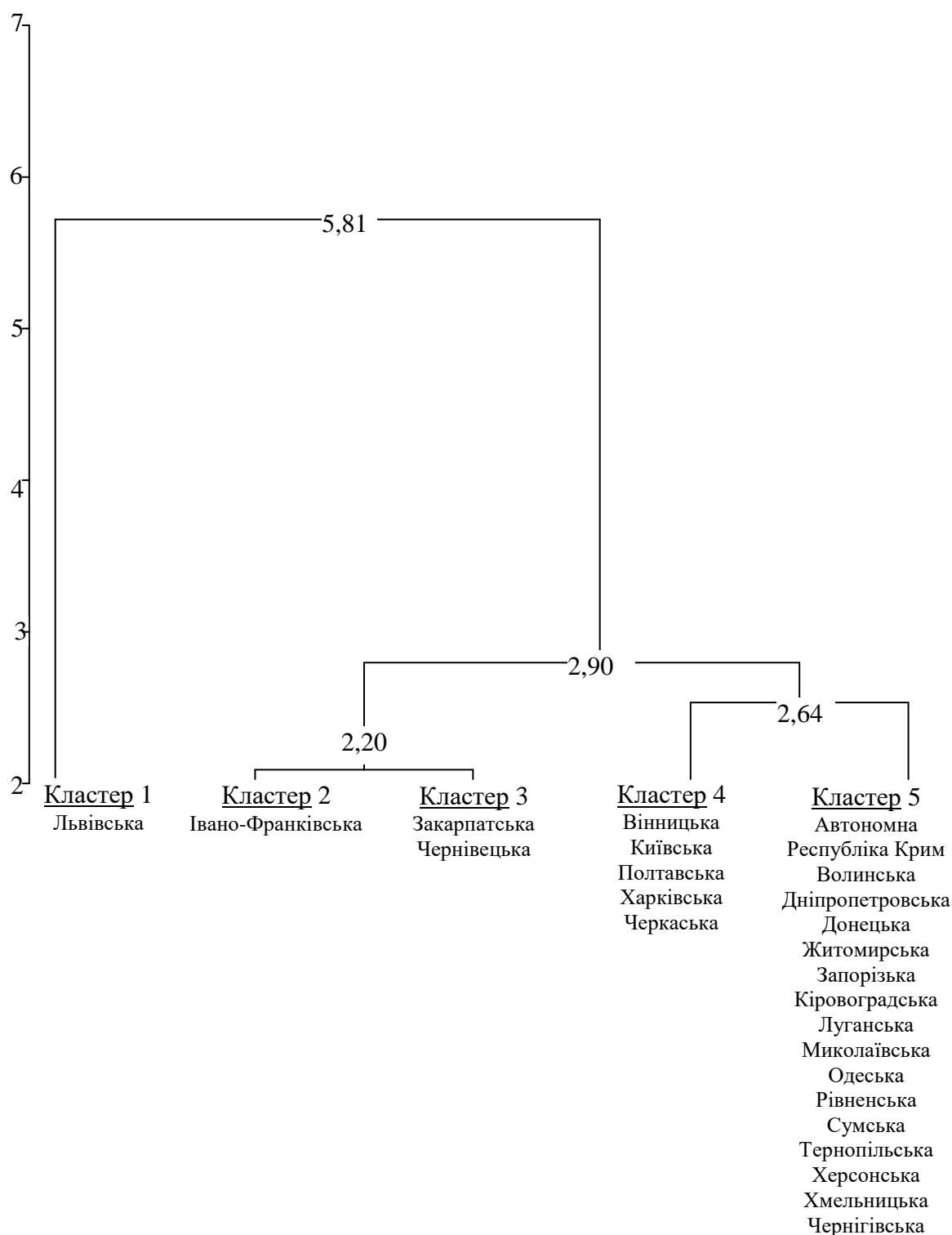
Значення показників виробничого рівня зернопродуктового підкомплексу в розрізі регіонів України для проведення кластеризації наведено в додатку М. Як свідчать розрахунки, середнє коливання за показниками є нерівномірним. Так, за кількістю ріллі в регіонах коефіцієнт варіації становить 58%, а щодо значень рівня рентабельності варіація склала 75%. Це дозволяє сформува ти попередню гіпотезу про достатньо різке розшарування економічних регіонів за цими показниками. За показником урожайності та середньою ціною реалізації простежуються незначні коливання навколо середньої, і становлять відповідно: 14% – за урожайністю і 13% – за ціною реалізації. Для побудови плану агломерації економічних регіонів попередньо проведено нормалізацію змінних (додаток М.1, табл. М.2). План об'єднання регіонів визначено на основі методу середнього зв'язку (рис. 5.3). Згідно з отриманим планом найбільшою евклідовою відстанню характеризуються Львівська (5,81) та Івано-Франківська (2,9) області, що свідчить про їхнє чітке виокремлення із загальної сукупності регіонів в окремі кластери. Середня міжкластерна відстань становила 2,1.

На основі плану агломерації отримано дендрограму кластерів економічних регіонів, яка зображена на рис. 5.4. Центри кластерів та їх середні характеристики наведені у таблиці 5.5. Як свідчать результати кластеризації в 1 кластер включено Львівську область, яка характеризується найвищою середньою ціною реалізації на зернові (121,61 грн. за 1 ц) і найвищою рентабельністю (58,1%) при достатньо невеликих запасах ріллі та урожайності, яка нижча за середній рівень по Україні.

До 2 кластера входить Івано-Франківська область, яка різко виокремлюється із сукупності за рахунок найменшої рентабельності (-9%) при невеликих обсягах ріллі (93,9 тис. га ріллі), середньому рівні

урожайності (32,4 ц/га) і середньому рівні реалізаційних цін (81,4 грн. за 1 ц).

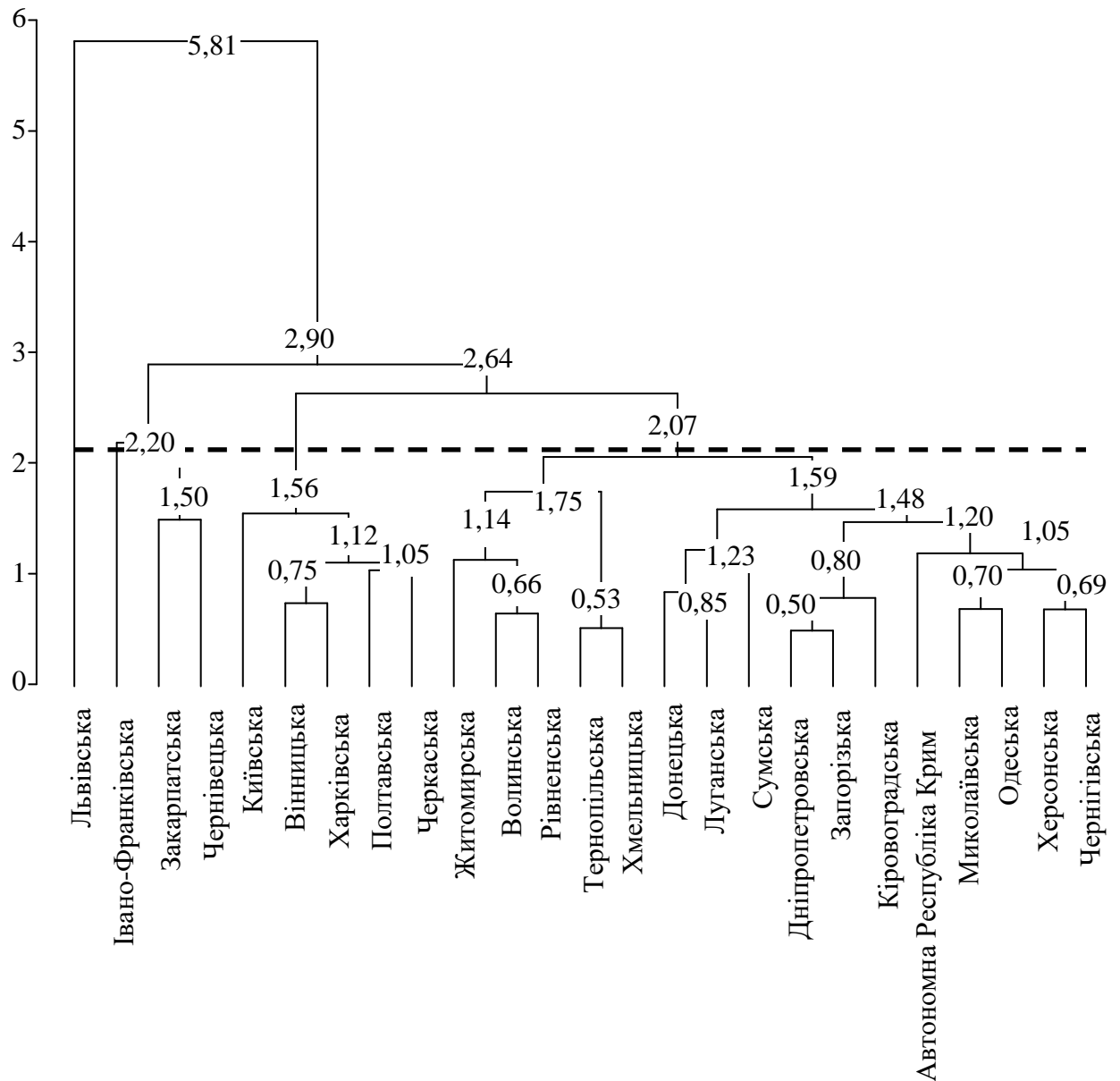
мають середнє невелике відхилення по всіх показниках.

Рис. 5.3. Дендрограма кластерів регіонів України за показниками виробничого рівня діяльності зернопродуктового підкомплексу

В 3 кластер увійшли Закарпатська та Чернівецька області, які мають невелике відхилення по всіх показниках.

В 4 кластер увійшло 5 областей з середнім рівнем розміру ріллі 1060,5 тис. га, урожайністю 41,6 ц/га, середньою ціною реалізації 76,6 грн. за 1 ц та рівнем рентабельності 14,9%.

Рис. 5.4. План агломерації регіонів України по нормалізованих значеннях показників виробничого рівня зернопродуктового

В 5 кластер увійшла найбільша кількість об'єктів – 16 економічних регіонів. Ці регіони мають найменший середній рівень оцінюваних

показників, хоча і по таких показниках як середня реалізаційна ціна (70,3 грн. за 1 ц) та рівень рентабельності (13%) можуть перейти у 4 кластер. Проте для їх включення в 4 кластер недостатній рівень урожайності та розміру ріллі.

Таблиця 5.5.

Кластерні центри та середні характеристики за оцінками показників виробничого рівня

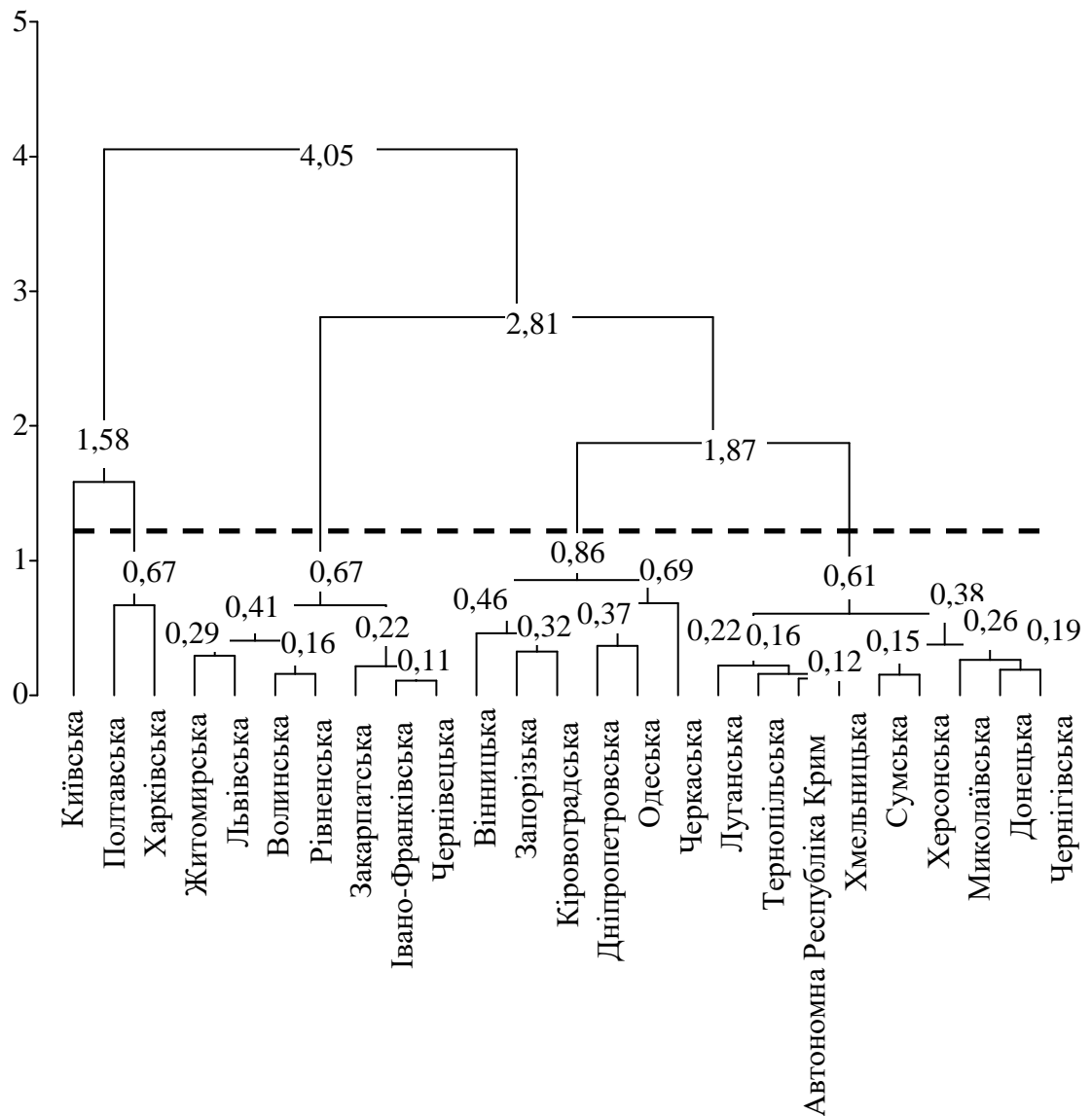
№	Центр кластера	Кількість регіонів	Рілля, тис. га	Урожайність зернових, ц/га	Середня ціна реалізації зернових та зернобобових, грн. за 1 ц	Рівень рентабельності (збитковості), %
1	Львівська	1	171,1	32,1	121,61	58,1
2	Івано-Франківська	1	93,9	32,4	81,41	-9,4
3	Чернівецька	2	60,4	38,3	88,3	8,5
4	Вінницька	5	1060,5	41,6	76,6	14,9
5	Херсонська	16	576,3	27,7	70,3	13,0

План агломерації по показниках маркетингового рівня наведений на рис. 5.5 був отриманий на основі фактичних показників та їх нормалізованих значень (додаток Н). Середня відстань між кластерами за маркетинговим рівнем становить 1,1. Найбільше відрізняється із загальної сукупності економічних регіонів України за співвідношенням обсягу виробництва та реалізації Київська область, для якої міжкластерна відстань склала 4,05. Також перевищує середній рівень міжкластерних відстаней Полтавська і Харківська області (1,58). За розробленим планом об'єднання економічних регіонів (планом агломерації) отримано дендрограму кластеризації, яка наведена на рис. 5.6.

Як видно за результатами кластеризації, отримано 5 кластерів, із яких в 1 кластер увійшов 1 економічний регіон – Київська область, яка

характеризується найвищим рівнем доходу та обсягів реалізації при середніх обсягах виробництва та найвищій собівартості реалізованої продукції. Середні оцінки показників по кластерах маркетингового рівня наведені у таблиці 5.6.

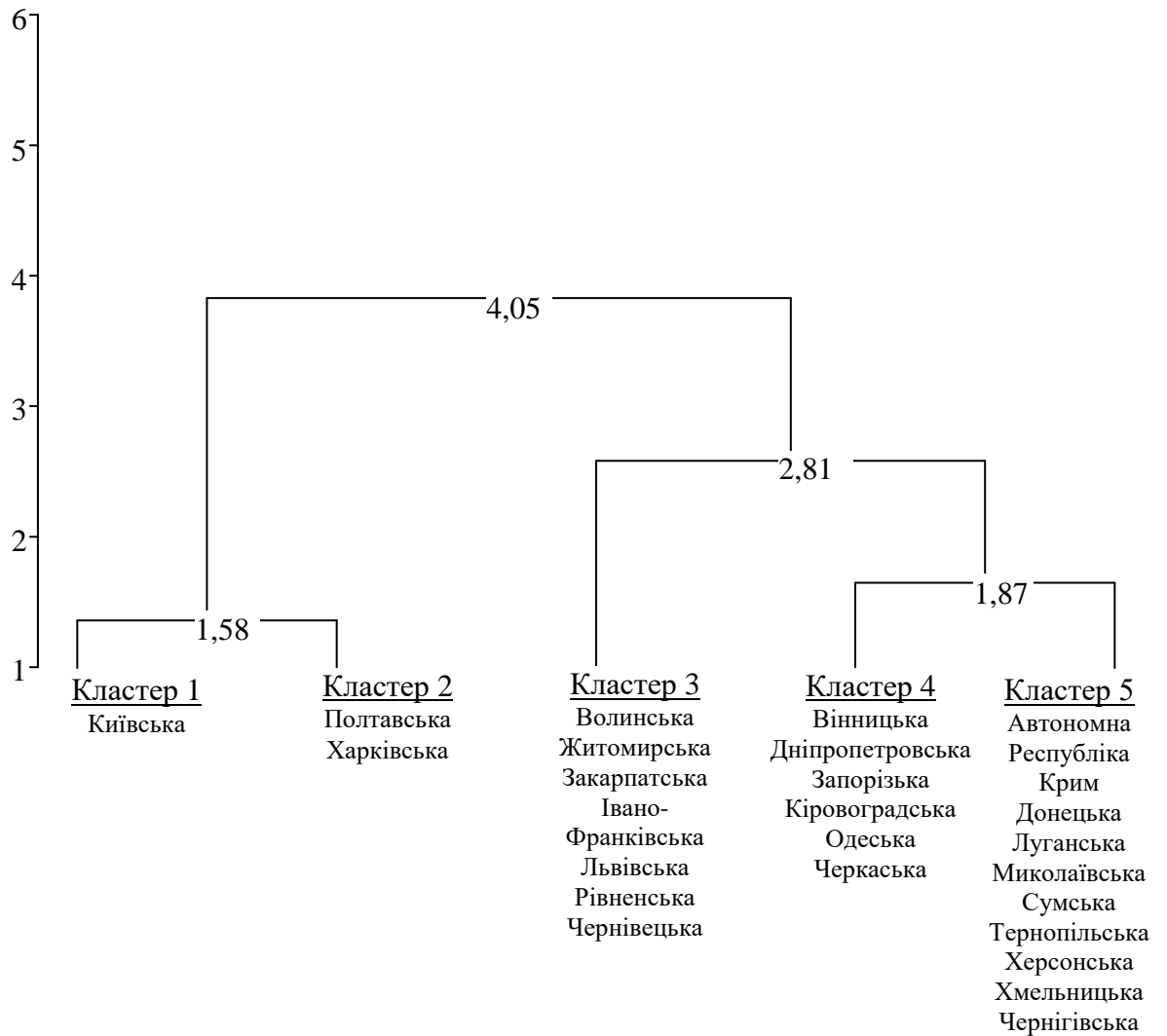

Рис. 5.5. План агломерації регіонів України по нормалізованих значеннях показників маркетингового рівня зернопродуктового

В 2 кластер увійшли Полтавська та Харківська області, які характеризуються високими доходами від реалізації при найбільших обсягах виробництва та високому рівні собівартості реалізованої продукції.

За більшість показників економічні регіони 2 кластеру мають можливість наблизитись до 1 кластеру, проте для цього необхідним є збільшення обсягів реалізації продукції.

В 3 кластер увійшло 7 економічних регіонів, які характеризуються найменшими обсягами виробництва та реалізації зернових.

Рис. 5.6. Дендрограма кластерів регіонів України за показниками маркетингового рівня діяльності зернопродуктового підкомплексу

4 кластер складають 6 підприємств з характеристиками, що найбільш наближаються до середнього рівня по Україні.

5 кластер складають 9 підприємств, які характеризуються найменшою собівартістю реалізованої продукції, разом з цим виручка від реалізації по цій групі економічних регіонів в середньому перевищує мінімальний рівень, проте і є меншою за середні значення по всій сукупності.

Таблиця 5.6.

**Кластерні центри та середні характеристики щодо
оцінки показників маркетингового рівня**

№	Центр кластера	Кількість регіонів	Виробництво зернових, тис. т	Кількість реалізованої продукції, тис. т	Чистий дохід (виручка), тис. грн.	Повна собівартість реалізованої продукції, тис. грн.
1	Київська	1	2593,0	2329,6	1936521,1	1665397,0
2	Полтавська	2	4164,0	2207,3	1627969,3	1406109,9
3	Волинська	7	660,1	171,0	159223,8	134565,1
4	Кіровоградська	6	2638,8	1244,9	918300,0	790807,5
5	Херсонська	9	2026,0	832,3	673395,0	580814,0

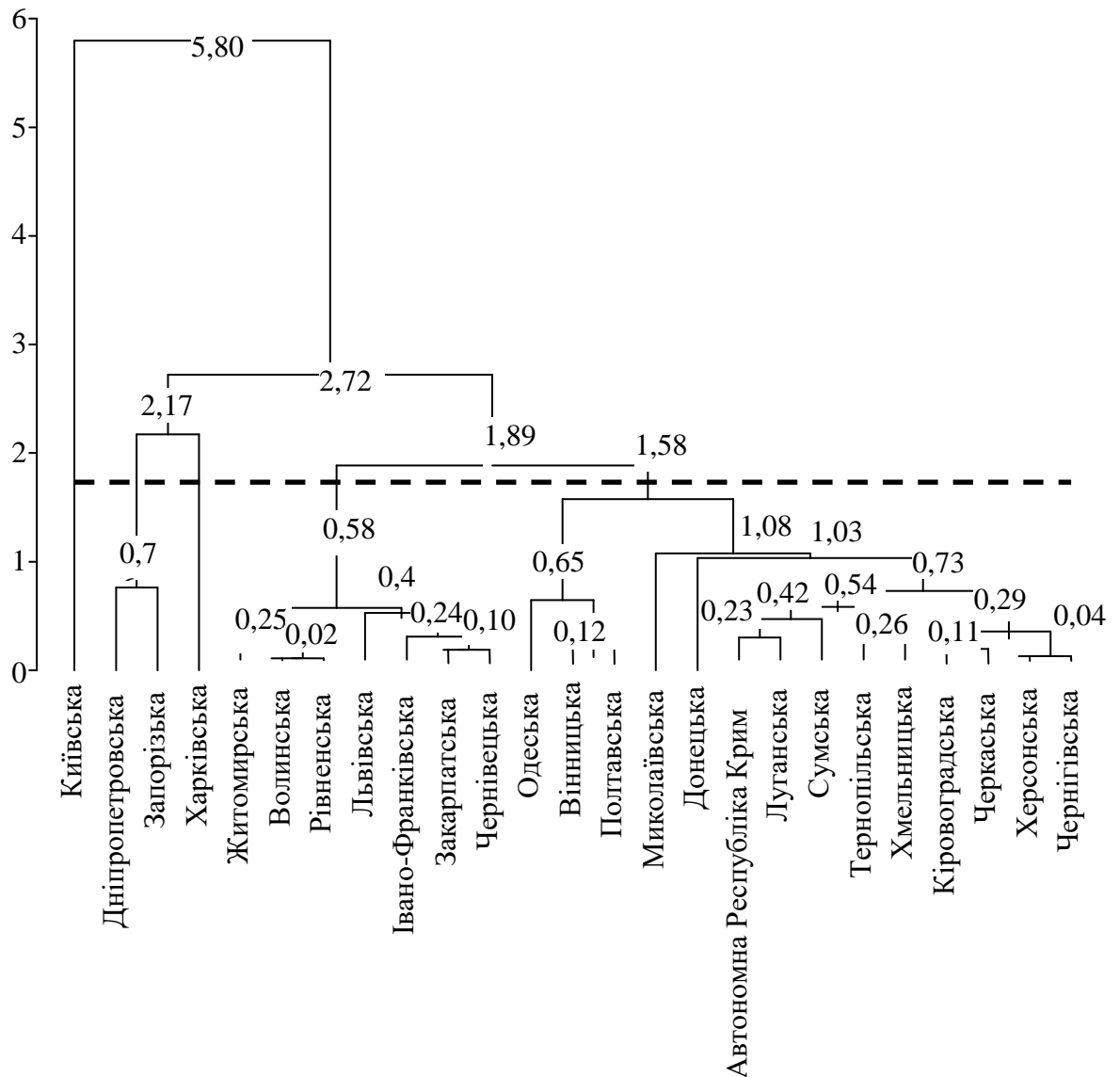
Таблиця 5.7.

Кластерні центри та середні характеристики показників інноваційно-інвестиційного рівня за підгрупою фінансової підтримки

№	Центр кластера	Кількість регіонів	Державна підтримка виробництва зернопродукції, тис. грн.	Фінансування наукових та науково-технічних робіт за рахунок іноземних замовників, тис. грн.	Фінансування наукових та науково-технічних робіт за рахунок підприємств України, тис. грн.
1	Київська	1	42294,1	435720,8	684302,9
2	Дніпропетровська	2	27713,8	183988,8	172126,0
3	Харківська	1	28243,1	189942,0	524022,1
4	Волинська	7	6473,4	2078,0	20170,1
5	Кіровоградська	14	31214,9	17622,5	27030,9

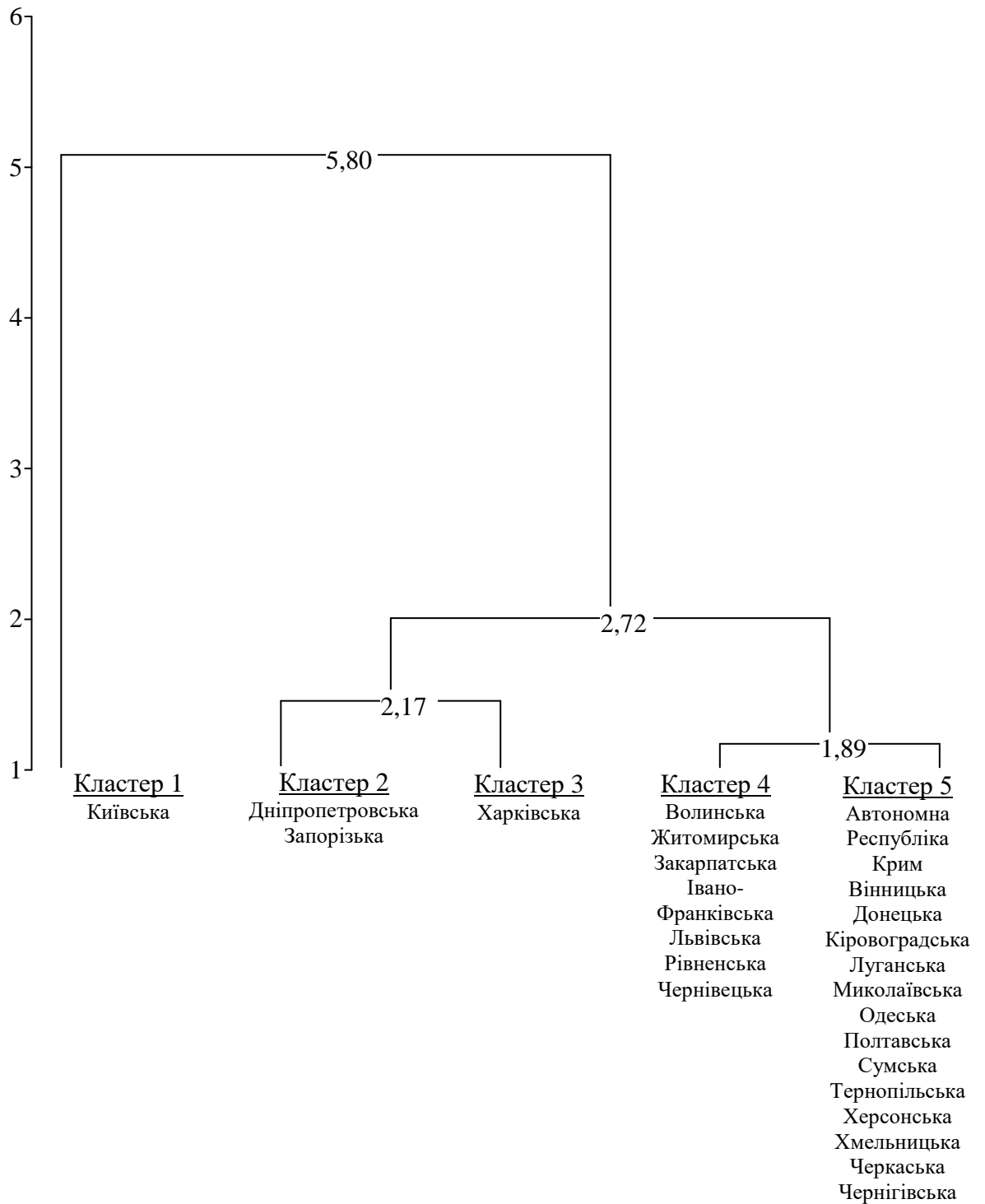
Кластеризація за показниками інноваційно-інвестиційної діяльності проводилась на основі показників та їх нормалізованих значень наведених у додатку П. Кластерні відстані та середні характеристики показників інноваційно-інвестиційного рівня наведено у таблиці 5.7.

План агломерації показників фінансової підтримки наведено на рис. 5.7

Рис. 5.7. План агломерації регіонів України по нормалізованих значеннях показників фінансової підтримки зернопродуктового

Відповідно до розробленого плану агломерації середній рівень міжкластерної відстані склав 1,7. Київська область виокремлюється із загальної сукупності економічних регіонів України і має найбільшу міжкластерну відстань (5,8).

Рис. 5.8. Дендрограма кластерів регіонів України за показниками фінансової підтримки діяльності зернопродуктового підкомплексу

Загалом згідно з наведеним планом визначено 5 кластерів за підгрупою показників фінансування (рис. 5.8). До 1 кластера увійшов один економічний регіон – Київська область, підприємства якої мають найбільший обсяг фінансування як за рахунок державної підтримки (майже

42, 3 млн. грн.), так і за рахунок фінансування вітчизняних (684,3 млн. грн.) та іноземних замовників (435,7 млн. грн). В 2 кластер входять Запорізька та Дніпропетровська області, відхилення яких по основних показниках фінансування майже в 2 рази є меншим за 1 кластер.

В 3 кластер входить Харківська область яка за обсягами державної підтримки та фінансування іноземними замовниками наближається до 2 кластеру, проте обсяги вітчизняних замовлень для її підприємств наближаються до Київської області (524 млн. грн.). В 4 кластер входить 7 економічних регіонів з найменшими обсягами фінансування по всіх визначених джерелах. В 5 кластер увійшло 14 економічних регіонів. Для даного кластеру значення всіх показників є вищими за найменший рівень (4 кластер), але нижчими на середній рівень (3 кластер).

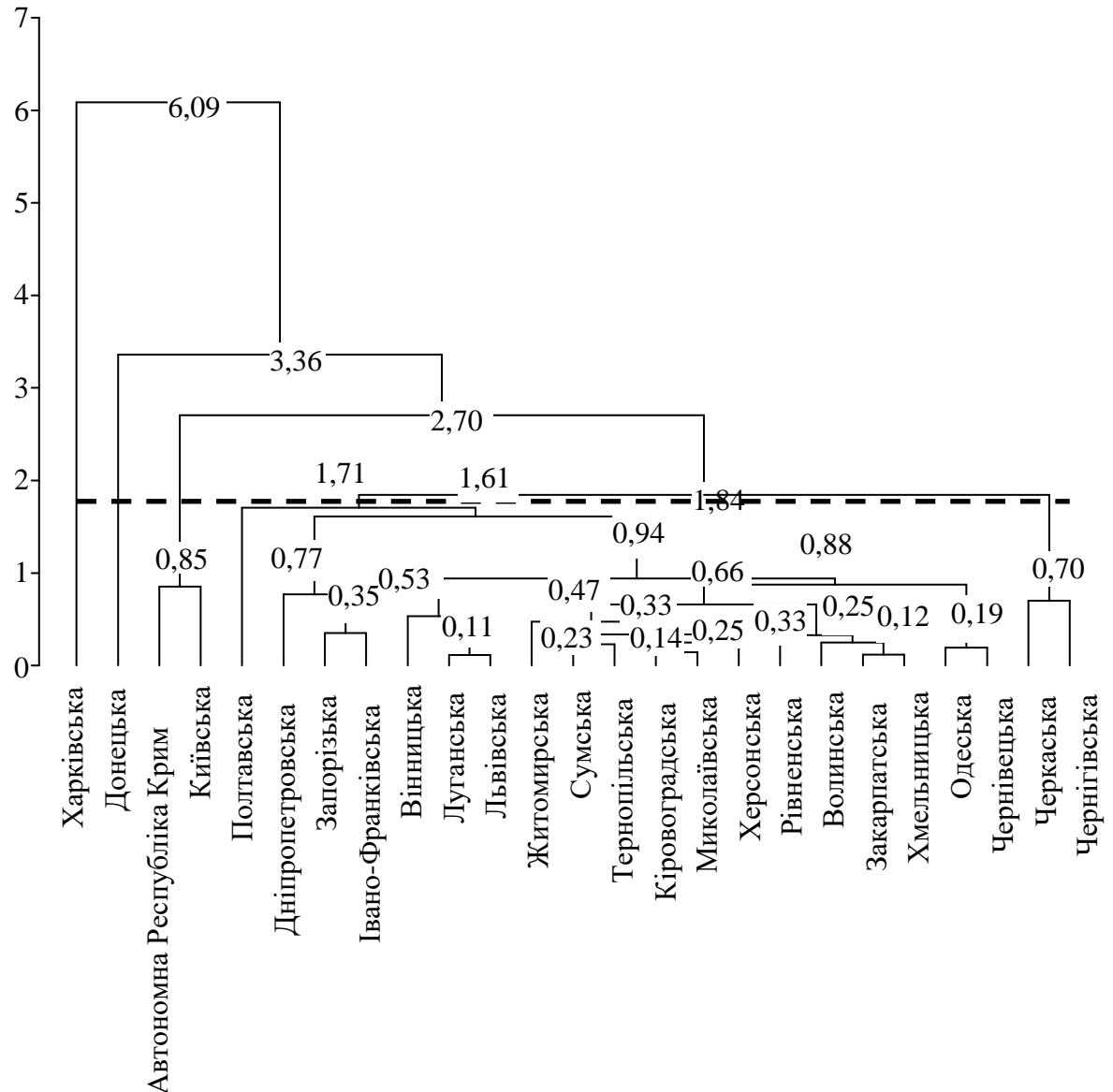
Кластерні центри та середні характеристики показників інноваційно-інвестиційного рівня по підгрупі результатів інноваційної діяльності наведені у таблиці 5.8.

Таблиця 5.8.

Кластерні центри та середні характеристики показників інноваційно-інвестиційного рівня за підгрупою результатів інноваційної діяльності

№	Центр кластера	Кількість регіонів	Отримано охоронних документів на сорти рослин, одиниць	Винахідницька активність регіону (чисельність творців у розрахунку на 10 тис. працюючих)	Виплати від володіння об'єктами інтелектуальної власності, тис. грн.
1	Харківська	1	65	61,3	390038,2
2	Донецька	1	14	51,9	252188,3
3	Автономна Республіка Крим	2	30	53,3	29409,0
4	Сумська	19	4	21,3	3118,0
5	Черкаська	2	29	15,8	8198,3

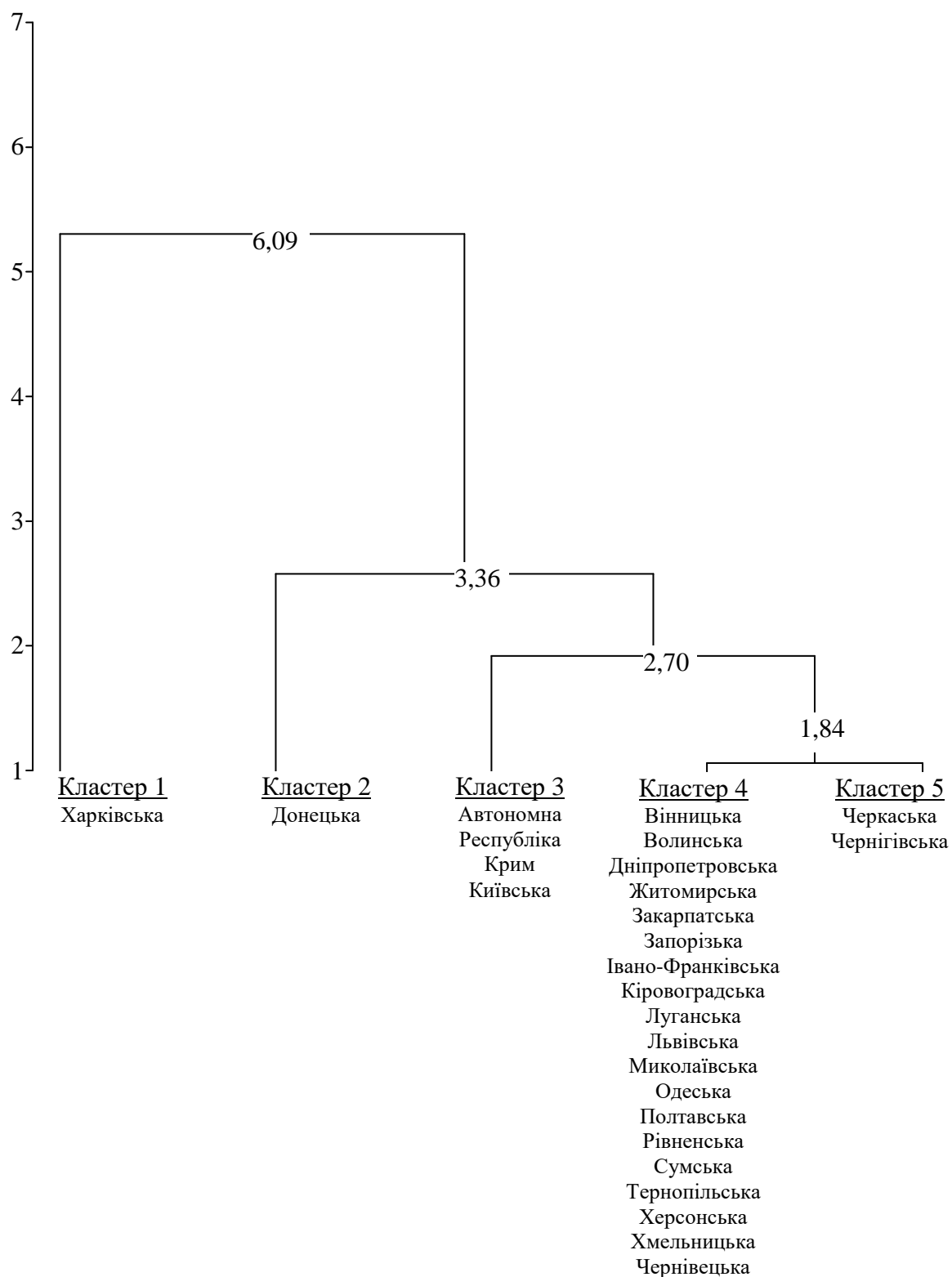
Розроблений план агломерації регіонів України за нормалізованими значеннями показників підгрупи результатів інноваційної діяльності зернопродуктового підкомплексу наведено на рис. 5.9. За даним планом по результатах інноваційної діяльності найбільшою є міжкластерна відстань по Харківській області.

Рис. 5.9. План агломерації регіонів України по нормалізованих значеннях показників результатів інноваційної діяльності зернопродуктового підкомплексу (2008 р.)

Результати кластеризації наведені на рисунку 5.10. Дендрограма кластеризації показала, що відповідно до результатів інноваційної діяльності найвищий рівень займає Харківська область – 1 кластер. 2

кластер формує Донецька область, для якої характерним є достатньо високий обсяг виплат від володіння інтелектуальної власності, проте вища за мінімальну кількість охоронних документів.

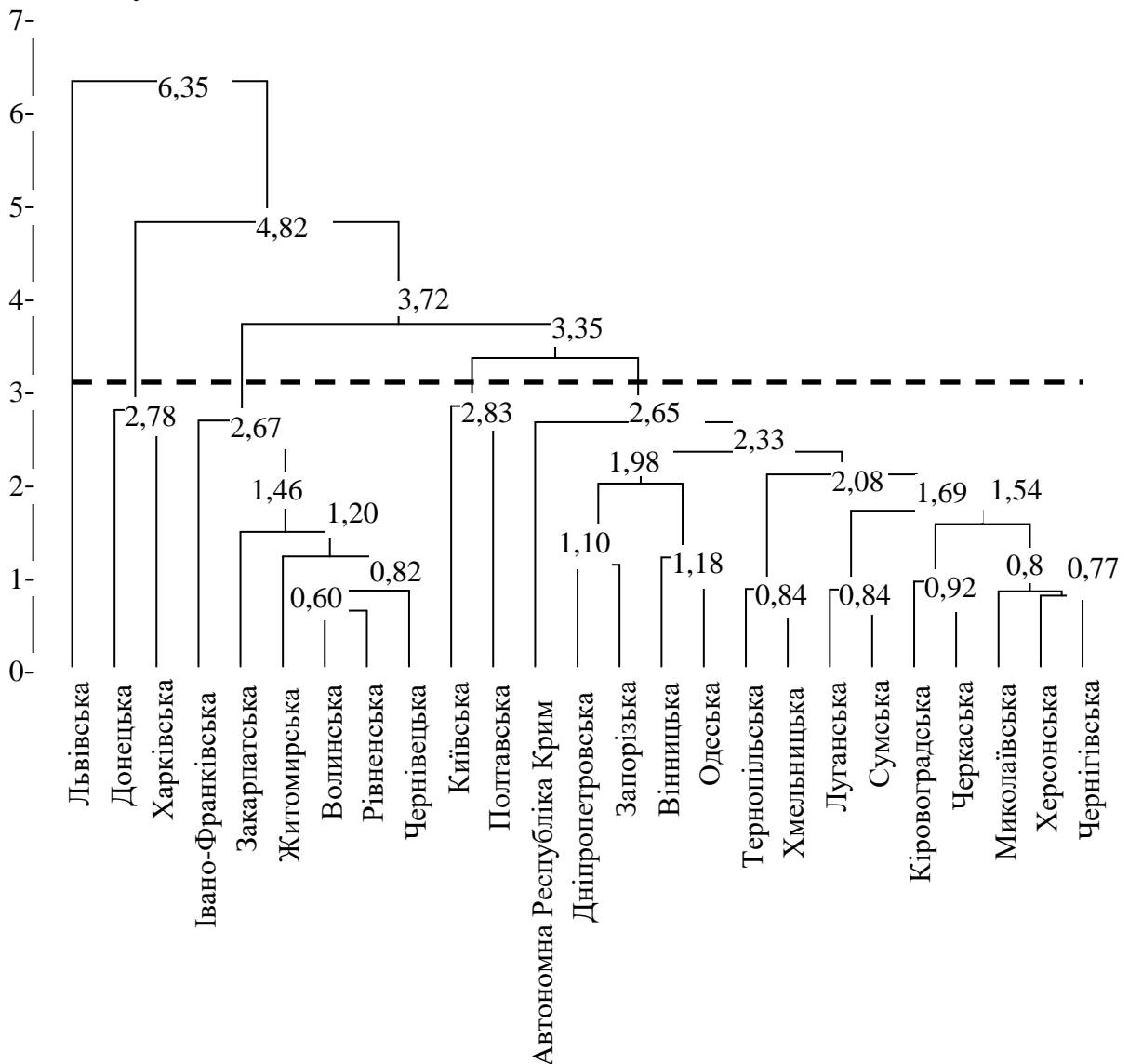

Рис. 5.10. Дендрограма кластерів регіонів України за показниками результатів інноваційної діяльності зернопродуктового підкомплексу (2008 р.)

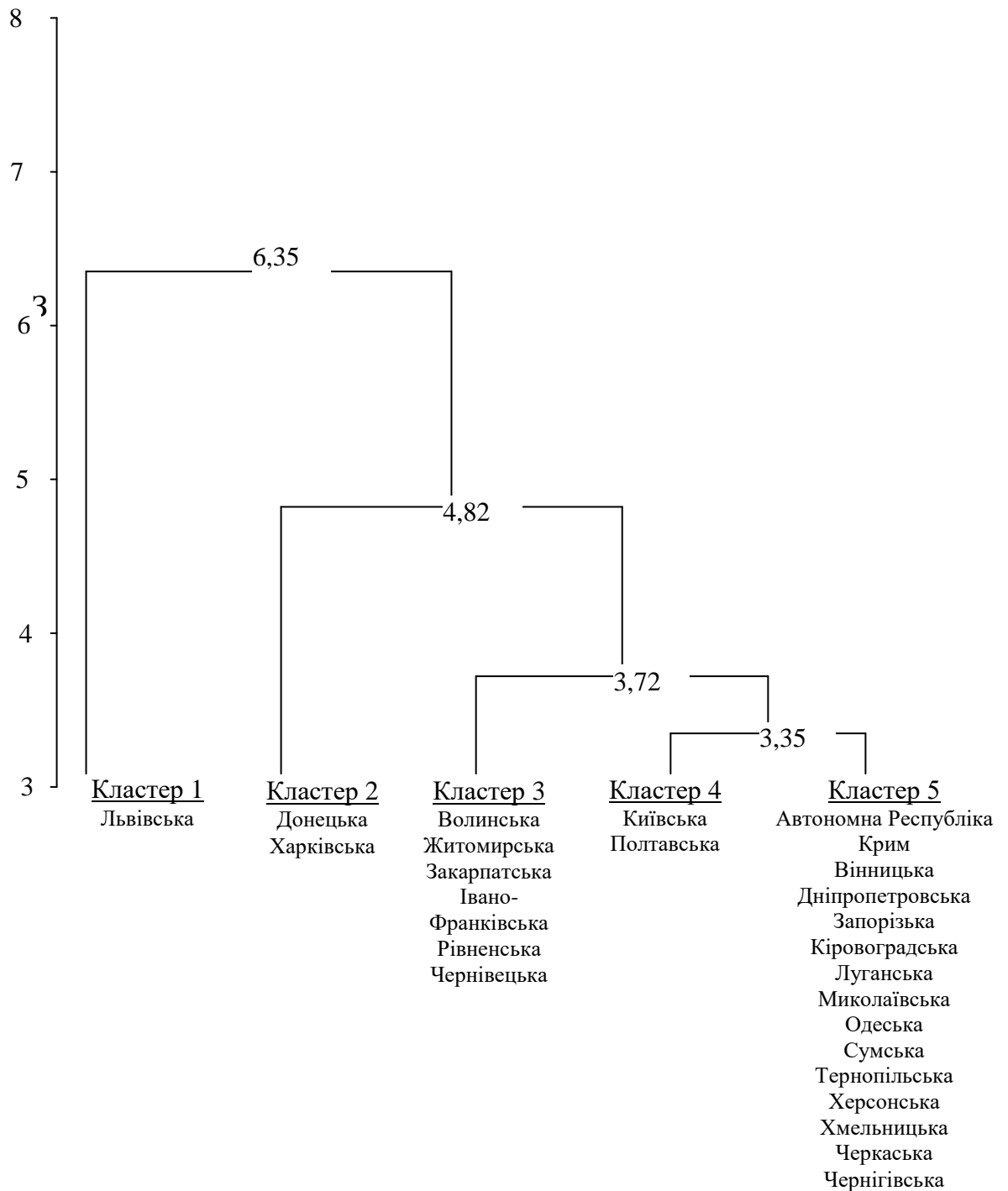
В 3 кластер увійшли економічні регіони: Автономна республіка Крим та Київська область, для даного кластеру є характерним наближення значень основних показників до середнього рівня в цілому по сукупності. В 5 кластер увійшло 2 економічних регіони, які мають найнижчі показники по результатах інноваційної діяльності.

Найбільшим за розміром є 4 кластер, основні характеристики регіонів, що його формують, наближаються до мінімального рівня. Незважаючи на достатньо високий рівень винахідницької активності, тут найменша кількість охоронних документів та виплат від володіння об'єктами інтелектуальної власності.

Рис. 5.11. План агломерації регіонів України по нормалізованих значеннях показників діяльності зернопродуктового підкомплексу

З урахуванням основних тенденцій взаємозв'язку значень показників на виробничому, маркетинговому та інноваційно-інвестиційному рівнях розроблений план агломерації економічних регіонів за сукупністю показників діяльності зернопродуктового підкомплексу України (рис. 5.11).

Рис. 5.12 Дендрограма кластерів регіонів України за показниками результатів діяльності зернопродуктового підкомплексу (2008 р.)

На основі розробленого плану агломерації проведено кластеризацію діяльності економічних регіонів з урахуванням основних показників виробничої, маркетингової та інноваційно-інвестиційної діяльності (рис.5.12).

За основними показниками сформовано 5 кластерів. До першого увійшла Львівська область, яка за сукупністю показників має найвищий рівень рентабельності зерновиробництва (58%) при найвищому рівні середньої реалізаційної ціни на зернові. Другий кластер формують два економічних регіони: Донецька та Харківська області. Основними характеристиками є найменший рівень цін реалізації, а відповідно і менший за середній рівень рентабельності (10%) при найбільших розмірах державної підтримки та високій винахідницькій активності. Третій кластер формує шість економічних регіонів: Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Рівненська, Чернівецька. Основна характеристика даного кластеру – найменший рівень рентабельності зерновиробництва (6%) при вищому за середній рівень цін реалізації та при найменших обсягах реалізації та мінімальних розмірах державної підтримки. Четвертий кластер – Київська та Полтавська області. При найбільших розмірах державної підтримки спостерігається середній рівень рентабельності (20%) при вищих за мінімальний рівень цін реалізації та найбільших обсягах виробництва. П'ятий кластер – Автономна Республіка Крим, Вінницька, Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Одеська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська. Основними характеристиками є середній рівень рентабельності (16%) при середньому рівні обсягів виробництва, при нижчому за середній рівні реалізації зернових та найменшій державній підтримці зерновиробництва.

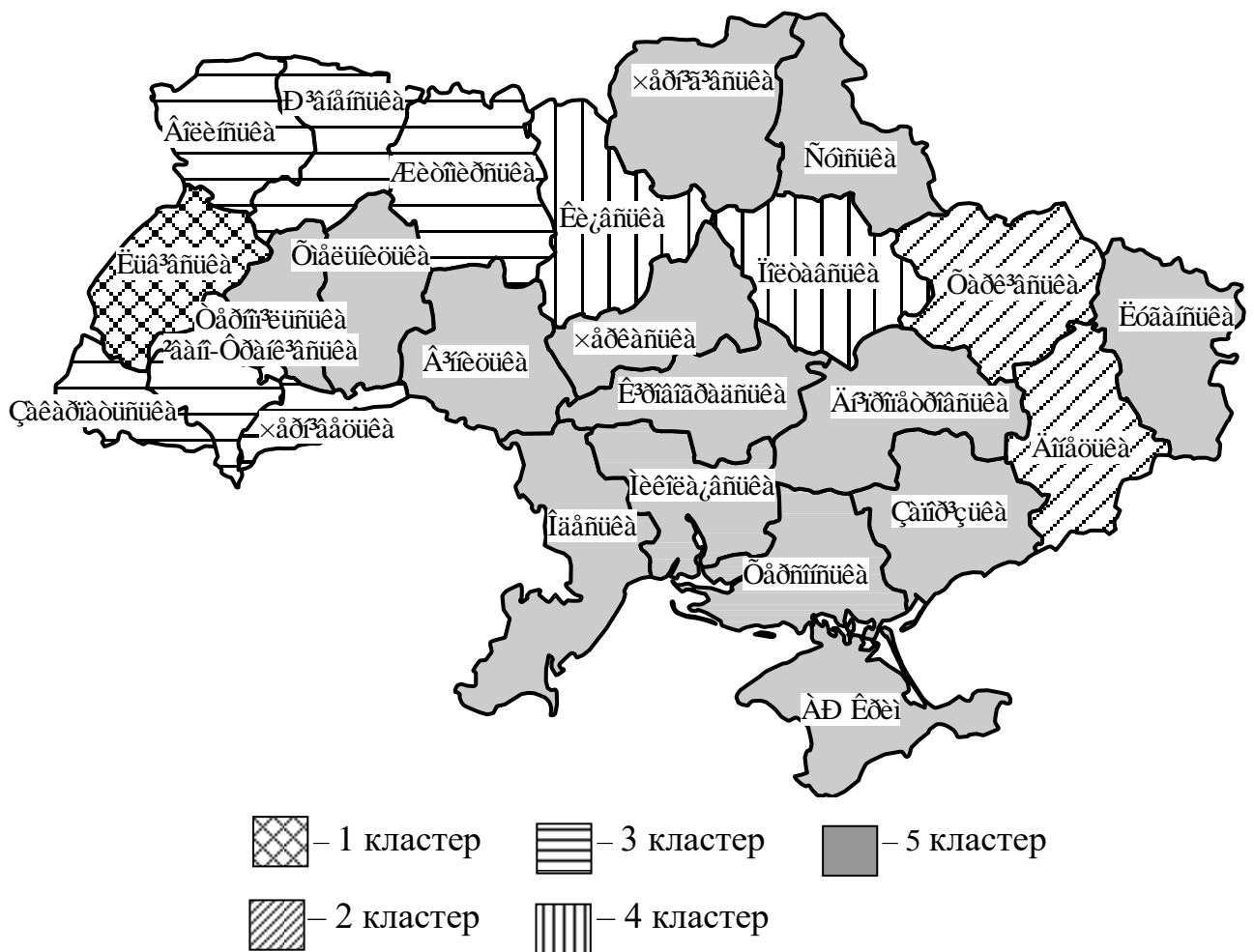
Кластерний аналіз є одним із ефективних прийомів статистичного оцінювання об'єктів за різномірними показниками. Проте чіткого визначення кластеру на сьогодні не існує. Ця категорія може бути

використана як з метою аналізу, так і з метою реалізації практичної діяльності. Вперше теоретичну концепцію утворення економічних кластерів запропонував М.Портер. За М.Портером [4, с. 59] кластери визначено організаційною формою консолідованих зусиль зацікавлених сторін, які спрямовані на досягнення конкурентних переваг, в умовах становлення постіндустріальної економіки. Відповідно до цього визначення причиною виникнення кластера є конкуренція. Якщо на конкретно визначеній території існує конкурентоспроможне підприємство, то доля інших – або підняти рівень своєї конкурентоспроможності, або ж зникнути з ринку. В результаті відбору на ринку опиняться сукупності підприємств та організацій, які мають найвищу ступінь конкурентоспроможності і здатні розширювати сегменти ринків реалізації власних продуктів на інших територіях, оскільки присутні на них фірми не можуть встояти під тиском конкуренції. Остаточо на галузевому ринку будуть домінувати тільки ті підприємства, які вистояли в конкурентній боротьбі й утворили кластер. У зв'язку з цим можна говорити про самі кластери, які отримані як результат розвитку регіональної політики за конкретним напрямком (проектною метою), так і про кластери, які отримані з метою аналізу галузі або конкретних видів господарської діяльності. В першому випадку економісти формують кластери як альтернативу окремому підприємству з метою реалізації конкретних бізнес-проектів та підвищення рівня конкурентоспроможності. У другому випадку кластери утворюються за критеріальними оцінками з метою аналізу й отримання картини розвитку територій і виявлення їх потенційних можливостей. В результаті такого кластерного аналізу проводять оцінку про наближеність регіонів за визначеними характеристиками та можливість їх об'єднання в кластери.

В результаті комплексної оцінки за показниками виробничого, маркетингового та інноваційно-інвестиційного рівнів (4 етап) отримано картограму територій України, яка наведена на рис. 5. 13.

Отримана за методикою кластерного аналізу картограма (рис. 5.13)

характеризує територіальний розподіл України за визначеними показниками. Як видно з картограми, різко вирізняються за характеристикою показників Донецька та Харківська (2 кластер) області. Виокремлення цих територій є характерним, оскільки у їх межах функціонує найбільша кількість науково-дослідних організацій та виробничих підприємств, зайнятих реалізацією різноманітних інноваційних проектів у зернопродуктовому підкомплексі. Винахідницька активність в Донецькій області дорівнює 51,9 творця в розрахунку на 10 тис. працюючих, в Харківській – 61,3 творця, тоді як в середньому по регіонах України цей показник становив 28 творців.

Рис. 5.13. Картограма кластеризації регіонів України за показниками виробничо-економічної діяльності та інвестиційно-інноваційного забезпечення

інноваційних проектів та доходів від володіння авторськими правами та патентами порівняно з іншими.

5 кластер – це ті регіони, які мають найменшу кількість винахідницьких результатів і разом з цим найменший рівень доходів від володіння охоронними документами, що і пояснює включення в одним кластер територіально віддалених регіонів, наприклад, таких як: Кіровоградська, Запорізька і Луганська області. В цих областях на 2008 р. не було зареєстровано жодного документа інтелектуальної власності по зернопродуктовому підкомплексу.

Модель територіальної кластеризації зернопродуктового підкомплексу враховує основні критерії позиціонування регіонів України відповідно до їх потенційних можливостей, оціненими за сукупністю показників стану виробництва зернових культур і фінансування інноваційних проектів в галузі зернопродуктового підкомплексу.

Цільовим спрямуванням кластеризації на рівні оцінки виробництва зернових культур (перший етап кластеризації) є формування та підтримка стратегічних програм з визначення та підтримки кластерних груп регіонів, що зосереджують в собі діяльність підприємств зернопродуктового підкомплексу, спрямовану на зростання обсягів виробництва зернових культур. Метою кластеризації на рівні маркетингової оцінки (2 етап) є виявлення основних територіальних груп – центрів продажу продукції зернопродуктового комплексу, що дозволить сформувати ефективну систему оптової торгівлі з урахуванням координаційних дій інформаційних потоків між імовірними продавцями та замовниками.

Третій рівень кластеризації (3 етап оцінки) передбачає утворення територіальних груп на основі впровадження цільових інвестиційно-інноваційних проектів та розробку системи їх фінансування (розробка заходів щодо підтримки інвестиційного клімату, механізмів державного регулювання фінансування проектів, механізмів стабілізації конкурентного середовища та ін.). Комплексна кластерна оцінка (4 етап) дозволить

сформувати територіальні зони, що поєднують в собі елементи виробничих інфраструктур, мереж оптової торгівлі продукції зерновиробництва та науково-дослідних установ. Такий підхід обумовлює диверсифікацію напрямків діяльності в зернопродуктовому підкомплексі шляхом створення в одному кластері замкненого ланцюга виробництва кінцевого продукту, зосереджуючи в одному кластері наукові проекти, їх технологічну реалізацію та мережу дистриб'юторів.

5.4. Напрями інноваційного розвитку підприємств зернопродуктового підкомплексу

Як наголошувалося вище, в розвитку агропромислового виробництва винятково важливе значення мають інноваційні пріоритети, реалізація яких потребує розроблення конкретних програмних дій та системи інвестиційного забезпечення. Адже рівень розвитку зернопродуктового підкомплексу здійснює суттєвий вплив на рівень і якість життя населення, характеризує і визначає надійність забезпечення продовольчими ресурсами країни, сприяє зміцненню її продовольчої безпеки.

Опрацювання ефективної моделі розвитку і функціонування зернопродуктового підкомплексу потребує розробки відповідних напрямків:

- удосконалення соціально-економічних відносин: підвищення якості життя населення; зростання рівня оплати праці; вирішення проблеми безробіття, рівномірність зайнятості сільських жителів упродовж року; підвищення мотивації праці на селі; створення системи перепідготовки й підготовки безробітного населення до сільськогосподарської праці;

- впровадження ресурсозберігаючих технологій: застосування високоефективних добрив з широким використанням біологічних методів відтворення родючості землі; оптимізація сівозмін; мінімальний обробіток ґрунту комбінованими посівними агрегатами; екологічно безпечні

інтегровані методи захисту рослин від шкідників, хвороб і забур'яненості; використання високоякісного посівного матеріалу;

– оновлення, поповнення і модернізація технічної бази на основі НТП: виробництво і застосування нової багатофункціональної, енергозберігаючої техніки для обробітку ґрунту; забезпечення технічного сервісу; створення необхідних умов для роботи обслуговуючого персоналу;

– розвиток організаційно-економічних відносин: вибір найефективніших організаційно-правових форм підприємництва; нова система управління підприємством; оптимізація внутрішньогосподарських економічних відносин; організація раціонального використання матеріально-технічних ресурсів; удосконалення системи управління технологічними процесами і стимулювання до підвищення якості продукції системи планування і посилення контролю;

– проведення заходів щодо вдосконалення виробничої та соціальної інфраструктури: розвиток організаційних форм і каналів реалізації продукції; розробка науково-обґрунтованого механізму врегулювання економічних інтересів у вартості кінцевого продукту; формування інтегрованих структур; оптимізація міжгалузевих зв'язків в системі зернопродуктового підкомплексу;

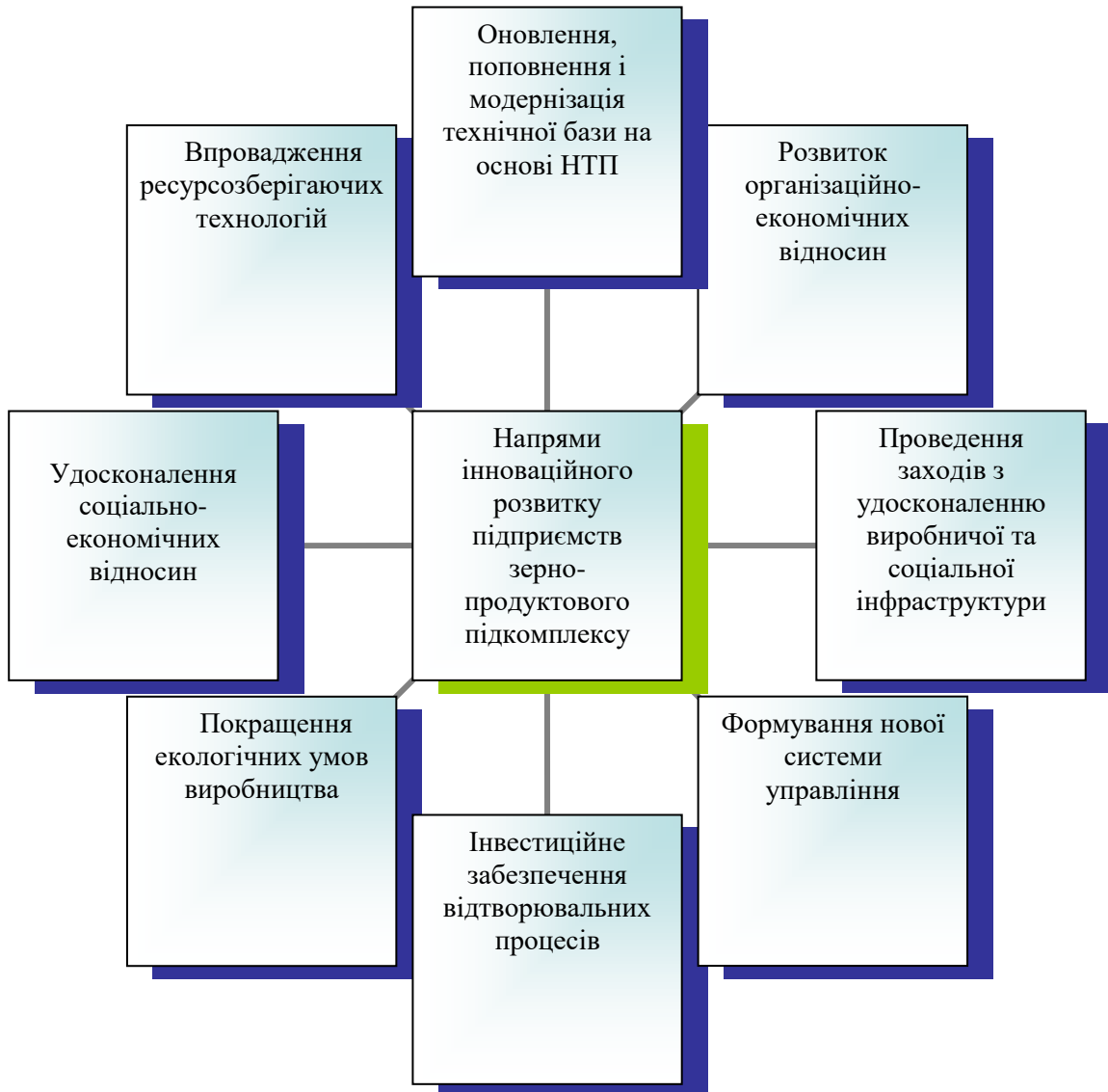
– створення нової системи управління: формування нового ринкового типу свідомості та мислення; формування об'єднуючої ідеї інноваційного розвитку; узгодженість інтересів працівників та керівництва в зацікавленості щодо підвищенні ефективності виробництва та якості продукції;

– інвестиційне забезпечення відтворювальних процесів: пошук ефективних джерел інвестування, розробка напрямків раціоналізації використання; проведення розрахунків щодо ефективності інвестованого капіталу; визначення пріоритетних напрямків використання інвестицій;

– покращення екологічних умов: забезпечення екологічної безпеки навколишнього середовища; підвищення родючості землі; виробництво екологічно чистої продукції.

На основі визначених напрямків розвитку зернопродуктового підкомплексу можна виокремити елементи інноваційної моделі (рис. 5.14.)

Рис. 5.14. Напрямки інноваційного розвитку підприємств зернопродуктового підкомплексу України

План інноваційного розвитку має бути економічно обґрунтований та складається з наступних розділів:

1. Реалізація науково-технічних програм.
2. Впровадження нової техніки й технології.

3. Впровадження новітніх ЕОМ та їх програмного забезпечення.
4. Удосконалення організації виробництва й праці.
5. Продаж і закупівля патентів, ліцензій, ноу-хау.
6. План щодо стандартизації й метрологічного забезпечення;
7. Поліпшення якості й забезпечення конкурентоспроможності продукції.

При плануванні інноваційної діяльності необхідно ретельно враховувати можливість виникнення проблем і загроз, а також здійснювати заходи, спрямовані на мінімізацію їх наслідків. Його розробка передбачає дотримання наступних принципів:

– пріоритетність, цей принцип означає, що в плані містяться найважливіші й перспективні напрямки НТП, передбачені в прогнозі, реалізація яких забезпечить підприємству значні економічні й соціальні вигоди не лише на найближчий відрізок часу, а й на перспективу, дотримання принципу пріоритетності впливає з обмеженості ресурсів на підприємстві;

– безперервність планування, сутність цього принципу полягає в тому, що на підприємстві розробляються короткострокові, середньострокові й довгострокові плани інноваційного розвитку, що й забезпечить його реалізацію;

– комплексність планування, план інноваційного розвитку тісно пов'язаний з іншими розділами плану економічного й соціального розвитку підприємства: виробничою програмою, планом капітальних вкладень, планом щодо праці й кадрів, планом за собівартістю й прибутком, фінансовим планом. При цьому спочатку розробляється план інноваційного розвитку, а потім інші розділи плану економічного й соціального розвитку підприємства; економічна обґрунтованість і забезпеченість ресурсами. У план інноваційного розвитку включаються тільки економічно обґрунтовані і забезпечені необхідними ресурсами заходи.

В сучасних умовах важливим елементом прискорення реалізації інвестиційних проектів є ступінь автоматизації цього процесу. Існує багато

програмних продуктів, які дозволяють автоматизувати розрахунок інвестиційних проектів, забезпечити вибір варіанта стратегії розвитку. Серед них потрібно виокремити – EXCEL фірми Microsoft та Project Expert Professional фірми PRO-INVEST-CONSULTING. Засобами програми EXCEL можливо автоматизувати різні табличні розрахунки, вона є гнучкою у використанні. Проте для планування доходів необхідні неабиякі знання з теорії планування, мови програмування EXCEL. Засобами ж програмного продукту Project Expert Professional можна повністю автоматизувати вибір інвестиційного напрямку без особливих затрат часу на підготовку та, власне, сам процес планування. Справа в тому, що ця програма позиціонується на ринку як програма для складання бізнес-планів. Вона повністю враховує питання оподаткування, відсотків за кредитами та інші тонкощі.

Планування представлення можливих майбутніх стратегій може розглядатися як моделювання майбутнього. Бурхливий розвиток інформаційних технологій і обчислювальної техніки надає фахівцям широкі можливості в створенні усе найефективніших фінансових моделей.

Необхідність врахування впливу безлічі динамічно змінюваних у часі факторів обмежує застосування статичних методів, що можуть бути рекомендовані тільки для проведення попередніх розрахунків, з метою орієнтованої оцінки ефективності проекту. Ефективнішими, які дозволяють розрахувати проект з урахуванням безлічі зазначених факторів, є динамічні методи, засновані на імітаційному моделюванні. Імітаційна фінансова модель підприємства, побудована за допомогою Project Expert 7, забезпечує генерацію стандартних бухгалтерських процедур і звітних фінансових документів, як наслідок реалізованих у часі бізнес-операцій. Під бізнес-операціями розуміються конкретні дії, здійснювані підприємством в процесі економічної діяльності, результатом яких є зміни в обсягах і напрямках руху потоків коштів.

Беручи до уваги те, що в процесі розрахунків використовуються такі важкопрогнозовані фактори, як: показники інфляції, плановані обсяги збуту

та інші, для розробки фінансового плану й аналізу ефективності проекту застосовується сценарний підхід, який передбачає проведення альтернативних розрахунків з даними, що відповідають різним варіантам розвитку проекту. Використання імітаційних фінансових моделей у процесі планування й аналізу ефективності діяльності підприємства чи реалізованого інвестиційного проекту, є дуже потужним і дієвим засобом, що дозволяє “програти” різні варіанти стратегій і прийняти обґрунтоване управлінське рішення, спрямоване на досягнення цілей підприємства.

За допомогою комп’ютерної програми Project Expert 7 можна створити модель підприємства, врахувавши специфіку діяльності та обсяги виробництва.

Моделювання інвестиційного проекту системою Project Expert 7 здійснюється у послідовності:

- складання плану доходів і витрат підприємства;
- розрахунок потреби в нематеріальних активах;
- розрахунок потреби в коштах на перспективу;
- визначення джерел фінансування інвестиційної діяльності;
- обґрунтування перспектив розвитку підприємства;
- розробка стратегічного набору підприємства;
- розрахунок потреби у матеріальних, фінансових, кадрових ресурсах;
- визначення факторів впливу на результативність діяльності;
- розробка та формування необхідної документації;
- підготовка та оформлення інвестиційного проекту.

Робота з Project Expert може бути представлена у вигляді наступних основних кроків:

- 1) побудова моделі;
- 2) визначення потреби у фінансуванні;
- 3) розробка стратегії фінансування;
- 4) аналіз фінансових результатів;
- 5) формування і друк звіту;

б) введення й аналіз даних про поточний стан проекту в процесі його реалізації.

Сутність основних кроків в програмі полягає в наступному.

Побудова моделі. Процес побудови моделі є найбільш трудомістким і вимагає значної підготовчої роботи зі збору й аналізу вихідних даних. Різні модулі Project Expert незалежні і доступні користувачу практично в будь-якій послідовності. Однак відсутність деяких необхідних вихідних даних може блокувати доступ до інших модулів програми. Незалежно від того, чи ми розробляємо детальний план доходів чи хочемо зробити попередній експрес-аналіз проекту, ми повинні ввести вихідні дані:

- дата початку і тривалість проекту;
- перелік продуктів і/чи послуг, виробництво і збут яких здійснюватиметься в рамках проекту;
- валюта розрахунку чи дві валюти розрахунку для платіжних операцій на внутрішньому і зовнішньому ринках, а також їхній обмінний курс і прогноз його зміни;
- перелік, ставки й умови виплат основних податків;
- стан балансу, якщо підприємство діюче, включаючи структуру і склад наявних активів, зобов'язань і капіталу підприємства на дату початку проекту.

Наступним етапом процесу побудови моделі є опис плану розвитку підприємства (проекту). Для цього необхідно ввести наступні вихідні дані:

- інвестиційний план, в т. ч. календарний план робіт із зазначенням витрат і використовуваних ресурсів;
- операційний план, включаючи стратегію збуту продукції чи послуг, план виробництва, план персоналу, а також виробничі витрати і накладні витрати.

Визначення потреби в інвестиційних ресурсах. Для визначення потреби у фінансуванні потрібно зробити попередній розрахунок проекту. В результаті попереднього розрахунку визначається ефективність проекту без урахування вартості капіталу, а також визначається обсяг коштів, необхідний

і достатній для покриття дефіциту капіталу в кожен розрахунковий період часу з кроком один місяць.

Розробка стратегії інвестування підприємства. Після визначення потреби у фінансуванні розробляється план фінансування. Користувач має можливість описати два способи фінансування:

- за допомогою залучення акціонерного капіталу;
- за допомогою залучення позикових коштів.

В процесі розробки стратегії фінансування проекту користувач має можливість промодельовати обсяг і періодичність виплачуваних дивідендів, а також стратегію використання вільних коштів (наприклад, розміщення коштів на депозиті у комерційному банку чи придбання акцій сторонніх підприємств).

Аналіз ефективності проекту. В процесі розрахунків Project Expert автоматично генерує стандартні звітні бухгалтерські документи:

- звіт про прибутки і збитки;
- бухгалтерський баланс;
- звіт про рух коштів;
- звіт про використання прибутку.

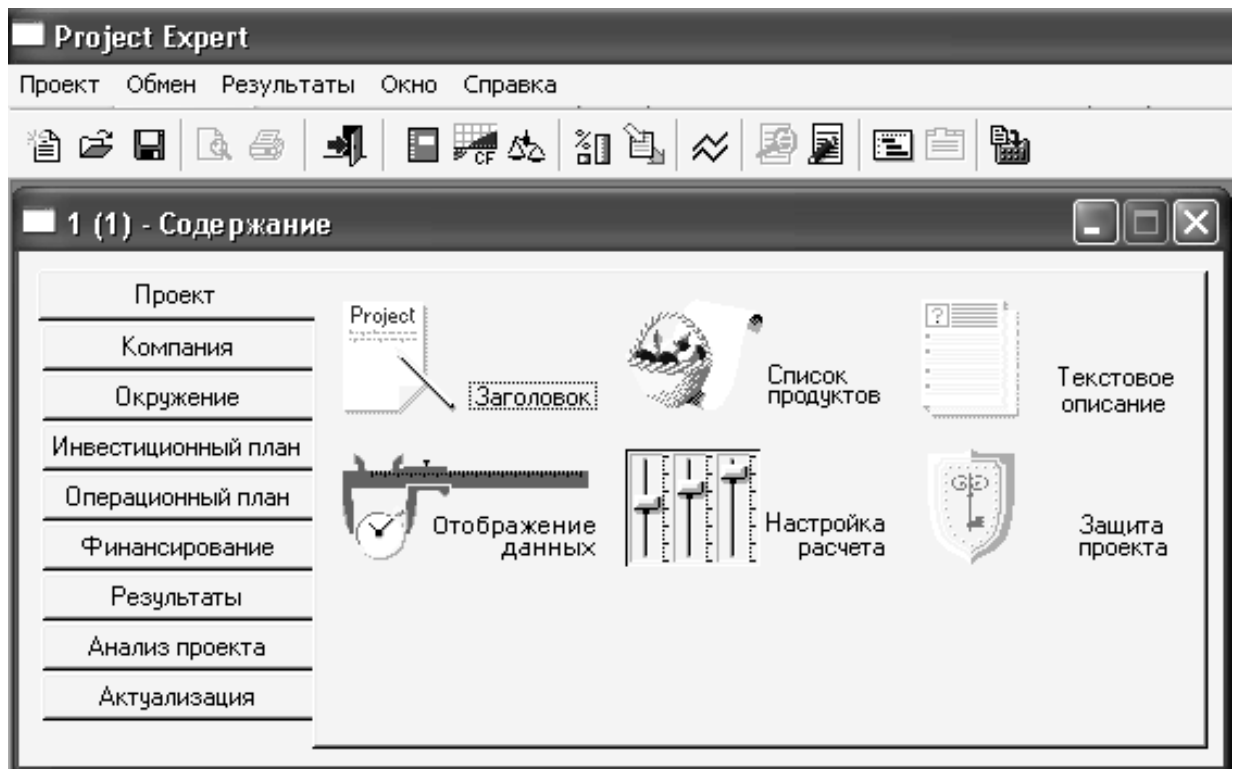
На основі даних звітних бухгалтерських документів здійснюється розрахунок основних показників ефективності і фінансових коефіцієнтів.

Користувач може розробити кілька варіантів проектів відповідно до різних сценаріїв їхньої реалізації. Після визначення наймовірнішого сценарію проекту він приймається за базовий. На його основі виробляється аналіз чутливості і визначаються критичні значення важливіших факторів, що впливають на фінансовий результат проекту.

Формування звіту. Після завершення аналізу проекту формується звіт. В Project Expert передбачений спеціальний генератор звіту, що забезпечує компонування і редагування звіту за бажанням користувача. У звіт можуть бути вбудовані не тільки стандартні графіки і таблиці, але також таблиці і графіки, побудовані користувачем за допомогою спеціального редактора.

Також користувач має можливість доповнити звіт коментарями у вигляді тексту.

Контроль за ходом реалізації проекту. В Project Expert передбачені засоби для введення фактичної інформації про хід реалізації проекту. Актуальна інформація може вводиться щомісяця. На її основі формується звіт про узгодженості планової і фактичної інформації, який може бути використаний в процесі управління проектом. Головне вікно програми показано на рис. 5.9.

Рис. 5.15. Головне вікно програми

Розділ “Проект” є першим у змісті Project Expert і доступний після відкриття чи створення проекту. Він призначений для введення загальної інформації про проект, налаштування модулів розрахунку і відображення даних проекту.

Цей розділ складається із шести модулів: Заголовок; Список продуктів; Текстовий опис; Відображення даних; Настроювання розрахунку; Захист проекту.

Діалоги модулів дозволяють ввести необхідну інформацію про найменування проекту, терміни його реалізації, сформувавши перелік реалізованої продукції, встановити захист від несанкціонованого доступу до даних проекту, а також зробити настроювання програми для розрахунку і відображення отриманих результатів.

Важливим елементом ефективного стратегічного розвитку підприємств зернопродуктового підкомплексу є використання передових комп'ютерних технологій. Програма Project Expert Professional v.7.00 дає змогу порівняти та вибрати кращу із множини стратегій розвитку підприємства. Важливою особливістю даного програмного продукту є також можливість коректування вибраної стратегії під час виконання проекту (наприклад, зміна ставки рефінансування НБУ, курсу долара, зміна податкового законодавства та ін.).

Практичне застосування цієї програми було здійснено на базі типового підприємства ТОВ „Липовецький елеватор”, що здійснює доробку зернових та технічних культур.

Таблиця 5.9.

Показники розвитку ТОВ „Липовецький елеватор”

Показник	Базові значення	За результатами реалізації проекту	Відхилення проектне до базового
Собівартість, тис.грн.	9976,8	25814,0	15837,2
Прибуток, тис.грн.	83,2	2425,0	2341,8
Рентабельність, %	14,6	29,5	14,9
Валовий дохід, тис. грн.	1457,6	7625,0	6167,5
Сума господарських коштів, тис. грн.	9482,8	16518,5	7035,7
Витрати на оплату праці, тис. грн	745,8	2392,0	1646,2
Чисельність персоналу, осіб	73	96	23

Підприємство впроваджує до реалізації проект щодо оновлення технологічної лінії, встановлює нове обладнання для сортування та очистки

зерна від домішок, засмічення. Зокрема, передбачено заміну зерносушарки ДСП 32 на А1 – ДСП-50, встановлення акумулюючої зернової ємності об'ємом 500 т, монтаж несучої металоконструкції та транспортерного моста. Розрахунки свідчать, що вартість повного оновлення виробництва складатиме 10 млн. грн. Сума щорічних грошових внесків складатиме 1,25 млн. грн. Інвестиційні вкладення розподілено на чотири етапи по 2,5 млн. грн. Передбачений строк окупності проекту – 5 років.

Нині зростає роль стратегічного планування інноваційної діяльності, кожне підприємство змагається за свою конкурентоспроможність, розвинену стратегію наукових досліджень. Розробка продукту, його удосконалення, модифікація не можуть відбуватися без певного обґрунтування. Основою є маркетингові дослідження, що базуються на вимогах споживача до товару, однак остаточної форми продукт набуває в результаті реалізації функцій досліджень і розробок, а надто підфункції – конструкторсько-технологічної підготовки виробництва.

Великого значення набувають такі суттєві характеристики нових технологій та інших інновацій, як екологічність, аварійнобезпечність, енерго- та ресурсозбереження, інформаційна місткість тощо.

Стратегія інноваційного розвитку підприємства передбачає:

- пріоритетні дослідження та розробки: збільшення асигнувань; стабілізація асигнувань; зниження асигнувань; одночасне проведення фундаментальних досліджень і розробок; створення нової продукції; створення нової технології тощо;
- технологічні розробки (проекти): удосконалення діючої; підтримка діючої; використання нової технології тощо;
- розвиток (удосконалення) потужностей (проекти): створення нових; підтримка існуючих; розширення існуючих; удосконалення робочих місць; введення змін в організацію; згортання раціоналізації; концентрація та централізація; децентралізація та створення невеликих виробництв; децентралізація системи управління виробництвом;

– розробки стосовно якості та продуктивності тощо.

З метою підвищення рівня конкурентоспроможності та обсягів виробництва зернопродукції, необхідне подолання деінтенсифікації зернового господарства, здійснення розширеного відтворення шляхом переходу на ресурсозберігаючі й екологічно безпечні технології вирощування зернових культур. Саме вони є базисом формування інноваційного типу відтворення.

При здійсненні виробничого процесу особлива увага має відводитись питанню організації діяльності з застосуванням ресурсозберігаючих технологій, забезпеченню охорони навколишнього середовища, біологічному виробництву продукції, яке має стимулюватись з боку держави.

Недотримання відтворення природно-ресурсного потенціалу, дисбаланс у структурі галузевого розвитку, існування екологічно небезпечних виробництв, відсутність належно сформованої системи інвестування природоохоронних заходів призвело до кризової ситуації в екологічній сфері.

Шляхи вирішення зазначених питань можливі в напрямку розробки загальнодержавної програми раціонального природокористування та покращення фінансування екологічних проектів. Існування зазначеної проблеми ставить перед науковцями низку невирішених питань щодо відтворення земельних та водних ресурсів, зменшення забрудненості повітря, пошуку оптимальної моделі співвідношення ефективного функціонування економічної та екологічної систем.

Завдання полягає в тому, щоб на основі ґрунтозахисного землеробства здійснити перехід від інтенсивного використання землі до екологічного типу відтворення на 50% території землевикористання, до їх локалізації в агроландшафтах. За рахунок диференційованого використання різних технологічних груп земельних ресурсів та застосування новітніх технологій виробництва забезпечити вирощування культур, яке унеможливило б забруднення навколишнього середовища і забезпечило б зростання обсягів

виробництва якісної, екологічно чистої сільськогосподарської продукції і високу економічну, соціальну й екологічну результативність діяльності людини.

Сучасний стан розвитку економіки України не сприяє покращенню екологічної ситуації у державі. Здійснення в недостатніх обсягах фінансування природоохоронних заходів зумовлює неналежний контроль державних органів за дотриманням законодавства з питань охорони навколишнього природного середовища, а відтак потребує удосконалення система фінансування, пошук джерел інвестицій. Одним із шляхів виходу з такої ситуації є стимулювання суб'єктів підприємницької діяльності до впровадження інноваційних технологій у сфері екологічної безпеки.

У сільському господарстві з метою збільшення виробництва розробляються і запроваджуються нові технології, тобто розвиток зерновиробництва потребує широкого застосування синтетичних мінеральних добрив, засобів хімічного захисту рослин. Використання хімічних сполук, гербіцидів, мінеральних добрив, пестицидів дозволяє значно зменшити ризик втрати урожаю. Але тривале застосування на посівах одних і тих самих видів гербіцидів призводить до виникнення резистентності у бур'янів, подолати яку можливо лише за умови застосування препаратів нових хімічних груп, що потребує ретельного вивчення. Особливо важливим при цьому є питання розробки та впровадження екологічної системи ведення землеробства.

Нинішня модель сільськогосподарського виробництва страждає через технічну та технологічну відсталість, а також через відсутність фінансового забезпечення та ефективного менеджменту. Недостатнє фінансування підприємств сільського господарства стримує процес оновлення технічної бази виробництва. Величина отриманого в результаті здійснення господарської діяльності прибутку не є достатньою для здійснення розширеного відтворення виробництва, а використовується лише на покриття поточних витрат господарювання. Інвестиції в цьому випадку слід

розглядати, як основне джерело поліпшення фінансового стану сільськогосподарських підприємств, а суттєве збільшення обсягів залучення сприятиме сталому розвитку АПК.

Традиційний обробіток ґрунту, який застосовується протягом тривалого періоду на полях сільськогосподарських підприємств, призвів до збільшення водної та вітрової ерозії, зменшення складу органічних домішок в ґрунті, погіршення екологічного стану. Тому потрібно впроваджувати ґрунтозахисну систему землеробства, в основу якої покладено застосування ґрунтозахисного та ресурсозберігаючого обробітку ґрунту No-Till, в основі якого лежить інноваційна технологія землеробства. Сучасна система ведення сільського господарства базується на використанні природно-ресурсного потенціалу, від якого залежить 80% урожайності. При використанні системи No-Till вплив природно-кліматичних умов мінімізується, основними факторами впливу на рівень урожайності є технологічні параметри та ефективність організаційно-управлінської діяльності.

Технологічний процес системи No-Till містить такі складові: збір урожаю, обробіток ґрунту, посів зерна, захист рослин. Перший етап технологічного процесу формує основу технології, збереження поживних решток рослин. Обробіток ґрунту зводиться до культивації, так званої „нульової технології”. Остання необхідна для вирівнювання поверхні посівної площі при збереженні звичайної структури ґрунту і механічної боротьби із бур'янами в період формування шару із поживних залишків, а посів здійснювати по поживних залишках, який мінімально порушує структуру ґрунту, застерігає появу ерозії, знижує втрату вологи.

Найбільш прийнятними для оптимізації зерновиробництва на основі використання технології обробітку ґрунту No-Till є технічні засоби: культиватори FG 18.30 та FG 12.30 вартістю 566 тис. грн. та 360 тис. грн. відповідно; трактори CASE STX -535 за ціною 1700 тис. грн.; зернові комбайни CAS 2388 – 1069 тис. грн.; оприскувачі HAGIE STS 12 вартістю 1540 тис. грн. Оптимальне забезпечення таким видом техніки було

розраховано на 10000 га сільськогосподарських угідь для господарств Черкаської області кожного виробничого типу спеціалізації. Звичайно, у більшості нинішніх господарств грошей на закупівлю такого виду техніки нема, для цього необхідні інвестиції. Ми пропонуємо застосовувати механізм інвестування сільськогосподарських підприємств через часткову підтримку держави, за рахунок прибутків підприємств, кредитів та коштів працівників, зайнятих у цих виробництвах.

Запровадження енерго- та ресурсозберігаючих технологій підприємствами, що виробляють сільськогосподарську продукцію, показали високу ефективність таких нововведень у господарській діяльності. Корпорація “Агро-Союз” разом з німецькою компанією HORSCH виробляє та постачає широкозахватну сільськогосподарську техніку [330,с.17].

Технологічний розвиток є визначальним фактором формування конкурентної позиції підприємства на ринку, тому саме технології потребують постійного удосконалення і приведення у відповідність до сучасних вимог ведення господарства. Особлива роль серед технологій, що застосовуються у виробничій діяльності підприємств, належить інноваційним технологіям, а в сукупності з іншими організаційними, виробничими та управлінськими факторами формують ефективну систему господарської діяльності й випуску конкурентоспроможної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Актуальною на сьогодні є проблема розповсюдження генетично модифікованих організмів, оскільки невизначеними є їх наслідки для природи, недосліджений механізм самозапилення культур та впливу на людський організм, що може призвести до незворотних змін в екосистемі.

В умовах, коли сільськогосподарські підприємства отримали можливість вільного вибору напрямків господарської діяльності, що є характерним для приватного сектора, це призвело до порушення елементарних агротехнічних правил, структури сівозміни, що загалом

негативно вплинуло на родючість земель і погіршення їх якості, втрати гумусу та багатьох інших важливих елементів ґрунту.

Під впливом глобального потепління вже назріло питання адаптації до нових кліматичних умов. Так, за даними Інституту землеробства, оптимальні періоди посіву озимих змістилися з кінця серпня на середину вересня, що відповідно вимагає впровадження нового агрокліматичного районування і оптимізації посівних площ.

На нашу думку, можна виокремити основні елементи екологічної складової ефективного зерновиробництва: інвестиційне забезпечення ресурсозберігаючих технологій, територіальна спеціалізація, концентрація виробництва, оптимізація землекористування, реалізація продукції за вигідними каналами, інтенсифікація, сортооновлення, дотримання балансу еколого-економічної ефективності вирощування зернових культур.

Пріоритетна модель функціонування зернового ринку, як важливої економічної системи відносин, передбачає поєднання інтересів господарюючих суб'єктів між собою, а також з державою через реалізацію державної зернової політики, параметри якої мають будуватися на програмно-цільовому підході, який дозволяє ефективно використовувати наявний біокліматичний і виробничий потенціал, фінансовий капітал, реалізовувати багаторівневі інтереси як держави, так і конкретного виробника зерна. Створення ефективною системи державного регулювання зернового ринку передбачає розробку низки загальнодержавних, міжрегіональних і регіональних програм розвитку галузі.

При розробці державних цільових програм доцільно, на нашу думку, застосовувати такі принципи: комплексність і системність підходів на основі включення мети і механізму реалізації програми в один із пріоритетів довгострокової державної стратегії розвитку агропромислового комплексу країни; вибір пріоритетних напрямків державної підтримки на основі розробки комплексних програмних заходів і їх вихідних параметрів (обсяги, вартість); поділ ризику за ефективністю використання наданих під програму

ресурсів (фінансових, матеріально-технічних) на основі дольової участі у фінансуванні програмних заходів різних інвесторів; добровільна участь у програмі й ефективність їх віддачі; добровільна участь у програмі і тендерний відбір її учасників; відповідальність сторін щодо виконання домовленостей; економічного стимулювання окремих напрямків та учасників програми.

Реалізація програми передбачає використання окремих заходів економічного характеру: ціни підтримки, умови індексації передплати державних закупок; дотації і компенсації за окремими статтями витрат; пільгове кредитування й оподаткування зернового бізнесу; страхування урожаю від стихійних лих, інших несприятливих погодних і ринкових умов та ризиків. У рамках цільових програм дієвість цих заходів має здійснюватись диференційовано за територіями, напрямками діяльності суб'єктів господарювання, технологічними параметрами якості зерна, рівня фінансової підтримки тощо.

Використання ресурсозберігаючих технологій впливає на формування інноваційної моделі відтворення, що передбачає врахування потреб соціально-економічних, природних умов, систем ведення господарства.

Регіональні інноваційні моделі повинні розроблятися на альтернативній основі з урахуванням потенційних можливостей товаровиробників, що є особливо актуальним в умовах функціонування різних форм ведення господарства, наявності високого рівня конкуренції, різної забезпеченості виробничими ресурсами.

Проведений аналіз діяльності зерновиробничих підприємств ТОВ "Україна", "Жовтень", "Іллінецьке" Вінницької області дає можливість зробити висновок про доцільність комплексного впровадження ресурсозберігаючих технологій в зернове господарство, що дозволяє впливати на виробничий процес, збільшуючи обсяги виробництва зерна при зменшенні затрат, підвищенні рентабельності, мотивації до збільшення валових зборів через оплату праці.

Нові технології не тільки впливають на покращення умов праці робітників, залучених до процесу виробництва зернопродукції, а й покращують виробничі якості землі, підвищують її родючість, зменшують ризик виникнення негативних екологічних наслідків в землеробстві.

Саме ресурсозберігаючі та екологічно безпечні технології вирощування зернових є основою формування інноваційного типу відтворення.

Інноваційна модель відтворення дозволяє підвищити соціальний та економічний ефект, екологічну стійкість сільських територій, сприяє зростанню зайнятості населення і рівномірному завантаженню працівників упродовж року. Важливим елементом моделі є формування в рамках сільськогосподарських підприємств нового типу системи управління, який базується на об'єднуючій ідеї інноваційного розвитку, узгодженості інтересів працівників і керівництва, зацікавленості в підвищенні ефективності виробництва та якості продукції.

Впровадження комплексного інноваційного підходу дає змогу підприємствам швидко розвиватися та захоплювати все більші ринки високоякісною продукцією.

Здійснення інноваційного розвитку переробних підприємств зернопродуктового підкомплексу має відбуватись на основі: урахування особливостей інноваційного проектування; забезпечення комплексності і системності освоєння виробництва нової продукції; складання чіткого переліку робіт та визначення строків; формування кваліфікованої проектною команди; ефективної координації та управління комплексом робіт; використання передових методів та інформаційних технологій.

Висновки до розділу 5

З метою підвищення ефективності функціонування зернопродуктового підкомплексу необхідно реалізувати заходи щодо раціоналізації використання ресурсного потенціалу, забезпечити конкурентоспроможність

вітчизняної продукції на основі екологічно безпечних технологій виробництва; розширити ринки збуту продукції; розширити сферу інвестиційної діяльності підприємств, запровадити ефективний механізм підтримки вітчизняних товаровиробників.

За результатами дослідження визначено, що вдосконалення механізму управління зернопродуктовим підкомплексом вимагає вдосконалення елементів ринкової інфраструктури; створення розвинутої регіональної мережі маркетингу зернової продукції; широкого використання при реалізації – аукціонів, торгових домів, бірж, оптових ринків.

Розрахунки показали, що в Україні державна підтримка зерновиробництва здійснюється в недостатніх обсягах, а в структурі джерел фінансування становить лише 20–25%, що не може істотно вплинути на ефективність виробництва і фінансовий стан сільськогосподарських підприємств.

До першочергових заходів державної підтримки зерновиробничих підприємств слід віднести: покращення інвестиційного клімату на галузевому та національному рівнях за рахунок врегулювання законодавчої бази, що визначає умови реалізації інвестиційних проектів, надання податкових пільг товаровиробникам, що здійснюють діяльність з використанням інноваційних технологій або виробляють інноваційні продукти.

Проведення кластеризації за показниками інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств зернопродуктового підкомплексу побудоване на оцінці зон за рівнями груп показників процесу виробництва, що дозволило виокремити зони, які включають економічні регіони з відносно однаковим середнім рівнем рентабельності при незначних відхиленнях середньої урожайності, кількості ріллі та ціни реалізації; оцінка процесу реалізації продукції, що дало можливість сформулювати зони, які об'єднують регіони за відносно однаковим співвідношенням між обсягами виготовленої та реалізованої продукції при незначних внутрішньогрупових коливаннях

отриманого прибутку та собівартості реалізації; оцінка за основними показниками інноваційно-інвестиційної діяльності, яку проведено за двома підгрупами: підгрупою показників фінансової підтримки та підгрупою показників результатів інноваційної діяльності.

На основі комплексної кластеризації за агрегованими показниками формування оптимальної структури зон об'єднань економічних регіонів визначено основні пропорції між обсягами виробництва та реалізації щодо цін, рівня рентабельності при незначних групових коливаннях обсягів фінансування та виплат від отриманих результатів інтелектуальної діяльності та сформовано п'ять кластерів за показниками інвестиційно-інноваційної діяльності.

Для ефективного функціонування інноваційної моделі розвитку зернопродуктового підкомплексу України запропоновано: встановити конкретні завдання щодо проведення наукових досліджень в галузі; створити центри науково-технічних розробок по регіонах; запровадити науково-дослідну базу новацій; захистити виключні та майнові права, задіяних в дослідницьких проектах організацій; забезпечити прискорене впровадження наукових розробок у виробництво.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено нове вирішення важливої національно-господарської проблеми щодо інвестиційно-інноваційного забезпечення ефективного функціонування зернопродуктового підкомплексу. Отримані наукові положення та практичні результати дозволили сформулювати висновки та висунути пропозиції теоретико-методологічного і науково-прикладного змісту, що відображають виконання завдань дослідження відповідно до поставленої мети.

1. Інвестиційно-інноваційне забезпечення ефективного функціонування зернопродуктового підкомплексу – це сукупність заходів інвестиційного характеру (залучення, акумулювання, накопичення, вкладення, розподіл), спрямованих на здійснення інноваційних процесів і прискорення науково-технічного розвитку виробництва, зберігання, переробки та реалізації зерна і зернопродуктів.

2. Розроблено методологію обґрунтування стратегічних орієнтирів інвестиційно-інноваційного забезпечення функціонування зернопродуктового підкомплексу, що дозволило сформулювати наступні складові його забезпечення: визначення методологічних основ ефективного розвитку зернопродуктового підкомплексу; методичних підходів до оцінки ефективності інвестиційних проектів та аналізу економічної ефективності інноваційної діяльності; системи інформаційного забезпечення інвестиційно-інноваційної діяльності, яка базується на фактичній інформації про реальний стан формування фінансових активів й основній інформації щодо можливих обмежень у процесі реалізації інвестиційних проектів.

3. Стратегічними цілями розвитку зернопродуктового підкомплексу на інвестиційно-інноваційній основі визначено: покращення якісних і кількісних показників виробництва продукції; освоєння перспективних ринків збуту; ефективне використання фінансових та матеріально-технічних ресурсів; впровадження інноваційних технологій виробництва; забезпечення

екологічної безпеки, застосування біологізації виробництва, поглиблення територіальної спеціалізації та концентрації землекористування, підвищення конкурентоспроможності зернопродукції на внутрішньому та зовнішньому ринку.

4. В процесі дослідження встановлено, що інноваційна діяльність у зернопродуктовому підкомплексі базується на моделі розподілу інвестицій, обґрунтуванні системи обмежень фінансових ресурсів, об'єктів інвестування, максимізації приведеної вартості проектів. При цьому ефективність реалізації інновацій характеризується: збільшенням обсягів виробництва та реалізації продукції, що відповідає світовим стандартам якості; зростанням частки інноваційної продукції в загальному обсязі виробництва; отриманням прибутку від впровадження у виробництво нової продукції; раціональним використанням матеріально-технічних ресурсів; рівнем задоволення потреб споживачів; удосконаленням системи управління й організації виробництва.

5. За досліджуваний період (2000–2008 рр.) у зерновиробництві України встановлено підвищення зростання рівня врожайності у 1,8 рази, що досягнуто не лише за рахунок сприятливих природно-кліматичних умов, а й завдяки впровадженню прогресивних ресурсозберігаючих технологій, нових сортів та гібридів зернових культур. Останнє є проявом поліпшення інноваційного забезпечення зернової галузі. В структурі виробників зернопродукції найбільшу частку займають сільськогосподарські підприємства, забезпечуючи до 70% в загальному обсязі виробництва. Так, у 2008 р. ними вироблено 42,1 млн. т зерна, тобто 78% від загального обсягу – 53,3 млн. т. У структурі продукції найбільшу частку займає пшениця, частка якої у посівних площах зернових культур у 2008 р. становили 45,5% (7120,8 тис. га).

6. Обґрунтовано, що удосконалення організаційно-економічного механізму інвестиційного забезпечення зернопродуктового підкомплексу потребує ефективної реалізації системи господарських, управлінських і регулюючих дій з метою впливу на інвестиційні процеси за рахунок

узгодження планування, управління, державного регулювання, юридичного забезпечення перебігу інвестиційних процесів у зерновиробництві і суміжних галузях для досягнення очікуваних інноваційних, економічних, соціальних, екологічних та інших результатів.

7. На основі проведеного аналізу функціонування зерновиробничих підприємств розроблено схему інвестиційного забезпечення виробників зерна: створення інвестиційного (емісійного) позичкового фонду за рахунок наданих урядом коштів із державного бюджету (окремим рядком) або емісії; цільове використання наявних коштів для розвитку зернового виробництва, а також поступове створення і накопичення власного інвестиційного потенціалу сільського господарства; створення консолідованого інвестиційного фонду.

8. Оцінка сучасного стану та тенденцій розвитку інвестиційно-інноваційного забезпечення зернопродуктового підкомплексу України свідчить про наступне. У структурі інвестицій в основний капітал зерновиробничих підприємств найбільшу частку складають кошти державного бюджету і становлять 28% від загального обсягу, тоді як відомо, що в ринкових умовах основним джерелом інвестицій є власні кошти. У 2008 р. кошти підприємств та організацій склали 26% від загального обсягу інвестицій, а їх частка збільшилась порівняно з 2005 р. на 6,5% і становить 1996,5 млн. грн. Щодо інноваційного забезпечення, то загальний обсяг витрат на інноваційну діяльність у 2008 р. порівняно з 2005 р. зріс на 25,3%, причому зміни стосуються передусім таких важливих напрямків інноваційної діяльності, як оновлення технічної бази та кадрового забезпечення. Так, зернопереробними підприємствами у 2008 р. збільшено витрати на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення на 36%, а величина витрат склала 119,524 млн. грн.

9. Пріоритетними напрямками розвитку зернопродуктового підкомплексу в дисертації визначено наступні: модернізація діючих виробництв з упровадженням енергозберігаючих технологій виробництва,

переробки, розширення експортних потужностей; скорочення енергомістких, екологонебезпечних виробництв; перехід галузі на інноваційну модель розвитку, широкомасштабне використання новітніх науково-технічних досягнень з відповідним інвестиційним забезпеченням; покращення забезпечення підприємств висококваліфікованими кадрами; формування цілісної інфраструктури ринку, державної системи моніторингу ринку сільськогосподарської продукції й продовольчих товарів.

10. Обґрунтовано, що для забезпечення конкурентоспроможності виробництва зерна в Україні необхідним є здійснення низки заходів на наступних рівнях: управлінському, виробничому, маркетинговому. Загальними критеріями оцінки ефективного функціонування зазначених рівнів пропонується вважати наступне: оптимальне співвідношення обсягів виробництва зерна та його собівартості; відповідність якості зерна встановленим стандартам та вимогам споживачів; вивчення ринкової кон'юнктури та забезпечення реалізації готової продукції за максимальними цінами.

11. Визначено, що реалізація напрямків підвищення ефективності інвестиційної діяльності у зернопродуктовому підкомплексі має відбуватись на усіх рівнях господарювання: на рівні держави – стимулювання розвитку інноваційних процесів; на рівні галузей – раціональне використання ресурсного потенціалу для забезпечення інноваційного типу розвитку; на рівні підприємств – впровадження інноваційних технологій виробництва продукції, що дасть змогу підвищити рівень рентабельності виробничої діяльності й прибутковості завдяки випуску конкурентоспроможної зернопродукції.

12. Особливе значення для зернопродуктового підкомплексу мають прямі іноземні інвестиції, збільшення обсягу яких сприяє ефективній інтеграції економіки України до світового економічного простору шляхом співпраці в інформаційній, науково-дослідній та виробничій сферах. При цьому дані інвестиції реалізуються переважно у формі прогресивних

технологій, сучасної техніки, обладнання, що зумовлює перехід вітчизняної економіки на інноваційний тип розвитку зернової галузі.

13. Сформовано оптимальну структуру зон інвестиційно-інноваційного забезпечення зернопродуктового підкомплексу, виокремлено п'ять регіональних зерновиробничих кластерів за результатами проведення оцінки виробничо-економічної діяльності, фінансової підтримки виробництва зернопродукції та результатів інноваційної діяльності, за показниками обсягу фінансування наукових і науково-технічних робіт за рахунок вітчизняних та іноземних інвесторів на маркетинговому і виробничому рівнях, що дає можливість реалізації збалансованого розвитку зернопродуктового підкомплексу в системі агропромислового комплексу України.

14. Інноваційна модель функціонування зернопродуктового підкомплексу передбачає відповідні напрямки його розвитку, які базуються на: удосконаленні соціально-економічних відносин; покращенні екологічних умов; впровадженні ресурсозберігаючих технологій; оновленні, поповненні і модернізації технічної бази на основі НТП; розвитку організаційно-економічних відносин; проведенні заходів щодо вдосконалення виробничої та соціальної інфраструктури; створенні нової системи управління; інвестиційному забезпеченні відтворювальних процесів.

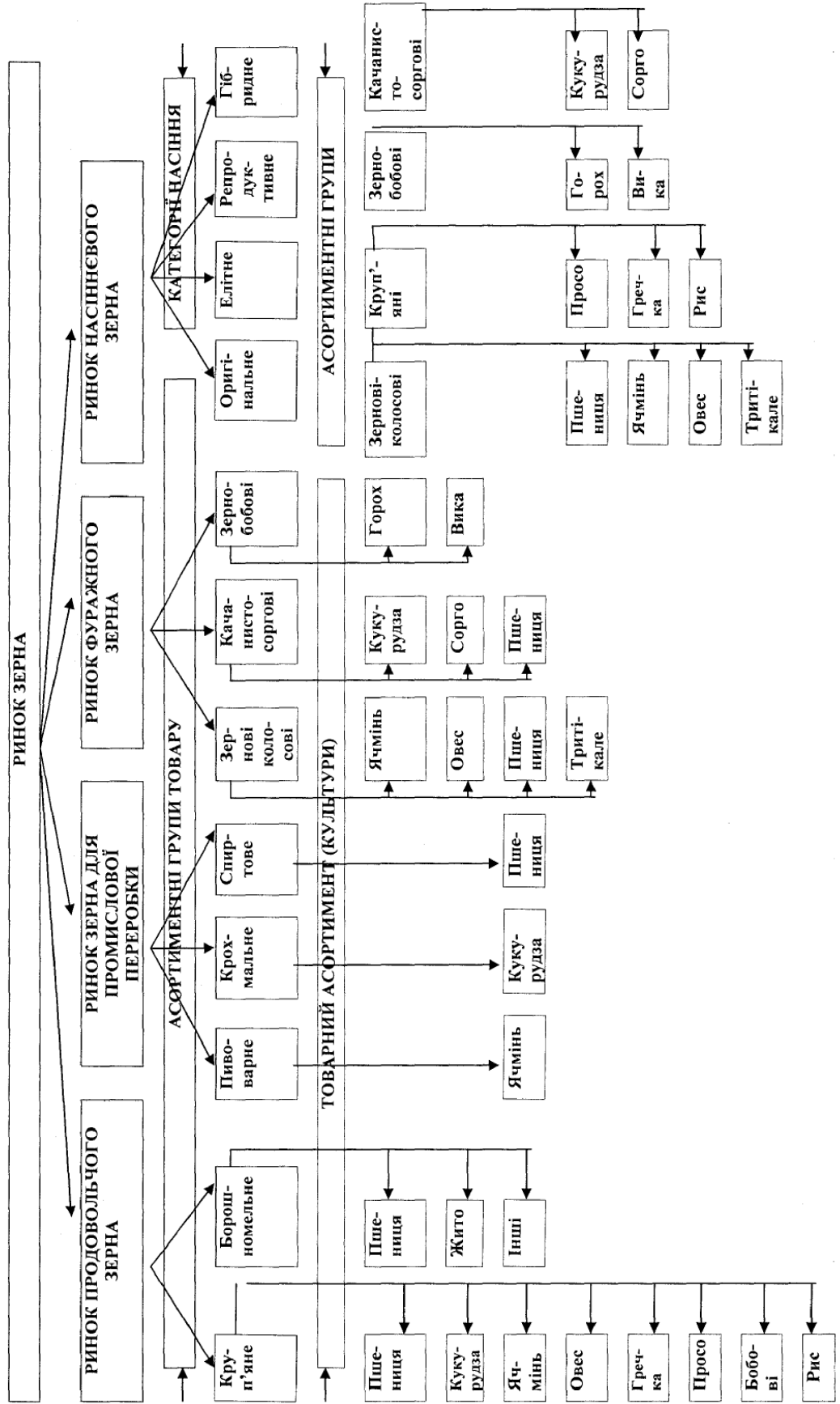
Додаток А
Моделі регулювання ринку зерна

Критерії	Модель	Характеристика
Суб'єкт регулювання	Заснована на державному регулюванні Змішане регулювання	Головна роль у регулюванні фактично належить державним органам. Регулювання розділено між державою і суб'єктами зернового ринку господарювання (сільськогосподарськими виробниками).
Об'єкт регулювання	Функціональна Інституціональна Змішана	Об'єктом регулювання є діяльність на зерновому ринку. Об'єктом регулювання є інститути – біржі, страхові компанії та інші. Створюється єдиний мегарегулятор зернового ринку.
Рівень жорсткості регулювання	Жорстко регульовані Регулювання з використанням принципів м'якого законодавства	Регулювання засноване на жорстких детально розписаних правилах та формальних процедурах, детальному контролю за їх дотриманням. Поряд з законодавчою базою, що регулює функціонування ринку зерна, використовуються добровільно прийняті норми та правила, невиконання яких призводить до втрати репутації та невизнання суспільством.
Рівень державної інтервенції	Товарні інтервенції Фінансова інтервенція	Продаж сільськогосподарської продукції при зростанні цін на організованому ринку понад максимальних рівень. Придбання сільськогосподарської продукції при падінні оптових цін на організованому аграрному ринку нижче мінімального рівня.
Розкриття інформації учасниками ринку	Державне регулювання Добровільне розкриття інформації	Законодавчо передбачити розкриття інформації стосовно діяльності учасників зернового ринку. Розкривати економічно доцільний обсяг інформації. Зважати на відсутність регулятивних вимог щодо розкриття інформації.

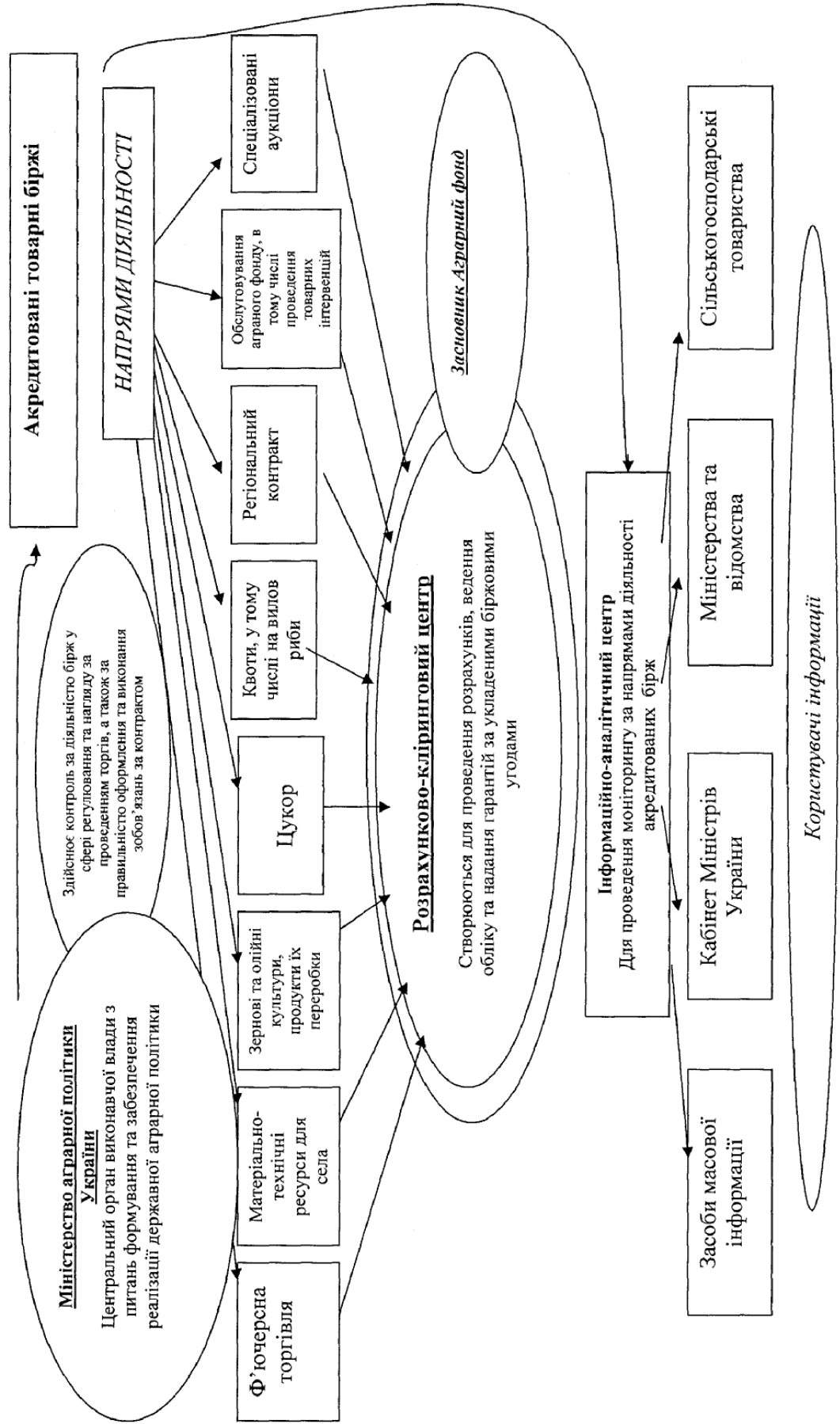
Додаток Б

Схема сегментації ринку зерна за об'єктом обмінних операцій

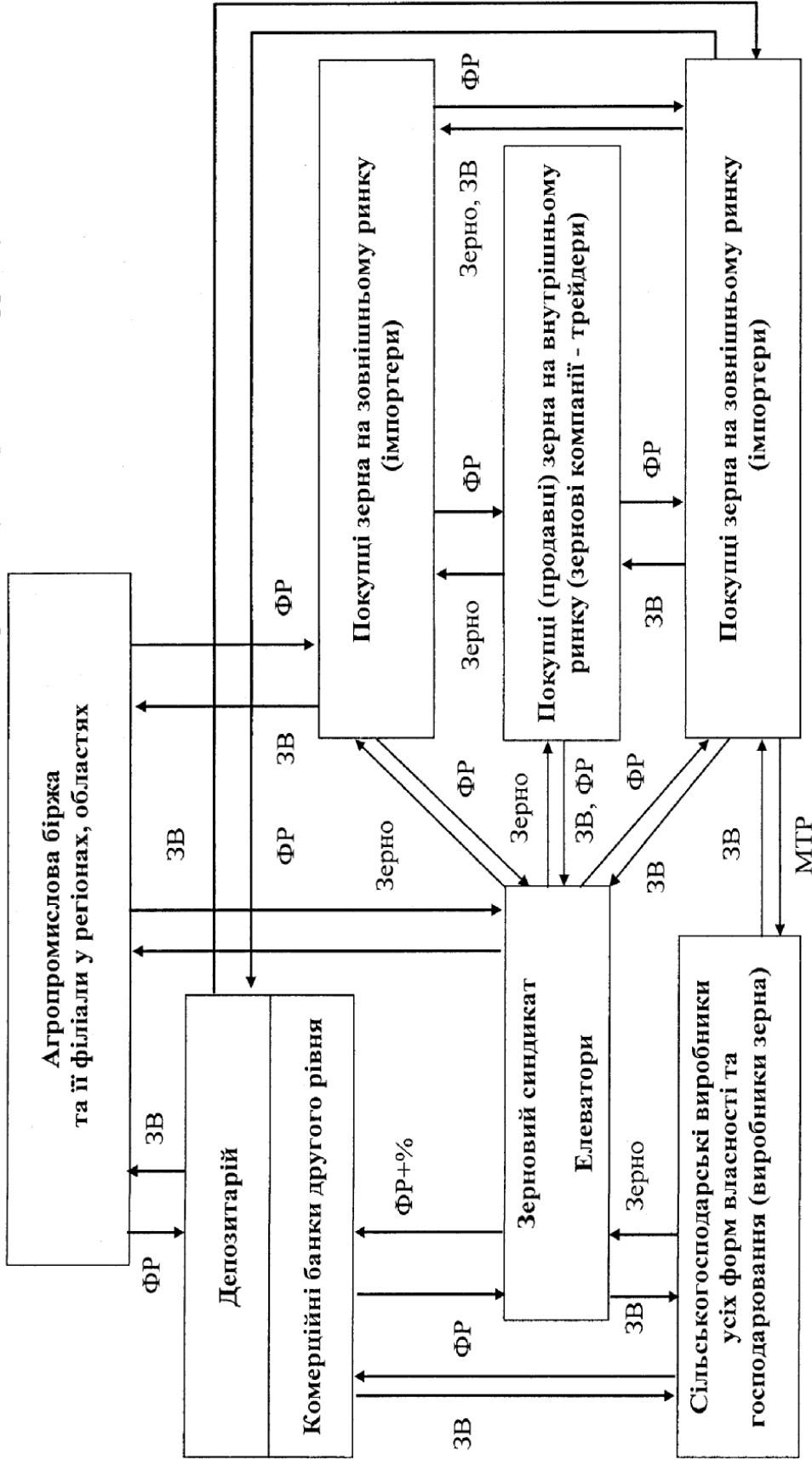

Додаток В

Схема організованого біржового аграрного ринку

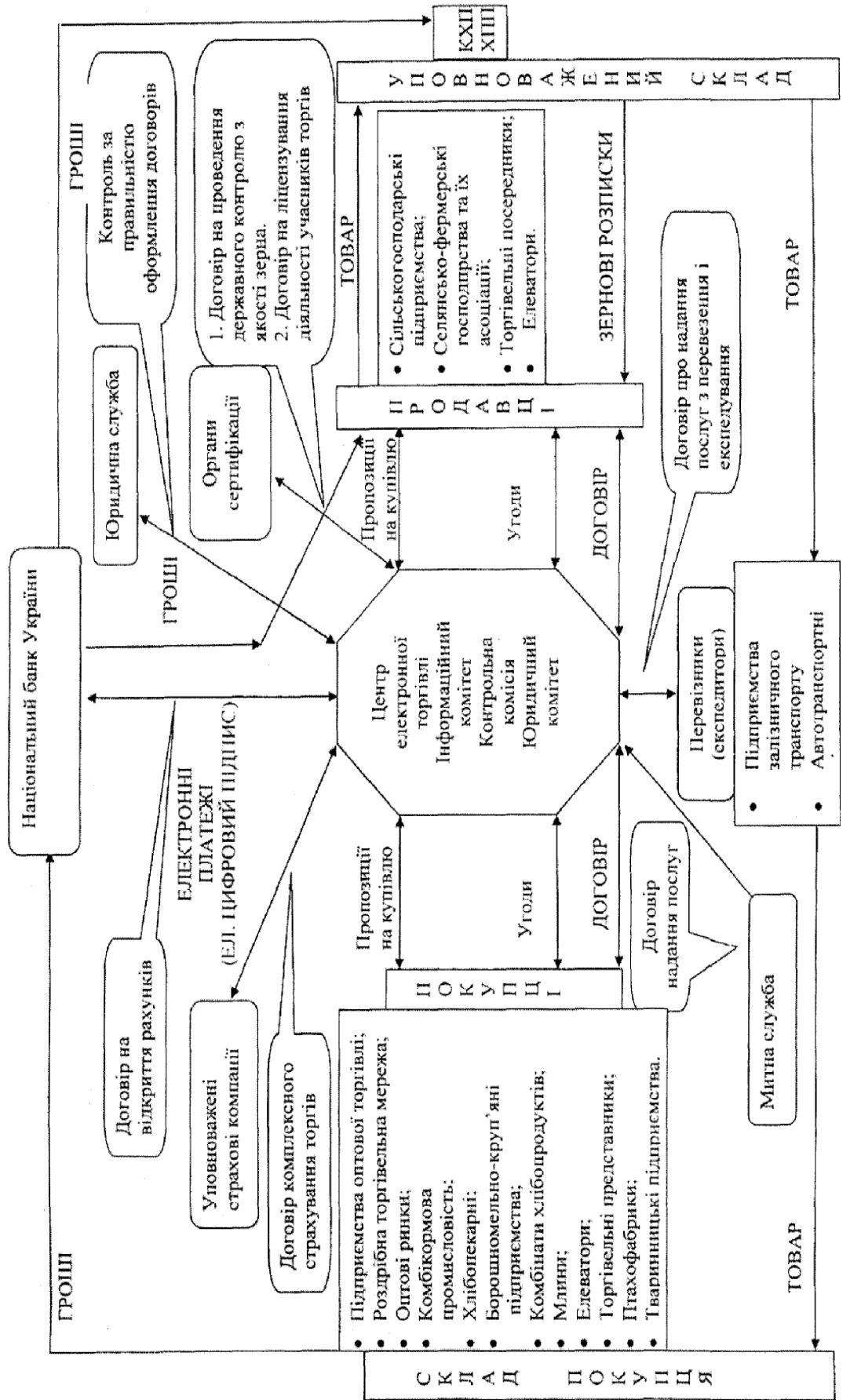
Додаток Г
Схема обслуговування і руху обороту зерна в формі зернового варранту

ФР – фінансові ресурси; ЗВ – зерновий варрант; МТР- матеріально-технічні ресурси; % - облікова кредитна ставка

Додаток Д

Схема проходження торгів на регіональній електронній біржі

Додаток Ж

Система напрямків підвищення ефективності державного регулювання інноваційно-інвестиційних процесів зернопродуктового підкомплексу України

Додаток 3

Державна підтримка виробництва зернопродукції
за областями у 2008 р., тис. грн.*

	озимих зернових	з них пшениці	ярих зернових та зернобо- бових	з них пшениці	ріпаку (озимого ярого)	частка у загальному обсязі, %
Україна	413927,1	341573,9	188710,3	16841,7	5650,2	100
Автономна Республіка Крим	19273,6	15602,4	4663,1	3,8	108,5	4,1
Вінницька	22937,6	18998,3	26379,0	1554,7	268,7	7,3
Волинська	5685,3	3710,5	3289,7	1038,4	145,5	1,4
Дніпропетровська	26776,2	26415,7	1566,4	80,4	309,8	5,7
Донецька	24958,3	23181,4	3037,4	248,8	8,0	5,3
Житомирська	7540,2	3711,6	5006,6	516,6	34,4	1,7
Закарпатська	2267,3	2222,2	55,2	12,7	–	0,5
Запорізька	23235,2	21366,8	3353,8	105,4	186,1	5,0
Івано-Франківська	1642,2	1440,3	1224,8	406,2	34,0	0,5
Київська	21902,2	15515,8	10801,1	2283,7	200,1	5,2
Кіровоградська	18286,6	14988,4	11851,1	72,6	260,1	4,7
Луганська	21173,0	17526,9	3365,0	58,9	–	4,4
Львівська	3591,3	2834,7	1967,8	970,3	26,2	1,0
Миколаївська	24411,1	21529,6	1779,2	78,9	93,0	5,0
Одеська	33803,6	27387,3	7597,7	30,1	208,1	7,1
Полтавська	21924,4	18821,1	28604,7	1328,7	251,6	7,3
Рівненська	6430,6	4588,6	2885,4	740,5	18,0	1,5
Сумська	17624,5	14382,1	7844,5	934,0	138,9	4,2
Тернопільська	9760,4	8768,2	8210,1	2835,0	251,2	3,1
Харківська	22184,2	21980,6	6009,4	475,2	49,5	5,2
Херсонська	21508,2	18261,2	11263,2	160,3	987,0	5,4
Хмельницька	10630,1	8437,2	10536,0	754,2	525,2	3,2
Черкаська	19028,6	14676,3	9774,3	361,7	193,2	4,6
Чернівецька	1197,5	1023,1	2253,7	206,9	18,3	0,5
Чернігівська	18792,0	8355,8	13565,3	1028,3	1132,8	4,4
м.Київ	7362,9	5847,8	1825,8	555,4	202,0	1,6

* Розраховано за даними Держкомстату України.

Додаток К

ОЧКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ

виконання інвестиційних проектів (виробничо-комерційного напрямку) у Вінницькій області передбачених "Регіональною середньостроковою програмою соціально-економічного розвитку Вінницької області до 2011 року"

Найменування напрямку	Найменування показників виконання завдання	Одиниця виміру	Значення показників	
			Усього	Очікувані результати
Інвестиційні проекти	Потреба в інвестиціях 2930,2 млн.грн.	одиниць	146	Збільшення обсягів промислового виробництва та випуск нової номенклатури продукції, збільшення відрахувань до бюджету, створення 8,4 тисяч нових робочих місць.
в тому числі:				
Промислового напрямку	2079,6 млн. грн.	одиниць	94	7217 роб. місць
Сільськогосподарського напрямку	347,4 млн.грн	одиниць	41	1058 роб. місць
Іншого спрямування	503,2 млн. грн.	одиниць	11	172 роб. місця

Анкети інвестиційних проектів у зернопродуктовому підкомплексі України

№ п/п	Назва інвестиційного проекту	Мета інвестиційного проекту	Основні фінансові показники проекту		Назва підприємства	Адреса
			Загальна вартість інвестиційного проекту, дол. США	Обсяг інвестицій, дол. США		
1	2	3	4	5	6	7
1.	Виробництво продукції рослинництва на основі передових технологій	Створення ефективного рослинництва району	3,0 млн.	3,0 млн.	ВАТ „Броварська сільгоспхімія”	Київська обл., м. Бровари, вул. Калова, буд. 7-А
2.	Організація переробки зерна на борошно	Придбання обладнання для переробки зерна на борошно	18,9 тис.	18,9 тис.	ТОВ ”Степанівське”	Сумська обл., Буринський р-он, с. Степанівка
3.	Виробництво сортового високо репродуктивного насіння сільськогосподарських культур і трав	Створення СП Українсько-німецького приватного науково-виробничого сільськогосподарського підприємства з виробництва сортового елітного насіння зернових культур і багаторічних трав.	6,5 млн.	6,5 млн.	СП Українсько-німецьке приватне науково-виробниче підприємство „Колос”	Волинська область, Луцький р-н, с. Підгайці Тел. (03322) 48138
4.	Організація виробництва сухої клейковини на Вінницькому спиртовому заводі	Виробництво сухої клейковини	700 тис.	700 тис.	ЗАТ Вінницький спиртовий завод	Вінницька область, м. Вінниця, вул. Островського, 59, тел. (80432) 261049

продовження додатку Л

1	2	3	4	5	6	7
5.	Збільшення виробництва комбайнів середнього класу типу „Бізон-Рекорд -Z-058” за рахунок створення додаткових потужностей у ВАТ „Ковельсільмаш” і структурної реструктуризації підприємства „Бізон-Україна”	Розробка і організація виробництва для західних і польських регіонів України комбайну середнього класу	2,34 млн.	1,72 млн.	ВАТ „Ковельсільмаш”	Волинська область, м. Ковель, вул. Варшавська, 4 Тел.(03352)32373
6.	Реконструкція і створення додаткових виробничих потужностей з метою організації серійного виробництва розкидачів твердих органічних добрив вантажопідйомністю від 3 до 12 тонн у ВАТ „Ковельсільмаш”	Серійне виробництво розкидачів твердих органічних добрив типу МТО -4, МТО-7, МТО-12	453 тис.	353 тис.	ВАТ „Ковельсільмаш”	Волинська область, м. Ковель, вул. Варшавська, 4 Тел.(03352)32373
7.	Реалізація програми по виробництву насіння і зерна зернобобових культур	Впровадження сучасних технологій виробництва насіння і зерна зернових та зернобобових культур на основі системи ведення землеробства „Древлянська”, придбання сільськогосподарської техніки, освоєння нових ринків збуту продукції, ефективне використання земель Полісся.	500 тис.	500 тис.	ТОВ „Волинь”	Житомирська область, Новоград-Волинського району, с. Суспи.

продовження додатку Л

1	2	3	4	5	6	7
8.	Вирощування зернових культур	Вирощування зернових культур, розширення обсягів виробництва з метою збільшення прибутку. Передбачається придбання ґрунтооброблювальної та зернозбиральної техніки	183 тис.	183 тис.	ПСП „Десна”	15252, с. Кучнівка Щорівського району Чернігівської обл., тел. 4-44-36
9.	Виробництво продукції рослинництва, тваринництва і органічних добрив	Збільшення виробництва продукції рослинництва, тваринництва і органічних добрив, впровадження сучасних технологій по виробництву органічних добрив.	882 тис.	882 тис.	ТОВ „Березнянський”	Чернігівська область, Менський район, смт. Березна
10.	Виробництво зерна	Забезпечення вирощування рентабельних сілгоспкультур шляхом проведення переснащення та створення високоефективного агротехнічного комплексу. Проектом передбачається впровадження індустріальних технологій по вирощуванню сілгоспкультур у пакеті: насіння, пестициди, добрива, придбання ґрунтообробної техніки, зернозбиральної техніки, освоєння нових ринків збуту продукції	2500-3000 тис. дол.	450 тис. (на 1 підприємство)	ЗАТ Агротехнологічна компанія „Літинська” Концерну „Віадук”	Вінницька область, Латинський район, с. Радянське

продовження додатку Л						
1	2	3	4	5	6	7
11.	Реконструкція підприємства, цех №1 хлібокомбінату №1	Заміна морально і фізично застарілого обладнання	0,6 млн.	0,6 млн.	Хлібокомбінат № 1	М. Київ, тел.(044)2699553
12.	Виробництво продукції рослинництва, тваринництва їх переробка	Виробництво конкурентноздатної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках	147 тис.	147 тис.	Сільськогосподарський кооператив „Дружба”	Полтавська область, Котелевський район, смт. Котельова, вул. Жовтнева, 161
13.	Виробництво високоврожайних сільгоспкультур	Виробництво високоврожайних сільгоспкультур.	150,3 тис.	113 тис	ПП „Агрофірма„Перше травня”	Полтавська область, Лохвицький район, с. Безсали
14.	Виробництво високоврожайних сортів сільгоспкультур	Виробництво високоврожайних сортів сільгоспкультур: озима пшениця, ячмінь, горох	144,4 тис.	94 тис.	СТОВ „Авангард”	Полтавська область, Лохвицький район, с. Існівці
15.	Виробництво високоврожайних сортів сільгоспкультур	Виробництво високоврожайних сортів сільгоспкультур: озима пшениця, ячмінь, цукровий буряк	170,4 тис	74 тис.	СТОВ „Авангард”	Полтавська область, Лохвицький район, с. Яхники
16.	Виробництво товарної сільськогосподарської продукції	Виробництво товарної сільськогосподарської продукції: зерно, соняшник, цукровий буряк, зорієнтоване на внутрішній ринок	500 тис.	500 тис.	ПП „Агрофірма „Зоря”	Полтавська область, Миргородський район, с. Солонці
17.	Роширення галузей рослинництва і тваринництва та переробка продукції	Виробництво конкурентноздатної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках	282 тис.	245 тис.	ПП „Агрофірма” „Україна”	Полтавська область, Новосанжарський район, с. Шовкопляси

продовження додатку Л

1	2	3	4	5	6	7
18.	Виробництво сільськогосподарської продукції та її переробка	Виробництво конкурентноздатної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках	226 тис. дол. США	207,2 тис. дол. США	ПП „Агрофірма „Україна”	Полтавська область, Новосанжарський район, с. Суха Маячка
19.	Розширення галузей рослинництва	Оновлення матеріально-технічної бази. Проектом передбачено придбання с/г техніки комбайн ДОН-1500 та трактор ХТЗ 170	115 тис. дол. США	115 тис. дол. США	СТОВ „Злагода”	Полтавська область, Пирятинський район, с. Пирого
20.	Придбання с/г техніки для збільшення виробництва зернових культур	Виробництво конкурентноздатної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках	170 тис.	170 тис.	ПП „Агрофірма” „Бізнес-Лідер”	Полтавська область, м.Кременчук, вул.Леніна,23
21.	Створення підприємства для вирощування сільськогосподарських культур	Створення підприємства на основі орендних відносин з індивідуальними власниками земельних та майнових паїв.	90 тис.	90 тис.	ТОВ „Агрофірма ім.. Шевченко”	Полтавська область,, Семенівський район, с. Устинівка
22.	Вирощування кукурудзи на зерно	Виробництво конкурентноздатної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках	102,4 тис.	102,4 тис.	ЗАТ „Прогрес”	Полтавська область,, Семенівський район, с. Пузирі
23.	Розвиток насінництва зернових культур	Збільшення обсягів виробництва та реалізації сортового насіння	232,7 тис.	232,7 тис.	Веселоподільська дослідно-селекційна станція	Полтавська область,, Семенівський район, с. Вереміївна

продовження додатку ЛІ

24.	Виробництво та переробка продуктів рослинництва, надання господарствам виробничих послуг	Забезпечення ринку високоякісними продуктами харчування, створення нових робочих місць, надання послуг сільгоспвиробникам в обробітку ґрунту та збиранні врожаю	1240 тис.	1240 тис.	1240 тис.	Фермерське господарство „Нектар”	Полтавська область, Оржицький район, с. Лукім'я
25.	Збільшення виробництва зернових культур	Збільшення виробництва зернових культур. Проектом передбачається придбання сільськогосподарської техніки, впровадження результатів наукових досліджень та лослідно-конструкторських розробок	2390 тис.	2290 тис.	2290 тис.	ТОВ Агрофірма „Лан”	Сумська область, Конотопський район, с. В.Самбір
26.	Виробництво сільськогосподарської продукції	Збільшення виходу валової продукції сільського господарства, придбання техніки, енергоносіїв, насіння нових сортів.	280 тис.	94 тис.	94 тис.	ВАТ „Племзавод”Василівка”	Сумська область, Лебединський район, с.Василівка
27.	Роширення виробництва сільськогосподарської продукції	Виробництво онкурентноздатної сільськогосподарської продукції, реалізація продукції ДП ДАК „Хліб України” –елевагор; придбання ноої техніки, впровадження наукових досліджень	90 тис.	90 тис.	90 тис.	ТОВ „Успенка”	Сумська область, Буринський район, с. Успенка
28.	Організація переробки зерна на борошно	Організація виробництва високоякісного конкурентоспроможного борошна за сучасними технологіями	555 тис.	555 тис.	555 тис.	ДП „Сумський КХП”	М.Суми, вул. Залізнична, 3

продовження додатку Л

1	2	3	4	5	6	7
29.	Виробництво борошна, круп і кондитерських виробів із тривалим терміном зберігання	Одержання прибутку за рахунок впровадження нових технологій виробництва. Проектом передбачається придбання нового технологічного обладнання	890 тис.	890 тис.	ВАТ „Шосткінський хлібокомбінат”	Сумська область, м. Шостка, вул. Т. Шевченка, 53
30.	Виробництво клейковини	Виробництво сухої клейковини із пшениці. Експорт. Проектом передбачається впровадження сучасних технологій виробництва клейковини.	1700 тис.	1100 тис.	ВАТ „Зарубинський спиртзавод”	Тернопільська область, Зарубинський район, с.Зарубенці
31.	Збільшення обсягу виробництва сільськогосподарської продукції, відновлення сільгосптехніки, впровадження у виробництво високоєфективних технологій і насіння	За рахунок впровадження у виробництво високоєфективної техніки, передових технологій вирощування сільгоспкультур, перспективних сортів і гібридів насіння збільшити виробництво продукції у три рази	1500 тис.	1250 тис.	ТОВ „Агрофірма”Родник”	Харківська область, м. Барвінкове, вул. Скрипника, 6
32.	Оновлення техніки	Оновлення зерно обробної і зернозбиральної техніки	250 тис.	250 тис.	ТОВ фірма „Рубіжне”	Харківська область, Вовчанський район, с.Рубіжне

Додаток М

Таблиця М.1.

Основні показники виробничого рівня зернопродуктового підкомплексу
в розрізі регіонів України, 2008 р.

№	Регіони України	Рілля, тис. га	Урожайність зернових, ц з 1 га	Середня ціна реалізації зернових та зернобобових, грн. за 1 ц	Рівень рентабельності (збитковості), %
1	Автономна Республіка Крим	599,2	28,3	86,3	21
2	Вінницька	928,9	41	75,5	13
3	Волинська	178,1	27,7	87,21	14,8
4	Дніпропетровська	1207,2	34	73,93	21
5	Донецька	945,9	30,8	73,6	9
6	Житомирська	357,6	29,6	85,23	2
7	Закарпатська	21,6	36,8	95,2	6,7
8	Запорізька	1068,9	32,5	73,06	19,2
9	Івано-Франківська	93,9	32,4	81,41	-9,4
10	Київська	1349,5	40	84,085	19,5
11	Кіровоградська	1014,3	36,1	70,36	18,2
12	Луганська	682,2	30,9	73,72	2,9
13	Львівська	171,1	32,1	121,61	58,1
14	Миколаївська	878,4	28,7	80,25	21,6
15	Одеська	1054,5	30,4	76,39	19,8
16	Полтавська	1037,9	43,7	73,59	20,7
17	Рівненська	246,5	29,5	82,09	13
18	Сумська	627,7	35,7	76,17	7,8
19	Тернопільська	437,7	34	89,23	21,8
20	Харківська	1144,6	38,8	73,93	11,2
21	Херсонська	755,1	32,9	77,76	15,5
22	Хмельницька	590,6	33	92,16	22,4
23	Черкаська	841,8	44,4	75,84	10,3
24	Чернівецька	99,3	39,8	81,33	10,3
25	Чернігівська	663,3	32,1	81,91	21,3
Всього по Україні:		16995,8	855,2	2041,865	391,7
Середнє значення		679,8	34,2	81,7	15,7
Середньоквадратичне відхилення		391,1	4,8	10,6	11,8

Нормалізовані показники виробничого рівня зернопродуктового
підкомплексу
в розрізі регіонів України, 2008 р.

№	Регіони України	Рілля, тис. га	Урожайність зернових, ц з 1 га	Середня ціна реалізації зернових та зернобобових, грн. за 1 ц	Рівень рентабельності (збитковості), %
1	Автономна Республіка Крим	-0,21	-1,24	0,44	0,45
2	Вінницька	0,64	1,43	-0,58	-0,23
3	Волинська	-1,28	-1,37	0,52	-0,07
4	Дніпропетровська	1,35	-0,04	-0,73	0,45
5	Донецька	0,68	-0,72	-0,76	-0,57
6	Житомирська	-0,82	-0,97	0,34	-1,16
7	Закарпатська	-1,68	0,54	1,28	-0,76
8	Запорізька	0,99	-0,36	-0,82	0,30
9	Івано-Франківська	-1,50	-0,38	-0,03	-2,12
10	Київська	1,71	1,22	0,23	0,32
11	Кіровоградська	0,86	0,40	-1,07	0,21
12	Луганська	0,01	-0,69	-0,75	-1,08
13	Львівська	-1,30	-0,44	3,78	3,60
14	Миколаївська	0,51	-1,16	-0,13	0,50
15	Одеська	0,96	-0,80	-0,50	0,35
16	Полтавська	0,92	1,99	-0,77	0,43
17	Рівненська	-1,11	-0,99	0,04	-0,23
18	Сумська	-0,13	0,31	-0,52	-0,67
19	Тернопільська	-0,62	-0,04	0,72	0,52
20	Харківська	1,19	0,96	-0,73	-0,38
21	Херсонська	0,19	-0,27	-0,37	-0,01
22	Хмельницька	-0,23	-0,25	0,99	0,57
23	Черкаська	0,41	2,14	-0,55	-0,45
24	Чернівецька	-1,48	1,17	-0,03	-0,45
25	Чернігівська	-0,04	-0,44	0,02	0,48

Таблиця М.3.

Матриця евклідових відстаней за нормалізованими показниками виробничого рівня зернопродуктового підкомплексу в розрізі регіонів України, 2008 р.

№	Регіони України	Автономна Республіка Крим	Вінницька	Волинська	Дніпропетровська	Донецька	Житомирська	Закарпатська	Запорізька	Івано-Франківська	Київська	Кіровоградська
1	Автономна Республіка Крим	0,00	3,05	1,21	2,28	1,88	1,75	2,75	1,95	3,04	3,13	2,48
2	Вінницька	3,05	0,00	3,57	1,77	2,18	3,09	3,15	1,91	3,43	1,47	1,24
3	Волинська	1,21	3,57	0,00	3,24	2,49	1,26	2,20	2,85	2,35	3,99	3,21
4	Дніпропетровська	2,28	1,77	3,24	0,00	1,39	3,05	3,88	0,50	3,92	1,63	0,78
5	Донецька	1,88	2,18	2,49	1,39	0,00	1,97	3,37	0,99	2,80	2,56	1,40
6	Житомирська	1,75	3,09	1,26	3,05	1,97	0,00	2,02	2,67	1,37	3,66	2,92
7	Закарпатська	2,75	3,15	2,20	3,88	3,37	2,02	0,00	3,67	2,11	3,78	3,60
8	Запорізька	1,95	1,91	2,85	0,50	0,99	2,67	3,67	0,00	3,57	2,02	0,81
9	Івано-Франківська	3,04	3,43	2,35	3,92	2,80	1,37	2,11	3,57	0,00	4,35	3,56
10	Київська	3,13	1,47	3,99	1,63	2,56	3,66	3,78	2,02	4,35	0,00	1,76
11	Кіровоградська	2,48	1,24	3,21	0,78	1,40	2,92	3,60	0,81	3,56	1,76	0,00
12	Луганська	2,03	2,38	2,18	2,14	0,85	1,40	2,94	1,73	1,99	3,08	1,92
13	Львівська	4,78	6,40	4,99	6,12	6,48	5,91	5,13	6,10	6,87	5,93	6,35
14	Миколаївська	0,92	2,72	2,00	1,52	1,33	2,19	3,36	1,17	3,40	2,69	1,87
15	Одеська	1,56	2,32	2,56	0,89	1,00	2,49	3,63	0,55	3,54	2,27	1,34
16	Полтавська	3,63	0,93	4,25	2,08	2,89	3,94	3,80	2,36	4,30	1,49	1,64
17	Рівненська	1,22	3,04	0,66	2,83	2,01	1,02	2,12	2,41	2,03	3,63	2,68
18	Сумська	2,14	1,42	2,36	1,90	1,34	1,76	2,39	1,66	2,17	2,40	1,44
19	Тернопільська	1,30	2,45	1,61	2,44	2,35	1,96	1,85	2,26	2,90	2,70	2,38
20	Харківська	2,98	0,75	3,63	1,32	1,76	3,09	3,55	1,50	3,55	1,33	0,95
21	Херсонська	1,40	1,78	2,04	1,32	0,94	1,82	2,73	0,97	2,73	2,24	1,20
22	Хмельницька	1,14	2,59	1,73	2,35	2,33	2,07	2,15	2,20	3,15	2,56	2,45
23	Черкаська	3,69	0,78	4,06	2,55	2,88	3,53	3,22	2,69	3,61	1,94	1,99
24	Чернівецька	2,92	2,22	2,64	3,29	2,97	2,38	1,50	3,11	2,28	3,30	2,76
25	Чернігівська	0,91	2,19	1,72	1,63	1,52	1,91	2,60	1,35	2,98	2,43	1,67

Продовження табл. М.3.

№	Регіони України	Луганська	Львівська	Миколаївська	Одеська	Полтавська	Сумська	Тернопільська	Харківська	Херсонська	Хмельницька	Черкаська	Чернівецька	Чернігівська
1	Автономна Республіка Крим	2,03	4,78	0,92	1,56	3,63	2,14	1,30	2,98	1,40	1,14	3,69	2,92	0,91
2	Вінницька	2,38	6,40	2,72	2,32	0,93	1,42	2,45	0,75	1,78	2,59	0,78	2,22	2,19
3	Волинська	2,18	4,99	2,00	2,56	4,25	2,36	1,61	3,63	2,04	1,73	4,06	2,64	1,72
4	Дніпропетровська	2,14	6,12	1,52	0,89	2,08	1,90	2,44	1,32	1,32	2,35	2,55	3,29	1,63
5	Донецька	0,85	6,48	1,33	1,00	2,89	1,34	2,35	1,76	0,94	2,33	2,88	2,97	1,52
6	Житомирська	1,40	5,91	2,19	2,49	3,94	1,76	1,96	3,09	1,82	2,07	3,53	2,38	1,91
7	Закарпатська	2,94	5,13	3,36	3,63	3,80	2,39	1,85	3,55	2,73	2,15	3,22	1,50	2,60
8	Запорізька	1,73	6,10	1,17	0,55	2,36	1,66	2,26	1,50	0,97	2,20	2,69	3,11	1,35
9	Івано-Франківська	1,99	6,87	3,40	3,54	4,30	2,17	2,90	3,55	2,73	3,15	3,61	2,28	2,98
10	Київська	3,08	5,93	2,69	2,27	1,49	2,40	2,70	1,33	2,24	2,56	1,94	3,30	2,43
11	Кіровоградська	1,92	6,35	1,87	1,34	1,64	1,44	2,38	0,95	1,20	2,45	1,99	2,76	1,67
12	Луганська	0,00	6,65	1,83	1,74	3,21	1,12	2,35	2,15	1,22	2,45	2,94	2,57	1,76
13	Львівська	6,65	0,00	5,35	5,84	6,45	6,21	4,41	6,66	5,70	4,26	6,69	5,80	5,04
14	Миколаївська	1,83	5,35	0,00	0,70	3,24	2,02	1,80	2,47	1,10	1,62	3,46	3,21	0,91
15	Одеська	1,74	5,84	0,70	0,00	2,81	1,86	2,14	1,94	1,01	2,00	3,10	3,27	1,19
16	Полтавська	3,21	6,45	3,24	2,81	0,00	2,27	2,95	1,33	2,45	3,08	1,05	2,78	2,73
17	Рівненська	1,64	5,38	1,79	2,22	3,75	1,78	1,46	3,11	1,55	1,69	3,54	2,21	1,39
18	Сумська	1,12	6,21	2,02	1,86	2,27	0,00	1,82	1,52	0,95	2,04	1,92	1,69	1,48
19	Тернопільська	2,35	4,41	1,80	2,14	2,95	1,82	0,00	2,68	1,47	0,53	2,90	1,93	0,99
20	Харківська	2,15	6,66	2,47	1,94	1,33	1,52	2,68	0,00	1,67	2,71	1,42	2,77	2,19
21	Херсонська	1,22	5,70	1,10	1,01	2,45	0,95	1,47	1,67	0,00	1,54	2,47	2,28	0,69
22	Хмельницька	2,45	4,26	1,62	2,00	3,08	2,04	0,53	2,71	1,54	0,00	3,09	2,39	1,01
23	Черкаська	2,94	6,69	3,46	3,10	1,05	1,92	2,90	1,42	2,47	3,09	0,00	2,19	2,84
24	Чернівецька	2,57	5,80	3,21	3,27	2,78	1,69	1,93	2,77	2,28	2,39	2,19	0,00	2,36
25	Чернігівська	1,76	5,04	0,91	1,19	2,73	1,48	0,99	2,19	0,69	1,01	2,84	2,36	0,00

Додаток Н

Таблиця Н. 1.

Основні показники маркетингового рівня зернопродуктового підкомплексу
в розрізі регіонів України, 2008 р.

№	Регіони України	Виробництво зернових, тис. т	Кількість реалізованої продукції, тис. т	Чистий дохід (виручка), тис. грн.	Повна собівартість реалізованої продукції, тис. грн.
1	Автономна Республіка Крим	1734	744,4	642462,2	531125,7
2	Вінницька	3378	1320,6	997091,9	882807,3
3	Волинська	717	175,2	152763,3	133090,3
4	Дніпропетровська	3694	1704,1	1259835,4	1041135,5
5	Донецька	2332	949,9	699141,7	641271,5
6	Житомирська	1102	297,7	253707,8	248865,7
7	Закарпатська	316	23,2	22129,6	20736
8	Запорізька	2780	1335,3	975613,6	818739,6
9	Івано-Франківська	399	100,4	81702	90148,6
10	Київська	2593	2329,6	1936521,1	1665397
11	Кіровоградська	3003	1472,7	1036175,2	876515,5
12	Луганська	1640	763	562484,3	546793,3
13	Львівська	837	283,5	344700,9	217983,3
14	Миколаївська	2386	1005,8	807093,8	663548,9
15	Одеська	3681	1519,1	1160459,8	968438,5
16	Полтавська	4531	2214,8	1629775,5	1350172,9
17	Рівненська	770	238,4	195735,8	173261,2
18	Сумська	2366	813,9	619982,4	575159,8
19	Тернопільська	1598	746,1	665754,5	546610,3
20	Харківська	3797	2199,7	1626163,1	1462046,9
21	Херсонська	2202	817,1	635319	550110,2
22	Хмельницька	1815	743,1	684915,1	559586,1
23	Черкаська	2978	1636,5	1241083,9	1125647,1
24	Чернівецька	480	78,4	63827	57870,9
25	Чернігівська	2161	907,6	743402,4	613119,9
Всього по Україні:		53290	24420,10	19037841,30	16360182,00
Середнє значення		2131,6	976,8	761513,7	654407,3
Середньоквадратичне відхилення		1183,3	691,9	517419,1	445239,2

Таблиця Н. 2.

Нормалізовані показники маркетингового рівня зернопродуктового підкомплексу в розрізі регіонів України, 2008 р.

№	Регіони України	Виробництво зернових, тис. т	Кількість реалізованої продукції, тис. т	Чистий дохід (виручка), тис. грн.	Повна собівартість реалізованої продукції, тис. грн.
1	Автономна Республіка Крим	-0,34	-0,34	-0,23	-0,28
2	Вінницька	1,05	0,50	0,46	0,51
3	Волинська	-1,20	-1,16	-1,18	-1,17
4	Дніпропетровська	1,32	1,05	0,96	0,87
5	Донецька	0,17	-0,04	-0,12	-0,03
6	Житомирська	-0,87	-0,98	-0,98	-0,91
7	Закарпатська	-1,53	-1,38	-1,43	-1,42
8	Запорізька	0,55	0,52	0,41	0,37
9	Івано-Франківська	-1,46	-1,27	-1,31	-1,27
10	Київська	0,39	1,96	2,27	2,27
11	Кіровоградська	0,74	0,72	0,53	0,50
12	Луганська	-0,42	-0,31	-0,38	-0,24
13	Львівська	-1,09	-1,00	-0,81	-0,98
14	Миколаївська	0,21	0,04	0,09	0,02
15	Одеська	1,31	0,78	0,77	0,71
16	Полтавська	2,03	1,79	1,68	1,56
17	Рівненська	-1,15	-1,07	-1,09	-1,08
18	Сумська	0,20	-0,24	-0,27	-0,18
19	Тернопільська	-0,45	-0,33	-0,19	-0,24
20	Харківська	1,41	1,77	1,67	1,81
21	Херсонська	0,06	-0,23	-0,24	-0,23
22	Хмельницька	-0,27	-0,34	-0,15	-0,21
23	Черкаська	0,72	0,95	0,93	1,06
24	Чернівецька	-1,40	-1,30	-1,35	-1,34
25	Чернігівська	0,02	-0,10	-0,04	-0,09

Таблиця Н.3.

Матриця евклідових відстаней за нормалізованими показниками
маркетингового рівня зернопродуктового підкомплексу в розрізі регіонів
України, 2008 р.

№	Регіони України	Автономна Республіка Крим	Вінницька	Волинська	Дніпропетровська	Донецька	Житомирська	Закарпатська	Запорізька	Івано-Франківська	Київська	Кіровоградська
1	Автономна Республіка Крим	0,00	1,93	1,76	2,72	0,65	1,29	2,30	1,53	2,07	4,30	1,85
2	Вінницька	1,93	0,00	3,65	0,87	1,30	3,16	4,18	0,53	3,97	2,99	0,39
3	Волинська	1,76	3,65	0,00	4,47	2,35	0,49	0,54	3,28	0,33	5,99	3,60
4	Дніпропетровська	2,72	0,87	4,47	0,00	2,12	3,98	5,00	1,20	4,78	2,32	0,88
5	Донецька	0,65	1,30	2,35	2,12	0,00	1,87	2,89	0,95	2,67	3,88	1,26
6	Житомирська	1,29	3,16	0,49	3,98	1,87	0,00	1,03	2,80	0,82	5,56	3,12
7	Закарпатська	2,30	4,18	0,54	5,00	2,89	1,03	0,00	3,81	0,23	6,49	4,13
8	Запорізька	1,53	0,53	3,28	1,20	0,95	2,80	3,81	0,00	3,59	3,03	0,32
9	Івано-Франківська	2,07	3,97	0,33	4,78	2,67	0,82	0,23	3,59	0,00	6,26	3,91
10	Київська	4,30	2,99	5,99	2,32	3,88	5,56	6,49	3,03	6,26	0,00	2,80
11	Кіровоградська	1,85	0,39	3,60	0,88	1,26	3,12	4,13	0,32	3,91	2,80	0,00
12	Луганська	0,18	2,02	1,68	2,81	0,73	1,21	2,21	1,62	1,98	4,37	1,94
13	Львівська	1,36	3,27	0,46	4,07	1,97	0,29	0,96	2,88	0,74	5,57	3,21
14	Миколаївська	0,80	1,13	2,54	1,93	0,23	2,06	3,08	0,75	2,86	3,68	1,07
15	Одеська	2,43	0,53	4,17	0,37	1,82	3,68	4,70	0,94	4,49	2,63	0,66
16	Полтавська	4,14	2,28	5,89	1,43	3,54	5,41	6,43	2,61	6,20	1,89	2,29
17	Рівненська	1,61	3,50	0,16	4,32	2,20	0,36	0,69	3,13	0,47	5,84	3,45
18	Сумська	0,55	1,51	2,14	2,35	0,29	1,65	2,68	1,21	2,47	4,16	1,52
19	Тернопільська	0,13	1,98	1,76	2,76	0,72	1,30	2,28	1,57	2,05	4,28	1,89
20	Харківська	3,93	2,22	5,69	1,38	3,38	5,22	6,22	2,44	5,99	1,28	2,14
21	Херсонська	0,41	1,60	2,05	2,43	0,33	1,56	2,58	1,26	2,37	4,18	1,58
22	Хмельницька	0,12	1,83	1,87	2,62	0,56	1,40	2,41	1,43	2,18	4,21	1,76
23	Черкаська	2,43	0,92	4,18	0,64	1,89	3,71	4,71	0,98	4,48	2,09	0,73
24	Чернівецька	2,10	3,99	0,34	4,81	2,69	0,83	0,20	3,62	0,11	6,32	3,94
25	Чернігівська	0,51	1,42	2,25	2,22	0,19	1,77	2,79	1,03	2,57	3,91	1,36

Продовження табл. Н.3.

№	Регіони України	Луганська	Львівська	Миколаївська	Одеська	Полтавська	Сумська	Тернопільська	Харківська	Херсонська	Хмельницька	Черкаська	Чернівецька	Чернігівська
1	Автономна Республіка Крим	0,18	1,36	0,80	2,43	4,14	1,61	0,55	0,13	3,93	0,41	0,12	2,43	2,10
2	Вінницька	2,02	3,27	1,13	0,53	2,28	3,50	1,51	1,98	2,22	1,60	1,83	0,92	3,99
3	Волинська	1,68	0,46	2,54	4,17	5,89	0,16	2,14	1,76	5,69	2,05	1,87	4,18	0,34
4	Дніпропетровська	2,81	4,07	1,93	0,37	1,43	4,32	2,35	2,76	1,38	2,43	2,62	0,64	4,81
5	Донецька	0,73	1,97	0,23	1,82	3,54	2,20	0,29	0,72	3,38	0,33	0,56	1,89	2,69
6	Житомирська	1,21	0,29	2,06	3,68	5,41	0,36	1,65	1,30	5,22	1,56	1,40	3,71	0,83
7	Закарпатська	2,21	0,96	3,08	4,70	6,43	0,69	2,68	2,28	6,22	2,58	2,41	4,71	0,20
8	Запорізька	1,62	2,88	0,75	0,94	2,61	3,13	1,21	1,57	2,44	1,26	1,43	0,98	3,62
9	Івано-Франківська	1,98	0,74	2,86	4,49	6,20	0,47	2,47	2,05	5,99	2,37	2,18	4,48	0,11
10	Київська	4,37	5,57	3,68	2,63	1,89	5,84	4,16	4,28	1,28	4,18	4,21	2,09	6,32
11	Кіровоградська	1,94	3,21	1,07	0,66	2,29	3,45	1,52	1,89	2,14	1,58	1,76	0,73	3,94
12	Луганська	0,00	1,29	0,90	2,53	4,23	1,52	0,63	0,20	4,01	0,50	0,28	2,51	2,02
13	Львівська	1,29	0,00	2,15	3,78	5,49	0,32	1,78	1,34	5,28	1,67	1,46	3,78	0,78
14	Миколаївська	0,90	2,15	0,00	1,64	3,35	2,39	0,50	0,85	3,18	0,52	0,70	1,69	2,88
15	Одеська	2,53	3,78	1,64	0,00	1,76	4,02	2,04	2,48	1,74	2,12	2,33	0,73	4,51
16	Полтавська	4,23	5,49	3,35	1,76	0,00	5,74	3,78	4,17	0,67	3,86	4,03	1,80	6,23
17	Рівненська	1,52	0,32	2,39	4,02	5,74	0,00	2,00	1,60	5,53	1,90	1,72	4,03	0,50
18	Сумська	0,63	1,78	0,50	2,04	3,78	2,00	0,00	0,67	3,64	0,15	0,49	2,16	2,49
19	Тернопільська	0,20	1,34	0,85	2,48	4,17	1,60	0,67	0,00	3,94	0,52	0,19	2,44	2,09
20	Харківська	4,01	5,28	3,18	1,74	0,67	5,53	3,64	3,94	0,00	3,70	3,83	1,51	6,03
21	Херсонська	0,50	1,67	0,52	2,12	3,86	1,90	0,15	0,52	3,70	0,00	0,36	2,21	2,39
22	Хмельницька	0,28	1,46	0,70	2,33	4,03	1,72	0,49	0,19	3,83	0,36	0,00	2,32	2,22
23	Черкаська	2,51	3,78	1,69	0,73	1,80	4,03	2,16	2,44	1,51	2,21	2,32	0,00	4,52
24	Чернівецька	2,02	0,78	2,88	4,51	6,23	0,50	2,49	2,09	6,03	2,39	2,22	4,52	0,00
25	Чернігівська	0,62	1,86	0,29	1,93	3,64	2,10	0,34	0,57	3,46	0,29	0,41	1,96	2,60

Таблиця П. 1.

Основні показники інноваційно-інвестиційного рівня зернопродуктового підкомплексу в розрізі регіонів України, 2008 р.

№	Регіони України	Блок фінансової підтримки		
		Державна підтримка виробництва зернопродукції, тис. грн.	Фінансування наукових та науково-технічних робіт за рахунок іноземних замовників, тис. грн.	Фінансування наукових та науково-технічних робіт за рахунок підприємств України, тис. грн.
1	Автономна Республіка Крим	24045,2	55126,9	44279,9
2	Вінницька	49585,3	5075,3	18210,9
3	Волинська	9120,5	0	5985,1
4	Дніпропетровська	28652,4	149376,1	195604,2
5	Донецька	28003,7	17939,8	167131,1
6	Житомирська	12581,2	456,6	1844,8
7	Закарпатська	2322,5	56,8	339,9
8	Запорізька	26775,1	218601,5	148647,7
9	Івано-Франківська	2901	93,4	39717,5
10	Київська	42294,1	435720,8	684302,9
11	Кіровоградська	30397,8	0	666,4
12	Луганська	24538	33981	31037,7
13	Львівська	5585,3	8447,3	84899,9
14	Миколаївська	26283,3	109231,9	43576
15	Одеська	41609,4	7531	33963
16	Полтавська	50780,7	8062	5579,4
17	Рівненська	9334	0	4801,6
18	Сумська	25607,9	5443	18363,9
19	Тернопільська	18221,7	1167	3518,2
20	Харківська	28243,1	189942	524022,1
21	Херсонська	33758,4	0	2954,9
22	Хмельницька	21691,3	0	452,8
23	Черкаська	28996,1	230,9	7459,4
24	Чернівецька	3469,5	5492,1	3601,8
25	Чернігівська	33490,1	2926,7	1238,7
Всього по Україні:		608287,6	1254902,1	2072199,8
Середнє значення		24331,5	50196,1	82888,0
Середньоквадратичне відхилення		13871,1	102016,2	167707,0

Продовження табл. П. 1.

№	Регіони України	Блок результатів інноваційної діяльності		
		Отримано охоронних документів на сорти рослин, одиниць	Винахідницька активність регіону (чисельність творців в розрахунку на 10 тис. працюючих)	Виплати від володіння об'єктами інтелектуальної власності, тис. грн.
1	Автономна Республіка Крим	26	51,8	969,8
2	Вінницька	8	31,1	0
3	Волинська		9,8	67,6
4	Дніпропетровська	11	39,1	16731
5	Донецька	14	51,9	252188,3
6	Житомирська	7	15,3	8923,5
7	Закарпатська	4	9,9	104,7
8	Запорізька		46,6	17737
9	Івано-Франківська	2	42	8662,5
10	Київська	34	54,8	57848,2
11	Кіровоградська	3	18,8	10,8
12	Луганська		28,2	6026,3
13	Львівська	1	29,2	418,5
14	Миколаївська	4	20,7	1235,1
15	Одеська	14	19,9	124
16	Полтавська	6	28,9	137706,3
17	Рівненська		14,2	11,3
18	Сумська	3	24,7	484,6
19	Тернопільська	1	21,9	0
20	Харківська	65	61,3	390038,2
21	Херсонська	7	19,5	1860,8
22	Хмельницька	3	11	5458,2
23	Черкаська	33	18	16396,3
24	Чернівецька	16	17,8	309,5
25	Чернігівська	24	13,5	0,3
Всього по Україні:		286	699,9	923312,8
Середнє значення		13,6	28,0	36932,5
Середньоквадратичне відхилення		15,6	15,4	92427,6

Нормалізовані показники інноваційно-інвестиційного рівня
зернопродуктового підкомплексу в розрізі регіонів України, 2008 р.

№	Регіони України	Блок фінансової підтримки		
		Державна підтримка виробництва зернопродукції, тис. грн.	Фінансування наукових та науково-технічних робіт за рахунок іноземних замовників, тис. грн.	Фінансування наукових та науково-технічних робіт за рахунок підприємств України, тис. грн.
1	Автономна Республіка Крим	-0,02	0,05	-0,23
2	Вінницька	1,82	-0,44	-0,39
3	Волинська	-1,10	-0,49	-0,46
4	Дніпропетровська	0,31	0,97	0,67
5	Донецька	0,26	-0,32	0,50
6	Житомирська	-0,85	-0,49	-0,48
7	Закарпатська	-1,59	-0,49	-0,49
8	Запорізька	0,18	1,65	0,39
9	Івано-Франківська	-1,54	-0,49	-0,26
10	Київська	1,29	3,78	3,59
11	Кіровоградська	0,44	-0,49	-0,49
12	Луганська	0,01	-0,16	-0,31
13	Львівська	-1,35	-0,41	0,01
14	Миколаївська	0,14	0,58	-0,23
15	Одеська	1,25	-0,42	-0,29
16	Полтавська	1,91	-0,41	-0,46
17	Рівненська	-1,08	-0,49	-0,47
18	Сумська	0,09	-0,44	-0,38
19	Тернопільська	-0,44	-0,48	-0,47
20	Харківська	0,28	1,37	2,63
21	Херсонська	0,68	-0,49	-0,48
22	Хмельницька	-0,19	-0,49	-0,49
23	Черкаська	0,34	-0,49	-0,45
24	Чернівецька	-1,50	-0,44	-0,47
25	Чернігівська	0,66	-0,46	-0,49

Продовження табл. П. 2.

№	Регіони України	Блок результатів інноваційної діяльності		
		Отримано охоронних документів на сорти рослин, одиниць	Винахідницька активність регіону (чисельність творців в розрахунку на 10 тис. працюючих)	Виплати від володіння об'єктами інтелектуальної власності, тис. грн.
1	Автономна Республіка Крим	0,79	1,55	-0,39
2	Вінницька	-0,36	0,20	-0,40
3	Волинська	-0,87	-1,18	-0,40
4	Дніпропетровська	-0,17	0,72	-0,22
5	Донецька	0,02	1,55	2,33
6	Житомирська	-0,42	-0,83	-0,30
7	Закарпатська	-0,62	-1,18	-0,40
8	Запорізька	-0,87	1,21	-0,21
9	Івано-Франківська	-0,75	0,91	-0,31
10	Київська	1,31	1,74	0,23
11	Кіровоградська	-0,68	-0,60	-0,40
12	Луганська	-0,87	0,01	-0,33
13	Львівська	-0,81	0,08	-0,40
14	Миколаївська	-0,62	-0,47	-0,39
15	Одеська	0,02	-0,53	-0,40
16	Полтавська	-0,49	0,06	1,09
17	Рівненська	-0,87	-0,90	-0,40
18	Сумська	-0,68	-0,21	-0,39
19	Тернопільська	-0,81	-0,40	-0,40
20	Харківська	3,30	2,16	3,82
21	Херсонська	-0,42	-0,55	-0,38
22	Хмельницька	-0,68	-1,10	-0,34
23	Черкаська	1,24	-0,65	-0,22
24	Чернівецька	0,15	-0,66	-0,40
25	Чернігівська	0,67	-0,94	-0,40

Матриця евклідових відстаней за нормалізованими показниками інноваційно-інвестиційного рівня за блоком фінансової підтримки зернопродуктового підкомплексу в розрізі регіонів України, 2008 р.

№	Регіони України	Автономна Республіка Крим	Вінницька	Волинська	Дніпропетровська	Донецька	Житомирська	Закарпатська	Запорізька	Івано-Франківська	Київська	Кіровоградська
1	Автономна Республіка Крим	0,00	1,95	1,25	1,36	0,88	1,04	1,71	1,77	1,65	5,61	0,77
2	Вінницька	1,95	0,00	2,98	2,37	1,83	2,72	3,48	2,83	3,44	5,94	1,42
3	Волинська	1,25	2,98	0,00	2,37	1,71	0,26	0,50	2,69	0,50	6,48	1,57
4	Дніпропетровська	1,36	2,37	2,37	0,00	1,33	2,24	2,72	0,76	2,59	4,25	1,91
5	Донецька	0,88	1,83	1,71	1,33	0,00	1,53	2,15	2,01	2,01	5,34	1,04
6	Житомирська	1,04	2,72	0,26	2,24	1,53	0,00	0,75	2,58	0,75	6,40	1,31
7	Закарпатська	1,71	3,48	0,50	2,72	2,15	0,75	0,00	2,97	0,24	6,71	2,07
8	Запорізька	1,77	2,83	2,69	0,76	2,01	2,58	2,97	0,00	2,88	4,08	2,38
9	Івано-Франківська	1,65	3,44	0,50	2,59	2,01	0,75	0,24	2,88	0,00	6,54	2,04
10	Київська	5,61	5,94	6,48	4,25	5,34	6,40	6,71	4,08	6,54	0,00	6,09
11	Кіровоградська	0,77	1,42	1,57	1,91	1,04	1,31	2,07	2,38	2,04	6,09	0,00
12	Луганська	0,23	1,87	1,19	1,56	0,88	0,96	1,68	1,99	1,63	5,80	0,58
13	Львівська	1,46	3,26	0,55	2,31	1,73	0,73	0,57	2,65	0,35	6,23	1,90
14	Миколаївська	0,57	2,01	1,69	1,02	1,19	1,51	2,09	1,27	2,04	5,22	1,16
15	Одеська	1,38	0,60	2,40	1,97	1,29	2,15	2,90	2,48	2,85	5,83	0,85
16	Полтавська	2,04	0,12	3,07	2,45	1,95	2,81	3,57	2,88	3,53	5,98	1,50
17	Рівненська	1,24	2,96	0,02	2,37	1,70	0,24	0,52	2,68	0,52	6,48	1,55
18	Сумська	0,53	1,76	1,22	1,81	0,93	0,97	1,72	2,28	1,68	6,04	0,37
19	Тернопільська	0,73	2,31	0,67	2,04	1,24	0,42	1,17	2,43	1,15	6,26	0,90
20	Харківська	3,23	3,92	3,94	2,04	2,77	3,88	4,17	2,30	3,97	2,84	3,71
21	Херсонська	0,94	1,17	1,81	1,94	1,10	1,56	2,31	2,42	2,28	6,05	0,25
22	Хмельницька	0,64	2,06	0,93	1,98	1,13	0,67	1,43	2,40	1,40	6,21	0,64
23	Черкаська	0,70	1,52	1,46	1,88	0,99	1,21	1,96	2,35	1,93	6,08	0,11
24	Чернівецька	1,61	3,39	0,42	2,62	2,07	0,67	0,10	2,87	0,23	6,62	1,98
25	Чернігівська	0,91	1,19	1,79	1,92	1,10	1,54	2,29	2,39	2,26	6,04	0,23

Продовження табл. П. 3.

№	Регіони України	Луганська	Львівська	Миколаївська	Одеська	Полтавська	Сумська	Тернопільська	Харківська	Херсонська	Хмельницька	Черкаська	Чернівецька	Чернігівська
1	Автономна Республіка Крим	0,23	1,46	0,57	1,38	2,04	1,24	0,53	0,73	3,23	0,94	0,64	0,70	1,61
2	Вінницька	1,87	3,26	2,01	0,60	0,12	2,96	1,76	2,31	3,92	1,17	2,06	1,52	3,39
3	Волинська	1,19	0,55	1,69	2,40	3,07	0,02	1,22	0,67	3,94	1,81	0,93	1,46	0,42
4	Дніпропетровська	1,56	2,31	1,02	1,97	2,45	2,37	1,81	2,04	2,04	1,94	1,98	1,88	2,62
5	Донецька	0,88	1,73	1,19	1,29	1,95	1,70	0,93	1,24	2,77	1,10	1,13	0,99	2,07
6	Житомирська	0,96	0,73	1,51	2,15	2,81	0,24	0,97	0,42	3,88	1,56	0,67	1,21	0,67
7	Закарпатська	1,68	0,57	2,09	2,90	3,57	0,52	1,72	1,17	4,17	2,31	1,43	1,96	0,10
8	Запорізька	1,99	2,65	1,27	2,48	2,88	2,68	2,28	2,43	2,30	2,42	2,40	2,35	2,87
9	Івано-Франківська	1,63	0,35	2,04	2,85	3,53	0,52	1,68	1,15	3,97	2,28	1,40	1,93	0,23
10	Київська	5,80	6,23	5,22	5,83	5,98	6,48	6,04	6,26	2,84	6,05	6,21	6,08	6,62
11	Кіровоградська	0,58	1,90	1,16	0,85	1,50	1,55	0,37	0,90	3,71	0,25	0,64	0,11	1,98
12	Луганська	0,00	1,46	0,77	1,28	1,95	1,18	0,31	0,59	3,39	0,78	0,44	0,49	1,59
13	Львівська	1,46	0,00	1,84	2,67	3,36	0,57	1,53	1,06	3,64	2,13	1,29	1,79	0,52
14	Миколаївська	0,77	1,84	0,00	1,52	2,08	1,67	1,05	1,26	3,04	1,25	1,17	1,13	1,99
15	Одеська	1,28	2,67	1,52	0,00	0,70	2,38	1,18	1,73	3,63	0,61	1,48	0,94	2,81
16	Полтавська	1,95	3,36	2,08	0,70	0,00	3,05	1,85	2,40	4,00	1,26	2,14	1,60	3,48
17	Рівненська	1,18	0,57	1,67	2,38	3,05	0,00	1,20	0,65	3,94	1,80	0,91	1,45	0,44
18	Сумська	0,31	1,53	1,05	1,18	1,85	1,20	0,00	0,55	3,59	0,61	0,31	0,26	1,63
19	Тернопільська	0,59	1,06	1,26	1,73	2,40	0,65	0,55	0,00	3,76	1,14	0,26	0,79	1,09
20	Харківська	3,39	3,64	3,04	3,63	4,00	3,94	3,59	3,76	0,00	3,72	3,74	3,67	4,09
21	Херсонська	0,78	2,13	1,25	0,61	1,26	1,80	0,61	1,14	3,72	0,00	0,89	0,35	2,23
22	Хмельницька	0,44	1,29	1,17	1,48	2,14	0,91	0,31	0,26	3,74	0,89	0,00	0,54	1,34
23	Черкаська	0,49	1,79	1,13	0,94	1,60	1,45	0,26	0,79	3,67	0,35	0,54	0,00	1,88
24	Чернівецька	1,59	0,52	1,99	2,81	3,48	0,44	1,63	1,09	4,09	2,23	1,34	1,88	0,00
25	Чернігівська	0,75	2,12	1,22	0,63	1,27	1,78	0,59	1,12	3,71	0,04	0,87	0,33	2,21

Таблиця П. 4.

Матриця евклідових відстаней за нормалізованими показниками інноваційно-інвестиційного рівня за блоком результатів інноваційної діяльності зернопродуктового підкомплексу в розрізі регіонів України, 2008 р.

№	Регіони України	Автономна Республіка Крим	Вінницька	Волинська	Дніпропетровська	Донецька	Житомирська	Закарпатська	Запорізька	Івано-Франківська	Київська	Кіровоградська
1	Автономна Республіка Крим	0,00	1,83	3,29	1,33	2,89	2,74	3,15	1,80	1,75	0,85	2,68
2	Вінницька	1,83	0,00	1,51	0,60	3,13	1,06	1,43	1,18	0,83	2,44	0,88
3	Волинська	3,29	1,51	0,00	2,09	4,06	0,61	0,27	2,45	2,14	3,82	0,63
4	Дніпропетровська	1,33	0,60	2,09	0,00	2,74	1,60	2,00	0,89	0,64	1,92	1,46
5	Донецька	2,89	3,13	4,06	2,74	0,00	3,65	4,00	2,78	2,88	2,54	3,62
6	Житомирська	2,74	1,06	0,61	1,60	3,65	0,00	0,42	2,13	1,80	3,24	0,37
7	Закарпатська	3,15	1,43	0,27	2,00	4,00	0,42	0,00	2,46	2,14	3,66	0,59
8	Запорізька	1,80	1,18	2,45	0,89	2,78	2,13	2,46	0,00	0,35	2,40	1,87
9	Івано-Франківська	1,75	0,83	2,14	0,64	2,88	1,80	2,14	0,35	0,00	2,38	1,54
10	Київська	0,85	2,44	3,82	1,92	2,54	3,24	3,66	2,40	2,38	0,00	3,24
11	Кіровоградська	2,68	0,88	0,63	1,46	3,62	0,37	0,59	1,87	1,54	3,24	0,00
12	Луганська	2,35	0,58	1,22	1,04	3,28	0,98	1,25	1,23	0,93	2,95	0,66
13	Львівська	2,26	0,49	1,29	0,96	3,28	1,01	1,30	1,17	0,86	2,87	0,70
14	Миколаївська	2,54	0,74	0,77	1,32	3,52	0,42	0,72	1,75	1,42	3,10	0,14
15	Одеська	2,27	0,85	1,16	1,30	3,50	0,57	0,95	2,02	1,68	2,76	0,75
16	Полтавська	2,53	1,53	2,02	1,54	2,05	1,69	1,98	1,82	1,69	2,70	1,67
17	Рівненська	3,05	1,24	0,29	1,82	3,86	0,49	0,39	2,16	1,85	3,60	0,37
18	Сумська	2,38	0,54	1,01	1,11	3,40	0,69	0,98	1,48	1,15	2,96	0,39
19	Тернопільська	2,60	0,77	0,81	1,34	3,53	0,60	0,82	1,65	1,34	3,18	0,25
20	Харківська	5,08	6,11	7,03	5,70	3,82	6,51	6,87	6,09	6,12	4,25	6,64
21	Херсонська	2,50	0,77	0,80	1,34	3,53	0,29	0,67	1,87	1,53	3,03	0,27
22	Хмельницька	3,12	1,38	0,23	1,94	3,92	0,39	0,12	2,37	2,06	3,63	0,52
23	Черкаська	2,30	1,91	2,30	2,04	3,67	1,77	2,04	2,93	2,63	2,48	2,03
24	Чернівецька	2,35	1,03	1,20	1,46	3,59	0,64	0,97	2,20	1,87	2,81	0,88
25	Чернігівська	2,54	1,59	1,64	1,92	3,83	1,16	1,37	2,74	2,41	2,89	1,46

Продовження табл. П. 4.

№	Регіони України	Луганська	Львівська	Миколаївська	Одеська	Полтавська	Сумська	Тернопільська	Харківська	Херсонська	Хмельницька	Черкаська	Чернівецька	Чернігівська
1	Автономна Республіка Крим	2,35	2,26	2,54	2,27	2,53	3,05	2,38	2,60	5,08	2,50	3,12	2,30	2,35
2	Вінницька	0,58	0,49	0,74	0,85	1,53	1,24	0,54	0,77	6,11	0,77	1,38	1,91	1,03
3	Волинська	1,22	1,29	0,77	1,16	2,02	0,29	1,01	0,81	7,03	0,80	0,23	2,30	1,20
4	Дніпропетровська	1,04	0,96	1,32	1,30	1,54	1,82	1,11	1,34	5,70	1,34	1,94	2,04	1,46
5	Донецька	3,28	3,28	3,52	3,50	2,05	3,86	3,40	3,53	3,82	3,53	3,92	3,67	3,59
6	Житомирська	0,98	1,01	0,42	0,57	1,69	0,49	0,69	0,60	6,51	0,29	0,39	1,77	0,64
7	Закарпатська	1,25	1,30	0,72	0,95	1,98	0,39	0,98	0,82	6,87	0,67	0,12	2,04	0,97
8	Запорізька	1,23	1,17	1,75	2,02	1,82	2,16	1,48	1,65	6,09	1,87	2,37	2,93	2,20
9	Івано-Франківська	0,93	0,86	1,42	1,68	1,69	1,85	1,15	1,34	6,12	1,53	2,06	2,63	1,87
10	Київська	2,95	2,87	3,10	2,76	2,70	3,60	2,96	3,18	4,25	3,03	3,63	2,48	2,81
11	Кіровоградська	0,66	0,70	0,14	0,75	1,67	0,37	0,39	0,25	6,64	0,27	0,52	2,03	0,88
12	Луганська	0,00	0,11	0,57	1,10	1,51	0,93	0,31	0,43	6,49	0,75	1,16	2,33	1,28
13	Львівська	0,11	0,00	0,60	1,07	1,55	1,00	0,33	0,48	6,46	0,76	1,22	2,29	1,26
14	Миколаївська	0,57	0,60	0,00	0,68	1,61	0,51	0,27	0,22	6,53	0,22	0,65	1,97	0,83
15	Одеська	1,10	1,07	0,68	0,00	1,72	1,02	0,81	0,89	6,16	0,47	0,95	1,30	0,19
16	Полтавська	1,51	1,55	1,61	1,72	0,00	1,85	1,55	1,63	5,32	1,63	1,89	2,38	1,82
17	Рівненська	0,93	1,00	0,51	1,02	1,85	0,00	0,73	0,52	6,90	0,59	0,30	2,25	1,11
18	Сумська	0,31	0,33	0,27	0,81	1,55	0,73	0,00	0,23	6,48	0,44	0,91	2,08	0,99
19	Тернопільська	0,43	0,48	0,22	0,89	1,63	0,52	0,23	0,00	6,64	0,44	0,74	2,18	1,05
20	Харківська	6,49	6,46	6,53	6,16	5,32	6,90	6,48	6,64	0,00	6,43	6,83	5,47	6,15
21	Херсонська	0,75	0,76	0,22	0,47	1,63	0,59	0,44	0,44	6,43	0,00	0,63	1,77	0,62
22	Хмельницька	1,16	1,22	0,65	0,95	1,89	0,30	0,91	0,74	6,83	0,63	0,00	2,08	0,99
23	Черкаська	2,33	2,29	1,97	1,30	2,38	2,25	2,08	2,18	5,47	1,77	2,08	0,00	1,16
24	Чернівецька	1,28	1,26	0,83	0,19	1,82	1,11	0,99	1,05	6,15	0,62	0,99	1,16	0,00
25	Чернігівська	1,89	1,87	1,43	0,80	2,20	1,62	1,60	1,65	6,02	1,22	1,43	0,70	0,61

Додаток Р

Таблиця Р. 1.

Основні показники діяльності зернопродуктового підкомплексу
в розрізі регіонів України, 2008 р.

№	Регіони України	Середня ціна реалізації зернових та зернобобових, грн. за 1 ц	Рівень рентабельності (збитковості), %	Виробництво зернових, тис. т	Кількість реалізованої продукції, тис. т
1	Автономна Республіка Крим	86,3	21	1734	744,4
2	Вінницька	75,5	13	3378	1320,6
3	Волинська	87,21	14,8	717	175,2
4	Дніпропетровська	73,93	21	3694	1704,1
5	Донецька	73,6	9	2332	949,9
6	Житомирська	85,23	2	1102	297,7
7	Закарпатська	95,2	6,7	316	23,2
8	Запорізька	73,06	19,2	2780	1335,3
9	Івано-Франківська	81,41	-9,4	399	100,4
10	Київська	84,085	19,5	2593	2329,6
11	Кіровоградська	70,36	18,2	3003	1472,7
12	Луганська	73,72	2,9	1640	763
13	Львівська	121,61	58,1	837	283,5
14	Миколаївська	80,25	21,6	2386	1005,8
15	Одеська	76,39	19,8	3681	1519,1
16	Полтавська	73,59	20,7	4531	2214,8
17	Рівненська	82,09	13	770	238,4
18	Сумська	76,17	7,8	2366	813,9
19	Тернопільська	89,23	21,8	1598	746,1
20	Харківська	73,93	11,2	3797	2199,7
21	Херсонська	77,76	15,5	2202	817,1
22	Хмельницька	92,16	22,4	1815	743,1
23	Черкаська	75,84	10,3	2978	1636,5
24	Чернівецька	81,33	10,3	480	78,4
25	Чернігівська	81,91	21,3	2161	907,6
	Всього по Україні:	2041,865	391,7	53290	24420,10
	Середнє значення	81,7	15,7	2131,6	976,8
	Середньоквадратичне відхилення	10,6	11,8	1183,3	691,9

Продовження табл. Р. 1.

№	Регіони України	Державна підтримка виробництва зернопродукції, тис. грн.	Винахідницька активність регіону (чисельність творців в розрахунку на 10 тис. працюючих)	Виплати від володіння об'єктами інтелектуальної власності, тис. грн.
1	Автономна Республіка Крим	123452	51,8	969,8
2	Вінницька	72871,5	31,1	0
3	Волинська	15105,6	9,8	67,6
4	Дніпропетровська	373632,7	39,1	16731
5	Донецька	213074,6	51,9	252188,3
6	Житомирська	14882,6	15,3	8923,5
7	Закарпатська	2719,2	9,9	104,7
8	Запорізька	394024,3	46,6	17737
9	Івано-Франківська	42711,9	42	8662,5
10	Київська	1162318	54,8	57848,2
11	Кіровоградська	31064,2	18,8	10,8
12	Луганська	89556,7	28,2	6026,3
13	Львівська	98932,5	29,2	418,5
14	Миколаївська	179091,2	20,7	1235,1
15	Одеська	83103,4	19,9	124
16	Полтавська	64422,1	28,9	137706,3
17	Рівненська	14135,6	14,2	11,3
18	Сумська	49414,8	24,7	484,6
19	Тернопільська	22906,9	21,9	0
20	Харківська	742207,2	61,3	390038,2
21	Херсонська	36713,3	19,5	1860,8
22	Хмельницька	22144,1	11	5458,2
23	Черкаська	36686,4	18	16396,3
24	Чернівецька	12563,4	17,8	309,5
25	Чернігівська	37655,5	13,5	0,3
Всього по Україні:		157415,6	699,9	923312,8
Середнє значення		267338,8	28,0	36932,5
Середньоквадратичне відхилення		123452	15,4	92427,6

Таблиця Р. 2.

Нормалізовані показники діяльності зернопродуктового підкомплексу
в розрізі регіонів України, 2008 р.

№	Регіони України	Середня ціна реалізації зернових та зернобобових, грн. за 1 ц	Рівень рентабельності (збитковості), %	Виробництво зернових, тис. т	Кількість реалізованої продукції, тис. т
1	Автономна Республіка Крим	0,44	0,45	-0,34	-0,34
2	Вінницька	-0,58	-0,23	1,05	0,50
3	Волинська	0,52	-0,07	-1,20	-1,16
4	Дніпропетровська	-0,73	0,45	1,32	1,05
5	Донецька	-0,76	-0,57	0,17	-0,04
6	Житомирська	0,34	-1,16	-0,87	-0,98
7	Закарпатська	1,28	-0,76	-1,53	-1,38
8	Запорізька	-0,82	0,30	0,55	0,52
9	Івано-Франківська	-0,03	-2,12	-1,46	-1,27
10	Київська	0,23	0,32	0,39	1,96
11	Кіровоградська	-1,07	0,21	0,74	0,72
12	Луганська	-0,75	-1,08	-0,42	-0,31
13	Львівська	3,78	3,60	-1,09	-1,00
14	Миколаївська	-0,13	0,50	0,21	0,04
15	Одеська	-0,50	0,35	1,31	0,78
16	Полтавська	-0,77	0,43	2,03	1,79
17	Рівненська	0,04	-0,23	-1,15	-1,07
18	Сумська	-0,52	-0,67	0,20	-0,24
19	Тернопільська	0,72	0,52	-0,45	-0,33
20	Харківська	-0,73	-0,38	1,41	1,77
21	Херсонська	-0,37	-0,01	0,06	-0,23
22	Хмельницька	0,99	0,57	-0,27	-0,34
23	Черкаська	-0,55	-0,45	0,72	0,95
24	Чернівецька	-0,03	-0,45	-1,40	-1,30
25	Чернігівська	0,02	0,48	0,02	-0,10

Продовження табл. Р. 2.

№	Регіони України	Державна підтримка виробництва зернопродукції, тис. грн.	Винахідницька активність регіону (чисельність творців в розрахунку на 10 тис. працюючих)	Виплати від володіння об'єктами інтелектуальної власності, тис. грн.
1	Автономна Республіка Крим	-0,02	1,55	-0,39
2	Вінницька	1,82	0,20	-0,40
3	Волинська	-1,10	-1,18	-0,40
4	Дніпропетровська	0,31	0,72	-0,22
5	Донецька	0,26	1,55	2,33
6	Житомирська	-0,85	-0,83	-0,30
7	Закарпатська	-1,59	-1,18	-0,40
8	Запорізька	0,18	1,21	-0,21
9	Івано-Франківська	-1,54	0,91	-0,31
10	Київська	1,29	1,74	0,23
11	Кіровоградська	0,44	-0,60	-0,40
12	Луганська	0,01	0,01	-0,33
13	Львівська	-1,35	0,08	-0,40
14	Миколаївська	0,14	-0,47	-0,39
15	Одеська	1,25	-0,53	-0,40
16	Полтавська	1,91	0,06	1,09
17	Рівненська	-1,08	-0,90	-0,40
18	Сумська	0,09	-0,21	-0,39
19	Тернопільська	-0,44	-0,40	-0,40
20	Харківська	0,28	2,16	3,82
21	Херсонська	0,68	-0,55	-0,38
22	Хмельницька	-0,19	-1,10	-0,34
23	Черкаська	0,34	-0,65	-0,22
24	Чернівецька	-1,50	-0,66	-0,40
25	Чернігівська	0,66	-0,94	-0,40

Таблиця Р. 3.

Матриця евклідових відстаней за нормалізованими показниками діяльності зернопродуктового підкомплексу в розрізі регіонів України, 2008 р.

№	Регіони України	Автономна Республіка Крим	Вінницька	Волинська	Дніпропетровська	Донецька	Житомирська	Закарпатська	Запорізька	Івано-Франківська	Київська	Кіровоградська
1	Автономна Республіка Крим	0,00	3,12	3,28	2,67	3,27	3,17	3,90	1,85	3,50	2,88	3,13
2	Вінницька	3,12	0,00	4,50	1,89	3,67	4,05	5,35	2,13	5,12	2,62	1,81
3	Волинська	3,28	4,50	0,00	4,41	4,77	1,27	1,23	3,97	3,09	5,32	3,62
4	Дніпропетровська	2,67	1,89	4,41	0,00	3,34	4,13	5,28	1,10	4,97	2,24	1,59
5	Донецька	3,27	3,67	4,77	3,34	0,00	4,25	5,33	2,84	4,30	3,43	3,78
6	Житомирська	3,17	4,05	1,27	4,13	4,25	0,00	1,56	3,67	2,28	4,99	3,39
7	Закарпатська	3,90	5,35	1,23	5,28	5,33	1,56	0,00	4,82	2,88	5,98	4,62
8	Запорізька	1,85	2,13	3,97	1,10	2,84	3,67	4,82	0,00	4,18	2,26	1,91
9	Івано-Франківська	3,50	5,12	3,09	4,97	4,30	2,28	2,88	4,18	0,00	5,49	4,74
10	Київська	2,88	2,62	5,32	2,24	3,43	4,99	5,98	2,26	5,49	0,00	3,22
11	Кіровоградська	3,13	1,81	3,62	1,59	3,78	3,39	4,62	1,91	4,74	3,22	0,00
12	Луганська	2,53	2,67	2,63	2,85	3,26	1,85	3,33	2,28	2,68	3,77	2,22
13	Львівська	5,20	7,26	5,18	6,73	7,41	6,09	5,32	6,51	7,08	6,80	6,84
14	Миколаївська	2,26	2,26	2,55	2,06	3,69	2,56	3,56	1,97	4,11	3,30	1,37
15	Одеська	3,35	1,18	4,23	1,65	4,03	3,99	5,16	2,27	5,41	2,94	1,18
16	Полтавська	4,53	2,36	5,93	2,45	3,85	5,60	6,79	3,20	6,71	2,83	2,84
17	Рівненська	3,05	4,25	0,60	4,11	4,43	1,08	1,58	3,60	2,75	5,09	3,32
18	Сумська	2,41	2,20	2,62	2,32	3,34	2,03	3,43	1,98	3,25	3,54	1,63
19	Тернопільська	2,05	3,33	1,67	3,06	4,03	2,02	2,53	2,72	3,59	3,85	2,62
20	Харківська	5,37	5,19	7,07	4,52	2,78	6,59	7,58	4,55	6,69	4,16	5,35
21	Херсонська	2,49	1,90	2,66	2,36	3,60	2,43	3,63	2,16	3,96	3,44	1,43
22	Хмельницька	2,77	3,43	1,77	3,39	4,46	2,21	2,60	3,27	4,14	4,20	2,73
23	Черкаська	3,15	1,86	3,50	1,80	3,64	3,06	4,32	2,13	4,42	3,09	0,92
24	Чернівецька	3,26	4,72	1,00	4,50	4,57	1,24	1,48	3,90	2,34	5,44	3,81
25	Чернігівська	2,70	2,27	2,56	2,60	4,03	2,63	3,58	2,56	4,41	3,60	1,65

Продовження табл. Р. 3.

№	Регіони України	Луганська	Львівська	Миколаївська	Одеська	Полтавська	Сумська	Тернопільська	Харківська	Херсонська	Хмельницька	Черкаська	Чернівецька	Чернігівська
1	Автономна Республіка Крим	2,53	5,20	2,26	3,35	4,53	3,05	2,41	2,05	5,37	2,49	2,77	3,15	3,26
2	Вінницька	2,67	7,26	2,26	1,18	2,36	4,25	2,20	3,33	5,19	1,90	3,43	1,86	4,72
3	Волинська	2,63	5,18	2,55	4,23	5,93	0,60	2,62	1,67	7,07	2,66	1,77	3,50	1,00
4	Дніпропетровська	2,85	6,73	2,06	1,65	2,45	4,11	2,32	3,06	4,52	2,36	3,39	1,80	4,50
5	Донецька	3,26	7,41	3,69	4,03	3,85	4,43	3,34	4,03	2,78	3,60	4,46	3,64	4,57
6	Житомирська	1,85	6,09	2,56	3,99	5,60	1,08	2,03	2,02	6,59	2,43	2,21	3,06	1,24
7	Закарпатська	3,33	5,32	3,56	5,16	6,79	1,58	3,43	2,53	7,58	3,63	2,60	4,32	1,48
8	Запорізька	2,28	6,51	1,97	2,27	3,20	3,60	1,98	2,72	4,55	2,16	3,27	2,13	3,90
9	Івано-Франківська	2,68	7,08	4,11	5,41	6,71	2,75	3,25	3,59	6,69	3,96	4,14	4,42	2,34
10	Київська	3,77	6,80	3,30	2,94	2,83	5,09	3,54	3,85	4,16	3,44	4,20	3,09	5,44
11	Кіровоградська	2,22	6,84	1,37	1,18	2,84	3,32	1,63	2,62	5,35	1,43	2,73	0,92	3,81
12	Луганська	0,00	6,87	1,96	2,90	4,36	2,17	0,84	2,31	5,60	1,54	2,72	2,01	2,42
13	Львівська	6,87	0,00	5,61	6,84	7,98	5,56	6,54	4,65	8,83	6,18	4,65	6,90	5,75
14	Миколаївська	1,96	5,61	0,00	1,81	3,58	2,36	1,32	1,31	5,61	0,86	1,50	1,54	2,90
15	Одеська	2,90	6,84	1,81	0,00	2,19	4,04	2,22	3,01	5,36	1,79	2,96	1,41	4,58
16	Полтавська	4,36	7,98	3,58	2,19	0,00	5,72	3,86	4,65	4,03	3,59	4,64	2,87	6,20
17	Рівненська	2,17	5,56	2,36	4,04	5,72	0,00	2,25	1,68	6,79	2,41	1,96	3,24	0,65
18	Сумська	0,84	6,54	1,32	2,22	3,86	2,25	0,00	1,96	5,50	0,98	2,26	1,45	2,64
19	Тернопільська	2,31	4,65	1,31	3,01	4,65	1,68	1,96	0,00	6,09	1,77	0,84	2,56	2,17
20	Харківська	5,60	8,83	5,61	5,36	4,03	6,79	5,50	6,09	0,00	5,71	6,40	5,15	6,98
21	Херсонська	1,54	6,18	0,86	1,79	3,59	2,41	0,98	1,77	5,71	0,00	1,88	1,52	2,95
22	Хмельницька	2,72	4,65	1,50	2,96	4,64	1,96	2,26	0,84	6,40	1,88	0,00	2,62	2,55
23	Черкаська	2,01	6,90	1,54	1,41	2,87	3,24	1,45	2,56	5,15	1,52	2,62	0,00	3,71
24	Чернівецька	2,42	5,75	2,90	4,58	6,20	0,65	2,64	2,17	6,98	2,95	2,55	3,71	0,00
25	Чернігівська	2,19	5,68	0,77	1,84	3,68	2,47	1,62	1,54	5,98	0,77	1,39	1,77	3,08

Додаток С

Кластерні центри та середні характеристики показників
результатів діяльності зернопродуктового підкомплексу України

№	Центр кластеру	Кількість регіонів	Середня ціна реалізації зернових та зернобобових 1 ц, грн.	Рівень рентабельності (збитковості), %	Виробництво зернових, тис. т	Кількість реалізованої продукції, тис. т	Державна підтримка виробництва зерно-продукції, тис. грн.	Винахідницька активність регіону (чисельність творців в розрахунку на 10 тис. працюючих)	Виплати від володіння об'єктами інтелектуальної власності, тис. грн.
1	Львівська	1	121,6	58,1	837,0	283,5	123452,0	51,8	969,8
2	Донецька	2	73,8	10,1	3064,5	1574,8	477640,9	56,6	32113,3
3	Чернівецька	6	85,4	6,2	630,7	152,2	17019,7	18,2	3013,2
4	Полтавська	2	78,8	20,1	3562	2272,2	613370,0	41,85	9777,22
5	Миколаївська	14	78,7	16,1	2529,714	1109,2	110879,8	26,1	4788,2

ЛІТЕРАТУРА

1. Аграрна реформа в Україні : [монографія] / [Гайдуцький П. І., Саблук П. Т., Луценко Ю. О та ін.]; за ред. П. І. Гайдуцького. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 424 с.
2. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку / [упорядкув. П. К. Канінський, М. П. Федієнко, Н. В. Ткачук]; за ред. П. К. Канінського – К. : ІАЕ УААН, 2005. – 292 с.
3. Алимова Т. Инновационные процессы в малом предпринимательстве / Т. Алимова // Вопросы статистики. – 1999. – № 8. – С. 13–18.
4. Алтухов А. И. Зерно России / Алтухов А. И. – М. : ЭКОНДС-К, 2002. – 432 с.
5. Алтухов А. И. Пути повышения рентабельности производства зерна / А. И. Алтухов // АПК: экономика, управление. – 2008. – № 2. – С. 11–15.
6. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз : [монографія] / В. Андрійчук. – [2-ге вид. без змін]. – К. : КНЕУ, 2006. – 292 с.
7. Андрійчук В. Г. Сучасна аграрна політика: проблемні аспекти / [Андрійчук В. Г., Зубець М. В., Юрчишин В. В.] – К. : Аграрна наука, 2005. – 140 с.
8. Аристотель. Метафизика : в 4 т. / Аристотель. – М. : Мысль, 1984. – Ч. 1. – С. 155–156.
9. Бабич Л. М. Економічний зміст та роль показників обґрунтувань при формуванні проекту державного бюджету // Формування ринкових відносин в Україні : збірник наукових праць. – Вип. 16 / Бабич Л. М. – К., 2002. – С. 1–9.

10. Бабець Є. К. Теорія капітального інвестування: навч. посіб. / Є. К. Бабець, О. П. Губенко. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2003. – 210 с.
11. Базилевич А. И. Инновационный менеджмент : [учебник] / А. И. Базилевич , Л. Я. Аврашков, Л.В. Бобков. – [2-е изд. перераб. и доп.]. – М. : Вузовский учебник, 2008. – 464 с.
12. Баскаков А. Я. Методология научного исследования / А. Я. Баскаков, Н. В. Туленков. – К. : МАП, 2002. – 216 с.
13. Березин В. А. Повышение эффективности капиталовложений / В. А. Березин, С. И. Мозохин. – М. : Знание, 1988. – 63 с.
14. Бершеда Е. Р. Межотраслевые связи в инвестиционном комплексе / Е. Р. Бершеда. – К., 1981. – 222 с.
15. Бескид Й. М. Вдосконалення бюджетного процесу / Й. М. Бескид // Фінанси України. – 2006. – № 9. – С. 56–59.
16. Бирман Г. Экономический анализ инвестиционных проектов / Г. Бирман, С. Шмидт; [пер. с англ. под ред. Л. П. Белых]. – М. : Банки и биржи. ЮНИТИ, 1997. – С. 94–95.
17. Білик В. О. Розвиток ринкових відносин в аграрній сфері економіки / В. О. Білик // Економіка АПК. – 2001. – № 3. – С. 78–81.
18. Білик Ю. Д. Економічні проблеми агропромислового комплексу України в умовах формування ринкових відносин / Білик Ю. Д. – К. : РВЦ УА-НІП, 1998.
19. Бланк А. В. Инвестиционный менеджмент / Бланк А. В. – К. : МП “ИТЕМ ЛТД”, 1995 – 447 с.
20. Боев В. Р. Продовольственная безопасность СНГ: выбор альтернативы на пороге XXI века / Боев В. Р., Румянцева Е. Е., Доденко В. А. – М., 1998. – С. 448.
21. Бойко В. І. Потенціал галузі і цінова ситуація на ринку зерна в Україні / В. І. Бойко, З. П. Ніколаєва // Економіка АПК. – 2001. – № 12. – С. 57.

22. Борщ Л. М. Інвестиції в Україні: стан, проблеми і перспективи / Борщ Л. М. – К. : Знання, 2003. – 318 с.
23. Борщ Л. М. Інвестування: теорія і практика : [навч. посіб.] / Борщ Л. М. – К. : Знання, 2005. – 470 с.
24. Бровинська Н. Основні тенденції та диспропорції регіонального розвитку в Україні / Бровинська Н. – К. : Основи, 2001. – 234 с.
25. Бровко Л. И. Экономическое обоснование инвестиций в аграрный сектор АПК / Бровко Л. И. – Днепропетровск : Пороги, 1999. – 96 с.
26. Бугуцький О. А. Аналіз економічної ефективності сільськогосподарського виробництва / Бугуцький О. А. – К. : Урожай, 1976. – 262 с.
27. Бурденний І.М. З досвіду державного регулювання сільськогосподарського виробництва зарубіжних країн / І. М. Бурденний // Економіка АПК. – 2001. – № 2. – С. 124–126.
28. Буряк П. Инвестиционная деятельность предприятий / П. Буряк, С. Ландар // Бизнес-Информ. – 1997. – № 22. – С. 34–36.
29. Бухгалтерский учет и аудит в строительстве: учебное пособие / [В. А. Лукинов, А. А. Карпенко, С. С. Романова]; под ред. В. А. Лукинова. – М. : Юрайт, 1998. – 474 с.
30. Бюджетне законодавство України: зб. нормат. актів. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 416 с.
31. Варховенко О. С. Проблеми і перспективи розвитку фінансової системи України / Варховенко О. С. – К. : НДФІ, 2007. – 230 с.
32. Веренс В. Руководство по оценке эффективности инвестиций / В. Веренс, П. Харанек. – М., 1995.
33. Водачек Л. Стратегическое управление инновациями на предприятии / Л. Водачек, О. Водачкова; пер. со словац. – М. : Экономика, 1989. – 167 с.

34. Возмещение основных фондов в условиях интенсификации / [под ред. В. П. Красовского]. – М. : Экономика, 1986. – 223 с.
35. Воронянська О. В. Стан зернопродуктового комплексу України / О. В. Воронянська // Вісник Сумського державного аграрного університету. – (Серія: Фінанси і кредит). – 2000. – № 1. – С. 234–236.
36. Гаврилов Е. И. Экономическая эффективность производства, капитальных вложений и новой техники / Гаврилов Е. И. – Минск : Наука и техника, 1971. – 180 с.
37. Гайдуцький П. І. Аграрний ринок: уроки і завдання / П. І. Гайдуцький // Економіка АПК. – 2002. – № 5. – С. 3–9.
38. Гайдуцький П. І. Про основні засади реформування системи державної підтримки сільського господарства та сільської території / П. І. Гайдуцький // Економіка АПК. – 2005. – № 11. – С. 43–48.
39. Галушко В. П. Державне регулювання та підтримка сільськогосподарського виробництва в розвинутих країнах / В. П. Галушко, В. Ф. Хоменко // Економіка АПК. – 1998. – № 11. – С. 3–6.
40. Ганганов, В. М. Ресурсозберігаючі технології і родючість ґрунту / В. М. Ганганов // Економіка АПК. – 2004. – № 12. – С.47–49.
41. Гаркуша О. М. Ринку АПК – належне регулювання / О. М. Гаркуша // Економіка АПК. – 2001. – № 4. – С. 48–50.
42. Гладич Б. Б. Інноваційна діяльність: [навч. посіб.] / Гладич Б. Б., Стельмашук А. М., Погріщук Б. В. – Тернопіль : Економічна думка, 2000. – 180 с.
43. Геєць В. Інноваційні перспективи України: [монографія] / В. Геєць, В. Семиноженко. – Харків : Константа, 2006. – 272 с.
44. Геєць В. Соціогуманітарні складові перспектив переходу до соціально-орієнтованої економіки в Україні / В. Геєць // Економіка України. – 2000. – № 2. – С. 4–12.
45. Гитман Л. Дж. Основы инвестирования / Гитман Л. Дж., Джонк М. Д.; пер. с англ. – М.: Дело, 1997. – 1008 с.

46. Гладиш Р. О. Оцінка впливу цінової невизначеності для сільськогосподарських виробників / Р. О. Гладиш // Агроінком. – 2005. – № 1–2. – С. 74–76.
47. Гойко А. Ф. Методи оцінки інвестицій та пріоритетні напрямки їх реалізації / Гойко А. Ф. – К. : Віра-Р, 1999. – 320 с.
48. Гольдштейн Г. Я. Инновационный менеджмент / Гольдштейн Г. Я. – Таганрог : ТРТУ, 1995.
49. Горьовий В. П. Товарні біржі на ринку сільськогосподарської продукції України / В. П. Горьовий // Економіка АПК. – 1998. – № 8. – С. 78–82.
50. Господарський кодекс України: 16.01.2003 р. № 436 (із зм.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gada.gov.ua>.
51. Государственная власть и предприятие: от команды к партнерству / [под ред. Ю. Н. Осипова]. – М. : Международные отношения, 1991. – С. 358.
52. Гош А. Рынок как средство возрождения переходной экономики Украины / А. Гош // Экономика Украины. – 2005. – № 9. – С. 77–82.
53. Гранберг А. Н. Основы региональной экономики / Гранберг А. Н. – М., 2001. – 439 с.
54. Гринев В. Ф. Инновационный менеджмент: [учеб. пособие] / Гринев В. Ф. – К. : МАУП, 2000. – 148 с.
55. Гринько Р. Методика економічних досліджень / Гринько Р. – Львів : Каменярь, 1999. – 356 с.
56. Гринчуцький В. І. Економіка підприємства: [навч. посіб]. / Гринчуцький В. І., Карапетян Е. Т., Погріщук Б. В. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 304 с.
57. Губені Ю. Е. Регулювання аграрного ринку в сільському господарстві Чехії / Ю. Е. Губені // Економіка АПК. – 1998. – № 2. – С. 72–74.

58. Гуткевич С. О. Інвестування: пріоритети та ефективність / С. О. Гуткевич, М. Д. Корінько // Актуальні проблеми економіки. – 2002. – № 6. – С. 20.
59. Дацій Н. В. Економічний зміст інноваційної діяльності в сільському господарстві / Н. В. Дацій // Агросвіт. – 2008. – № 18. – С. 10–13.
60. Дем'яненко М. Я. Проблеми амортизації в аграрному секторі АПК: [монографія] / М. Я. Дем'яненко, С. М. Євтушенко. – К. : ННЦ ІАЕ, 2006. – 178 с.
61. Дем'яненко С. Ліквідність ціни зернових – передумова для формування аграрного ф'ючерсного ринку в Україні / С. Дем'яненко, Г. Немченко // Економіка України. – 2005. – № 6. – С. 66–72.
62. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика / [Долан З. Дж. и др.]. – Л., 1991. – 488 с.
63. Державне регулювання економіки : [навч. посібник / за ред. С. І. Архієреєвої, Н. Б. Решетняк]. – Харків : НТУ “ХПІ”, 2004. – 190 с.
64. Деркач Н. И. Бюджет и бюджетный процесс на Украине / Н. И. Деркач, Л. П. Гордеева. – Днепропетровск : Пороги, 2005. – 256 с.
65. Дмитренко Г. Принципи формування управлінських рішень і структур : матеріали засідання міжнародного круглого столу (Форум інтелектуальної співпраці). – К., 2001. – С. 27–29.
66. Дмитрук Б. П. Про реформування інфраструктури ринку зерна / Б. П. Дмитрук // Економіка АПК. – 1998. – № 5. – С. 60–62.
67. Добрынин В. А. Экономика сельского хозяйства / Добрынин В. А. – М. : Агропромиздат, 1990. – 496 с.
68. Довганчик Г. В. Роль державного регулювання економічних відносин в агропромисловому виробництві / Г. В. Довганчик // Економіка АПК. – 2000. – № 5. – С. 3–5.
69. Дойль П. Менеджмент: стратегия и тактика / Дойль П.; пер.с англ. под ред. Ю. Н. Каптуревского. – СПб. : Питер, 1999. – 560 с.

70. Дорошенко Т. В. Формування оптимальної структури інвестиційних ресурсів на підприємстві / Т. В. Дорошенко // Фінанси України. – 2000. – № 9. – С. 134–137.

71. Економіка сільського господарства : навч. посібник / [Збарський В. К., Мацибора В. І., Чалий А. А. та ін.]; за ред. В. К. Збарського і В. І. Мацибори. – К. : Каравела, 2009. – 264 с.

72. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / [за ред. В. Гейця]. – К. : Ін-т екон. прогнозування. – Фенікс, 2003. – 1008 с.

73. Економічна енциклопедія: у 3 т. / [відп. ред. С. В. Мочерний]. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2001. – Т. 2. – 848 с.

74. Ермаков А. Е. Инновационные приоритеты развития агропромышленного комплекса / А. Е. Ермаков, Б. В. Погрищук, В. И. Чернодон // Научно-инновационная деятельность в агропромышленном комплексе: материалы междунар. науч.-практ. конф. – В двух частях. – Ч. 1. – (20-21 мая 2010 г.) – Минск, 2010. – С. 61–63.

75. Єрмаков О. Ю. Формування та функціонування регіонального ринку зерна / О. Ю. Єрмаков, О. А. Нечипоренко // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2005. – Вип. 1 (29). – С. 9–18.

76. Забезпечення конкурентоспроможності й економічного зростання регіонального АПК / [за ред. І. І. Червена, М. А. Євчук]. – Миколаїв, 2005. – 440 с.

77. Закон України “Про банки і банківську діяльність” № 2121 – III від 7.12.2000 р. (із зм.) // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 5–6. – С. 130.

78. Закон України “Про внесення зміни до Закону України “Про зерно та ринок зерна в Україні” № 2611 – IV від 31.05. 2005 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 26. – С. 351.

79. Закон України “Про господарські товариства” № 1576–XII від 19.09.91р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 49. – С. 682.

80. Закон України “Про державну підтримку сільського господарства України” № 1877 від 24.06.2004 р. (із зм.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gada.gov.ua>.

81. Закон України “Про захист іноземних інвестицій на Україні” № 1540а-ХІІ від 10.09.91 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991 р. – № 46. – С. 616.

82. Закон України “Про зерно та ринок зерна в Україні” № 37 – ІV від 4 липня 2002 р. (із зм.) // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 35. – С. 258.

83. Закон України “Про зовнішньо-економічну діяльність” № 959–ХІІ від 16.04.91р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 29. – С. 377.

84. Закон України “Про інвестиційну діяльність” № 1560–ХІІ від 18.09.91р. (із зм.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gada.gov.ua>.

85. Закон України “Про інноваційну діяльність” № 40–ІV від 4.04.2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36. – С. 266.

86. Закон України “Про інститути спільного інвестування (пайові та кооперативні інвестиційні фонди)” № 2299-ІІ від 15.03.2001 (із зм.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gada.gov.ua>.

87. Закон України “Про колективне сільськогосподарське підприємство” № 2114-ХІІ від 14.02.1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 20. – С. 272.

88. Закон України “Про оподаткування прибутку підприємств” № 334/94 від 28.12.94 р. (із зм.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gada.gov.ua>.

89. Закон України “Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року” № 2982–ІV від 18.10.2005р. (із зм.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gada.gov.ua>.

90. Закон України “Про оренду землі” № 2611 – IV від 6.10.98 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 46–47– С. 280.
91. Закон України “Про особливості приватизації майна в агропромислового комплексу” № 290/96-ВР від 10.07.1996 р.(із зм.) // Відомості Верховної Ради України. – 1996 р. – № 41. – С. 188.
92. Закон України “Про податок на додану вартість” № 168/97-ВР від 3.04. 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 21. – С. 156.
93. Закон України “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності” № 433–IV від 16 січня 2003 р. (із зм.) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http: // www.gada.gov.ua](http://www.gada.gov.ua).
94. Закон України “Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві” № 400 від 17.10.90 р. (із зм.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http: // www.gada.gov.ua](http://www.gada.gov.ua).
95. Закон України “Про режим іноземного інвестування” № 93/96 від 18.03.96. (із зм.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http: // www.gada.gov.ua](http://www.gada.gov.ua).
96. Закон України “Про сертифіковані товарні склади та прості і подвійні складські свідоцтва” № 2286 – IV від 23.12.2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 6. – С. 136.
97. Закон України “Про сільськогосподарську кооперацію” № 469/97-ВР від 17.07.97 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 39. – С. 261.
98. Закон України “Про систему інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу України” № 229–V від 15.10.2005 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http: // www.gada.gov.ua](http://www.gada.gov.ua).
99. Закон України “Про страхування” № 85/96–ВР від 7.03.96 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 18. – С. 78.
100. Закон України “Про товарну біржу” № 1956–XII від 10.04.91 р. (із зм.) // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 10. – С. 139.

101. Закон України “Про ціни і ціноутворення” № 507 від 03.12.90 р. (із зм.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gada.gov.ua>.
102. Закон України “Про цінні папери і фондову біржу” № 1201 від 28.12.94 р. (із зм.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gada.gov.ua>.
103. Закон України “Про фермерське господарство” № 973-IV від 19.06.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 45. – С. 363.
104. Закон України “Про фіксований сільськогосподарський податок” № 320-XIV від 17.12.1998 р. (із зм.) // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 5 – 6. – С. 39.
105. Закон України “Про фінансовий лізинг” № 723/97 від 16.12.97 р. (із зм.) // Инвест. газета. – 2006. – № 32.
106. Злобин Е. Ф. Экономика и организация регионального аграрного рынка / Злобин Е. Ф. – М., 1996. – 212 с.
107. Идрисов А. Б. Планирование и анализ эффективности инвестиций / Идрисов А. Б. – М., 1990. – 160 с.
108. Инвестиции в Украине / [под ред. С. И. Вакарина]. – К. : Конкорд, 1996. – 94 с.
109. Инвестиционная привлекательность технологий переработки фуражного зерна и эффективность его использования // Достижения науки и техники АПК. – 2009. – № 1. – С. 9 – 11.
110. Инновационная деятельность в аграрном секторе экономики / [под ред. И. Г. Ушачева, И. Т. Трубилина, Е. С. Оглоблина, И. С. Санду]. – М. : Колос, 2007.
111. Инновационный менеджмент / [Ильенкова С. Д., Гохбер Л. М., Ягудин С. Ю. и др.]; под ред. С. Д. Ильенковой. – М. : Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997. – 327 с.
112. Ионов В. Я. Методы оценки эффективности капитальных вложений / Ионов В. Я. – М. : Знание, 1982. – 63 с.

113. Інвестиційна політика в Україні: досвід, проблеми, перспективи : [монографія] / М. Г. Чумаченко, С. С. Аптекарь та ін. – К. : Інститут економіки НАН України, 2003.
114. Інвестування в аграрній сфері / [за ред. А. В. Чупіса]. – Суми : Довкілля, 2002. – 244 с.
115. Інвестиційна привабливість аграрно-промислового виробництва регіонів України / [Саблук П. Т., Кісіль М. І., Коденська М. Ю. та ін.]; за ред. М. І. Кісіля, М. Ю. Коденської. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 478 с.
116. Йохна М. А. Економіка і організація інноваційної діяльності / М. А. Йохна, В. В. Стадник. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2005. – 400 с.
117. Кадієвський В. А. Ефективність використання виробничого потенціалу і фондів розвитку виробництва / В. А. Кадієвський, І. І. Пилипенко. – К. : Укр. НДІ НТІ, 1989. – 173 с.
118. Кардаш В. Я. Товарна інноваційна політика: [навч. посібник] / Кардаш В. Я. – К. : КНЕУ, 1999. – 124 с.
119. Кейнс Дж. Общая теория занятости, процента и денег / Кейнс Дж. – М. : Гелиос АРВ, 1999. – 352 с.
120. Кириленко І. Г. Трансформація соціально-економічних перетворень у сільському господарстві України: проблеми / Кириленко І. Г. – К. : ННЦ “Інститут аграрної економіки”, 2005. – 452 с.
121. Кісіль М. І. Тенденції і напрями активізації аграрного інвестиційного процесу / М. І. Кісіль // Економіка АПК. – 2002. – № 4. – С. 66–71.
122. Кісіль М. І. Інвестиційна та інноваційна складові доктрини аграрної політики України / М. І. Кісіль // Економіка АПК. – 2003. – № 7. – С. 82–87.
123. Кісіль М. І. Ефективність інвестицій сільськогосподарських кооперативів: [монографія] / М. І. Кісіль, О. В. Ролінський. – К. : ННЦ ІАЕ, 2006. – 228 с.

124. Коваленко Н. Я. Экономика сельского хозяйства: [курс лекций] / Коваленко Н. Я. – М. : ЭКМОС, 1999. – 446 с.
125. Коваленко Ю. С. Концептуальні основи організації сільськогосподарського ринку в Україні / Ю. С. Коваленко // Економіка АПК. – 1999. – № 1. – С. 105–110.
126. Ковальчук М. І. Стратегічний аналіз у сільському господарстві: [навч. посіб.] / Ковальчук М. І. – К. : КНЕУ, 1997. – 224 с.
127. Козлова Н. В. Ефективність переробки зерна у Черкаській області / Н. В. Козлова // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 1998. – Вип. 4. – С. 15–17.
128. Козловський А. В. Інформатика і комп'ютерна техніка: [навч. посіб.] / Козловський А. В., Паночишин Ю. М., Погрішук Б. В. – Вінниця: ВІЕ ТНЕУ, 2007. – 340 с.
129. Козловський В. О. Методологія дослідження інвестиційних процесів в Україні: стан і напрямки розвитку / В. О. Козловський, Б. В. Погрішук // Збірник наукових праць молодих вчених Тернопільського національного економічного університету. – Тернопіль, 2007. – Вип. № 7. – С. 125–131.
130. Кононенко В. Л. Система регуляторів перехідної економіки України / Кононенко В. Л. – К. : ІЕ ПАНУ, 1999. – С. 72–74.
131. Коробейников М. Агропромышленный комплекс России в системе мирового продовольственного хозяйства / М. Коробейников // Международный сельскохозяйственный журнал. – 2000. № 1. – С. 22–27.
132. Кошкин Л. И. Менеджмент на промышленном предприятии / Кошкин Л. И., Хачатуров А. Е., Булатов И. С. – Л. : Эколайн, 2000. – 234с.
133. Краткий словарь-справочник / [под ред. Ю. М. Малыгина]. – М. : Агропромиздат, 1991. – 95 с.
134. Крисальний О. В. Формування системи державної підтримки розвитку агропромислового виробництва в Україні / О. В. Крисальний // Економіка АПК. – 1998. – № 7. – С. 8–11.

135. Крейдич І. До питання про інвестиційну привабливість регіонів / І. Крейдич // Економіст. – 2001. – № 9. – С. 46–48.
136. Крейдич І. Перспективні напрями та механізм стимулювання інвестицій / І. Крейдич // Економіка України. – 2002. – № 6. – С. 86–88.
137. Крушвиц Л. Инвестиционные расчеты / Крушвиц Л.; пер. с нем. под общей ред. В. В. Ковалева и Э. А. Сабурова. – Питер : СПб, 2001. – 432 с.
138. Крылов Э. И. Анализ эффективности инвестиционной и инновационной деятельности предприятия: учеб. пособие / Крылов Э. И., Власова В. М., Журавкова И. В. – [2-е изд. перераб. и доп.]. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 608 с.
139. Кузык Б. Россия – 2050: стратегия инновационного прорыва / Б. Кузык, Ю. Яковец. – [2-е изд., доп.]. – М. : Издательство “Экономика”, 2005. – 624 с.
140. Кузьминский А. Н. Учетная и аналитическая информация в объединении / Кузьминский А. Н. – К. : Вища школа, 1979. – 96 с.
141. Лайко П. А. Концептуальні положення державної фінансової підтримки розвитку сільського господарства / П. А. Лайко // Економіка АПК. – 1999. – № 1. – С. 78.
142. Лановий В. Інвестиції та розвиток / В. Лановий, В. Дубровський. – К. : Центр ринкових реформ, 2002. – 88 с.
143. Ланченко Є. О. Факторний аналіз впливу ефективності господарювання на розвиток інвестиційних процесів аграрних підприємств / Є. О. Ланченко // Економіка АПК. – 2006. – № 5. – С. 92–98.
144. Ланченко Є. О. Формування і реалізація інвестиційної політики в аграрному секторі економіки України / Є. О. Ланченко // Агроінком. – 2005. – № 11–12. – С. 59–64.
145. Лобас М. Г. Интенсификация зернового хозяйства Украинской ССР в условиях становления рыночных отношений / Лобас М. Г. – К. : Урожай, 1991. – 264 с.

146. Лобас М. Г., Олійник О. В. Проблеми встановлення заставних та інтервенційних цін на зерновому ринку // Агроінком. – 2006. – № 11–12. – С. 15–19.
147. Лойтер М. Н. Природные ресурсы и эффективность капитальных вложений / Лойтер М. Н. – М. : Наука, 1974. – 280 с.
148. Лукінов І. І. Державні і ринкові регулятори соціально-економічних перетворень АПК України / І. І. Лукінов // Економіка АПК. – 2000. – № 2. – С. 35–37.
149. Майорова Т. В. Інвестиційна діяльність: [навч. посібник] / Майорова Т. В. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 376 с.
150. Макаренко П. М. Причини аграрної кризи і недооцінка ролі держави в умовах ринкових перетворень / П. М. Макаренко // Економіка АПК. – 2002. – № 4. – С. 22–26.
151. Макконелл К. Р. Экономикс: Принципы, проблемы и политика: в 2 т. / Макконелл К. Р., Брю С.; пер. с англ. – М. : Республика, 1992. – Т. 1. – 399 с.
152. Малес В. М. Методологічні аспекти формування функцій державного управління галузями АПК України / В. М. Малес // Економіка АПК. – 1998. – № 1. – С. 8–14.
153. Малхорта Х. Маркетинговые исследования. Практическое руководство / Малхорта Х., Нэреш К.; пер. с англ. – [3-е изд.]. – М. : Издательский дом “Вильяме”, 2002. – 960 с.: ил.
154. Мамченко В. Г. Основы инвестиционной деятельности / Мамченко В. Г. – Харьков : ХГИ НУА, 1996. – 28 с.
155. Маркс К. Производство, потребление, распределение, обмен (обращение) / Маркс К., Энгельс Ф. – [2-е изд.]. – Т. 12. – С. 709–872.
156. Мармуль Л. О. Державне регулювання інвестиційної діяльності переробних підприємств агропромислового комплексу / Л. О. Мармуль, І. В. Коваленко // Економіка АПК. – 2008. – № 12. – С. 62–69.

157. Мармуль Л. О. Матеріально-технічне забезпечення регіональних АПК / Л. О. Мармуль // Економіка АПК. – 2007. – № 2. – С. 11–19.
158. Мармуль Л. О. Теоретичні засади стратегічного планування виробництва і переробки сільськогосподарської продукції / Л. О. Мармуль // Економіка АПК. – 2009. – № 1. – С. 151–152.
159. Маршалл А. Принципы экономической науки / Маршалл А. – М. : Прогресс, 1993. – Т. V. – 416 с.
160. Маршалл А. Принципы экономической науки: в 3 т. / Маршалл А. – М. : Прогресс-Универс, 1993. – 1076 с.
161. Мацибора Т. В. Прямі іноземні інвестиції в економіці перехідного періоду / Т. В. Мацибора // Економіка АПК. – 2003. – № 8. – С. 99–101.
162. Меєрс В. Зміна фокуса аграрної політики та розвитку села в Україні: висновки та перспективи для руху вперед : [зб. наук. праць / В. Меєрс, С. Дем'яненко, Т. Джонсон, С. Зоря]. – К. : КНЕУ, 2005. – 172 с.
163. Мелкумов А. С. Экономическая оценка эффективности инвестиций и финансирование инвестиционных проектов / Мелкумов А. С. – М. : ИКЦ ДИСХ, 1997. – 160 с.
164. Мелюхина О. Г. Фермерский зерновой рынок США: его организация и особенности ценообразования / Мелюхина О. Г. – М. : ВНИИТЕИагропром, 1994. – 56 с.
165. Мельник Ю. Ф. Агропромислове виробництво України: уроки 2008 року і шляхи забезпечення інноваційного розвитку / Ю. Ф. Мельник, П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2009. – № 1. – С. 3–18.
166. Мертенс А. В. Инвестиции / Мертенс А. В. – К. : Киевское инвестиционное агентство, 1997. – 416 с.
167. Месель-Веселяк В. Я. Удосконалення показників оцінки робіт сільськогосподарських підприємств, проблеми реформування АПК / Нова

економічна парадигма формування стратегії продовольчої безпеки України у XXI столітті / Месель-Веселяк В. Я. – К. : ІАЕ УААН, 2001. – 638 с.

168. Методические рекомендации по комплексной оценке эффективности мероприятий, направленных на ускорение НТП. – М., 1988. – 112 с.

169. Методы оценки эффективности и привлекательности инвестиционных проектов: метод. рекомендации / [З. И. Шилов, О. В. Кухленко, А. Ф. Гойко и др.]. – К. : ГТУСА, 1997. – 91 с.

170. Механізм біржової торгівлі продукцією АПК – елемент ринкової інфраструктури / [під ред. О. М. Шпичака]. – К. : Віпол, 1995. – 86 с.

171. Михасюк І. Аграрний сектор АПК: Проблеми і шляхи вирішення / І. Михасюк, Є. Майовець. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – 230 с.

172. Міжнародний рух капіталів і залучення в Україну прямих іноземних інвестицій / П. Т. Саблук, В. І. Власов, М. І. Кисіль, К. В. Пріб // Економіка АПК. – 2008. – № 9. – С. 3–14.

173. Міщук Г. Товарні біржі України: тенденції та проблеми розвитку / Г. Міщук // Економіка України – 2005. – № 4. – С. 47–53.

174. Мостеллер Ф. Анализ данных и регрессия / Ф. Мостеллер, Дж. Тьюки. – М. : Финансы и статистика, 1982. – 239 с.

175. Мочерний С. В. Бізнес від “А” до “Я” / Мочерний С. В. – Львів : Світ, 1993. – 200 с.

176. Наказ Державного комітету статистики України “Про затвердження форми одноразового державного статистичного спостереження № 2 “Звіт про капітальні інвестиції” та інструкції щодо її складання” від 12.12.2001 № 491(із зм.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gada.gov.ua>.

177. Нидлз Б. и др. Принципы бухгалтерского учета / Нидлз Б., Андерсон Х., Колдуелл Д.; пер. с англ. под ред. Я. В. Соколова. – [2-е изд.]. – М. : Финансы и статистика, 1993. – 496 с.
178. Нікбахт Е. Фінанси / Е. Нікбахт, А. Гроппелі; пер. з англ. – К. : Основи, 1993. – 383 с.
179. Новиков В. Залучення іноземного капіталу для розвитку українських підприємств / В. Новиков // Вісник НБУ. – 1997. – № 3. – С. 46–50.
180. Новодворский В. Д. Бухгалтерский учет в системе управления / Новодворский В. Д. – М. : Финансы, 1979. – 72 с.
181. Норткотт Д. Принятие инвестиционных решений / Норткотт Д.; пер. с англ. под ред. А. Н. Шохина. – М. : Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997. – 247 с.
182. Огінський А. М. Управління світовим аграрним виробництвом / А. М. Огінський // Економіка АПК. – 2001. – № 1. – С. 105–108.
183. Олійник О. В., Нагаєв Г. О. Проблеми визначення валових і чистих інвестицій в сільське господарство України // Вісник ХНТУСГ. – 2007. – № 65. – С. 24–29.
184. Олійник О. В. Новий підхід до встановлення заставних цін на зерновому ринку // Агроінком. – 2007. – № 7–8. – С. 6–10.
185. Олійник О. В. Чисті інвестиції як критерій розміру державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників // Роль держави у відродженні економічних інтересів сільськогосподарських товаровиробників у розвитку аграрного виробництва в умовах вступу України до СОТ / Матеріали перших регіональних річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників. – Харків: ХНТУСГ, 2007. – С. 111–119.
186. Омеляненко П. П. Інвестування : [навч. посіб.] / П. П. Омеляненко – Суми : Довкілля, 2003. – 286 с.

187. Онишко С. В. Фінансовий потенціал інноваційного розвитку економіки / С. В. Онишко // Фінанси України. – 2003. – № 6. – С. 67–74.
188. Опанасюк В. Венчурний капітал в Україні / В. Опанасюк // Економіст. – 2004. – № 1. – С. 56–58.
189. Орлов П. А., Орлов С. П. Амортизаційна політика як інструмент активізації інвестиційної й інноваційної діяльності підприємств / у моногр.: Інновації: проблеми науки і практики. — Харків: Вид-во “ІНЖЕК”, 2006. – С. 317–335.
190. Основы экономической теории / [под ред. С. В. Мочерного]. – Тернополь : АТ “Тарнекс”, 1993. – 152 с.
191. Осташко Т. Сільське господарство України в умовах СОТ: очікування виробників й аналітичні передбачення / Т. Осташко // Дзеркало тижня. – 2005. – № 30 (558). – С. 8–9.
192. Островская О. П. Информационное обеспечение рынка ценных бумаг / О. П. Островская // Бух. учет. – 1997. – № 3. – С. 74–81.
193. Павчак В. А. Економіка сільського господарства / Павчак В. А., Іванчук А. Н., Поплавський В. Г. – К. : Вища школа, 1990. – 192 с.
194. Паламарчук Г. М. Основні напрями обмеження монопольного ціноутворення / Паламарчук Г. М. – К. : ІЕ НАНУ, 1999. – С. 95–120.
195. Панков Д. А. Бухгалтерский учет и анализ в зарубежных странах : [учебн. пособие] / Панков Д. А. – Минск : Экоперспектива, 1998. – 238 с.
196. Пасічник Ю. В. Бюджетна система / Пасічник Ю. В. – Черкаси : Відлуння, 1999. – 196 с.
197. Пасхавер Б. Рентабельность агросферы: проблемы стабильности / Б. Пасхавер // Экономика Украины. – 2004. – № 2. – С. 73–82.
198. Перегуда В. Ринок кормів: поточна кон'юнктура і прогноз / В. Перегуда // Пропозиція. – 2008. – № 3. – С. 44 – 47.

199. Перегуда В. Ринок кормів: прогноз на 2008–2009 маркетинговий рік / В. Перегуда // Пропозиція. – 2009. – № 4. – С. 33–35; № 5. – С. 42–43.

200. Передерієва С. О. Принципи державного регулювання ціноутворення на сільськогосподарську продукцію у ринковій економіці / С. О. Передерієва // Економіка АПК. – 2002. – № 2. – С. 9–13.

201. Пересада А. А. Інвестиційний процес в Україні / Пересада А. А. – К.: Лібра, 1998. – 392 с.

202. Пересада А. А. Основы инвестиционной деятельности / Пересада А. А. – К. : Либра, 1996. – 344 с.

203. Пересада А. А. Управління інвестиційним процесом / Пересада А. А. – К. : Лібра, 2002. – 472 с.

204. Підлісецький Г. М. Підвищення віддачі основних фондів у сільському господарстві / Підлісецький Г. М. – К. : Урожай, 1986. – 134 с.

205. Повысить методический уровень экономических исследований в агропромышленном производстве / Г. С. Прокопьев, В. Р. Боев и др. // АПК: экономика, управление. – 1996. – № 11. – С. 21–24.

206. Погрищук Б. В. Развитие и активизация инвестиционных процессов в зерновом хозяйстве / Б. В. Погрищук // Економіка: проблеми теорії та практики – Вип. 247, Том V– ДНУ Дніпропетровськ. – 2009. – С. 1106–1109.

207. Погрищук Б. В. Развитие инфраструктуры зернового рынка: инновационно-инвестиционный аспект / Б. В. Погрищук // Бизнес-информ – №2 (3).– 2009. – С. 15–18.

208. Погрищук Б. В. Активізація інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств зернопродуктового підкомплексу / Б. В. Погрищук // Vesky rokrok na rozmezi millennium – 2009. – Praha, 2009. – С. 6–8.

209. Погрищук Б. В. Вплив інвестицій та інновацій на ефективність господарської діяльності зерновиробничих підприємств / Б. В. Погрищук // Інвестиційні пріоритети епохи глобалізації: вплив на національну економіку

та окремий бізнес: міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ, 2009. – С. 61–64.

210. Погріщук Б. В. Державне регулювання і підтримка зернопродуктового підкомплексу України: ринкові аспекти / Б. В. Погріщук // Економіка та держава. – 2009. № 9. – С. 4–8.

211. Погріщук Б. В. Значення інновацій для інтенсифікації виробництва зернових культур в сучасних умовах ведення господарства / Б. В. Погріщук // Aktualne problemy nowoczesnych nauk – 2009: міжнар. наук.-практ. конф. – Przemisl, 2009. – С. 20–22.

212. Погріщук Б. В. Екологічна складова ефективного зерновиробництва: / Б. В. Погріщук // Оптимізація наукових досліджень – 2009: всеукр. наук.-практ. конф. – Миколаїв, 2009. – С. 17–18.

213. Погріщук Б. В. Ефективність функціонування виробничих підприємств зернопродуктового підкомплексу: методологічний аспект / Б. В. Погріщук // Зб. матеріалів III міжнародної наук.-практ. конф.: Сучасна економічна теорія та пошук ефективних механізмів господарювання – Сімферополь, 2010. – С. 165–170.

214. Погріщук Б. В. Інвестиційний потенціал зернопродуктового підкомплексу: формування та напрями використання / Б. В. Погріщук // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 17. – С. 8–11.

215. Погріщук Б. В. Інвестування як чинник ефективного розвитку зернового ринку / Б. В. Погріщук // Збірник наукових праць Одеського державного економічного університету. – 2009. – №4 (82). – С. 95–103.

216. Погріщук Б. В. Інноваційна модель розвитку зернопродуктового підкомплексу України / Б. В. Погріщук // Агросвіт. – 2009. № 16. – С. 40–45.

217. Погріщук Б.В. Інтеграційні процеси у розвитку зернопродуктового підкомплексу за ринкових умов господарювання / Б. В. Погріщук // Збірник наукових праць молодих вчених Тернопільського національного економічного університету. – 2009. – № 11. – С. 168–171.

218. Погріщук Б. В. Інформаційні системи і технології в економіці: [навч. посіб.] / Козловський А. В., Погріщук Б. В. – Вінниця, ВІЕ ТАНГ, 2004. – 164 с.

219. Погріщук Б. В. Кластерний підхід до організації виробництва у зернопродуктовому підкомплексі / Б. В. Погріщук // Агросвіт. – 2010. – №5. – С. 20–22.

220. Погріщук Б. В. Концептуальні аспекти розвитку інноваційних процесів та їх реалізація у зернопродуктовому підкомплексі України / Б. В. Погріщук // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2009. – № 5. – С. 370–376.

221. Погріщук Б. В. Менеджмент конкурентоспроможності підприємства: / Б. В. Погріщук // Розвиток фінансової системи України в умовах ринкових трансформацій: всеукр. наук.-практ. конф. – Вінниця, 2004. – С. 444–450.

222. Погріщук Б. В. Мікроекономіка: [навч. посіб.] / Погріщук Б. В., Найдич Н. М. – Тернопіль: Економічна думка, 2007. – 205 с.

223. Погріщук Б. В. Напрямки державної фінансово-кредитної політики в зерновому виробництві / Б. В. Погріщук // Фінанси України: міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ, 2009. – С.73–76.

224. Погріщук Б. В. Наукові основи методології дослідження економічних явищ і процесів / Б. В. Погріщук, В. І. Чорнодон // Збірник наукових праць Одеського державного економічного університету. – 2010. – № 3 (104). – С. 40–49.

225. Погріщук Б. В. Організаційна структура управління підприємством та її удосконалення: / Б. В. Погріщук // Розвиток фінансової системи України в умовах ринкових трансформацій: всеукр. наук.-практ. конф. – Вінниця, 2006 – С. 269–274.

226. Погріщук Б. В. Організаційні основи розвитку інноваційного підприємництва / Б. В. Погріщук // Збірник наукових праць кафедри

економічного аналізу. – Тернопіль: Економічна думка, – 2002. – Вип. 11. – С. 103–105.

227. Погріщук Б. В. Організаційно-економічні засади ефективного функціонування зернопродуктового підкомплексу: [монографія] / Б. В. Погріщук. – Тернопіль : Джура, 2009. – 370 с.

228. Погріщук Б. В. Організаційно-економічні умови функціонування зернопродуктового підкомплексу України: аспекти оптимізації / Б. В. Погріщук // Агросвіт. – 2010. – № 4. – С. 12–17.

229. Погріщук Б. В. Основи економічного прогнозування: [навч. посіб.] / Погріщук Б. В., Лисюк О. М. – Тернопіль: Економічна думка, 2006. – 248 с.

230. Погріщук Б. В. Основи підприємництва. Практикум: [навч. посіб.] / Погріщук Б. В., Козловський В. О. – Тернопіль, ТЗОВ „Терно-Граф”. Видання 5-е, доповн. та переробл. 2005. – 297 с.

231. Погріщук Б. В. Основні проблеми та перспективи розвитку АПК / Б. В. Погріщук // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2001. – Вип. 13. – С. 93–96.

232. Погріщук Б. В. Особливості функціонування зернопродуктового підкомплексу України в ринкових умовах господарювання / Б. В. Погріщук // Галицький економічний вісник. – Тернопіль, 2009. – №2 (23). – С. 168–171.

233. Погріщук Б. В. Ресурсні та соціально-економічні умови для здійснення інвестиційної діяльності в зернопродуктовому підкомплексі / Б. В. Погріщук // Збірник наукових праць кафедри економічного аналізу. – Тернопіль: Економічна думка, 2010. – Вип. 5. – С. 315–320.

234. Погріщук Б. В. Розвиток кооперативних відносин в агропромисловому комплексі України / Б. В. Погріщук // Науковий журнал „Вісник Тернопільської академії народного господарства”. – 2000. – вип. № 11. – С. 174–179.

235. Погріщук Б. В. Роль інноваційно-інвестиційного забезпечення у функціонуванні ринку зерна / Б. В. Погріщук // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія : Економіка та менеджмент. – 2009. – Вип. 12/1 (33). – С. 68–72.

236. Погріщук Б. В. Світовий досвід розвитку виробництва, переробки та реалізації зернопродукції на інноваційній основі / Б. В. Погріщук // Економіка та держава. – 2010. – № 3. – С. 50–52.

237. Погріщук Б. В. Тенденції та перспективи розвитку зернопродуктового підкомплексу / Б. В. Погріщук // Освіта і наука в умовах глобальних викликів: міжнар. наук.-практ. конф. – Сімферополь – Судак, 2009. – С. 24–28.

238. Погріщук Б. В. Управління маркетинговою діяльністю підприємства / Б. В. Погріщук // Розвиток фінансової системи України в умовах ринкових трансформацій: всеукр. наук.-практ. конф. – Вінниця, 2006 – С. 275–279.

239. Погріщук Б. В. Фінансовий менеджмент капіталу підприємства / Б. В. Погріщук // Розвиток фінансової системи України в умовах ринкових трансформацій: всеукр. наук.-практ. конф. – Вінниця, 2004. – С. 241–247.

240. Погріщук Б. В. Формування інвестиційного потенціалу зернопродуктового підкомплексу/ Б. В. Погріщук // Ефективність бізнесу в умовах трансформаційної економіки: міжнар. наук.-практ. конф. – Сімферополь, 2009.– С. 192–194.

241. Погріщук Б. В. Формування та розвиток зернопродуктового підкомплексу Вінницької області / Б. В. Погріщук // Збірник наукових праць Одеського державного економічного університету. –2009. – Вип. 11. – С. 151–158.

242. Погріщук Б. В. Формування ринку землі в Україні / Б. В. Погріщук // Наукові записки ТДПУ ім. В.Гнатюка. Серія : Економіка. – 2001. – Вип. 7. – С. 143–145.

243. Погріщук Б. В. Шляхи конкурентоспроможності підприємницьких структур та продукції в АПК / Б. В. Погріщук // Наукові записки ТДПУ ім. В.Гнатюка. Серія : Економіка. – 2002. – Вип. 10. – С. 176–178.

244. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Програми розвитку інвестиційної діяльності на 2002–2010 роки” № 1801 від 28.12.2001 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gada.gov.ua>.

245. Постанова Кабінету Міністрів України “Про подальший розвиток ринку зерна в Україні” № 1062 від 24 вересня 2007 р. – К. : Урядовий вісник. – 2007. – С. 107.

246. Про стратегію трансформації АПК і забезпечення продовольчої безпеки України / [за ред. І. І. Лукінова та П. Т. Саблука] // Економіка АПК. – 2000. – № 8. – С. 18–19.

247. Райзберг Б. А. Язык рынка / Б. А. Райзберг, Е. А. Заставенко. – М. : Республика, 1991. – 16 с.

248. Реверчук С. К., Реверчук Н. И., Скоромович І. Г. та ін. Інвестологія: наука про інвестування : [навч. посіб.] / за ред. С. К. Реверчука. – К. : Атіка, 2001. – 264 с.

249. Реформування та розвиток підприємств агропромислового виробництва / [за ред. П. Т. Саблука]. – К. : ІАЕ, 1999. – С. 532.

250. Рижук С. М. Державне регулювання аграрного сектора та перехід на інноваційну модель розвитку / С. М. Рижук // Економіка АПК. – 2002. – № 7. – С. 14–18.

251. Ринкова адаптація продовольчого комплексу України. – К. : Інститут економіки НАНУ, 1998. – С. 114.

252. Ринок продовольства: проблеми формування та розвитку / [за ред. П. Т. Саблука, В. І. Бойка, М. Г. Лобаса]. – К. : УкрІНТЕІ, 1993. – 236с.

253. Розвиток різноукладності на селі: особливості, проблеми / [Юрчишин В. В., Шевченко Л. М., Брус Б. Х. та ін.]; за ред. В. В. Юрчишина. – К. : ННЦ ІАЕ, 2004. – 446 с.
254. Розгон А. В. Розвиток біржової торгівлі на ринку сільськогосподарської продукції / А. В. Розгон // Економіка АПК. – 2007. – № 9. – С. 88–92.
255. Рябченко О. О. Світова та вітчизняна практика еволюційного розвитку біржової діяльності на ринку сільськогосподарської продукції / О. О. Рябченко // Економіка АПК. – 2008. – № 9. – С. 143–146.
256. Саблук П. Т. Основи організації сільськогосподарського ринку / Саблук П. Т., Карич Д. Я., Коваленко Ю. С. – К. : ІАЕ, 1997. – С. 25.
257. Савлук М. І. Роль банківської системи України в забезпеченні економічного зростання / М. І. Савлук, С. М. Савлук. – К. : ІЕ НАНУ, 2001. – С. 174–175.
258. Савчук В. П. Анализ и разработка инвестиционных проектов / Савчук В. П., Прилипко С. И., Величко Е. Г. – К. : Абсолют-В, Эльга, 1999. – 304 с.
259. Самуельсон Поль. Економіка / Самуельсон Поль. – Львів : Світ, 1993. – 493 с.
260. Санто Б. Инновация как средство экономического развития / Б. Санто ; [пер. с венгер.]. М. : Процесс, 1990. – 376 с.
261. Сиволапенко Н. Інвестиційна привабливість України / Н. Сиволапенко // Економіст. – 2002. – № 9. – С. 85–91.
262. Ситник В. П. Системи підтримки прийняття рішень / В. П. Ситник, І. В. Гордієнко. – К. : КНЕУ, 2004. – 427 с.
263. Словник-довідник фінансиста АПК / [за ред. акад. УААН П. Т. Саблука та члена-кореспондента УААН М. Я. Дем'яненка]. – К. : ІАЕ УААН, 1997. – 234 с.
264. Соколовська А. М. Податкова система України: теорія і практика становлення / Соколовська А. М. – К. : ІНДФІ, 2001. – 372 с.

265. Соловьева О. В. Зарубежные стандарты учета и отчетности : [учебн. пособ.] / Соловьева О. В. – М. : Атлантика-Пресс, 1998. – 288 с.
266. Смит А. Исследования о природе и причинах богатства народов / Смит А. – М. : Наука, 1993. – 129 с.
267. Сталінська О. Оцінка інвестиційної привабливості регіонів України / О. Сталінська // Економіст. – 2003. – № 9. – С. 68.
268. Сохацька О. М. Біржова справа : [підруч.] / Сохацька О. М. – Тернопіль : Карт-бланш, 2003. – 602 с.
269. Старик Д. З. Как рассчитать эффективность инвестиции / Старик Д. З. – М.: АО “Финстатинформ”, 1996. – 92 с.
270. Стрелков Е. В. Становление российского зернового рынка и роль государства / Е. В. Стрелков // Экономика сельского хозяйства России. – 1997. – № 4. – С. 5–6.
271. Струніна В. Основні засади розробки регіональних інвестиційних програм в АПК / В. Струніна // Економіка України. – 2003. – № 7. – С. 54–58.
272. Сухоруков А. Проблеми підвищення інвестиційної активності в Україні. Інвестиційно-інноваційна стратегія розвитку національної економіки : [збір. наук. праць]. – К. : ІЕ НАНУ, 2004.
273. Тарасенко Н. Г. Экономические районы Украины / Тарасенко Н. Г. – Донецк : Академия, 1999. – 72 с.
274. Тентюк В. Українське казначейство: додаткова фінансова інституція чи державна необхідність? / В. Тентюк // Фінанси України. – 2006. – № 7. – С. 5–10.
275. Теория статистики / [под ред. Р. А. Шмойловой]. – М. : Финансы и статистика, 2004. – 655 с.
276. Теория управления в АПК: учеб. пособие / [Ю. Б. Королев и др.] – М. : МСХА, 2000. – 408 с.
277. Тимченко А. В. Стан та перспективи біржової діяльності в Україні / А. В. Тимченко // Економіка АПК. – 2000. – № 12. – С. 68–71.

278. Товарні біржі в Україні: аналіз діяльності, законодавче поле, перспективи розвитку / [під ред. П. Т. Саблука, О. М. Шпичака]. – К. : Віпол, 1997. – 425 с.

279. Указ Президента України “Про деякі заходи щодо розвитку ринку зерна” від 18.09.2007 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nau.kiev.ua>.

280. Указ Президента України “Про додаткові заходи щодо збільшення надходжень інвестицій в економіку України” № 108/2001 від 22.02.2001 р. // Офіційний вісник президента України. – 2001 р. – № 9. – С. 24.

281. Указ Президента України “Про додаткові заходи щодо вдосконалення інвестиційної діяльності в Україні” № 912/2009 від 10.11.2009 р. // Офіційний вісник Президента України. – 2009. – № 33. – С. 91.

282. Указ Президента України “Про додаткові заходи щодо стабілізації ринку зерна № 415/2003 від 19.05.2003 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gada.gov.ua>.

283. Указ Президента України “Про заходи щодо державної підтримки сільськогосподарського виробництва” № 215/98 від 23.03.98 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gada.gov.ua>.

284. Указ Президента України “Про заходи щодо реформування аграрних відносин” № 63/95 від 18.01.95 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gada.gov.ua>.

285. Указ Президента України “Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки” № 1529/99 від 3.12.99 р. // Офіційний вісник президента України. – 1999. – № 49. – С. 11.

286. Указ Президента України “Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарськими підприємствами і організаціями” № 720/95 від 8.08.95 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gada.gov.ua>.

287. Указ Президента України “Про основні напрями розвитку агропромислового комплексу України” № 389/98 від 29.04.98 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// www.gada.gov.ua](http://www.gada.gov.ua).

288. Україна у цифрах 2008. Статистичний збірник / [за ред. О. Г. Осауленка]. – К. : Державне підприємство “Інформаційно-аналітичне агентство”, 2009. – 260с.

289. Уланчук В. С. Підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу в сільськогосподарських підприємствах зернового типу / В. С. Уланчук : зб. наук. пр. Харківського держ. аграрного ун-ту ім. В. В. Докучаєва. – Серія: Економіка АПК і природокористування. – Харків, 2006. – № 11. – С. 268–271.

290. Уланчук В. С. Зернопродуктовий підкомплекс АПК України в контексті забезпечення її продовольственої безпеки / В. С. Уланчук, Р. П. Мудрак // Економіка сільськогосподарських і переробляючих підприємств. – М. – 2009. – № 8. – С. 70–73.

291. Уланчук В. С. Проблеми інвестування сільськогосподарських підприємств / В. С. Уланчук : зб. наук. пр. Уманського державного аграрного ун-ту / за ред. Головчука. – Умань : УДАУ, 2009. – Вип. 72.

292. Федоренко В. Г. Інвестиції / Федоренко В. Г. – К. : МДУП, 2000. – 399 с.

293. Федоренко В. Г. Основи інвестиційно-інноваційної діяльності / Федоренко В. Г. – Алерта, 2004. – 402 с.

294. Федоров М. М. Економічні проблеми земельних відносин у сільському господарстві / Федоров М. М. – К. : ІАЕ УААН, 1998. – 263 с.

295. Финансово-кредитный словарь / [под ред. В. Ф. Гарбузова]. – М. : Финансы и статистика, 1985. – 154 с.

296. Фінанси в період реформування агропромислового виробництва / [Дем’яненко М. Я., Алексійчук В. М., Борщ А. Г. та ін.]; за ред. М. Я. Дем’яненка. – К. : ІАЕ УААН, 2002. – 645 с.

297. Формування і розвиток ринку зерна в Україні / [О. Г. Шпикуляк, Ю. П. Воскобійник, Р. П. Саблук, О. В. Овсянніков]. – К. : ННЦ ІАЕ, 2008. – 190 с.
298. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції: [практ. посібн. / за ред. П. Т. Саблука]. – К. : ІАЕ, 2000. – 556 с.
299. Фостер Р. Обновление производства: атакующие выигрывают / Фостер Р. – М. : Прогресс, 1987. – 438 с.
300. Хачатуров Т. С. Эффективность капитальных вложений / Хачатуров Т. С. – М. : Экономика, 1979. – 336 с.
301. Хикс Дж. Р. Стоимость капитала / Хикс Дж. Р. – М. : Экономика, 1986. – 214 с.
302. Хобта В. М. Оценка эффективности инвестиционных проектов / Хобта В. М. – Донецк : ИЗП НАН Украины, 1994. – 23 с.
303. Холт Р. Н. Планирование инвестиций / Р. Н. Холт, С. Б. Барнес; [пер. с англ.]. – М. : Дело, 1994. – 116 с.
304. Холт Р. Н. Основы финансового менеджмента / Холт Р. Н.; [пер. с англ.]. – М. : Дело Лтд, 1995. – 128 с.
305. Хонко Я. Планирование и контроль капиталовложений / Хонко Я. – М. : Экономика, 1987. – 191 с.
306. Четыркин Е. М. Финансовый анализ инвестиционных проектов / Четыркин Е. М. – М. : Дело, 2001. – С. 115–256.
307. Чечель О. М. Державне регулювання забезпечення продовольчої безпеки / О. М. Чечель // Економіка АПК. – 2000. – № 5. – С. 3–75.
308. Чмирь С. М. Особливості формування ринку продовольчого зерна у південному регіоні / С. М. Чмирь // Економіка АПК. – 2004. – № 3. – С. 6–8.
309. Чмирь С. М. Розвиток зернопродуктового підкомплексу в Україні : [монографія] / С. М. Чмирь. – К. : ННЦ "Інститут аграрної економіки", 2004. – 292 с.

310. Шевчук В. Я. Основи інвестиційної діяльності / В. Я. Шевчук, П. С. Рогожин. – К. : Генеза, 1997. – 383 с.
311. Шебаніна О. В. Розвиток виробництва зерна і його значення у забезпеченні продовольчої безпеки / О. В. Шебаніна, Т. В. Демченко // Економіка АПК. – 2008. – № 12. – С. 9–12.
312. Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: [підруч.] / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. – [3-тє вид.]. – К. : Знання-Прес, 2008. – 295 с.
313. Шовкалюк В. С. Регуляторна роль держави у реформуванні та створенні умов піднесення агропромислового виробництва / В. С. Шовкалюк // Економіка АПК. – 2001. – № 9. – С. 10–12.
314. Шпилевский В. В. Государственное регулирование научно-технического развития в Украине: организационно-правовые аспекты / В. В. Шпилевский, А. Н. Шпилевская // Бизнес-Информ. – 2009. – № 2 (3). – С. 7–11.
315. Шпичак О. М. Проблеми заставної ціни на зерно / О. М. Шпичак, З. П. Ніколаєва // Економіка АПК. – 2001. – № 5. – С. 98–101.
316. Шпичак О. М. Ціноутворення в системі аграрної політики // Сучасна аграрна політика України: проблеми становлення / О. М. Шпичак, П. Т. Саблук, В. В. Юрчишин. – К. : ІАЕ, 1996. – С. 113–133.
317. Шпичак О. М. Теоретичні умови еквівалентного обміну в агропромисловому комплексі / О. М. Шпичак // Економіка АПК. – 2000. – № 9. – С. 5–12.
318. Шумпетер И. Теория экономического развития / Шумпетер И. – М. : Прогресс, 1982. – 453 с.
319. Шутьков А. Аграрный сектор России в XXI веке: реалии и прогноз / А. Шутьков // АПК: экономика, управление. – 2001. – № 8. – С. 3–12.

320. Юрій С. І. Антологія бюджетного механізму / Юрій С. І., Дем'янишин В. Г., Буздуган Я. М. – Тернопіль : Економічна думка, 2001. – 250 с.
321. Юрчишин В. В. Соціально-економічні проблеми розвитку аграрних відносин / В. В. Юрчишин // Економіка АПК. – 1999. – № 1. – С. 32–36.
322. Яков Е. Ю. Революция в экономике / Яков Е. Ю. – М. : Экономика, 1990. – 112 с.
323. Янг С. Системное управление организацией / Янг С. пер. с англ. – М. : Сов. радио, 1972. – 220 с.
324. Эддоус М. Методы принятия решений / Эддоус М., Стэнсфилд Р.; пер. с англ. И. И. Елисеева. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1997. – 590 с.
325. Bradbury J. A. A. Product Innovation: Idea to Exploitation John Wiley & Sons. – New York: Chichester, 1989. – 236 p.
326. Donald G. Marguis. The Anatomy of Successful Innovation // Readings in the management of innovation / Michael L. Tushman; William R. Morre (Eds.). – Cambridge, MA: Ballinger Publishing Company, 1988. – P. 79–87.
327. Roy Rothwell. The Changing Nature of the Innovation Process // Technovation. – 1993. – № 1. – P. 12–16.
328. Kohls, RL and Uhl, (1990) Marketing of Agricultural Products, 6th edition Macmillan Publishing Company: New York. – 18–21.
329. Kohls L. R. Marketing of Agricultural Products. – 7th ed. – N.Y., Macmillan, 1990. – P. 363.
330. Land kode of Ukraine // Welcome. Ukrainian investment magazine. – 2002. – № 5(82) – P. 5–42.
331. Mensch G. Stalemate in technology: Innovations overcome the depression. – Ballinger – Cambridge (Massachusetts), 1979.

332. Pogrischuk B. V. Theoretical conceptualization of grain market
Nauka i studia № 4 (16) 2009. – Przemysl, P. 27–35.

333. Wezel T. Determinants of Foreign Direct Investment in Emerging
Markets: An Emerging Study of FDI Flows from Germany and its Banking
Sector. – Frankfurt am Main [u.a]: Lang, 2005. – 189 p.

334. <http://www.rada.gov.ua>.

335. <http://www.ukrstat.gov.ua>.

336. <http://www.minagro.gov.ua>.